

BULETINUL

UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Nr. 4 / 2023

ISSN 1584-1928

eISSN 2065-8281

Publicație fondată în anul 1937

PUBLICAȚIE ȘTIINȚIFICĂ CU PRESTIGIU RECUNOSCUT
DIN DOMENIUL „ȘTIINȚE MILITARE, INFORMAȚII ȘI ORDINE
PUBLICĂ” AL CONSILIULUI NAȚIONAL DE ATESTARE A
TITLURILOR, DIPLOMELOR ȘI CERTIFICATELOR UNIVERSITARE,
INDEXATĂ ÎN BAZELE DE DATE INTERNAȚIONALE CEEOL,
GOOGLE SCHOLAR, Index Copernicus, Crossref

CONSILIUL EDITORIAL

	Gl.mr.dr. Eugen MAVRIȘ – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
	Gl.bg.prof.univ.dr. Constantin Iulian VIZITIU – Academia Tehnică Militară „Ferdinand I”
	Gl.bg.prof.univ.dr. Ghiță BÎRSAN – Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”
	Gl.fl.aer.conf.univ.dr. Marius ȘERBESZKI – Academia Forțelor Aeriene „Henri Coandă”
	Col.prof.univ.dr. Valentin DRAGOMIRESCU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
	Col.conf.univ.dr. Cosmin Florian OLARIU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
	Col. (r) prof.univ.dr. Ion ROCEANU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
	Col.(r) prof.univ.dr. Constantin HLIHOR – Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”
	Inspector dr. Carol Teodor PETERFI – Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice (Laureat al Premiului Nobel pentru Pace în 2013)
	Lect.univ.dr. Cris MATEI – Centrul pentru Relații Civil-Militare, SUA
	Lect.univ.dr. Florian BICHIR – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Director Editură	Col. Marian ȘTEFAN
Redactor-șef	Laura MÎNDRICAN
Redactor-șef adjunct	Elitsa PETROVA, Universitatea Națională Militară „Vasil Levski”, Veliko Tarnovo, Bulgaria
Redactor executiv	Irina TUDORACHE
Redactori seniori	Col.conf.univ.dr. Ștefan-Antonio DAN-ȘUTEU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I” Lt.col.prof.univ.dr.habil. Adi-Marinel MUSTAȚĂ – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Secretar de redacție	Florica MINEA
Corectori	Carmen-Luminița IACOBESCU Mariana ROȘCA
Tehnoredactare&Copertă	Andreea GÎRTONEA

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC

Cercetător Richard WARNES – RAND Europe
Dr.prof.univ. emerit Jeremy BLACK – Universitatea Exeter, UK
Lt.gen.(r) dr. Anatol WOJTAN – Universitatea de Afaceri și Antreprenoriat
din Ostrowiec Świętokrzyski, Polonia
Dr.conf.univ. Tengiz PKHALADZE – Institutul Georgian de Afaceri Publice, Georgia
Dr. Piotr GAWLICZEK – Universitatea „Cuiavian” din Włocławek, Polonia
Dr. Marcel HAKAKAL – Academia Forțelor Armate „General Milan Rastislav Štefánik”,
Liptovský Mikuláš, Republica Slovacă
Dr. Pavel OTRISAL – Universitatea de Apărare, Brno, Republica Cehă
Conf.univ.dr. Piotr GROCHMALSKI – Universitatea „Nicolaus Copernicus” din Torun, Polonia
Conf.univ.dr. Paweł GOTOWIECKI – Universitatea de Afaceri și Antreprenoriat
din Ostrowiec Świętokrzyski, Polonia
Contraamiral de flotilă conf.univ.dr.ing. Alecu TOMA – Academia Navală „Mircea cel Bătrân”
Cdor.conf.univ.dr.ing. Filip NISTOR – Academia Navală „Mircea cel Bătrân”
Col.prof.univ.dr. Cezar VASILESCU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Col.prof.univ.dr. Mihail ANTON – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Col.prof.univ.dr. Elena FLORIȘTEANU – Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
Col.(r) prof.univ.dr. Gheorghe MINCULETE – Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
Dr. Lucian DUMITRESCU – Academia Română
Prof.univ.dr. Teodor FRUNZETI – Universitatea „Titu Maiorescu”
Prof.univ.dr. Marian NĂSTASE – Academia de Studii Economice din București
Prof.univ.dr. Constantin IORDACHE – Universitatea „Spiru Haret”
Prof.univ.dr. Gheorghe ORZAN – Academia de Studii Economice din București
Prof.univ.dr. Gheorghe HURDUZEU – Academia de Studii Economice din București
Prof.univ.dr.habil. Nicoleta CRISTACHE – Universitatea Dunărea de Jos din Galați
Prof.univ.dr. Iulian CHIFU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Conf.univ.dr.habil. Maria-Magdalena POPESCU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Conf.univ.dr. Alba-Iulia Catrinel POPESCU – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Conf.univ.dr. Cristina BOGZEANU – Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București
CS II dr. Alexandra SARCINSCHI – Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
CS II dr. Sorin CRISTESCU – Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București

REFERENȚI

Col.conf.univ.dr.ing. Dragoș-Iulian BĂRBIERU
Col.conf.univ.dr. Daniel ROMAN
Lt.col.conf.univ.dr. Vasile-Ciprian IGNAT
Lt.col.conf.univ.dr. Marius Valeriu PĂUNESCU
Cpt.lect.univ.dr. Răzvan GRIGORAȘ
Conf.univ.dr. Alexandru LUCINESCU
Lect.univ.dr. Adrian PRISĂCARU
Conf.univ.dr. Dănuța Mădălina SCIPANOV

© Sunt autorizate orice reproduceri fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării sursei.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor revine în totalitate autorilor.

Articolele revistei sunt supuse verificării procentului de similitudine prin sistemantiplagiat.ro.

Articolele publicate în Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, ISSN 1584-1928, se regăsesc – titlu, autor, abstract, conținut, bibliografie – și în varianta în limba engleză a revistei, ISSN 2284-936X
L 2284-936X

Cuprins

Nr. 4/2023

Dr. Ion COROPCEAN

Dreptul Republicii Moldova la apărare
și unele aspecte ale capacităților defensive 7

Col. instr.av.dr. Cătălin CHIRIAC

Sistemul S-400 „Triumf”: între așteptări și rezultate 18

Lector univ.dr. Artur LEȘCU

Contraspionajul militar împotriva României
desfășurat de Direcția gubernială a Corpului
Independent de jandarmi din Basarabia 31

Prof.univ.dr. Iulian CHIFU

Reevaluarea epistemologică a conceptului de reziliență.
Imaterialele societale în dilema identitară 39

Maior Radu Emilian BĂLĂNESCU

Dezvoltarea educației pentru asigurarea calității
în NATO prin implementarea modelului
de instruire „învață-vizionează-întreabă” 51

Lector univ.dr. Ștefan DUMITRU

Strategii argumentative în discursul
epideictic al lui Elie Wiesel 72

Lector univ.dr. Ștefan DUMITRU

Discursul președintelui Vladimir Putin la parada de Ziua
Victoriei, în lumina câtorva principii retorice ciceroniene 82

Colonel (r.) prof.univ.dr. Gheorghe MINCULETE

Lector univ.dr. Veronica PĂSTAE

Abordări esențiale privind utilizarea dronelor de luptă.
Elemente specifice conflictului armat din Ucraina 91

Drd. Iulia-Mihaela DRĂGAN

Semnale de avertizare privind stadiul avansat
de radicalizare islamică 109

Drd. Sorina-Denisa POTCOVARU (DRAGNE)

Amenințarea teroristă la adresa infrastructurilor
critice din perspectiva riscului infrațional 123

Dr. Daniel Silviu NICULAE

Protocolul nr. 5, din 12 martie 1932. Un demers juridic
cu efecte întârziate privind cercetarea bilaterală
a incidentelor de la frontiera româno-bulgară 137

Drd. Luiza Andreea ULMET

Impactul economic al terorismului – eficientizarea
fondurilor alocate de către organizațiile internaționale
(Studiu de caz Fâșia Gaza) 150

Lector univ.dr. Sebastian FLOȘTOIU

Considerații privind posibilele direcții de îmbunătățire
a modului de efectuare a controlului financiar
în instituțiile publice din România 161

Dreptul Republicii Moldova la apărare și unele aspecte ale capacităților defensive

The right of the Republic of Moldova to defense and some aspects of defensive capabilities

Dr. Ion COROPCEAN*

*Agenția pentru Știință și Memorie Militară a Ministerului Apărării,
Republica Moldova

Abstract

Cu toate că s-a declarat stat neutru, Republica Moldova este nevoită să țină cont de potențiale surse de amenințări militare. Apărarea este un domeniu fundamental și distinct al securității naționale care vizează realizarea intereselor naționale și procesele de dezvoltare politică, economică și socială ale statului. Conform dreptului internațional, Republica Moldova are dreptul la apărare și dreptul de a-și asigura securitatea militară prin toate mijloacele de care dispune. Este legal a avea forțe armate, construite pe principiul suficienței defensive, pentru apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriale, pentru anihilarea conflictelor armate și a altor acte de violență din interiorul țării care pun în pericol ordinea constituțională.

Although it has declared itself a neutral state, the Republic of Moldova is compelled to consider potential sources of military threats. Defense is a fundamental and distinct field of national security, aiming to achieve national interests and the processes of political, economic, and social development of the state. According to international law, the Republic of Moldova has the right to defend and ensure its military security by all means at its disposal. It is legal to maintain Armed Forces, built on the principle of defensive sufficiency, for the defense of sovereignty, independence, and territorial integrity, as well as for the annihilation of armed conflicts and other acts of violence within the country that endanger the constitutional order.

Cuvinte-cheie:

apărare; forțe armate; capacitate militară; suficiență defensivă; serviciul militar; rezervist.

Keywords:

defense; Armed Forces; military capability; defensive sufficiency; military service; reservist.

Info articol

Primit: 31 august 2023; Evaluat: 2 octombrie 2023; Acceptat: 9 noiembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Coropcean, I. 2023. „Dreptul Republicii Moldova la apărare și unele aspecte ale capacităților defensive”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 7-17. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-41>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

După războiul de pe Nistru din anul 1992, cetățenii Republicii Moldova rămân, în continuare, sub un șir de riscuri și amenințări cu caracter militar, cum ar fi: *posibilitatea folosirii ostile a forțelor militare și paramilitare ale regimului din stânga Nistrului; prezența grupului operativ de trupe ruse și a infrastructurii militare pe teritoriul Republicii Moldova; posibilitatea extinderii către frontiera Republicii Moldova a războiului din Ucraina; atacurile (operațiile) informaționale; atacurile cibernetice; atacurile teroriste; traficul ilegal de armament; proliferarea armelor de distrugere în masă, precum și a traficului cu componente ale acestora; migrația ilegală* (Guvernul Republicii Moldova 2018). Nevoia de siguranță a cetățenilor prin prisma dreptului Republicii Moldova la apărare este și mai actuală acum, când, începând cu 24 februarie 2022, Federația Rusă a declanșat războiul împotriva Ucrainei, cu reflecție directă asupra securității regionale, în general, și a Republicii Moldova, în particular.

Dreptul la apărare și suficiența defensivă

Republica Moldova, prin art. 11 din Constituție, s-a declarat un stat neutru. Dreptul internațional permite însă tuturor statelor ca forța armată să fie folosită drept mijloc de ultim recurs pentru contracararea actelor de agresiune, statele putând astfel să utilizeze forțele lor armate împotriva altor state care încalcă grav legalitatea internațională pentru a-și apăra propria integritate teritorială, independența și suveranitatea și pentru sancționarea agresorului. Iar în acest sens, statele au dreptul de a adopta, în propriul teritoriu, măsuri adecvate, de natură să permită realizarea scopurilor menționate. Carta Organizației Națiunilor Unite (ONU) recunoaște în același timp și dreptul la autoapărare al fiecărui stat care, în caz de agresiune, este îndreptățit să riposteze prin toate mijloacele de care dispune, fie individual, fie împreună cu alte state cu care se află în relații de alianță politico-militară bilaterală sau multilaterală, pentru acordarea de ajutor mutual, în caz de atac armat. Articolul nr. 51 al Cartei ONU prevede dreptul inerent de autoapărare individuală sau colectivă, în cazul în care ar avea loc un atac împotriva unui stat membru al ONU (Organizația Națiunilor Unite 1945).

Totodată, Curtea Constituțională a Republicii Moldova, la 2 mai 2017, prin Hotărârea sa privind interpretarea art. 11 din Constituție (neutralitatea permanentă), menționează că, în cazul unor amenințări la adresa valorilor fundamentale constituționale, precum independența națională, integritatea teritorială sau securitatea statului, autoritățile Republicii Moldova sunt obligate să ia toate măsurile necesare, inclusiv de ordin militar, care să permită contracararea acestor amenințări (Curtea Constituțională a Republicii Moldova 2017).

Astfel, Republica Moldova are dreptul la apărare și la asigurarea securității militare prin toate mijloacele de care dispune, considerând legal și necesar a avea forțe armate destinate apărării suveranității, independenței și integrității teritoriale (Parlamentul Republicii Moldova 1994, art. 57, art. 108), anihilării conflictelor armate și a altor acte de violență din interiorul țării care periclitează ordinea constituțională. În

acest sens, apărarea patriei este un drept și o datorie sfântă a fiecărui cetățean, iar forțele armate ale Republicii Moldova reprezintă voința poporului de a fi apărat și au proveniență constituțională.

În acest context, forțele armate trebuie să aibă un nivel al componenței și capacității care să le permită să fie, pe timp de pace, un garant al statalității, neutralității și democrației constituționale, iar în momentul apariției premiselor unei agresiuni reale, să fie un garant al apărării și securității țării împotriva oricărei agresiuni. Legea cu privire la apărarea națională prevede că forțele sistemului național de apărare sunt constituite pe principiul suficienței defensive (Parlamentul Republicii Moldova 2003). Principiul suficienței pentru asigurarea securității militare, ori mai întâlnim suficiența defensivă, ori suficiența rezonabilă pentru apărare, este caracteristic, pentru politica construcției forțelor armate, tuturor țărilor neutre. Implementarea principiului suficienței defensive în sfera militaro-strategică presupune: acordarea unui caracter defensiv doctrinei militare; respectarea cotelor din tratatele internaționale; limitarea în structura generală a formațiunilor ofensive etc. (Academic 2010).

Suficiența defensivă o putem determina ca starea capacității militare a unui stat (o coaliție de state), care asigură descurajarea unui potențial adversar de agresiune și, după caz, respingerea acesteia, dar exclude capacitatea de a lansa un atac surpriză și de a desfășura operațiuni ofensive la scară largă, fără desfășurarea suplimentară de forțe armate și implementarea altor măsuri pentru consolidarea puterii lor de luptă. Suficiența defensivă cere, de asemenea, reprimarea cu hotărâre a provocărilor externe și interne și a încălcării inviolabilității frontierei de stat și a spațiului aerian, contribuind la creșterea autorității naționale și a eficacității măsurilor și eforturilor politice, diplomatice, economice și de altă natură nonviolente, destinate asigurării propriei securități și a celei internaționale.

Dintre cele mai importante criterii obiective care exprimă suficiența defensivă, pot fi considerate următoarele: o politică externă pașnică ce recunoaște rolul forței militare doar ca mijloc de respingere a agresiunii; natura defensivă deschisă a politicii militare, a doctrinei militare, a conceptelor strategice ale forțelor armate, care nu provoacă statele opuse să-și sporească puterea militară; puterea numerică și structura defensivă a forțelor armate, care nu sunt excesiv de împovărătoare pentru economie; dezvoltarea predominantă a unor tipuri de arme defensive care, împreună, ar trebui să excludă posibilitatea utilizării forțelor armate în desfășurarea de operațiuni de luptă ofensivă la scară largă (Makarenko 2000).

Nivelul de suficiență defensivă este determinat de o serie de factori: caracterul și amploarea surselor potențiale de pericol militar, dimensiunea teritoriului, poziția geostrategică, disponibilitatea resurselor, obiectivele politice și militaro-strategice ale statului. Prin urmare, suficiența defensivă ilustrează o situație a relațiilor interstatale de natura celei în care efectivul și capacitatea forțelor militare ale unui stat sunt suficiente pentru a-i asigura securitatea, dar insuficiente pentru a efectua un atac

asupra altui stat. Cu o astfel de percepție a principiului suficienței defensive, putem concluziona că statul este obligat să-și ajusteze eforturile de apărare la situația internațională, la normele dreptului internațional contemporan.

Unele aspecte ale capacităților defensive

Principiul suficienței defensive, fiind o categorie juridică, ar trebui să fie stabilit în legile statului și să exprime baza politicii sale militare. Ne propunem să examinăm unele capacități ale suficienței defensive care determină calitatea forțelor armate, cum ar fi: numărul de personal activ al armatei, numărul de rezerviști pregătiți, volumul și calitatea tehnicii și armamentului, în comparație cu țările neutre.

Republica Moldova dispune de cea mai mică armată din Europa, comparativ cu numărul populației. Este nevoie de o nouă abordare și de capacitate economică de susținere, care să conducă în perspectivă la o nouă structură a Armatei Naționale și la un efectiv numeric la nivelul standardelor țărilor neutre. Suedia și Finlanda sunt examinate până la momentul depunerii cererii de aderare la NATO. Spre exemplu, armata Finlandei numără 23.000 de militari, la o populație de aproximativ 5 milioane, adică 0,4% din totalul populației. Suedia are o armată de 21.200 de militari, la o populație de peste 10 milioane, adică 0,3% din totalul populației, Austria are o armată de 23.000 de militari, la o populație de 8,8 milioane, procentul fiind de 0,3. Astfel, Armata Națională care, în prezent, are un efectiv de 6.500 de militari, dacă se au în vedere factorii care influențează suficiența defensivă, raportat la totalul populației, ar trebui să dispună de un număr de 7.800 până la 10.400 de militari, la o populație de 2,6 milioane ([Guvernul Republicii Moldova 2023a](#)).

Creșterea numărului militarilor armatei pe timp de pace este necesară și din considerente de reformare a Serviciului de Grăniceri în Poliție de Frontieră și de scoatere a acestuia din componența forțelor armate, precum și din considerente de micșorare a efectivului de personal al Inspectoratului general de carabinieri. Aceste acțiuni de reformă au diminuat numărul militarilor forțelor armate cu aproximativ 6.000 de militari, comparativ cu anul 2012. Sarcinile pe care le executau aceste structuri în interesul forțelor armate au rămas în grija Armatei Naționale. Astfel, obiectivul 9.2.10 – majorarea treptată a numărului de militari prin contract –, prevăzut în Planul național de dezvoltare pentru anii 2023-2025, trebuie privit ca o sporire a efectivului actual al armatei ([Guvernul Republicii Moldova 2023c](#)).

Pentru asigurarea executării misiunilor de luptă, Armata Națională a fost dotată cu tehnică militară, moștenită în mare parte de la fosta armată sovietică. Aceasta dispunea de 208 mașini de luptă atât pe roți, cât și pe șenile ([Cibotaru 2015](#)). Din categoria mijloace de artilerie, existau în dotare 69 de tunuri tractate, tip M-30, 2A36, D-20, precum și 9 obuziere autopropulsate 2S9, și 59 de aruncătoare tip 82 mm și 120 mm (10) ([fandom.com 2015](#)). În cadrul programelor de asistență tehnică Armata Națională a primit din partea SUA 85 de camioane de transport și 43

de vehicule multifuncționale, iar China a donat 13 mașini pentru logistica militară (Mihailovici 2015).

La 30 octombrie 1992, Republica Moldova a ratificat Tratatul privind forțele armate convenționale în Europa, care stabilește anumite limite pentru categoriile cheie de echipament militar convențional și distrugerea armelor care depășesc aceste limite. În politicile sale de construcție militară, Republica Moldova nu a depășit aceste limite, iar unele nici nu au fost asigurate, cum ar fi tancuri, elicoptere de atac și altele. Conform acestui tratat, Republicii Moldova i-au revenit următoarele limite: tancuri de luptă cel mult 210 unități; mașini blindate de luptă maximum 210 unități; artilerie nu mai mult de 250 de unități; avioane de luptă maximum 50 de unități; elicoptere de atac maximum 50 de unități (Guvernul Republicii Moldova 1992).

Vom menționa că Federația Rusă, inițial, în 2015, și-a suspendat participarea, apoi, la 10 mai 2023, a lansat procedurile de denunțare oficială a tratatului, iar pe 29 mai, președintele rus a promulgat legea cu privire la denunțarea de către Rusia a Tratatului privind forțele armate convenționale în Europa – CFE (Croitman 2023).

Dacă vom analiza, spre exemplu, procentul de tancuri și de mașini de luptă din forțele armate ale țărilor neutre la 1.000 de militari, vom constata următoarea situație (Global Fire Power 2022): la 1.000 de militari, Republica Moldova (fără tancuri) are 32 de unități, Finlanda, 100 de unități, iar Suedia, 164 de unități, or Republica Moldova are de 3-5 ori mai puțină tehnică blindată pentru infanterie, aceeași proporție regăsindu-se și la alte echipamente militare. Am remarcat că Republica Moldova nu dispune nici de avioane de luptă, nici de elicoptere de luptă, pe când Austria are 15 și, respectiv 63, Finlanda, 55, respectiv 20 și Suedia, 71, respectiv 53.

Totodată, vom menționa că tehnica din dotarea armatei pierde în calitate și necesită înprospătare, dată fiind uzura morală a acesteia. Înprospătarea este un proces obligatoriu în cadrul menținerii capabilităților necesare armatei. Spre exemplu, termenul de exploatare și de aflare în dotarea armatei a tehnicii blindate și artileriei este de 40 de ani și mai mult, cu condiția respectării instrucției pentru exploatare și a reparațiilor capitale, care sunt obligatorii. Acest fapt dictează și planificarea reînnozirii periodice cu tipuri noi de armament care să corespundă noilor cerințe de luptă (Tkachev, Khrustalev și Rassadin 2009).

În acțiunile de îndeplinire a obiectivului de modernizare a capabilităților armatei naționale, se înscrie și Aranjamentul semnat între Ministerul Apărării și Guvernul Germaniei. Acesta prevede recepționarea, pe parcursul anului 2023, a unui lot de 19 transportoare blindate Piranha 3. Transportoarele vor fi utilizate în cadrul procesului de instruire a militarilor, care urmează să fie detașați în misiuni internaționale de menținere a păcii (Ministerul Apărării al Republicii Moldova 2023a). Astfel, realizarea acțiunilor de modernizare și de achiziții de noi sisteme de armament în locul celor ieșite din circuitul de viață pentru armata națională, chiar și păstrând efectivul, este o actualitate, corespunde principiului suficienței defensive și nu este militarizarea acesteia despre care se vehicula în sursele de propagandă ostilă.

În context, Ministerul Apărării a întreprins unele acțiuni pentru o comunicare eficientă în combaterea mai multor știri false și dezinformări. Vom menționa câteva: NATO și România „invadează” Republica Moldova; neutralitatea este cea care ne apără și nu avem nevoie de armata națională, de relații cu NATO și cu alte organizații internaționale; exercițiile de mobilizare și de pregătire de luptă, modernizarea armatei naționale sunt pregătiri pentru a ataca militar Transnistria; Republica Moldova se pregătește să-și mobilizeze populația și să atace Transnistria, împreună cu România; SUA construiesc obiective militare în Moldova; NATO construiește o bază militară în Moldova și altele.

În scopul combaterii dezinformării, a fost asigurată o comunicare cu sursele mass-media din partea conducerii Ministerului Apărării, s-au oferit răspunsuri prompte, sub genericul „StopFals”, pe site-urile stopfals.md și army.md, a fost lansată comunicarea purtătorului de cuvânt al Ministerului Apărării și altele. De asemenea, Ministerul Apărării, atât la nivelul conducerii ministerului și unităților militare, cât și al structurilor sale administrativ-militare din teritoriu, a facilitat comunicarea cu societatea civilă și cu cetățenii pentru a asigura înțelegerea funcțiilor și rolului Armatei Naționale în asigurarea securității militare, a sistemului de pregătire a armatei, a necesităților de dezvoltare și de asigurare multilaterală.

Republica Moldova nu-și permite pe timp de pace să mențină o armată după structură, numeric completată cu efectiv și dotată cu tehnică corespunzătoare riscului militar maxim al statului – războiul. Capacitățile armatei sunt eşalonate în funcție de importanța riscului și de sarcinile pe care le are de îndeplinit pentru contracararea riscului. În acest scop, se desfășoară mobilizarea armatei, care, prin organizare și asigurare, reprezintă un aspect al suficienței defensive.

În clasamentul pentru revizuirea anuală a potențialului uman al apărării ”Global Fire Power”, pentru anul 2020, Republica Moldova se află pe locul 112, din cele 138 de țări analizate. Tabelul comparativ al forței umane disponibile arată un potențial de 60.000 de rezerviști care pot fi puși sub arme la mobilizare. De menționat că același clasament pentru anul 2021 ne plasează pe locul 107 din 140 de țări, fiind menționat același potențial de 60.000 de rezerviști. Iar pentru anii 2022 și 2023, ne menționează cu un potențial de rezerviști activi de 12.000 și de 1.000 de paramilitari ([Global Fire Power 2023](#)). Spre exemplu, țările neutre, precum Austria, este clasată pe locul 23, cu un potențial de 160.000 de rezerviști, la o populație de 8,8 milioane, iar Finlanda este pe locul 4 cu un potențial de rezervă activă de 900.000 ([Global Fire Power 2023](#)), la o populație de 5 milioane. Din această perspectivă, Republica Moldova ar trebui să dispună de un potențial minim de 47.000 de rezerviști activi și maxim de 450.000. Astfel, se impune o analiză a capacităților de chemare a acestui efectiv de rezerviști la arme. Calculele prezentate nu iau în considerație faptul că există o mare problemă, pentru că foarte mulți rezerviști sunt la muncă în străinătate, iar cei rămași au pierdut reperatele de valori pentru care trebuie să se sacrifice. De asemenea, o problemă majoră este situația demografică, mai exact scăderea numărului de bărbați care pot fi mobilizați ([Guvernul Republicii Moldova 2019](#)). Această situație influențează

resursele umane ale armatei atât în ceea ce privește serviciul militar activ, cât și cel din rezervă. Vom menționa că, în țările neutre, este păstrat serviciul militar obligatoriu, fiind considerat principala formă de pregătire a cetățenilor pentru apărarea patriei și pentru asigurarea rezervei.

Va trebui să ne refacem capacitatea de a ne aduce rezerviștii sub arme, dacă e nevoie. Este o problemă complexă la nivel de stat, a cărei examinare ține de competențele Guvernului Republicii Moldova. Astăzi, specificul misiunilor de apărare a țării, noile cerințe în privința asigurării securității statului pun accent pe profesionalismul militarilor. Sub acest aspect, și rezerviștii mobilizați trebuie pregătiți profesional, oamenii luați laolaltă nu-și mai au locul în sistemul de mobilizare.

În acest context, vom menționa că, în legislația altor state, o formă distinctă de îndeplinire a serviciului militar este serviciul militar în rezervă (Parlamentul României 2006), care poate fi îndeplinit de rezervist voluntar sau de rezervist din rezerva generală. În legislația națională, Legea nr. 1245, din 18.07.2002 cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea patriei (Parlamentul Republicii Moldova 2002), avem nevoie de un capitol aparte „serviciul militar în rezervă”, care actualmente este limitat la formula „serviciul militar ca rezerviști concentrați sau mobilizați”. O astfel de abordare prevede existența acestuia doar după primirea ordinului de chemare. Experiența altor state, de organizare a serviciului militar în rezervă, presupune un complex de activități și de responsabilități care sunt puse pe seama rezervistului și în perioada de pace, în particular pentru rezerviștii voluntari.

Un rol important în asigurarea apărării naționale au forțele de apărare teritorială pentru care putem menționa câteva misiuni definitorii: participarea la înlăturarea consecințelor situațiilor excepționale; acordarea ajutorului structurilor teritoriale ale Ministerului Afacerilor Interne în vederea asigurării ordinii constituționale la declararea stării de asediu și de război; paza obiectelor de importanță națională și locală din teritoriu; asigurarea necesităților componentelor forțelor armate implicate în acțiuni de luptă. Pentru îndeplinirea misiunilor enunțate mai sus, este nevoie de forțe în structuri de organizare, completate de rezerviști cu un anumit grad de instruire, precum și o înzestrare corespunzătoare. Aceste forțe sub diferite forme sunt organizate în mai multe state.

În Ucraina, componentele rezistenței naționale sunt apărarea teritorială, mișcarea de rezistență și pregătirea cetățenilor Ucrainei pentru rezistența națională. Esențial este că Forțele de Apărare Teritorială în Ucraina nu se formează doar la declararea stării de război, ci și pe timp de pace, activând conform misiunilor stabilite de lege. În Republica Moldova, fundamentele apărării teritoriale sunt expuse în Regulamentul privind apărarea teritorială a Republicii Moldova, care necesită o evaluare atât la nivelul implementării, cât și al perfecționării sistemului.

Din aceste considerente, avem nevoie să schimbăm percepția asupra capacităților de apărare, asupra principiului suficienței defensive care trebuie să fie nu doar la

nivelul supravegherii forțelor armate, ci și la nivelul susținerii lor, pentru ca acestea să corespundă capacităților necesare de executare a sarcinilor constituționale pentru garantarea suveranității, independenței și unității, a integrității teritoriale a țării și a democrației constituționale ([Parlamentul Republicii Moldova 1994](#)).

Asigurarea resurselor financiare reprezintă elementul esențial în realizarea obiectivelor politicii de apărare. Perspectiva de creștere a fondurilor alocate, stabilită în Strategia națională de apărare pentru Armata Națională, nu va permite decât într-o perioadă lungă de timp atingerea nivelului prevăzut de Strategia militară. Din acest considerent, după aprobarea Strategiei militare, Ministerul Apărării a elaborat un plan de dezvoltare a capacităților militare pe termen lung (pentru perioada 2020-2030), care conține acțiuni detaliate, inclusiv costurile aferente, pentru dezvoltarea capacităților militare necesare.

Războiul din Ucraina a impus necesitatea unei analize comprehensive a sectorului de securitate și de elaborare a unei noi strategii a securității naționale. În această abordare, susținerea Armatei Naționale devine o necesitate imperativă. Președinta Maia Sandu, la ceremonia celei de-a 30-a aniversări a Marelui Stat major, a subliniat că țara are nevoie de o armată funcțională și modernă, acum mai mult ca oricând, capabilă să răspundă provocărilor timpului, iar pentru asta, autoritățile trebuie să investească în infrastructura militară și în asigurarea efectivului necesar. „Militarii trebuie să aibă condiții de lucru și trai corespunzătoare, dacă dorim să transformăm Armata Națională într-un scut de încredere pentru independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova” ([Președinția Republicii Moldova 2022](#)).

Vom menționa că bugetul alocat Ministerului Apărării al Republicii Moldova pentru anul 2023 este de 1.697.163,3 mii lei (aproximativ 1,7 miliarde de lei). În comparație cu bugetul alocat pentru anul 2022, acesta este în creștere cu aproximativ 650 milioane de lei. Astfel, dacă în anul 2022 bugetul destinat apărării a constituit puțin mai mult de 0,3% din Produsul Intern Brut (PIB), în anul 2023 cifra constituie aproximativ 0,5-0,6% din PIB ([Parlamentul Republicii Moldova 2023](#)).

Totodată, aspecte importante ale consolidării sistemului de apărare se regăsesc în Planul Național de Dezvoltare pentru anii 2023-2025 și în Planul de acțiuni al Guvernului pentru anul 2023 ([Guvernul Republicii Moldova 2023b](#)). De asemenea, conducerea politică a statului a lărgit aria de cooperare în domeniul apărării, făcând primele proiecte cu Uniunea Europeană. Au fost luate decizii pentru susținerea a tot ceea ce ține de logistică în domeniul apărării cibernetice și activității de consolidare a capacităților militare în Republica Moldova ([MOLDPRES 2022](#)).

În scopul întăririi capacităților forțelor armate în domeniul comunicațiilor și al luptei împotriva atacurilor cibernetice, Uniunea Europeană (UE) a anunțat acordarea unei finanțări de 40 de milioane de euro pentru Republica Moldova. Baniii provin din Facilitatea Europeană pentru Pace, un fond administrat de statele membre în afara bugetului european, arată într-un comunicat Consiliul European, instanța statelor

membre ale UE. Finanțarea nu presupune achiziție de armament. Acțiunea va permite furnizarea de echipamente, bunuri și servicii pentru a întări capacitățile logistice și mobilitatea unor unități ale forțelor armate ale Republicii Moldova. De asemenea, ea le va ajuta să lupte împotriva atacurilor cibernetice și să-și consolideze capacitățile de recunoaștere aeriene fără pilot și de comunicații tactice (Botnarenco 2022).

În același context, pentru anul 2023 Consiliul pentru Afaceri Externe al Uniunii Europene a aprobat un nou pachet de asistență pentru Armata Națională, destinat consolidării capacităților de apărare a Republicii Moldova. Sprijinul, de asemenea în valoare de 40 de milioane de euro, este oferit prin intermediul Instrumentului de Facilitate Europeană (EPF). Acest ajutor va fi direcționat către dezvoltarea capacității naționale de supraveghere a spațiului aerian, către dezvoltarea capacităților de transport și mobilitate, precum și a capacităților logistice și de comunicații ale Armatei Naționale (Ministerul Apărării al Republicii Moldova 2023b).

În această ordine de idei, se constată că actuala conducere politică conștientizează rolul său în asigurarea și promovarea politicilor de apărare pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova și a nivelului necesar de pregătire a forțelor armate, care trebuie să fie capabile să-și exercite sarcinile constituționale stabilite.

Republica Moldova are dreptul la apărare, își asigură securitatea militară prin toate mijloacele de care dispune, considerând legal și necesar a avea forțe armate pentru apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriale, anihilarea conflictelor armate și a altor acte de violență din interiorul țării care pun în pericol ordinea constituțională.

Astfel, suficiența defensivă pentru Republica Moldova, ca sat neutru, înseamnă o astfel de stare în relațiile dintre state, în care efectivul și calitatea forțelor sale militare sunt suficiente pentru a-i asigura securitatea militară, făcând față riscurilor și amenințărilor la adresa sa. În această ordine de idei, urmează să valorificăm pe deplin potențialul principiului suficienței defensive în sensul larg al obiectivelor pe care acesta îl are în asigurarea capacităților necesare securității militare a Republicii Moldova.

Referințe

- Academic.** 2010. "Словари и энциклопедии на Академике" [Academic Dictionaries and Encyclopedias]. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/emergency%20/1582/%D0%9E%25%20D0%B1%D0%BE%25%20D1%80%D0%BE%25%20D0%BD%25%20D0%BD%D0%B0%D1%8F>.
- Botnarenco, Iurii.** 2022. „UE va oferi sprijin militar Republicii Moldova.” <https://adevarul.ro/stiri-externe/republica-moldova/ue-va-oferi-sprijin-militar-republicii-moldova-2165407.html>.
- Cibotaru, V.** 2015. "De ce fel de armată are nevoie Moldova." <https://www.dw.com/ro/de-ce-fel-de-armat%C4%83-are-nevoie-moldova/a-18393966>.

- Croitman, Daniela.** 2023. „Putin a promulgat legea prin care Rusia denunță Tratatul privind Forțele Armate Convenționale în Europa.” <https://sinteza.org/2023/05/30/putin-a-promulgat-legea-prin-care-rusia-denunta-tratatul-privind-forțele-armate-convenționale-in-europa/>.
- Curtea Constituțională a Republicii Moldova.** 2017. „Hotărâre privind interpretarea articolului 11 din Constituție.” <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ro>.
- fandom.com.** 2015. „Armed Forces of the Republic of Moldova.” https://military-history.fandom.com/wiki/Armed_Forces_of_the_Republic_of_Moldova.
- Global Fire Power.** 2022. „Analitical display.” <https://www.globalfirepower.com/>.
- . 2023. „Reserve Military Manpower by Country.” <https://www.globalfirepower.com/active-reserve-military-manpower.php>.
- Guvernul Republicii Moldova.** 1992. „Ministerul Afacerilor Externe. Convenție privind principiile și modul de îndeplinire a Tratatului cu privire la Forțele Armate Convenționale în Europa.” <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/115591>.
- . 2018. „Hotărârea Guvernului nr. 961 din 03.10.2018 cu privire la aprobarea Strategiei militare și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia pentru anii 2018-2022.” *Monitorul Oficial*, nr. 410-415, art. 1110.
- . 2019. „Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Tinerii în Republica Moldova în anul 2019.” <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6729>.
- . 2023a. „Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Populația și procesele demografice.” <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103>.
- . 2023b. „Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025.” <https://www.calm.md/wp-content/uploads/2023/04/89.pdf>.
- . 2023c. „Planul Național de Dezvoltare pentru anii 2023-2025 și Planul de acțiuni al Guvernului pentru anul 2023.” <https://gov.md/ro/content/planul-national-de-dezvoltare-pentru-anii-2023-2025-si-planul-de-actiuni-al-guvernului>.
- Makarenko, I.K.** 2000. „Основные понятия, определения и термины по военной проблематике” [Basic concepts, definitions and terms on military issues]. Изд. Минобороны России. М. <https://lib.sale/munitsipalnoe-upravlenie-gosudarstvennoe/oboronnaya-dostatochnost-74037.html>.
- Mihailovici, Stela.** 2015. „Cu se se apără R. Moldova în caz de invazie militară?” <https://www.ziarulnational.md/dotare-curious-cu-ce-se-apara-r-moldova-in-caz-de-invazie-militara/>.
- Ministerul Apărării al Republicii Moldova.** 2023a. „Alte trei transportoare Piranha recepționate de Armata Națională.” <https://www.army.md/index.php?lng=2&action=show&cat=122&obj=8033>.
- . 2023b. „Un nou pachet de asistență pentru Armata Națională.” <https://www.army.md/?lng=2&action=show&cat=122&obj=8199>.
- MOLDPRES.** 2022. „UE alocă 40 de milioane pentru consolidarea capacităților forțelor armate.” <https://www.moldpres.md/news/2022/07/01/22004909>.

- Organizația Națiunilor Unite.** 1945. „CARTA NAȚIUNILOR UNITE din 26 iunie 1945.” <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/19362>.
- Parlamentul Republicii Moldova.** 1994. „Constituția Republicii Moldova. Articolul 57. Apărarea Patriei”; „Articolul 108. Forțele armate.” *Monitorul Oficial*, nr. 78, art. 140. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro.
- . 2002. „Legea nr. 1245, din 18.07.2002, cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei.” *Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2002*, nr. 137-138, art. 1054.
- . 2003. „Legea nr. 345 cu privire la apărarea națională.” https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110393&lang=ro.
- . 2023. „Bugetul Ministerului Apărării pentru anul 2023 va fi majorat cu 649,9 milioane lei.” <https://army.md/?lng=2&action=show&cat=122&obj=7907#.Y-n0-q1BzIU>.
- Parlamentul României.** 2006. „Legea nr. 446, din 30 noiembrie 2006, privind pregătirea populației pentru apărare.” <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/77597>.
- Președinția Republicii Moldova.** 2022. „Șefa statului a participat la ceremonia aniversării a 30-a de la fondarea Marelui Stat Major al Armatei Naționale.” <https://presedinte.md/rom/presa/sefa-statului-a-participat-la-ceremonia-de-aniversare-a-30-de-ani-de-la-fondarea-marelui-stat-major-al-armatei-nationale>.
- Tkachev, V.N., E.Yu. Khrustalev și V.N. Rassadin.** 2009. ”Оборонная достаточность и боеспособность армии” [Defense sufficiency and combat effectiveness of the army]. <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronnaya-dostatochnost-i-boesposobnost-armii/viewer>.

Sistemul S-400 „Triumf”: între așteptări și rezultate

The S-400 "Triumf": between expectations and results

Col. instr.avs.dr. Cătălin CHIRIAC*

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Abstract

În timpul Războiului Rece, Uniunea Sovietică a investit masiv în sistemele sale de apărare aeriană, astfel încât moștenitoarea de drept a acesteia, Rusia, deține acum unele dintre cele mai avansate sisteme de apărare aeriană și antirachetă din lume. Dintre acestea, sistemul de rachete sol-aer S-400 „Triumf” reprezintă poate cel mai criticat, învăluit în mister și temut sistem din arsenalul Rusiei. Dezvoltat și apoi prezentat drept capabil de a angaja o varietate de amenințări aeriene, sistemul a dobândit reputația, cel puțin la nivel declarativ, de fi în măsură să contracareze ambițiile SUA și ale NATO, de câștigare a unui conflict prin dominarea spațiului aerian.

During the Cold War, the Soviet Union invested heavily in its air defense systems, so its rightful successor, Russia, has now some of the most advanced air and missile defense systems in the world. Among them, the S-400 "Triumf" surface-to-air missile system is perhaps the most criticized, shrouded in mystery, and feared system in Russia's arsenal. Developed and then presented as capable of engaging a variety of aerial threats, the system gained a reputation, at least declaratively, of being able to counter US and NATO ambitions to win a conflict through airspace dominance.

Cuvinte-cheie:

sistem de apărare ariană; sistem de rachete sol-aer; S-400 „Triumf”; apărare aeriană; apărare antirachetă; apărare aeriană integrată; combaterea amenințărilor aeriene.

Keywords:

air defense system; surface-to-air missile system; S-400 "Triumf"; air defense; missile defense; integrated air defense; countering air threats.

Info articol

Primit: 24 octombrie 2023; Evaluat: 22 noiembrie 2023; Acceptat: 13 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Chiriac, C. 2023. „Sistemul S-400 «Triumf»: între așteptări și rezultate”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 18-30. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-42>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

A părărea aeriană și antirachetă este adesea percepută ca fiind acel tip de apărare care protejează un obiectiv sau o suprafață împotriva amenințărilor generate de aeronave, drone sau rachete, iar simpla existență a unui sistem performant de rachete sol-aer induce ideea, eronată de altfel, de protecție totală la nivelul unei țări sau teatru de operații. Trebuie foarte bine înțeles faptul că un sistem destinat combaterii unor astfel de amenințări nu va putea niciodată să intercepteze orice avion, dronă sau rachetă cu o eficacitate ridicată, din motive tehnice, tactice sau de întreținere.

Diversificarea amenințărilor aeriene, iar aici se pot aminti rachetele hipersonice și sistemele de aeronave fără pilot la bord, a exacerbât și mai mult calitățile acestora, în dauna sistemelor care ar trebui să le combată. Dacă rachetele hipersonice sunt considerate armele perfecte pentru înfrângerea oricărei apărări aeriene sau antirachetă, datorită principalei caracteristici a acestora, și anume manevrabilitate la viteze hipersonice, acest lucru nu implică în mod direct că alte amenințări aeriene, cu viteze subsonice sau supersonice nu pot face acest lucru.

Modul în care Rusia abordează conflictul din Ucraina, unde niciuna dintre părți nu controlează spațiul aerian¹, dă naștere mai multor întrebări decât răspunsuri privind viitorul sistemelor care ar trebui să aibă în responsabilitate acest lucru. Posesoarea, cel puțin prin prisma clasamentelor diferitelor publicații, a uneia dintre cele mai mari și mai sofisticate forțe aeriene din lume, Rusia, nu a reușit sau nu și-a propus în Ucraina cucerirea superiorității aeriene, lucru care a provocat o mare surpriză și nedumerire în rândul analiștilor militari occidentali. În aceste condiții, componenta de apărare aeriană cu baza la sol, reprezentată la cel mai înalt nivel prin sistemele S-400 „Triumf”², dislocate în Belarus și Crimeea³, a impus regulile privind utilizarea spațiului aerian, avioanele ucrainene fiind nevoite să zboare la înălțimi extrem de mici (sub 30 de metri) pentru executarea misiunilor pe direcțiile nord și sud (Bronk, Reynolds și Watling 2022, 12).

Sistemul de rachete sol-aer S-400 „Triumf”

Sistemul S-400 „Triumf”, dezvoltat de Biroul Central de Proiectare Almaz din Rusia, este un sistem mobil de rachete sol-aer cu rază mare de acțiune⁴, fiind capabil să angajeze aeronave, UAS-uri, rachete de croazieră și rachete balistice, și reprezintă a patra generație de sisteme rusești cu rază mare de acțiune. În același timp, este și succesorul sistemelor S-200 și S-300, fiind în serviciu începând cu 2007, dar nu a devenit operațional până în 2012 în Kaliningrad și în 2016 lângă Sankt Petersburg (Dalsjö, Berglund și Jonsson 2019, 27). Dezvoltarea sistemului S-400 a început probabil în anii '80, efortul dezvoltatorilor fiind un secret pentru public până în 1993, la doi ani după prăbușirea guvernului sovietic (Hollings 2022). La fel ca în cazul multor programe de înarmare sovietice, care au continuat să fie dezvoltate

¹ În articolul *In denial about denial: why Ukraine's air success should worry the West*, autorii Maximilian K. Bremer și Kelly A. Grieco pun în discuție, pe baza acțiunilor desfășurate până în acest moment în conflictul din Ucraina superioritatea aeriană și negarea acesteia. Detalii la <https://warontherocks.com/2022/06/in-denial-about-denial-why-ukraines-air-success-should-worry-the-west/>, accesat la 06.11.2023.

² Codificarea NATO pentru acest sistem este SA-21 Growler.

³ Amenințarea generată de prezența sistemelor S-400 a crescut în momentul în care acestea au fost sprijinite de radarul rusesc în bandă S 48Ya6 „Podlet-K1”, dislocat în Belarus. Mai multe detalii la <https://static.rusi.org/SR-Russian-Air-War-Ukraine-web-final.pdf>, consultat la data de 06.11.2023.

⁴ High Range Surface to Air Missile/HSAM. În alte publicații, apare și Long-Range Surface-to-Air Missile.

de Federația Rusă, constrângerile bugetare au dictat ca, în proporție de aproximativ 70%-80% din tehnologia folosită de proiectul inițial, să fie preluată și adaptată de la S-300, inclusiv containerele de depozitare a rachetelor, lansatoarele și radarele. Testarea sistemului a avut loc la sfârșitul anului 1999 sau începutul anului 2000, în poligonul de testare Kapustin Yar, din regiunea Astrakhan, Rusia ([Missile Defense Project 2021](#)). În anul 2017, *The Economist* considera că „sistemul S-400 este unul dintre cele mai bune sisteme de apărare aeriană fabricate în prezent” ([The Economist 2017](#)).

---

⁵ Transporter Erector Launchers/TELS.

Din punct de vedere organizatoric, bateria standard S-400 cuprinde patru lansatoare⁵ fiecare cu câte patru tuburi de lansare, cu sisteme radar de angajare (controlul focului), de supraveghere și achiziție a țintelor și cu un centru de comandă (dispus pe un vehicul). În armata rusă, un batalion S-400 (cunoscut și ca divizion S-400) cuprinde două baterii, în timp ce un regiment are în structură două batalioane S-400 ([Gady 2018](#)). O baterie S-400 cu un maxim de 16 rachete cu rază lungă de acțiune sau cu 64 de rachete cu rază medie de acțiune sau cu o combinație a celor două ([Dalsjö, Berglund și Jonsson 2019](#), 54) poate fi gata pentru angajarea unei ținte în cinci până la zece minute și se presupune că poate angaja până la treizeci și șase de ținte simultan ([Roblin 2018](#)). Dacă se ia în considerare numărul de rachete disponibile pentru lansatoare și prevederile doctrine naționale (lansarea a două rachete pe o țintă pentru creșterea eficacității) ([Bronk 2017](#)), la un calcul simplu se poate observa că un batalion poate angaja maximum 16 ținte în același timp cu rachete cu rază mare de acțiune, sau 64 de ținte, dacă lansează doar rachete cu rază medie de acțiune ([Dalsjö, Berglund și Jonsson 2019](#), 54). Însă niciodată realitatea câmpului de luptă nu va ține cont de calculele pe hârtie.

---

⁶ Precision-Guided Munition.

Performanțele sistemului S-400 „Triumf” sunt determinate, în principal, de tipul rachetei utilizate și de configurația apărării aeriene și antirachetă din care face parte. Astfel, seria de rachete 48N6 permite sistemului să angajeze ținte aeriene la distanțe de până la 250 km ([Missile Defense Project 2021](#)), acestea fiind destinate și combaterii rachetelor balistice cu rază medie de acțiune (rază maximă de 3.500 km și viteză de 4.800 m/s), la o distanță cuprinsă între 5 și 60 km și o înălțime de 2-27 km ([Giles 2015](#), 16). O altă serie cu două versiuni de rachete cu radar activ, cunoscute sub numele de 9M96 și 9M96DM, cu rază scurtă și medie de acțiune (40 și 120 km) este destinată combaterii aeronavelor tactice, PGM⁶-urilor și focoaselor de rachete balistice, fiind opțiunea sistemului pentru autoapărare și pentru protecția oricărui obiectiv de mare valoare din apropiere ([Dalsjö, Berglund și Jonsson 2019](#), 28).

La nivelul anului 2021, seria de rachete 77N6 se afla în faza de testare și se preconiza utilizarea tehnologiei *hit to kill* pentru combaterea rachetelor balistice ([Missile Defense Project 2021](#)). Una dintre noile rachete ale sistemului este așa-numita 40N6, cu o rază operațională de aproximativ 400 de kilometri (248,5 mile) și o înălțime de până la 185 de kilometri (607.000 ft), fiind responsabilă

pentru afirmația des repetată că S-400 are una dintre cele mai mari raze de acțiune. Se pare că racheta este capabilă de interceptare exoatmosferică a rachetelor balistice cu rază intermediară, aflate în faza finală a zborului (Gady 2016), însă există temeri, în rândul specialiștilor, privind capacitatea radarului de a susține sistemul în utilizarea la maximum a performanțelor rachetei (Missile Defense Project 2021)⁷.

Capacitatea declarativă a sistemului de a utiliza tipuri diferite de rachete cu misiuni și particularități distincte poate asigura o caracteristică importantă, și anume posibilitatea ca sistemul singur să formeze o mare parte a unei apărări aeriene stratificate. În acest fel, sistemul S-400 se numără printre cele mai avansate sisteme de apărare aeriană și antirachetă disponibile, fiind similar celor mai bune pe care Occidentul le are de oferit⁸.

Evaluarea singulară a unui sistem de rachete sol-aer este improprie și poate evidenția cel mult cum este organizat, încadrat sau înzestrat. Discuția despre randamentul unui astfel de sistem trebuie să aibă ca punct de plecare capacitatea acestuia de a se integra. Pentru obținerea unei eficiențe crescute, se impune astfel ca sistemul S-400 „Triumf” să fie întrebuințat ca parte dintr-un sistem integrat de apărare aeriană și antirachetă, în caz contrar, totul fiind doar o extravaganță militară costisitoare (Wilson și Parachini 2020). Pe baza organizării apărării aeriene și antirachetă, din 2016, a bazei aeriene din Hmeymim, din Siria, se poate intui că abordarea militarilor ruși privind acest concept vizează realizarea unei apărări stratificate pe trei niveluri, care permite astfel aplicarea conceptului A2/AD – Anti-Access/Area-Denial. Astfel, pentru baza menționată, sistemele avute la dispoziție au fost dispuse pentru realizarea unei apărări robuste și, mai ales, flexibile împotriva unei game variate de amenințări. Primul nivel era asigurat de sistemele cu rază lungă de acțiune S-400 și S-200VE, cel de al doilea cuprindea sistemele cu rază medie de acțiune S-300FM Fort-M și Buk-M2E, în timp ce ultimul nivel integra sistemele SHORAD⁹ Osa-AKM și S-125 Pechora-2M. În cele din urmă, sistemele Pantsir-S1 au fost luate în considerare pentru apărarea nemijlocită a sistemului S-400 (Khodaryonok 2016).

Vulnerabilitățile și întrebuințarea sistemului S-400 „Triumf”

Este bine cunoscut faptul că sistemele de rachete sol-aer se diferențiază printr-o serie de caracteristici constructive și tehnico-tactice, la fel ca și situațiile distincte și variate în care acestea sunt utilizate. Astfel, specialiștii militari sunt întru totul de acord cu afirmația potrivit căreia nu există niciun sistem de apărare aeriană cu baza la sol care să fie considerat ca fiind *cel mai bun*. Un sistem poate fi pus în valoare de arhitectura din care face parte, de deciziile de utilizare a acestuia sau de nivelul de pregătire al personalului care îl deservește.

⁷ Denumirea și o parte a caracteristicilor rachetelor utilizate de sistemul S-400 pot fi diferite, în funcție de sursele existente în mediul online. Pentru exemplificare, vezi <https://www.defenceiq.com/air-land-and-sea-defence-services/articles/how-capable-is-the-s-400>.

⁸ Aprecierea aparține lui Siemon Wezeman, cercetător senior al SIPRI, în *Why do countries want to buy the Russian S-400?*, disponibil la <https://www.aljazeera.com/features/2018/10/8/why-do-countries-want-to-buy-the-russian-s-400>.

⁹ Short range air defense.

Pentru sistemele de rachete sol-aer, există vulnerabilități generale, caracteristice, de altfel, tuturor sistemelor, care le pot afecta diferit, cum ar fi factorii geografici (acoperiri datorate caracteristicilor muntoase, curbura pământului, condițiile meteo), dependența de existența unui radar de descoperire și de tragere (nu întotdeauna pe aceeași platformă) sau posibilitatea de saturare a sistemelor de cercetare și dirijare. În același timp, pot exista și vulnerabilități specifice, generate de costurile ridicate de întreținere sau de exploatare, de calificarea personalului, de perioada de timp necesară străngerii sau desfășurării, de existența zonelor moarte (con mort), de ipoteza tot mai veridică de funcționare într-un mediu electromagnetic contestat sau de existența contramăsurilor pentru diferite tipuri de rachete etc.

O problemă specifică pentru sistemele de rachete sol-aer cu rază mare de acțiune o reprezintă limitarea posibilităților radarului de cercetare și de tragere de orizontul pământului. Fără luarea în considerare a posibilităților de a depăși acest obstacol (câteva exemple presupun supraînălțarea antenelor, lucrul integrat cu aeronavele de avertizare timpurie, utilizarea aerostatelor¹⁰, folosirea sistemelor în cadrul unei apărări stratificate), sistemul S-400, dar și alte sisteme din această categorie sunt vulnerabile la un atac la înălțimi mici, realizat cu rachete de croazieră sau cu drone, care, în număr mare, pot suprasatura sistemul (Wilson și Parachini 2020). În situația în care oponentul deține controlul spațiului aerian, această limitare se poate transforma într-o vulnerabilitate majoră, ceea ce face și mai dificilă misiunea de apărare sau protecția aeriană și antirachetă.

Amenințarea rachetelor de croazieră nu este singura, de altfel. În afara amenințărilor clasice, generate de avioane, atacurile cu drone, cu rachete balistice sau de croazieră, evoluția rachetelor stand-off și a sistemelor de război electronic nu fac decât să demonstreze, dacă mai era cazul, dificultățile întâmpinate de apărarea aeriană, de la concept la demonstrarea eficienței. Iar în acest caz, trebuie conștientizat faptul că raza mare de acțiune nu reprezintă o garanție a succesului. Atacurile cu rachete și drone asupra unor facilități de producție a petrolului din Arabia Saudită, din 2019 sau atacurile cu drone ale Ucrainei, care au scos din funcțiune sistemele S-400 rusești, constituie exemplul elocvent în care apărarea aeriană a fost neutralizată cu echipamente care reprezintă un procent scăzut din costul sistemelor complexe care o compun și care sunt greu de operat eficient. Pentru exemplificare, S-400 costă aproximativ 500 de milioane de dolari, o baterie Patriot Pac-2 costă 1 miliard de dolari, iar o baterie THAAD costă aproximativ 3 miliarde de dolari (Macias 2018).

Una dintre cele mai cuprinzătoare evaluări a sistemului S-400 a fost realizată de Agenția Suedeză de Cercetare pentru Apărare¹¹, în cadrul raportului *Bursting the Bubble. Russian A2/AD in the Baltic Sea Region: Capabilities, Countermeasures, and Implications*. Pe parcursul a 116 pagini, autorii

¹⁰ Publicația online *Defense România* prezintă opinia expertului militar rus Vladislav Shurygin, în articolul „*Exasperați de atacurile dronelor ucrainene, rușii folosesc baloane pentru a detecta valurile de UAV-uri trimise de Ucraina*”, potrivit căreia sistemele de apărare antiaeriană rusești nu sunt capabile să facă față aeronavelor fără pilot la bord ale armatei ucrainene, care evoluează la înălțimi mici. Astfel, este impropriu să se folosească sisteme de rachete antiaeriene care, în mod clasic, sunt destinate combaterii aeronavelor sau rachetelor, pentru contracararea noilor amenințări. O soluție poate fi reprezentată de crearea unei linii de apărare care să includă baloane radar, precum și posturi de supraveghere aeriană, avertizare și comunicații; https://m.defenseromania.ro/exasperati-de-atacurile-dronelor-ucrainene-rusii-folosesc-baloane-pentru-a-detecta-valurile-de-uav-uri-trimise-de-ucraina_624774.html.

¹¹ Totalförsvarets forskningsinstitut/FOI.

analizează capabilitățile A2/AD rusești din regiunea Mării Baltice, dar și posibilele contramăsuri ale NATO, identificând și o serie de vulnerabilități și limitări ale sistemului S-400. Fără a fi considerate definitive sau exhaustive, aceste limitări vizează ([Dalsjö, Berglund și Jonsson 2019](#), 18, 27, 50, 54):

- raza efectivă de acțiune împotriva țintelor manevriere, care zboară la înălțime mică este mult mai redusă decât caracteristicile maxime declarate (400 km), uneori chiar și până la 20 km, pentru ținte de dimensiuni mici care evoluează la înălțimi foarte mici. În cazul rachetelor de croazieră Tomahawk, de generație mai veche și care evoluează în zone de relief mixte, raza efectivă de acțiune este de 24-36 km;
- limitările sistemului în combaterea simultană a tuturor amenințărilor, în situația în care acestea apar în număr mare într-un interval scurt de timp;
- existența unui singur radar de tragere la nivelul unei baterii poate fi o vulnerabilitate, în condițiile în care scoaterea acestuia din funcțiune va face nefuncțională întreaga baterie cu cele 16 sau 64 de rachete gata de lansare;
- dimensiunile rachetelor cu rază lungă de acțiune (sunt grele și voluminoase, cântărind aproximativ două tone), ceea ce înseamnă că reîncărcarea instalațiilor de lansare, după lansarea lor necesită timp extrem de prețios, în situația unor amenințări multiple și complexe;
- caracteristica generală a sistemului: acesta este probabil optimizat pentru interceptarea rachetelor balistice și a aeronavelor considerate ținte de mare valoare, care zboară la înălțimi mari, dar contracararea țintelor de dimensiuni mici, la înălțimi mici poate fi o funcție auxiliară.

Exemplele de dată recentă demonstrează că sistemele de rachete sol-aer au vulnerabilități și limitări și nu pot garanta întotdeauna rezultatele dorite de conducătorii militari sau de clasa politică. Dacă sistemele de rachete sol-aer rusești au fost destul de criticate, în urma utilizării lor recente, în special în Siria, Armenia sau Ucraina, sistemele Patriot au ținut prima pagină a ziarelor atunci când au avut dificultăți în neutralizarea rachetelor balistice în războiul din Golf.

Kremlinul a hotărât dislocarea unui sistem S-400 „Triumf” în Siriam, în 2015, la o zi după ce avionul rusesc Su-24 Fencer a fost doborât, despre care Ankara afirmase că intrase neautorizat în spațiul aerian turc ([CBS NEWS 2015](#)). Confirmând, în octombrie 2016, desfășurarea în Siria a sistemelor S-300 și S-400 de apărare aeriană, considerate a fi de ultimă generație, Kremlinul a subliniat că a asigurat apărarea aeriană a bazelor aeriene proprii împotriva rachetelor de croazieră americane ([Balmforth 2017](#)). Analizele și reacțiile de la acea vreme s-au concentrat asupra caracteristicilor teoretice formidabile ale sistemului S-400 și a uriașei sale raze de acțiune, de 400 km, care putea acoperi o mare parte a Siriei, estului Mediteranei și sudului Turciei ([Bronk 2017](#)).

Dar, după ce un atac cu 59 de rachete de tipul TLAMs¹² a lovit, pe 7 aprilie 2017, baza aeriană Shayrat a guvernului sirian, unde erau staționați și militari ruși ([U.S. Department of Defense 2017](#)), aceștia, consternați au apelat la

¹² Tomahawk Land Attack Missiles.

¹³ Justin Bronk consideră că rachetele de croazieră utilizate în atacul din 7 aprilie 2017 sunt rachete relativ vechi, care nu au caracteristici de reducere a secțiunii transversale radar sau posibilități sofisticate de manevră pentru a evita interceptarea. Vezi <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/rusi-defence-systems/russias-air-defence-challenge-syria>.

¹⁴ Sistemele S-400 au fost dislocate la baza aeriană a Rusiei, de la Latakia și la baza sa navală de la Tartus, în timp ce Shayrat se află la mai mult de 75 de kilometri distanță de orașul Tartus și la peste 120 de kilometri de Latakia. <https://www.military.com/defensetech/2018/01/26/russia-deploys-more-s-400-missile-systems-syria.html>. Colonelul (r) Mikhail Khodarenok, corespondent pentru *Gazeta.ru* și specialist în apărarea aeriană, susținea că baza aeriană Shayrat este situată la aproximativ 200 km de Latakia, aflându-se astfel la limita superioară a posibilităților sistemului S-400.

Pentru ca o țintă să fie lovită la o asemenea distanță, ea trebuia să zboare la o altitudine de 8-9 km, în caz contrar, radarul multifuncțional al sistemului S-400 neputând-o angaja, din cauza curburii suprafeței pământului. Detalii la <https://jamestown.org/program/russian-air-defense-us-strike-al-shayrat/>.

¹⁵ Tom Balmforth îl citează, în articolul „After U.S. Strikes Syrian Air Base, Russians Ask: ‘Where Were Our Vaunted Air Defense Systems?’”, disponibil la <https://www.rferl.org/a/weher-was-the-s-300-s-400-missile-defense-systems/28417014.html>, pe Pavel Felgengauer, un analist militar cu sediul la Moscova, care afirmă în legătură cu eficacitatea sistemului S-400: *All this talk that we have secured the whole of Syrian airspace is artistic whistling.*

¹⁶ Raza de angajare efectivă a sistemelor rusești de apărare aeriană, desfășurate în Siria, împotriva rachetelor de croazieră (înălțimea de zbor în jur de 30-100 m) sau împotriva aeronavelor care zboară la joasă înălțime este limitată la orizontul radar al acestora, care, pentru astfel de ținte, este de aproximativ 30-40 km. Vezi <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/could-russian-s-400s-protect-syria-against-cruise-missiles>.

rețelele de socializare pentru a afla ce s-a întâmplat cu laudatele sisteme S-400 (Balmforth 2017). Este posibil ca principalul motiv pentru care sistemul S-400 nu a fost folosit pentru a apăra Shayrat să-l fi constituit frica de eșec. Există posibilitatea reală ca unele dintre rachetele interceptoare S-400 să fi ratat ținta sau să nu fi funcționat la parametri normali (în anul 2017 sistemul nu ajunsese la o maturizare dovedită prin luptă), astfel încât cel mai important sistem al Rusiei din Siria se putea dovedi a fi mult mai puțin eficient, chiar și împotriva unor ținte destul de facile¹³, decât presupunea imensa publicitate din țară, și nu numai (Bronk 2017). În același timp, a existat și ipoteza, susținută de analiști militari ruși și occidentali, că sistemele ar fi fost dislocate prea departe de baza aeriană Shayrat pentru a fi eficiente împotriva rachetelor de croazieră¹⁴. În aceste condiții, exceptând distrugerea unui sistem important și greu de înlocuit, funcționarea lui defectuoasă ar fi o lovitură imensă pentru reputația de invincibilitate pe care rușii s-au chinuit ani întregi s-o construiască în jurul lui S-400.

Analistul militar rus Aleksandr Golts aprecia că nu se știe dacă „armata rusă nu a fost capabilă să intercepteze rachetele sau dacă doar nu a vrut”, luând în considerare și faptul că americanii s-au conformat memorandumului dintre Rusia și coaliția, condusă de SUA din Siria privind folosirea în siguranță a spațiului aerian, informându-i în acest sens pe ruși cu două ore înainte de atacul (Balmforth 2017). Ambele părți au avut grijă să evite un conflict direct, americanii anunțând Moscova înainte de atac, Rusia, la rândul ei, neangajând rachetele Tomahawk, în timp ce se apropiau de baza aeriană, cel mai probabil la comanda lui Putin (Roblin 2018). Totuși, există și opinii potrivit cărora asigurarea integrității spațiului aerian al Siriei a fost doar o declarație supraevaluată, având drept scop stimularea vânzării de arme și sisteme dislocate în Siria¹⁵, în cazul unui atac cu rachete de croazieră putând fi apărat un perimetru de aproximativ 40 de kilometri (Bronk 2018)¹⁶.

Îngrijorări privind performanțele sistemelor S-300 și S-400 au fost exprimate și în anul 2020, tot în Siria, când acestea au avut dificultăți în a descoperi și angaja, în diferite ocazii, rachetele de croazieră israeliene sau efectiv de a contracara atacurile forțelor israeliene (Arif 2021). Tot în anul 2020, conflictul din Nagorno-Karabah reprezintă un alt exemplu în care s-a arătat vulnerabilitatea apărării aeriene armene, formată predominant din sisteme de rachete sol-aer rusești împotriva dronelor azere, furnizate de către turci și israelieni. În timpul luptelor, Azerbaidjanul a mizat pe folosirea UAS-urilor pentru o gamă largă de misiuni, demonstrând astfel avantajul tehnologic în fața sistemelor de apărare aeriană ale forțelor armene, destinate, de altfel, contracarării unor alte tipuri de amenințări.

Este important de înțeles faptul că mitul apărării aeriene impenetrabile a Rusiei este vital pentru eforturile acesteia de a găsi cumpărători pentru aceste sisteme, deoarece armata rusă se bazează pe investițiile străine pentru asigurarea continuității programelor de dezvoltare a diferitelor tipuri de arme și sisteme de arme (Hollings 2023). Chiar dacă sistemul S-400 a fost conceput pentru a neutraliza aeronave și rachete, la distanțe și înălțimi care variază în funcție de tipul rachetei, în Ucraina conducătorii ruși au luat decizia de a utiliza aceste sisteme pentru a intercepta rachetele HIMARS sau, mai puțin obișnuit, pentru a *bombarda* orașele ucrainene (Peck 2023).

Interceptarea rachetelor HIMARS nu poate fi considerată neobișnuită, în condițiile în care sistemele de rachete sol-aer moderne sunt destinate combaterii unei varietăți de aeronave și rachete. În Ucraina, sistemele autohtone (S-300) sau cele puse la dispoziția Ucrainei (Patriot sau IRIS-T) au fost utilizate pentru neutralizarea rachetelor de croazieră Kalibr sau chiar a rachetelor Kinjal, declarate a fi hipersonice.

Dacă întrebuințarea sistemelor S-400 împotriva HIMARS sugerează că militarii ruși doresc realizarea unei apărări antirachetă eficiente, folosirea acelorși sisteme pentru bombardarea orașelor ucrainene¹⁷ poate demonstra disperare și intenția de răspândire a terorii în rândul populației ucrainene sau pur și simplu dovedește abnegație în îndeplinirea cu orice preț a obiectivelor stabilite. În ciuda dualității în utilizare, rachetele sol-aer reconfigurate ale Rusiei sunt mai puțin precise decât rachetele concepute în mod deliberat pentru a lovi ținte terestre. Pentru exemplificare, un focos de 182 de kilograme al unei rachete specifice sistemului S-400 poate fi devastator împotriva unui avion sau a unei alte rachete, dar este inefficient pentru lovirea unor obiective terestre, mai ales în comparație cu focosul de 900 de kilograme al unei rachete de croazieră (de exemplu, al rachetei Kh-22 tot de proveniență rusească) (Peck 2023).

Totuși, trebuie avut în vedere faptul că succesul unei angajări nu este chiar atât de simplu de determinat, iar experiența sistemului Patriot pe timpul războiului din Golf din 1991 este edificator în acest sens. Armata americană a elaborat diverse rapoarte în care era prezentată performanța sistemului Patriot în cursul *Operației Desert Storm*. Potrivit rapoartelor din acea perioadă, acestea au avut o rată de succes aproape perfectă, generalul Norman Schwarzkopf susținând inițial un succes de 100% al structurilor Patriot (Werrell 2005, 205), alte surse indicând un procent de distrugere de aproximativ 96% a rachetele SCUD, angajate în Arabia Saudită și Israel (General Accounting Office 1992, 2). Ulterior, armata și-a revizuit estimarea, afirmând că doar 90 % dintre rachetele care au vizat Arabia Saudită și 60% dintre rachetele lansate asupra Israelului au fost interceptate cu succes (Cotton și Lewis 2020). Pe măsură ce au devenit accesibile informațiile suplimentare, armata și-a revizuit din nou estimarea, la 80% în Arabia Saudită și 50% în Israel, pentru ca, în aprilie 1992, ca urmare a unei alte

¹⁷ Folosirea sistemelor rusești pentru atacul asupra țințelor terestre sau de la suprafața apei este cunoscută în rândul specialiștilor în domeniu. Sistemele Volhov aveau acest regim de tragere (vezi https://books.google.ro/books?id=xUS8-YFr1YC&q=%22SA-2%22+%22ground-to-ground%22+Serbs&pg=PA261&redir_esc=y#v=snippet&q=%22SA-2%22%20%22ground-to-ground%22%20Serbs&f=false), iar în conflictul din Ucraina au fost publicate în mediul online dovezi ale utilizării sistemului S-300 în lovirea unor ținte terestre aflate pe teritoriul ucrainean. Detalii la <https://www.thedrive.com/the-war-zone/russia-now-firing-s-300-surface-to-air-missiles-at-land-targets-in-ukraine-official> și https://naviny.by/rubrics/politic/2011/10/17/ic_articles_112_175478/. De asemenea, ucrainenii au folosit versiuni modificate ale rachetei sol-aer S-200 (retrasă din serviciu de peste un deceniu) împotriva unor ținte aflate în spatele liniilor rusești. Prima utilizare a acestei rachete pentru noile misiuni a avut loc în atacul din august 2022 asupra bazei aeriene Novofedorivka de lângă Saki, în Crimeea. Mai multe detalii la <https://breakingdefense.com/2023/09/what-an-s-400-kill-and-a-spec-ops-raid-reveal-about-ukraines-ability-to-hit-russia/>.

evaluări revizuite, rapoartele arătau că Patriot a avut succes în proporție de 70% în Arabia Saudită și de 40% în Israel ([General Accounting Office 1992, 2,3](#)). Numai că, atunci când Congresul a contestat rezultatele, armata a revizuit din nou evaluările, susținând că 52% dintre rachetele angajate de sistemul Patriot au fost interceptate cu succes ([Cotton și Lewis 2020](#)). Cu toate acestea, conducerea armatei era foarte încrezătoare că aproximativ 25% dintre angajările realizate de sistemele Patriot au dus la distrugerea sau dezactivarea focosului țintei. Dintre acestea, aproximativ 9% dintre angajările sistemelor Patriot în *Operația Furtună în Deșert* au fost susținute de dovezi palpabile care arătau că o rachetă SCUD a fost distrusă sau dezactivată, după ce o rachetă Patriot a detonat în proximitatea acesteia, celelalte 16% dintre angajări neavând un astfel de sprijin ([General Accounting Office 1992, 3](#)).

Procesul de modernizare al sistemului Patriot pare să fi dat roade, din moment ce, într-un articol recent, este prezentată o eficacitate perfectă a acestuia. Astfel, bateria Patriot dislocată în Ucraina ar fi avut un procentaj de 100 în doborârea celor 34 de rachete Iskander și Kinzhal, pe care Rusia le-a lansat asupra Kievului la 28 iunie 2023, arme pe care Moscova le-a prezentat cândva ca fiind imposibil de doborât de către apărarea aeriană și antirachetă ([Williams 2023](#)).

Testarea sistemului S-400 „Triumf”

Este posibil ca noile sistemele de rachete sol-aer care asigură apărarea aeriană și antirachetă să fi determinat și ipoteza larg răspândită, conform căreia acestea sunt tot atât de eficiente pe cât susțin producătorii. Chiar dacă de cele mai multe ori realitatea infirmă această constatare, un lucru este cert. Sistemele trebuie să funcționeze, pentru că altfel nu ar mai exista motivația pentru care națiunile să le cumpere la prețuri destul de mari. Transferarea interesului atât din partea producătorilor, cât și al celor interesați de achiziționare, de la componenta de apărare aeriană la cea de apărare împotriva rachetelor și utilizarea lor integrată reprezintă ceva firesc, dovadă fiind conflictele recente. După cum au prezentat cercetătorii Shea Cotton și Jeffrey Lewis în analiza lor pentru *Inițiativa privind Amenințarea Nucleară*¹⁸, la nivelul anului 2020 existau cel puțin 26 de țări care fie dețineau, fie erau în proces de achiziție de sisteme de apărare antirachetă ([Cotton și Lewis 2020](#)).

---

¹⁸ Nuclear Threat Initiative/NTI.

Dificultatea apărării antirachetă nu trebuie subestimată. Tehnologia pentru apărarea antirachetă nu este încă la îndemâna oricui, iar experiențele recente au demonstrat că întotdeauna pot apărea amenințări la adresa acesteia, multe dintre ele negândite sau cel puțin neluate în considerare. Integrarea poate fi elementul cheie al unei astfel de apărări, dar se poate dovedi cea mai dificilă activitate și de aceea trebuie să fie bine planificată, bugetată și realizată. În ciuda criticilor privind performanțele sale, sistemul S-400 „Triumf” trebuie

abordat ca fiind un sistem eficient și competitiv, fiind adesea caracterizat prin analogie cu sistemul Patriot, chiar dacă apropierea directă a sistemului Patriot cu S-400 este ca o comparație a transmisiilor a două mașini diferite de curse (Hollings 2023). Diferența dintre cele două sisteme o va face întotdeauna maniera în care acestea sunt integrate în concepția complexă de utilizare în luptă.

Dacă construirea de rachete cu rază lungă de acțiune și cu viteză mare nu mai reprezintă o provocare, dificultățile de a găsi, de a identifica și apoi de a lovi ținte mici, în mișcare și dincolo de orizont sunt încă foarte mari. În aceste condiții, modul în care apărarea aeriană și antirachetă își îndeplinește misiunile reprezintă în sine o știință nu tocmai exactă și care se pretează la o lipsă de transparență. În cazul sistemului S-400, este posibil ca lipsa de claritate asupra activității de testare a sistemului, oglindită în presa locală și internațională, să constituie unul dintre factorii care au contribuit la criticile privind sistemul, în general, și eficacitatea în luptă, în special.

În rândul țărilor care testează sau întrebuințează sisteme de apărare antirachetă (indiferent dacă sunt proprii sau importate), pentru perioada 1960-2019, au fost identificate din surse deschise 365 de angajări distincte. Din acest total, 221 de angajări au fost de testare și 144 operaționale, dar este posibil să existe mult mai multe teste și utilizări operaționale ale acestor sisteme decât au putut fi identificate, un motiv destul de plauzibil constituindu-l absența transparenței privind aceste activități (Cotton și Lewis 2020). Lipsa de transparență poate fi înțeleasă ca fiind o practică la nivel global, dacă problema nu este analizată strict militar, deoarece:

- succesul testelor are la bază utilizarea interceptorilor în condiții aproape ideale, iar interpretarea favorabilă a rezultatelor poate asigura elementele necesare continuării unui program. În același timp, exagerarea rezultatelor unor teste trebuie privită și prin prisma potențialului câștig;
- de cele mai multe ori, nu este cunoscut scopul testului, așa că simpla lansare sau funcționare a unui interceptor poate fi un succes în sine, chiar dacă a ratat ținta;
- testele de apărare antirachetă sunt costisitoare, iar un eventual eșec ar nemulțumi clasa politică. Trebuie înțeles că nimic nu este ieftin, când se dorește o apărare antirachetă, cu excepția discuțiilor, iar un sistem capabil nu se construiește sărind peste etape sau utilizând scurtături (Mosher 2000).

Referitor la sistemul S-400 „Triumpf”, sursele deschise sunt destul de zgârcite cu informațiile privind testarea și întrebuințarea acestuia. Deși nu este singura care face acest lucru, Rusia a lansat declarații spectaculoase despre succesul S-400, chiar dacă există puține rapoarte publice referitoare la testele individuale ale sistemului. Potrivit surselor rusești, sistemul S-400 a fost testat de 32 de ori, în șase exerciții de luptă cu rezultate foarte bune, ceea ce poate fi destul de înșelător (Hollings 2022). În timpul acestor teste, forțele ruse au lansat un număr necunoscut de interceptori, interceptând un număr necunoscut de ținte cu caracteristici necunoscute. Mai mult, Rusia a informat presa de stat că 100% dintre încercările de interceptare ale sistemului S-400 au avut succes (Cotton și Lewis 2020).

Dacă luăm în considerare rapoartele limitate ca număr privind testările sistemului S-400 și faptul că specialiștii în domeniu consideră că au fost dezvăluite doar testele reușite, atunci se poate sugera că Rusia își ascunde majoritatea testelor de dezvoltare sau alte interceptări eșuate. Ipoteza că sistemul este infailibil, dezvoltat complet sau că nu a necesitat nicio modernizare ulterioară este complet falsă.

Opacitatea Rusiei cu privire la rezultatele programului S-400, pe timpul testărilor sau puținelor situații în care s-a aflat în condiții reale de luptă, nu a împiedicat alte țări să își exprime interesul și chiar să achiziționeze acest sistem. Totuși, evaluări ale experților din diverse țări, privind dezvoltarea și utilizarea sistemului S-400, au condus către două concluzii, la care nu se poate ajunge doar cu ajutorul intuiției. În primul rând, sistemul nu este atât de capabil pe cât este adesea perceput a fi. În al doilea rând, este totuși printre cele mai capabile sisteme de apărare aeriană utilizate astăzi ([Hollings 2022](#)). Rezultatele testării sistemului S-400 sunt furnizate opiniei publice și de către unele state care au cumpărat acest sistem. Astfel, la 16 octombrie 2020, Turcia a efectuat primul test real al sistemului său S-400, dislocat în regiunea de nord a țării, la Sinop, prin lansarea a trei rachete, care, potrivit unei surse din industria de apărare, toate *au lovit cu succes țintele desemnate*. Turcia a fost de acord să achiziționeze sistemul S-400 din Rusia în 2017, primele baterii fiind livrate în iulie 2019 ([Dahlgren 2020](#)).

Într-o evaluare care poate fi considerată părtinitoare, americanii sunt mai transparenți când vine vorba despre testele desfășurate privind apărarea antirachetă. Cu toate acestea, nu trebuie pierdut din vedere că până și rapoartele acestora oferă doar detalii superficiale despre majoritatea testelor ([Cotton și Lewis 2020](#))¹⁹. Totuși, adevăratul test al eficacității unui sistem de apărare aeriană și antirachetă este dat de folosirea lui într-un conflict, iar în ciuda desfășurării acestuia la nivel global, apărarea antirachetă a fost întrebuițată doar izolat, cu rezultate destul de controversate.

¹⁹ În general, datele celor doi cercetători arată că majoritatea sistemelor de apărare antirachetă din SUA au rate de succes bune în angajările derulate pe timpul testărilor, cu o rată generală de interceptare de 72%. Statele Unite au efectuat 121 de angajări de testare din 1963 și, cu excepția sistemului GMD (Ground-based Midcourse Defense), majoritatea sistemelor din SUA au arătat performanțe corecte ținând cont de condițiile de testare, performanțe care s-au îmbunătățit în timp. Detalii la <https://www.nti.org/analysis/articles/global-missile-defense-race-strong-test-records-and-poor-operational-performance/>.

Concluzii

Indiferent de sistemul de rachete sol-aer pus în discuție, punctele forte și vulnerabilitățile acestuia sunt de natură tehnică, financiară sau umană, iar el este performant atât cât îi permite să fie apărarea aeriană integrată din care face parte. Costurile complete și complexitatea unui astfel de sistem justifică o analiză sistematică a întregii game de compromisuri militare, diplomatice și financiare. Iar sistemul S-400 „Triumf” nu poate fi exclus din această ecuație.

Criticat, blamat sau laudat, sistemul S-400 „Triumf” reprezintă, în prezent, unul dintre cele mai controversate sisteme de rachete sol-aer din lume, deoarece este permanent în atenția specialiștilor, iar orice știre despre acesta este

examinată pe toate părțile. Folosit poate prea puțin în conflicte și cu rezultate nesigure sau dezamăgitoare, sistemul continuă să fie analizat din toate punctele de vedere pentru a identifica vulnerabilități, limitări și avantaje, dezvoltatorii săi fiind obligați să demonstreze că acesta se ridică într-adevăr la nivelul promisiunilor și angajamentelor. Altfel, nu este decât un alt sistem de rachete sol-aer de provenință estică.

Referințe

- Arif, Shaza.** 2021. "India's Acquisition of the S-400 Air Defense System: Implications and Options for Pakistan". Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press.
- Balmforth, Tom.** 2017. "After U.S. Strikes Syrian Air Base, Russians Ask: «Where Were Our Vaunted Air Defense Systems?»". <https://www.rferl.org/a/weher-was-the-s-300-s-400-missile-defense-systems/28417014.html>.
- Bronk, Justin.** 2018. "Could Russian S-400s Protect Syria Against Cruise Missiles?". <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/could-russian-s-400s-protect-syria-against-cruise-missiles>.
- . 2017. "Russia's Air Defence Challenge in Syria". <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/rusi-defence-systems/russias-air-defence-challenge-syria>.
- Bronk, Justin, Nick Reynolds și Jack Watling.** 2022. "The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence". <https://static.rusi.org/SR-Russian-Air-War-Ukraine-web-final.pdf>.
- CBS NEWS.** 2015. "Mixed response from Russia to downed fighter jet". <https://www.cbsnews.com/news/russia-s400-surface-to-air-missiles-syria-turkey-fighter-jet-nato/>.
- Cotton, Shea și Jeffrey Lewis.** 2020. "The Global Missile Defense Race: Strong Test Records and Poor Operational Performance". <https://www.nti.org/analysis/articles/global-missile-defense-race-strong-test-records-and-poor-operational-performance/>.
- Dahlgren, Masao.** 2020. "Turkey Tests S-400 Air Defense System". <https://missilethreat.csis.org/turkey-tests-s-400-air-defense-system/>.
- Dalsjö, Robert, Christofer Berglund și Michael Jonsson.** 2019. "Bursting the Bubble, Russian A2/AD in the Baltic Sea Region: Capabilities, Countermeasures, and Implications". <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4651--SE>.
- Gady, Franz-Stefan.** 2016. *A2/AD Threat: Russian Army Adds 2nd S-400 Regiment in 2016*. 23 Septembrie. <https://thediplomat.com/2016/09/a2ad-threat-russian-army-adds-2nd-s-400-regiment-in-2016/>.
- . 2018. "India, Russia Sign \$5.5 Billion S-400 Deal During Modi-Putin Summit". <https://thediplomat.com/2018/10/india-russia-sign-5-5-billion-s-400-deal-during-modi-putin-summit/>.
- General Accounting Office.** 1992. "Operation Desert Storm: Data Does Not Exist to Conclusively Say How Well Patriot Performed". <https://www.gao.gov/products/nsiad-92-340>.
- Giles, Keir.** 2015. "Russian Ballistic Missile Defense: Rhetoric And Reality". <http://www.jstor.com/stable/resrep11662>.

- Hollings, Alex.** 2023. "S-400 vs. Patriot: Who Has the World's Best Air Defense System?". <https://nationalinterest.org/blog/reboot/s-400-vs-patriot-who-has-world%E2%80%99s-best-air-defense-system-206108?page=0%2C1>.
- . 2022. "The myths and reality of Russia's famed S-400 air-defense missiles". <https://www.businessinsider.com/myths-and-reality-of-russian-400-air-defense-missiles-effectiveness-2022-7?fbclid=IwAR0qBoUAeCJnGngpZVMZlIotlVCj-SbNv7X7PoI4w8RCqc6XJzPo3M2Wlwgc>.
- Khodaryonok, Mikhail.** 2016. "Three layers of Russian air defense at Hmeymim air base in Syria". <https://tass.com/defense/855430>.
- Macias, Amanda.** 2018. "Russia is luring international arms buyers with a missile system that costs much less than models made by American companies". <https://www.cnb.com/2018/11/19/russia-lures-buyers-as-s-400-missile-system-costs-less-than-us-models.html>.
- Missile Defense Project.** 2021. "S-400 Triumph". <https://missilethreat.csis.org/defsys/s-400-triumf/>.
- Mosher, David.** 2000. "Understanding the Extraordinary Cost of Missile Defense". https://www.rand.org/natsec_area/products/missiledefense.html.
- Peck, Michael.** 2023. "Russia's fearsome S-400 air-defense missiles are getting unexpected missions as Moscow struggles in Ukraine". <https://www.businessinsider.in/international/news/russias-fearsome-s-400-air-defense-missiles-are-getting-unexpected-missions-as-moscow-struggles-in-ukraine/articleshow/100513887.cms>.
- Roblin, Sebastien.** 2018. "S-400: The Air Force's Ultimate Nightmare or Over-hyped?". <https://nationalinterest.org/blog/buzz/s-400-air-forces-ultimate-nightmare-or-over-hyped-26016>.
- The Economist.** 2017. "Turkey and Russia cosy up over missiles". <https://www.economist.com/europe/2017/05/04/turkey-and-russia-cosy-up-over-missiles>.
- U.S. Department of Defense.** 2017. "Statement from Pentagon Spokesman Capt. Jeff Davis on U.S. strike in Syria". <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/1144598/statement-from-pentagon-spokesman-capt-jeff-davis-on-us-strike-in-syria/>.
- Werrell, Kenneth P.** 2005. *Archie to SAM, A Short Operational History of Ground-Based Air Defense*. Second Edition. Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press.
- Williams, Ian.** 2023. "Russia Isn't Going to Run Out of Missiles". <https://www.csis.org/analysis/russia-isnt-going-run-out-missiles>.
- Wilson, Peter A. și John V. Parachini.** 2020. "The RAND Blog". <https://www.rand.org/blog/2020/05/russian-s-400-surface-to-air-missile-system-is-it-worth.html>.

Contraspionajul militar împotriva României desfășurat de Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia

Military counterespionage against Romania executed by the directorate of the independent gendarme corps from Bessarabia

Lector univ.dr. Artur LEȘCU*

*Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport, Chișinău, Republica Moldova

Abstract

Imperiul Rus, cu tradiții imperiale seculare, se baza pe forța militară, în componența căreia un rol însemnat îi reveneau străngerii de informații despre adversari și luptei cu spionajul străin din interiorul țării. În baza unui amplu material istoriografic inedit, acumulat în urma cercetărilor din Arhiva Națională a Republicii Moldova, se prezintă o analiză a activității și rezultatelor obținute de către serviciile ruse de contrainformații, mai exact de către Corpul Independent de jandarmi, reprezentat de Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia, în contracararea presupuselor activități ale spionajului militar român în Imperiul Rus. Studiul face parte dintr-o lucrare mai amplă, consacrată activității Corpului Independent de jandarmi din Basarabia, a cărui activitate, din punct de vedere militar, era îndreptată în mare parte împotriva României.

The Russian Empire, with centuries-old imperial traditions, was based on military force, in which a significant role was played by the accumulation of information about opponents and the fight against foreign espionage inside the country. Based on a substantial collection of original historiographical material amassed through research in the National Archive of the Republic of Moldova, the author provides an analysis of the activity and results achieved by the Russian counterintelligence services. This work was conducted by the Independent Corps of Gendarmes, specifically represented by the Directorate of the Independent Corps of Gendarmes from Bessarabia, against the alleged activities of Romanian military espionage in the Russian Empire. The study is part of a larger work, devoted to the activity of the Independent Corps of Gendarmes from Bessarabia, whose activity, from a military point of view, was mostly directed against Romania.

Cuvinte-cheie:

servicii secrete; Imperiul Rus; servicii de informații; contraspionaj; Basarabia; agent secret; arest.

Keywords:

secret services; Russian Empire; intelligence services; espionage; counterespionage.

Info articol

Primit: 13 august 2023; Evaluat: 26 septembrie 2023; Acceptat: 26 octombrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Leșcu, A. 2023. „Contraspionajul militar împotriva României desfășurat de Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 31-38. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-43>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

De la începuturile sale, Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia era preocupată de combaterea influenței României în regiune și de interceptarea activității serviciilor secrete române în culegerea de informații cu caracter militar din zona sa de răspundere, activități care pot fi raportate ca cele de *contraspionaj*. Pentru a interzice pătrunderea spionilor români în zonele securizate, Instrucțiunea elaborată pentru Corpul de jandarmi, din 5 iunie 1882, interzicea accesul străinilor și instaura un regim de pază sporită a cetăților Hotin și Tighina (Bender), pe căile ferate de pe întreg teritoriul Basarabiei, cu infrastructura aferentă – poduri, stații, tuneluri, viaducte, depouri, drumuri adiacente și altele ([ANRM](#), F. 297, inv. 1, d. 4, 28 verso). Corpul de jandarmi era însărcinat cu întocmirea unor liste cu persoane de cetățenie străină care locuiau în teritoriile limitrofe hotarului cu România, în adâncime de aproximativ 50 km, sau de-a lungul căii ferate Chișinău-Ungheni, în adâncime până la 10 km, sau în jurul cetății Tighina (Bender), pe o rază de 25 km ([Ibidem](#), 55 verso), iar în cazul în care ar fi fost suspectați de acte de spionaj, aceștia urmau să facă obiectul unei supravegheri secrete.

Prima acțiune de ordin operativ împotriva unei presupuse încercări de spionaj din partea României a avut loc în octombrie 1883. La 5 octombrie 1883, consulul rus din Iași îl anunța pe șeful Direcției guberniale a Corpului de jandarmi, colonelul Ianov, că, în Rusia, au fost trimiși doi spioni, Alexandru Sdrobici și Petru Argentoianu, cu misiunea de a studia, din punct de vedere militar, raioanele limitrofe frontierei de stat ([ANRM](#), F. 297, inv. 1, d. 15, 118). Ambii au trecut frontiera prin punctul vamal Ungheni, de unde au continuat călătoria spre Bălți, fiind urmăriți de agenții Direcției de jandarmi. La Bălți ei s-au oprit la hotelul lui Bancic, unde au avut întâlniri cu Adolf Poizner și Anastasie Carp ([Ibidem](#), 133 verso). În urma investigației operative, s-a constatat că atât Adolf Poizner, cât și Anastasie Carp sunt cetățeni români, ambii foști ofițeri de carieră ai armatei române. Adolf Poizner îndeplinea în Basarabia funcția de administrator al domeniilor din satul Baroncea ale mănăstirii Sf. Spiridon din Iași, dar, totodată, în caz de necesitate, se deplasa la manevrele desfășurate de armata română. Anastasie Carp, la rândul său, era ofițer în rezervă și arenda pământ în satul Ustia, Glodeni. Ambii, după părerea jandarmilor, erau capabili să transmită informații cu caracter militar, transpuse pe hartă ([Ibidem](#), 134). Problema jandarmilor o constituia faptul că ei nu fuseseră prinși în flagrant și împotriva celor patru nu se acumulaseră probe incriminatorii; acest lucru i-a permis lui Alexandru Sdrobici și Petru Argentoianu ca, la 10 octombrie 1883, să se reîntoarcă în România. Direcția gubernială de jandarmi nu dramatiza situația în acest caz concret, deoarece, așa după cum raporta eșalonului superior, Rusia era cutreierată în lung și lat, în mod oficial, de ofițeri români din serviciul de remontă, însărcinați cu procurarea cailor pentru armata română, care aveau toate posibilitățile de a studia nestingheriți potențialul militar al Rusiei în ținuturile pe unde se deplasau ([Ibidem](#), 134 verso).

Alt caz a avut loc în 1885. Înainte de Războiul de Independență, pe teritoriul Basarabiei s-au adunat câteva sute de dezertori români care, la 3 martie 1876, au fost deportați în guberniile Astrahan, Vologda, Samara și Ufa. În 1885, guvernul le-a permis acestor foști dezertori să părăsească locurile inițiale de reședință și să-și

aleagă alte locuri de domiciliu. Nu a fost de mirare că majoritatea au ales Basarabia, dintre care 452 s-au stabilit în ținutul Ismail, recent retrocedat Imperiului Rus și unde era păstrată legislația românească. Din observațiile jandarmilor din localitate, foarte mulți dintre acești repatriați au pregătire militară și se comportă suspect, iar 92 dintre ei au dispărut și nu pot fi găsiți. Ținând cont de cele relatate, Direcția gubernială a Corpului de jandarmi din Basarabia, prin adresa din 30 septembrie 1890, înaintată Ministerului de Interne, propunea ca aceste persoane să fie din nou deportate într-unul dintre cele patru guvernăminte îndepărtate ale imperiului. Oficialii din Minister nu erau așa de cruzi precum cei din Chișinău și au permis rămânerea acestora în Basarabia, dar în afara zonei de securitate de 50 km de-a lungul frontierei de stat cu România ([ANRM](#), F. 297, inv. 1, d. 4, 77).

Mari bătaii de cap aveau jandarmii, care, în paralel, erau responsabili și de aplicarea măsurilor de contraspionaj, cu verificarea detaliată a excursioniștilor veniți din România. Astfel, în ziua de 5 iunie 1911, la Ismail a sosit un vas cu 250 de excursioniști din România, majoritatea funcționari și profesori din Tulcea, cu soțiile, dar printre aceștia se numărau și trei ofițeri. Ajutorul șefului Direcției guberniale a Corpului de jandarmi din Ismail, locotenent-colonelul M. Afanasiev, fără a-și consulta superiorii, a permis intrarea vasului în portul Ismail și debarcarea turiștilor ([ANRM](#), F. 297, inv. 1, d. 155, 196). Excursia s-a desfășurat fără incidente, excursioniștii au fost întâmpinați la debarcader de notabilitățile orașului, au vizitat locurile istorice ale urbei. La ora 19.00, în acordurile imnului național român, vaporul cu turiști s-a înapoiat în țară ([Ibidem](#), 200). Ancheta internă, desfășurată în cadrul Direcției, a constatat că, în acest caz, nu s-au săvârșit încălcări ale legislației ruse, toți excursioniștii au vizitat Ismailul pe baza certificatelor de trecere a frontierei de stat și pe baza listei aprobate de consulatul rus din Galați, iar în legătură cu sosirea excursioniștilor, locotenent-colonelul M. Afanasiev a raportat, personal, la 11 iunie 1911, șefului Direcției, pe durata aflării acestuia la Ismail ([Ibidem](#), 209).

La 24 iunie în același an, a avut loc a doua excursie, la care au participat 486 de persoane, printre care nu a fost observat niciun ofițer. Totuși, pentru orice eventualitate, excursioniștii au făcut obiectul unei urmăriri secrete, în cursul căreia nu au fost identificate tentative de spionaj, excursia având caracter de agrement ([Ibidem](#), 210). Ultima călătorie a turiștilor români a avut loc la 18 iunie 1914, când un grup, alcătuit din 400 de persoane, a plecat din Galați spre Odesa, unde au stat câteva zile, și la 22 iunie s-au întors la Galați. Din raportul locotenent-colonelului M. Afanasiev, care a supravegheat excursia, pe timpul șederii românilor pe pământ rusesc nu a fost observat nimic suspect, printre excursioniști nefiind niciun militar ([ANRM](#), F. 297, inv. 1, d. 284, 4).

Evident că nu excursiile turiștilor veniți din România erau în centrul preocupărilor jandarmilor, ci lucruri mult mai serioase, cum ar fi cazul pictorului Constantin Manoliu, suspectat de activități de spionaj în folosul României. Constantin Manoliu era cetățean român, cu studii la Școala de pictură din București și la Colegiul comercial din Iași. În martie 1911 el a venit în Basarabia pentru a se

specializa în arta religioasă și pentru a contracta comenzi de icoane destinate bisericilor aflate în construcție. După mai multe căutări, la 10 septembrie 1911, a obținut o comandă de a picta icoane în biserica aflată în construcție în localitatea Novoselița, situată la hotarul cu Austro-Ungaria (ANRM, F. 297, inv. 1, d. 158, 2). În scurt timp, polițistul din localitate l-a suspectat pe Constantin Manoliu că se ascunde sub masca unui pictor, dar în realitate, este un spion român, fapt despre care a raportat la Kiev locotenent-colonelului Belevțev, care se ocupa de serviciul de contraspionaj. Interesante sunt argumentele locotenent-colonelului Belevțev în susținerea constatării polițistului: stil de viață trândav, relații cu persoane suspecte care locuiau în proximitatea frontierei de stat, printre care se numărau preotul din localitate, șeful stației de cale ferată, șeful poștei, plus moldoveni din localitate. Toate acestea, în opinia oficialului din Kiev, erau indicii clare că Constantin Manoliu era spion român (Ibidem, 7). Polițistul a fost și mai explicit când l-a caracterizat pe C. Manoliu, absolvent al Școlii de pictură din București cu stagiu de specializare la Paris, ca fiind un pictor fără valoare care avea cunoștințe elementare despre artă (Ibidem, 13 verso). Din raportul polițistului, reieșea că acesta avea, se pare, studii finalizate la Academia de Pictură din St. Petersburg și numai o soartă nemiloasă îl făcuse polițist la Novoselița. Pentru a clarifica situația, la 24 ianuarie 1912 dosarul privind presupusa activitate de spionaj a lui Constantin Manoliu este transferat șefului Direcției guberniale al Corpului de jandarmi din Basarabia, colonel C. Nordberg (Ibidem, 15). Ancheta, desfășurată de ofițerii Direcției guberniale de jandarmi, nu a găsit în activitatea lui C. Manoliu nicio faptă care să confirme activitatea sa de spionaj în favoarea României și necesitatea de a fi expulzat din Imperiul Rus (Ibidem, 23). Totuși, pentru orice eventualitate, asupra sa a fost instituită supravegherea secretă, ale cărei rezultate nu sunt cunoscute.

Un caz asemănător a avut loc în 1913, când, pentru activitate de spionaj în favoarea României, a fost acuzat cetățeanul român Dimitrie Sandu. Acesta, născut în 1876, la Galați, era căsătorit, tată a 7 copii, de profesie fotograf, aflat în căutarea unui câștig mai bun. În 1911, se mutase cu familia la Chișinău, unde a semnat contracte cu atelierele fotografice ale lui Rembrandt și Shvarzman pentru preluarea comenzilor în provincie privind mărirea pozelor de pe fotografiile (ANRM, F. 297, inv. 1, d. 232). În acest scop călătorea prin Basarabia în căutarea comenzilor, care puteau veni numai din partea persoanelor înstărite, inclusiv militari. În timpul preluării comenzii pentru mărirea fotografiilor ofițerilor Brigăzii 14 Artilerie, în convorbirile purtate cu ofițerii a dat dovadă de cunoștințe bune în domeniul istoriei militare și artileriei (Ibidem, 9), fapt ce a îngrijorat autoritățile locale, acestea suspectându-l că ar fi spion militar român, care, sub pretextul colectării comenzilor, călătorește prin Basarabia și studiază infrastructura militară a regiunii. La ordinul șefului serviciului de contraspionaj al Regiunii Militare Odesa, locotenent-colonelului Apleceev, în noaptea de 24 spre 25 aprilie 1913, în apartamentul său s-a făcut perchiziție, în urma căreia s-a constatat că scrisorile sale aveau caracter privat și nu conțineau informații secrete. În pofida faptului că ancheta nu a constatat apartenența lui Dimitrie Sandu la rețeaua de spioni români, pentru orice eventualitate, acesta a fost expulzat din țară ca persoană suspectă (Ibidem, 57).

În strânsă legătură cu cazul lui Dimitrie Sandu, era ancheta pornită împotriva lui Gheorghe Constantinescu, cetățean român și partener de afaceri al lui Dimitrie Sandu. Totul a început la 10 aprilie 1914, când la interpelarea guvernului român, la Ismail a fost reținut Gheorghe Constantinescu, dat în urmărire pentru cheltuirea banilor clienților filialei Băncii „Moravia” din Brăila în scopuri personale (ANRM, F. 297, inv. 1, d. 301, 116 verso), acesta refugiindu-se în Basarabia, unde a început să profeseze fotografia. În timpul perchiției, au fost găsite trei hărți topografice ale ținuturilor Hotin, Soroca și Bălți, ediție 1895, tipografia Gruzințev din Chișinău, pe care erau punctate câteva trasee și menționate unele familii în limba română. În baza probelor acumulate, la 17 aprilie 1914, locotenent-colonelul M. Afanasiev, adjunctul șefului Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Ismail, a decis deschiderea împotriva lui Gheorghe Constantinescu a unui proces penal de spionaj în favoarea României, cu reținerea inculpatului sub pază în închisoarea din Ismail (*Ibidem*, 1). La prima vedere, cazul era ușor și nu prezenta mari dificultăți, în special după expertiza hărților, efectuată la 3 mai 1913, de colonelul D. Dimidenco de la Brigada 14 Artilerie și de căpitanul C. Jihor de la Statul Major General, care au constatat că itinerarul deplasării lui Gh. Constantinescu coincide cu raioanele de concentrare ale armatelor austro-ungare și române, ceea ce presupune că ele nu au fost alese întâmplător, ci au fost sugerate din timp de persoane care erau la curent cu planurile strategice ale ambelor țări (*Ibidem*, 53 verso). Din zecile de familii însemnate pe hartă, care reprezentau clienții nefericitului fotograf, trei au atras atenția jandarmilor – Popovici, Stroescu și Haimovici. Chiar dacă familiile nu erau însoțite de patronimic, jandarmii au presupus că, în cazul familiei Popovici, de altfel un nume destul de comun în Basarabia și România, ar fi fost vorba sau de maiorul Popovici, șeful serviciului de spionaj al armatei române, sau de marinarul rus Vasile Popovici, devenit spion, sau de Valer Popovici-Hațevici, medic român cu reședința în Odesa, cunoscut pentru activitățile sale de spionaj în favoarea României, sau de Popovici Ion, cetățean român, suspectat de spionaj (*Ibidem*, 52). Pe durata anchetei, inculpatul nu și-a recunoscut vina și a insistat asupra nevinovăției sale (*Ibidem*, 116).

Ancheta a constatat că Gheorghe Constantinescu, cetățean român, născut, la 5 aprilie 1882, la Brăila, din tată grec și mamă româncă, absolvent a 4 clase ale școlii primare din localitate, cu stagiul militar obligatoriu satisfăcut în perioada anilor 1904-1908, la Galați, angajat al filialei băncii „Moravia” din Brăila, a fugit, în 1912, din România după sustragerea de bani din fondul deponenților băncii. Pe parcursul a doi ani, 1912-1914, s-a angajat ca fotograf ambulant și a cutreierat, împreună cu Dimitrie Sandu, întreaga Basarabie, în căutare de comenzi. Pentru a-și ușura deplasarea în regiune, a procurat o hartă geografică a Basarabiei, editată legal la Chișinău, unde și-a notat atât numele și adresele clienților, cât și traseele cele mai convenabile pentru a ajunge la destinație. Din anchetă, reiese profilul său psihologic puțin atrăgător, care nu se potrivea cu cel al unui spion profesionist. Ajuns în Rusia, în compania unei oarecare Sabina Țumer, devenită amanta sa, se întreținea din banii ei, iar după ce acesta și-a schimbat stăpânul, un polițist din Tiraspol (*Ibidem*, 117 verso), Constantinescu a plecat la Vadul Rașcov, unde s-a căsătorit cu Ana Lungu, fiica proprietarului unei berării din localitate (*Ibidem*, 123), dar la scurt timp, a divorțat, după ce a aflat că

ea a rămas însărcinată cu psalmistul bisericii din localitate (*Ibidem*, 125 verso). În permanentă căutare de bani, acesta cerșea ajutor de la exponenții diasporei grecești din Chișinău, A. Sinadino, bancherii Kapitanopulo și Nikolaidi (*Ibidem*, 119 verso). Astfel, după toate tentativele de a face din Gheorghe Constantinescu, un simplu aventurier, un spion militar, ancheta s-a încurcat în propriile concluzii, intrând în impas, fără a aduce probe concludente că Gheorghe Constantinescu acționa, în calitate de spion militar, în favoarea României.

Pentru a-și demonstra importanța și necesitatea creșterii fondurilor alocate operațiilor secrete, Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi avea stringentă nevoie să prezinte măcar câteva succese în lupta împotriva spionajului românesc. Cele trei eșecuri anterioare nu i-au descurajat pe jandarmi, aceștia au găsit alt cuib de spioni români. De data aceasta, victima a fost Alexandru Petrovici, cetățean sârb, cu domiciliul în Reni. Născut la Mitrovica, a absolvit Școala militară din Graz (Austria), însă în timpul războiului Serbiei, din 1876 (parte componentă a Războiului ruso-turc 1877-1878), sublocotenentul armatei austriece Alexandru Petrovici dezertează și trece în armata sârbă, participând la război, fiind rănit de două ori în lupte cu turcii. După terminarea războiului, în 1878 se mută în Rusia, iar în 1911 se stabilește la Reni, unde deschide un depozit de apă minerală (*ANRM*, F. 297, inv. 1, d. 340, 6 verso). Totuși, suspect, în viziunea oficialilor ruși, era faptul că el se deplasa foarte des la București, unde locuia sora sa, căsătorită cu un ofițer român, avea multe cunoștințe printre funcționarii statului din Reni și, ciudat, acasă vorbea în germană, deși era sârb, de naționalitate (*Ibidem*, 5). Toate indiciile „semnalau clar” că Alexandru Petrovici era spion român, fapt pentru care, la 6 decembrie 1914, a și fost arestat. Ancheta desfășurată, ca de obicei, nu a găsit material probatoriu care să confirme vinovăția persoanei însă, pentru orice eventualitate, s-a hotărât ca Alexandru Petrovici, persoană de vârstă înaintată (la momentul judecății avea 62 de ani), să fie expulzată în regiunea Tomsk (*Ibidem*, 1). Eroarea jandarmilor l-a costat viața, pe Alexandru Petrovici, deoarece acesta nu a suportat călătoria așa de lungă, de 4.800 km, decedând la 27 martie 1915 (*Ibidem*, 99).

Ultimul caz de „prindere” a unui presupus spion român a avut loc în anul 1915, caz care l-a înfuriat chiar și pe guvernatorul Basarabiei, Mihail Ghilhen. Astfel, serviciul de contraspionaj al Statului Major al regiunii Militare Odesa i-a anunțat pe colegii săi din Chișinău, Direcția gubernială de jandarmi, că, potrivit datelor certe pe care le deține, cetățeanul român, cu reședința la Ismail, Buiumen Kohn, antreprenor de grâne, se deplasează des în România, unde este în relații amicale cu comisarul de poliție din comuna Lascăr Catargiu (județul Tulcea), Victor Melega. Aceasta impunea arestarea sa imediată, sub acuzația de spionaj (*ANRM*, F. 297, inv. 1, d. 366, 43). După ce dosarul a ajuns pe masa guvernatorului Basarabiei, acesta, exasperat de eșecurile subalternilor săi, examinând dosarul, a constatat că nu vede în faptele lui Buiumen Kohn complicitate la spionaj în favoarea României și din acest motiv, consideră cazul ca fiind închis (*Ibidem*, 26).

Astfel, după cum reiese din materialele studiului, în perioada cercetată, Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia nu a depistat niciun

spion care ar fi acționat în favoarea României. Faptul se explică nu prin lipsa oricărui interes din partea Statului Major General al Armatei Române față de potențialul militar rus, în special cel din Basarabia, ci prin acuratețea și profesionalismul serviciilor române care nu aveau nevoie de spioni, în sensul propriu-zis al cuvântului, ci se bazau pe populația din regiune care informa benevol despre toate schimbările din domeniul militar. Așa după cum îl informa colonelul C. Nordberg, șeful Direcției guberniale de jandarmi, pe guvernatorul Basarabiei, Mihail Ghilhen, prin raportul din 24 martie 1913, date cu caracter militar erau transmise în România de populația Basarabiei (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 9383, 1), soluția fiind expulzarea celor ce se fac vinovați de astfel de fapte din raioanele limitrofe frontierei de stat (Ibidem, 25 verso). Problema consta însă în faptul că nu puteai să expulzezi din Basarabia, împânzită cu obiective militare, întreaga populație.

Din cauza imposibilității de a prinde spioni români adevărați, aceștia au trebuit să fie inventați, dând astfel naștere unui adevărat fenomen de isterie privind descoperirea de spioni români. Important de menționat este faptul că, pentru spionaj în favoarea României, erau învinuiți, pe lângă români basarabeni, și evreii. Astfel, la 31 martie 1916 a fost arestat Berko Shprintzak, care, în timpul călătoriei cu trenul pe ruta Chișinău-Orhei, la intrarea în oraș, în apropierea căruia se efectuau lucrări genistice, a început să însemneze ceva în caietul său de note, ceea ce a creat impresia că ar fi copiat harta cu pozițiile cuiburilor de apărare (ANRM, F. 297, inv. 1, d. 415, 10). La 12 noiembrie 1915 a fost reținut Iosif Grobokopatel, care locuia în Chișinău, pe motiv că se interesa la contingentul nou sosit în garnizoana Chișinău dacă printre cei veniți nu se aflau și concitadini de ai săi. Ostașii vigilenți l-au reținut și l-au escortat la comenduire, unde s-a constatat că numitul Iosif Grobokopatel locuia chiar vizavi de centrul de recrutare și deci avea toate posibilitățile de a urmări mișcarea și completarea trupelor. Neavând alt temei în afara celui invocat, autoritățile locale l-au îndepărtat din Chișinău, expulzându-l din teritoriul Regiunii Militare Odesa (ANRM, F. 297, inv. 4, d. 60, 41 verso).

Pentru organizarea unei rețele de spionaj în favoarea României, au fost acuzați cetățenii Leiba Shmutz și Kolman Vegner, ambii din Sculeni, care, așa după cum presupuneau jandarmii locali, erau ghidați de la Iași, fapt ce i-a determinat să-i aresteze și să-i transporte, la 21 iulie 1915, la închisoarea din Chișinău. Ancheta obiectivă, desfășurată de judecătorii Tribunalului Civil, a constatat că persoanele respective fuseseră pe nedrept acuzate, și la 24 octombrie 1915 au fost eliberate din închisoare (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 9508, 18).

Uneori, isteria descoperirii spionilor căpăta forme bizare. Astfel, la 3 mai 1915, a fost reținută pe malul râului Prut țărâncă din Lipcani, Maria Piven, numele de fată – Cebotari, care vorbea peste râu cu un ostaș român (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 9556, f. 1). Ancheta a demonstrat că Maria Piven (Cebotari) nu era membra vreunei rețele de spionaj românesc, ci pur și simplu amanta ostașului român, care, în fiecare noapte, se strecura în casa ei, situată pe malul Prutului.

La 2 mai 1916 a fost reținută și închisă în închisoarea din Bălți Maria Cecoi, născută Donțu, acuzată de spionaj în favoarea României. În urma anchetei, s-a constatat că

aceasta nu ar fi putut fi spioană, deoarece suferea de boală mintală, fapt constatat de expertiza medicală. Astfel de cazuri au fost numeroase, fapt ce demonstrează o dată în plus gradul de isterie de care erau cuprinse cercurile oficiale din Basarabia în ajunul revoluției.

Concluzii

În final, putem să concluzionăm că activitatea Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia în domeniul informativ și contrainformativ era contradictorie. În domeniul informativ, Direcția se putea lăuda cu unele succese, obținute, datorită unei rețele bine organizate de agenți secreți, în culegerea de informații cu caracter militar privind România, informații transmise, prin intermediul Chișinăului, organelor superioare din Odesa și St. Petersburg. Totuși, aceste informații aveau un caracter tactic și mai rar operativ și nu influențau în mod decisiv luarea deciziilor în privința României de către organele supreme ale Imperiului Rus. Nu erau rare cazurile în care agenții furnizau superiorilor lor știri eronate, în special în domeniul politic. Dacă în domeniul informativ activitatea Direcției poate fi apreciată ca una satisfăcătoare, în domeniul contrainformativ rezultatele erau dezastruoase. Pe parcursul întregii perioade cercetate, până la intrarea României în război de partea Antantei și, implicit, de partea Rusiei, cu tot efortul depus de către oficialii Direcției, nu a fost depistat niciun spion român care să fi activat în Basarabia în favoarea României. Chiar și dacă se ține cont de simpatiile populației față de România, care transmitea zilnic informații peste Prut, rămâne deschisă întrebarea dacă Statul Major General al armatei române a trimis în Basarabia agenți special pregătiți în obținerea de informații de interes vital pentru armată.

Referințe

Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), F. 297, inv. 1, d. 4.

- ___ F. 2, inv. 1, d. 9383.
- ___ F. 2, inv. 1, d. 9508.
- ___ F. 2, inv. 1, d. 9556.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 4.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 15.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 155.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 158.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 232.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 284.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 301.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 340.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 366.
- ___ F. 297, inv. 1, d. 415.
- ___ F. 297, inv. 4, d. 60.

Reevaluarea epistemologică a conceptului de reziliență. Imaterialele societale în dilema identitară

Epistemological reassessment on the concept of resilience. Societal intangibles in the identity dilemma

Prof.univ.dr. Iulian CHIFU*

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Abstract

Reziliența este un concept preluat din diferite domenii de cercetare, cum ar fi psihologia, ecologia și ingineria, și transferat în studiile de securitate. Dar stabilitatea și relevanța conceptului nu sunt încă validate, deoarece avem timp până la sfârșitul anului 2024, conform agendei NATO, pentru a stabili substanța și conținutul acestuia. La nivel epistemologic, trebuie să stabilim utilitatea unui astfel de concept, precum și identitatea, și valoarea adăugată concretă a acestuia pentru studiile de securitate, deoarece se suprapune cu o serie de alte concepte, cum ar fi securitatea, vulnerabilitatea, buna guvernare, sustenabilitatea și așa mai departe.

Resilience is a concept borrowed from different fields of research like psychology, ecology and engineering and established in security studies. But the stability and relevance of the concept is not yet established as we have till the end of 2024, according to NATO agenda, to settle its substance and content. On the epistemological area, we need to establish the usefulness of such a concept as well as its identity and concrete added value to security studies since it overlaps with number of other concepts like security, vulnerability, good governance, sustainability and so on.

Cuvinte-cheie:

reziliență; epistemologie; securitate societală; intangibile; eroare acceptabilă.

Keywords:

resilience; epistemology; societal security; intangibles; acceptable error.

Info articol

Primit: 20 octombrie 2023; Evaluat: 23 noiembrie 2023; Acceptat: 19 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Chifu, I. 2023. „Reevaluarea epistemologică a conceptului de reziliență. Imaterialele societale în dilema identitară”.

Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 12(4): 39-50. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-44>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

Cinci puncte privind abordările metodologice

Studiul nostru calitativ evidențiază componentele care constituie acele diferențe concrete de semnificație, substanță și conținut care recomandă ca reziliența să rămână un concept în sine, în conformitate cu cerințele epistemologice (Shea 2016). Dilema identitară are numeroase laturi și unghiuri de abordare a subiectului, dar am preferat să ne bazăm pe sursele originale ale conceptului, precum și pe definiția care a dat conceptului relevanță practică (Chandra și alții 2011, 7-10). Aceasta este primul punct metodologic asupra căruia ne aplecăm, cel al identității conceptului. Sursele pentru salvarea conceptului vin din sfera securității societale (Chifu, Nantoi și Sushko 2008) și a intangibilităților (Chifu 2023b, 13-21) așa cum este cazul pentru valoarea lor adăugată practică, deoarece aceste elemente explică de ce datele măsurabile și modelele cantitative nu sunt suficiente pentru a acoperi relevanța unei țări în timp de război.

Este adevărat însă că trebuie să recuperăm, în același timp, componentele care explică reziliența infrastructurilor critice (Comisia Europeană 2023), precum și reziliența sistemelor (Boon și alții 2012) care acționează pentru a oferi servicii specifice constante și neîntrerupte populației. Gestionarea crizelor (inclusiv a situațiilor de urgență civilă) și conținutul procesului decizional în situații de criză (Chifu 2019, 335; Chifu și Ramberg 2007, 387; Chifu și Ramberg 2008, 352) este, de asemenea, o parte din specificul și valoarea adăugată a rezilienței care trebuie recuperată și inclusă în substanța și conținutul conceptului.

Cea de-a doua parte a studiului nostru analizează, de asemenea, componentele rezilienței instituționale (Aligica și Tarko 2014, 52-76) și erorile în aplicarea conceptului, deoarece analizăm numeroasele modele de creare a indicatorilor și de acordare a unui model măsurabil de reziliență instituțională. Delimitarea făcută în cadrul conceptului de reziliență instituțională între reziliența *in sine* și reziliența ca scop și utilitate (Gupta și alții 2010, 459-471), pentru a sprijini continuitatea serviciilor unei comunități sau societăți, este esențială, deoarece opusul este gata să creeze monștri și să acorde un rol soluțiilor autoritare. Aceasta este cea de-a doua abordare metodologică.

Reziliența democratică (Chifu 2018, 23-30) văzută ca o condiție, limitare și relevanță morală este, de asemenea, o necesitate în descrierea rezilienței instituționale, precum și a rezilienței în sine într-o țară democratică. Dar, aici, avem și soluții epistemologice care ar putea dovedi componenta rezilienței democratice ca o necesitate pe termen lung, deoarece regimurile autoritare sunt condamnate să creeze dezechilibre, nemulțumiri și neîncredere și să deschidă ușa instabilității directe prin contestarea regulilor sistemului care desconsideră libertatea indivizilor și alegerile libere ale societății. Și, acesta este cel de-al treilea unghi de abordare metodologică, dacă nu chiar condiție, pentru o dezbateră completă a rezilienței în societățile democratice.

Nu în ultimul rând, o abordare teoretică completă privind criteriile versus indicatorii, evoluțiile măsurabile versus cele nemăsurabile, elementele calitative versus cele cantitative din realitatea care ne înconjoară este, de asemenea, de primă importanță

pentru acest studiu. Aceasta este cea de-a patra preocupare metodologică și abordare pe care o propunem. Știm cu toții că, atunci când un model introduce indicatori cu valori comparabile cu eroarea modelului, rezultatul nu este concludent și, prin urmare, ar trebui să fie abandonat ([Fillion și Corless 2014](#), 1451-1467). Iar noile elemente ale evaluărilor cantitative ar trebui să înlocuiască acei indicatori și modele neconcludente pentru a rămâne într-un cadru acceptabil și în limitele erorilor într-un studiu practic. Și, acesta este cel de-al cincilea element de abordare metodologică.

Evaluarea epistemologică a rezilienței

Reziliența este un nou concept la modă, folosit în exces și amenințat de irelevanță, din cauza acestei utilizări excesive, a extinderii domeniului de aplicare și a înțelegerii și diluării semnificației sale ([Brown 2012](#), 35-70). Acesta a fost preluat din ecologie ([Adger și alții 2011](#), 757-766), din psihologie ([Almedom 2008](#), S5-S13) și din inginerie și a fost aplicat în studiile de securitate. „Vecinătatea” sa cu alte câteva concepte și suprapunerea în semnificație cu conținutul unora dintre ele îi pun în pericol relevanța științifică și identitatea. Reziliența a devenit un concept utilizat în exces, pe scară largă în literatura de specialitate actuală, până la limita pierderii semnificației primare, fapt ce a condus la eforturi pentru descoperirea și dovedirea noii și relevantei sale valori reale ([Buikstra și alții 2010](#), 975-991).

Reziliența este legată în mod fundamental de o comunitate/societate umană și de reziliența comunității ca o proprietate emergentă a sistemelor socioecologice dinamice prin care comunitățile pot răspunde în mod pozitiv la o serie de riscuri, inclusiv șocuri, evenimente extreme și alte schimbări. Există cinci capacități diferite și evaluarea modului în care interacțiunile dintre acestea conferă reziliență: atașamentul față de un loc, conducerea, coeziunea și eficacitatea comunității, rețelele comunitare, precum și cunoștințele și învățarea. Relevanța sa este legată de conservare, de reducerea riscului de dezastre, de adaptarea la schimbările climatice și de dezvoltarea comunitară ([Folke și alții 2005](#), 441-473).

Pentru a observa substanța conceptului, am folosit ultima definiție practică a NATO, art. 61. Comunicatul Summitului de la Vilnius ([NATO 2023a](#)) introduce următoarele componente:

- Reziliența națională și colectivă este legată de societăți (pentru a ne proteja societățile, populațiile) și, de asemenea, de reziliența democratică (referire la valorile comune).
- Este legată de situațiile de criză și de urgențe civile – pregătirea împotriva șocurilor strategice și a perturbărilor.
- Urmărește să stimuleze „capacitatea națională și colectivă de a asigura:
  - continuitatea guvernării și a serviciilor esențiale pentru populația noastră;
  - acordarea de sprijin civil pentru operațiunile militare, în situații de pace, de criză și de conflict.

- Este legată de securitate prin intermediul conceptului de vulnerabilitate (vulnerabilități și dependențe strategice).
- Se referă la reziliența infrastructurilor critice, precum și la reziliența sistemelor de aprovizionare și servicii (lanțuri de aprovizionare și sisteme de sănătate).
- Reziliența societală este o parte specifică și esențială a rezilienței.
- Este, de asemenea, legată de crizele provocate de om, inclusiv de responsabilitatea guvernamentală (acțiunile, angajamentele și obligațiile legale ale aliaților individuali în cadrul altor organisme internaționale contribuie, de asemenea, la creșterea rezilienței noastre).

Epistemologia consacră un concept și îi acceptă relevanța în scopuri științifice și academice, odată ce acesta îndeplinește anumite cerințe de bază ([Elgin 2019](#)), care trebuie acoperite de un nou concept emergent:

- claritatea și delimitarea exactă a semnificației conceptului;
- „identitatea” relevantă a conceptului, care îl separă de concepte similare sau vecine, cu semnificații care se suprapun;
- relevanța conținutului care diferențiază noul concept de altele similare;
- utilitatea și valoarea adăugată pentru știință și cercetare.

Cele mai prezente concepte în efortul de definire a rezilienței provin din domeniul securității – reziliența este adesea legată de o trăsătură sau de o componentă a securității, în special prin intermediul vulnerabilității ([Young 2010](#), 378-385) – a fi rezilient înseamnă și diminuarea vulnerabilităților unei comunități/societăți. Dar reziliența nu înseamnă doar atât, deoarece o societate rezilientă poate funcționa și fără a-și diminua vulnerabilitățile, iar reziliența nu se referă doar la vulnerabilități, ci și la confruntarea cu șocurile și crizele, la adaptarea și prevenirea acestora, la anticiparea și chiar schimbarea realității viitorului pentru a accesa scenariul cel mai favorabil și a scăpa de cel mai rău caz.

În altă ordine de idei, legat de reziliența sistemului și de reziliența instituțională, conceptul tinde să se suprapună și să se confunde cu buna guvernare ([Holling și Gunderson 2002](#), 25-62; [Ostrom 1990](#); [Paavola 2007](#), 93-103; [Helmke și Levitsky 2004](#), 725-740). Sustenabilitatea este un alt concept legat de originile rezilienței în studiile de mediu, ecologie, după cum rezistența ar putea fi un alt termen legat de infrastructura critică și inginerie ([NATO 2022a](#)). Așadar, relevanța termenului ar trebui subliniată, odată ce conturăm nuanțele corespunzătoare și o determinare clară, în raport cu toate aceste concepte conexe.

Analiza generală a conceptului de reziliență, pe care am făcut-o cu numeroasele mijloace de analiză a conceptelor și definițiilor găsite în literatura științifică, arată următoarele elemente definitorii pentru acest concept:

- În primul rând, este centrat pe individ și adoptă o perspectivă societală. Cu precădere obiectivul final al rezilienței este bunăstarea societală și individuală,

iar principalii contribuitori la reziliență sunt indivizii, cu toate interacțiunile, legăturile sociale și structurile de putere ale acestora.

- În al doilea rând, are o perspectivă dinamică. Șocurile pot fi diferite în ceea ce privește cronicitatea și intensitatea lor, ceea ce influențează importanța relativă a stabilității față de flexibilitate (capacitățile de absorbție a șocurilor, de adaptare și de transformare). În plus, în timpul răspunsului dinamic la șocuri, se poate întâmpla să se producă o schimbare în capacitatea cea mai relevantă, în entitățile cele mai afectate sau în ambele în același timp.
- În al treilea rând, pune accentul pe interacțiunile, feedbackurile și posibilele neliniarități dintre diferitele entități și straturi ale sistemului. Această „viziune sistemică” ajută la înțelegerea modului în care șocurile se răspândesc între diferitele segmente ale sistemului, a modului în care acestea interacționează între ele și cu actorii și, în funcție de toate acestea, a locului de intervenție.
- În al patrulea rând, intervențiile pot contribui în mod activ la reziliența sistemului, în ansamblu, prin consolidarea capacităților proprii ale entităților de a face față perturbărilor. Acest lucru ar putea însemna să ajute entitățile să invoce capacitățile necesare (de exemplu, încurajarea oamenilor să acumuleze economii pentru a face față unei potențiale pierderi a locului de muncă) sau să sprijine direct aceste capacități (de exemplu, ajutorul de șomaj). Este posibil ca intervențiile să trebuiască să varieze în funcție de indivizi și să se schimbe în timp.
- În al cincilea rând, un aspect crucial este capacitatea de a „sări înainte” (în loc de „a sări înapoi”), de a învăța din dificultățile din trecut și de a ieși mai puternic dintr-o furtună la care am asistat. Acest lucru înseamnă că trebuie să fim capabili să folosim șocurile ca pe niște ferestre de oportunitate și, astfel, să transformăm narațiunea negativă a unui „viitor furtunos” într-una pozitivă (criza ca amenințare și oportunitate) ([Manca, Benczur și Giovannini 2017](#)).

Reziliența societală ([NATO 2022b](#); [Chifu 2018](#), 23-30) și-a dovedit valoarea adăugată conceptului, pornind de la întrebări și evoluții practice: în timpul războiului de agresiune al Rusiei în Ucraina, fiind cea care explică rezultatele concrete ([Chifu și Simons 2023](#)) atunci când o parte are toate avantajele – efective, capacități, depozite de arme și muniții, avantaj ideologic postimperial –, dar nu reușește să câștige războiul ([Chifu 2021](#), 10-21; [Chifu 2022](#), 5-13). Intangibilele și elementele concrete care forjează securitatea societală sunt cele care fac diferența, cu o atenție foarte amănunțită la cele legate de securitatea societală pentru a evita suprapunerea acestor concepte ([Chifu și Simons 2023](#)).

Modul în care aceste elemente ale rezilienței societale se îmbină cu alte semnificații valabile – cum ar fi reziliența infrastructurilor critice sau a sistemelor care furnizează servicii specifice comunităților – și oferă un conținut și o identitate clară rezilienței rămâne de stabilit. În caz contrar, ne vom confrunta cu un concept compozit care include toate acele elemente ale conceptelor existente anterior, iar valoarea sa ar putea fi discutabilă, dacă nu chiar îndoielnică.

Reziliența instituțională: erori comune. Reziliența democratică

Reziliența instituțională este un produs secundar atât al rezilienței sistemului, cât și al rezilienței societale, deoarece instituțiile nu sunt reziliente *per se*, ci comunitățile cărora le acordă servicii. Dar problema cu reziliența instituțională este de a confirma două elemente:

- Nu este vorba despre reziliența *in sine*, de dragul supraviețuirii instituției, guvernului sau puterii politice, ci de reziliența comunității, societății sau națiunii pentru care instituția acordă servicii. Plasarea individului, cetățeanului, contribuabilului și alegătorului, precum și a comunității, societății și națiunii în centrul conceptului (pentru cine este reziliența?) este esențială. Instituțiile sunt create prin lege de către societăți pentru a îndeplini o anumită sarcină, un anumit obiectiv, un serviciu pentru societate și indivizi, și ar putea fi transformate, reformate, dizolvate sau absorbite, iar serviciul ar putea fi preluat și îndeplinit sub o formă administrativă diferită, din motive de eficiență și eficacitate. Instituțiile, guvernele, regimurile nu sunt subiecte în sine ale conceptului de reziliență (Gupta și alții 2010, 459-471).
- Aceasta este în mod clar și sigur legată de rezistența democratică, din două motive: în primul rând, pentru că trăim în societăți democratice, iar normele, valorile și principiile sunt în centrul societăților noastre, deci ar trebui să fie apărate, chiar dacă acest lucru ar putea introduce limite în ceea ce privește mijloacele de obținere a rezilienței; în al doilea rând, pentru că reziliența este, pe termen lung, destinată să fie convergentă cu reziliența democratică, deoarece o societate autocratică ar putea fi rezilientă și eficientă doar pe termen scurt, dar pe termen mediu și lung se acumulează divergențe, neînțelegeri și tensiuni, care nu ar putea fi dezamorsate fără o comunicare adecvată, transparență, legitimitatea actelor executive, libertatea de exprimare, libertatea de manifestare publică, alegeri competitive, libere și corecte.

Conceptul strategic al NATO Madrid 2022 (NATO 2022c) conține mai multe referiri la reziliență și, de asemenea, la reziliența democratică.

- În primul rând, reziliența are legătură cu democrația, societățile și valorile democratice – „asigurarea rezilienței noastre naționale și colective este esențială pentru toate sarcinile noastre principale și stă la baza eforturilor noastre de a ne proteja națiunile, societățile și valorile comune”.
- În al doilea rând, contrapune democrațiile și regimurile autoritare, subliniind amenințările la adresa democrației și necesitatea de a o proteja prin mijloace de rezistență (chiar dacă, aici, se suprapune puțin prea mult cu conținutul de securitate – „Actorii autoritari ne sfidează interesele, valorile și modul de viață democratic. Aceștia investesc în capacități convenționale, nucleare și în rachete sofisticate, cu puțină transparență sau respect pentru normele și angajamentele internaționale. Conurenții strategici ne testează reziliența și încearcă să exploateze deschiderea, interconectarea și digitalizarea națiunilor noastre. Aceștia intervin în procesele și instituțiile noastre democratice și vizează securitatea cetățenilor noștri prin tactici hibride atât direct, cât și prin intermediari”).

- În al treilea rând, pe lângă atacurile la adresa democrației, este un atac la ordinea bazată pe reguli, deci la sistemul internațional de legi și reglementări, la formatul democratic al ordinii mondiale – „Ei desfășoară activități malițioase în spațiul cibernetic și în spațiu, promovează campanii de dezinformare, instrumentalizează migrația, manipulează aprovizionarea cu energie și folosesc coerciția economică (NATO 2023b). Acești actori se află, de asemenea, în fruntea unui efort deliberat de subminare a normelor și instituțiilor multilaterale și de promovare a modelelor autoritare de guvernare”.

Busola strategică a UE (Consiliul Uniunii Europene 2022) cuprinde, de asemenea, referiri clare la faptul că reziliența este convergentă sau include reziliența democratică:

- În primul rând, aceasta face legătura dintre reziliență și amenințările hibride – o altă convergență importantă în materie de securitate care trebuie abordată. Amenințările hibride, atacurile ciberneticе, manipularea informațiilor și interferențele străine sunt principalele amenințări, care sunt contracarate prin creșterea rezilienței societale și naționale (care include reziliența instituțională).
- În al doilea rând, reziliența societală și economică (North 1990), protecția infrastructurilor critice, precum și protecția democrațiilor noastre la nivel național și european sunt sarcini legate de reziliență, potrivit documentului.
- În al treilea rând, combaterea războiului informațional prin accesul la informații credibile, la mass-media liberă și independentă este, de asemenea, o parte a rezilienței care vine din necesitatea de a proteja reziliența democratică (Comisia Europeană 2020).

Reziliența sistemului și infrastructura critică – rezistență versus reziliență. Ce are sens?

O altă parte importantă a dezbaterii epistemologice referitoare la reziliență este cea care separă rezistența și reziliența – legată, în primul rând, de sursa conceptului din inginerie. Nuanțele sunt foarte importante, deoarece conceptul de reziliență conține semnificația rezistenței, dar are și numeroase alte componente. Este ca și cum ar fi vorba despre compararea opușilor lui Nassim Taleb cu fragilitatea (Taleb 2014): rezistența ar trebui să fie echivalentul robusteții, iar reziliența ar trebui să fie mai aproape de antifragilitate.

Încă o dată, Taleb subliniază faptul că reziliența instituțională nu se referă la instituție *in sine*, care trebuie să fie robustă și să supraviețuiască în forma sa inițială din sistemul constituțional și legal, ci la capacitatea sistemului și a infrastructurii critice de a asigura continuitatea serviciilor pe care le furnizează populației și îndeplinirea sarcinilor atribuite într-o formă directă – continuitate instituțională – sau într-o formă administrativă diferită. Este vorba, de asemenea, despre definirea instituției

în termeni de cadru juridic, proceduri și funcționalitate, mai degrabă decât despre ziduri, poziții, putere politică consacrată în astfel de instituții.

O altă referință utilă este cea a societății lichide (Baumann 2000). În acest caz, perspectiva este că instituțiile nu mai sunt pereți, clădiri, hârtie, instrumente fizice și unelte, ci funcționalitate, răspunsuri, acțiuni și servicii îndeplinite. Un exemplu concret al acestei realități ar putea fi funcționalitatea sistemelor în timpul pandemiei: serviciile și continuitatea guvernului nu au fost legate de reunirea zi de zi a indivizilor la locurile de muncă, ci de adaptarea la o urgență sanitară care a permis indivizilor să acționeze singuri de acasă sau din orice loc în care se aflau. Desigur, există anumite limite în acest caz, deoarece unele servicii necesită deplasarea în locuri concrete și utilizarea unor instrumente fizice. Dar ideea de continuitate a serviciilor și de adaptabilitate este reflectată foarte clar aici, ca și în cartea lui Baumann.

Criteria versus indicatori: abordarea calitativă a securității societale și a valorilor intangibile

În ceea ce privește intangibilele (Chifu 2023b, 13-21) și elementele de securitate societală, conceptul de reziliență ar putea fi abordat în mod clar din perspectiva politicilor utile pentru a impune reziliența (Berkes și Ross 2013, 5-20). Iar aici, măsurarea progreselor și a eficienței politicilor este foarte des transferată către modele de indicatori. Dar nu toate realitățile sunt măsurabile. Nu totul ar putea fi transpus în indicatori. Dimpotrivă, majoritatea absolută a evoluțiilor din realitate nu sunt măsurabile. Prin urmare, avem tendința de a utiliza modele în aceste cazuri.

Dar modelele nu sunt un panaceu. Accesarea și construirea de modele pentru a măsura realitățile ajută mințile noastre carteziene, sunt baze științifice foarte importante și valide pentru a evalua nivelul de reziliență, de exemplu, într-un anumit domeniu. Dar fiecare model are o eroare, care provine din estimarea și aproximarea realității. Iar atunci când eroarea unui model este comparabilă cu valoarea unui indicator sau a altuia, acesta nu mai poate fi relevant. Este o eroare inacceptabilă.

Reziliența este, de asemenea, probabilitatea de a asigura sarcina, obiectivele și serviciile în timpul și după o criză, o urgență civilă sau un eveniment perturbator. Factorii imateriali, evoluțiile și evenimentele nemăsurabile, precum și evenimentele intangibile care ar putea impune și multiplica nivelul de reziliență sunt de primă importanță și nu pot fi măsurate (Chifu și Simons 2023). Cum putem evalua progresul sau evoluția rezilienței?

Astfel, ajungem la diferența dintre criteriile și indicatorii (Berg 2014). Indicatorii sunt cei măsurabili, ușor de încadrat și de comparat, chiar dacă ar putea exista încă o dispută cu privire la relevanța lor pentru reziliență. Există însă și modalități calitative de abordare a evaluării rezilienței, prin intermediul unor criterii care trebuie îndeplinite. În acest caz, indicatorii calitativi, criteriile, îndeplinirea unor

sarcini concrete sunt singurele capabile să ne arate progresul sau regresul, evoluțiile sau îmbunătățirile în crearea rezilienței (Bloor și alții 2011). Securitatea socială și aspectele intangibile sunt cele care au cel mai des nevoie de aceste repere calitative pentru a evalua aplicarea rezilienței.

De exemplu, cum ați putea măsura capacitatea de sacrificiu? Capacitatea de a susține un efort de război și de a absorbi costurile unui război pe termen lung? Acceptabilitatea cheltuielilor și a costurilor pe timp de război, puterea de a suporta suferința și durerea pentru pierderea celor dragi într-un război? Caracteristicile intangibile ale războiului sunt definatorii, așa după cum am văzut în războiul de agresiune al Rusiei în Ucraina, cel care obține o victorie într-o confruntare concretă. În ciuda indicatorilor măsurabili care arată o altă perspectivă. Printre acestea, se numără voința de a lupta, determinarea, hotărârea, capacitatea de sacrificiu, supraviețuirea în medii dificile, cu siguranță reputația, credibilitatea, brandul, leadershipul, compasiunea, morală, coeziunea, unitatea, nivelul de pregătire și experiența, conștiința și sprijinul opiniei publice (Chifu 2023a). Și încă câteva.

Orice model pregătit pentru a măsura aceste elemente intangibile s-a dovedit inacceptabil, din cauza unor erori enorme. Chiar și modelele care implică percepții ale diferiților experți, oameni, sondaje și așa mai departe nu sunt indicatori reali ai acestor evoluții și sunt sortite eșecului. De aceea le numim intangibile. Și de aceea trebuie să înlocuim indicatorii cantitativi cu indicatori calitativi care provin din criterii și sarcini concrete, care trebuie îndeplinite de sistem pentru a atinge nivelul de eficacitate așteptat.

Concluzii

Conceptul de reziliență este departe de a fi stabilizat și de a fi îndeplinit cerințele epistemologice pentru a se impune în domeniul științific și academic. Există părți ale acestui conținut, legate în special de reziliența societală și de aspectele intangibile care îl recomandă. Dar mai există încă o parte importantă a călătoriei care trebuie încheiată în vederea integrării celorlalte componente ale rezilienței infrastructurilor critice, rezilienței sistemului, rezilienței democratice, precum și gestionării crizelor, procesului decizional în criză și confruntării cu evenimente perturbatoare, pentru a atinge scopul final, de a consacra reziliența ca un concept clar și complet.

Referințe

- Adger, W.N., K. Brown, D.R. Nelson, F. Berkes, H. Eakin, C. Folke, K. Galvin și alții. 2011. "Resilience implications of policy responses to climate change." *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 2 (5): 757–766. <http://dx.doi.org/10.1002/wcc.133>
- Aligica, Paul Dragos și Vlad Tarko. 2014. "Institutional Resilience and Economic Systems: Lessons from Elinor Ostrom's Work." *Comp Econ Stud* 56: 52-76. <https://link.springer.com/article/10.1057/ces.2013.29>

- Almedom, A.M.** 2008. "Resilience research and policy/practice discourse in health, social, behavioral, and environmental sciences over the last ten years." *African Health Sciences* 8 (Special issue): S5–S13. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21448375/>
- Bauman, Zygmunt.** 2000. *Liquid Modernity*. 1st edition. Malden: Polity Press.
- Berg, B.L.** 2014. *Qualitative research methods for the social sciences*. Eighth edition. Harlow, UK: Pearson Education Ltd.
- Berkes, F. și H. Ross.** 2013. "Community resilience: toward an integrated approach." *Society and Natural Resources* 26 (1): 5-20. <http://dx.doi.org/10.1080/08941920.2012.736605>
- Bloor, M., J. Frankland, M. Thomas și K. Robson.** 2011. *Focus groups in social research*. SAGE Publications Ltd. <http://dx.doi.org/10.4135/9781849209175>
- Boon, Helen J., Alison Cottrell, David King, Robert B. Stevenson și Joanne Millar.** 2012. "Bronfenbrenner's bioecological theory for modelling community resilience to natural disasters." *Nat Hazards* 60 (2): 381–408. <https://doi.org/10.1007/s11069-011-0021-4>
- Brown, Katrina.** 2012. "Policy discourses of resilience." În *Climate change and the crisis of capitalism*, editor M. Pelling, D. Manuel-Navarrete și M. Redclift. Abingdon, UK: Routledge.
- Buikstra, E., H. Ross, C.A. King, P.G. Baker, D. Hegney, K. Mclachlan și C. Rogers-Clark.** 2010. "The components of resilience: perceptions of an Australian rural community." *Journal of Community Psychology* 38 (8): 975–991. <http://dx.doi.org/10.1002/jcop.2040>
- Chandra, Anita, Joie Acosta, Stefanie Stern, Lori Uscher-Pines, Malcolm V. Williams, Douglas Yeung, Jeffrey Garnett și Lisa S. Meredith.** 2011. "Chapter two: Definition and Application of Community Resilience." În *Building Community Resilience to Disasters: A Way Forward to Enhance National Health Security*. https://www.jstor.org/stable/10.7249/tr915dhhs.10?searchText=resilience&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dresilience%26typeAccessWorkflow%3Dlogin&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3A74ab0e72322c80f83b27d208ff1dafb9&typeAccessWorkflow=login&seq=3
- Chifu, Iulian.** 2018. „Războiul hibrid și reziliența societală. Planificarea apărării hibride.” *Revista Infosfera* (1): 23-30.
- . 2019. *Decizia în Criză*. București: Editura RAO.
- . 2021. „Reziliență strategică: de la stabilitate și prevenție la acțiune pro-activă și adaptabilitate dinamică.” *Gândirea Militară* (1): 10-21.
- . 2022. „Lecțiile conflictului din Ucraina și perspectiva rezilienței societale.” *Revista Infosfera* (2): 5-13.
- . 2023a. „Amenințarea reală a războiului de agresiune, de lungă durată, pe scară largă în Europa”. <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/amenintarea-reala-a-razboiului-de-agresiune-de-2292769.html>
- . 2023b. „Reziliența în război și caracteristicile intangibile. Cazul războiului de agresiune al Rusiei în Ucraina.” *Revista Infosfera* (3): 13-21.
- Chifu, Iulian, Oazu Nantoi și Oleksandr Sushko.** 2008. *Securitate societală în regiunea trilaterală România-Ucraina-Republica Moldova/Societal Security in the trilateral Region Romania-Ukraine-Republic of Moldova*. Ediție bilingvă. București: Editura Curtea Veche.

- Chifu, Iulian și Britta Ramberg.** 2007. *Crisis management in Transitional Societies*. Stockholm: Editura CRISMART SNDC.
- . 2008. *Managementul crizelor în societățile în tranziție. Cazul României*. București: Editura RAO.
- Chifu, Iulian și Greg Simons.** 2023. *Rethinking warfare in the 21-st Century. The influence and effects of the Politics, Information and Communication Mix*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comisia Europeană.** 2020. "Strategic Foresight Report – Charting the course towards a more resilient Europe." https://commission.europa.eu/system/files/2021-04/strategic_foresight_report_2020_1_0.pdf
- . 2023. "EU-NATO Task Force on the Resilience of Critical Infrastructure." https://commission.europa.eu/system/files/2023-06/EU-NATO_Final%20Assessment%20Report%20Digital.pdf
- Consiliul Uniunii Europene.** 2022. „O Busolă strategică pentru securitate și apărare – Pentru o Uniune Europeană care își protejează cetățenii, valorile și interesele și contribuie la pacea și securitatea internațională.” <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/ro/pdf>
- Elgin, Samuel.** 2019. "The Epistemology of Identity." <https://philarchive.org/rec/ELGTEO>
- Fillion, Nicolas și Robert M. Corless.** 2014. "On the epistemological analysis of modeling and computational error in the mathematical sciences." *Synthese* 191 (7): 1451-1467.
- Folke, Carl, Thomas Hahn, Per Olsson și Jon Norberg.** 2005. "Adaptive governance of social–ecological systems." *Annual Review of Environment and Resources* 30: 441-473. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144511>
- Gupta, Joyeeta, Catrien Termeer, Judith Klostermann, Sander Meijerink, Margo van den Brink, Pieter Jong, Sibout Nooteboom și Emmy Bergsma.** 2010. "The Adaptive Capacity Wheel: a method to assess the inherent characteristics of institutions to enable the adaptive capacity of society." *Environmental Science & Policy* 13 (6): 459-471. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2010.05.006>
- Helmke, G. și S. Levitsky.** 2004. "Informal institutions and comparative politics: a research agenda." *Perspectives on Politics* 2 (4): 725–740. <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592704040472>
- Holling, C.S. și L.H. Gunderson.** 2002. "Resilience and adaptive cycles." În *Panarchy Understanding Transformations in Human and Natural Systems*, editor L. H. Gunderson și C. S. Holling. Washington, DC: Island Press.
- Manca, A.R., P. Benczur și E. Giovannini.** 2017. *Building a Scientific Narrative Towards a More Resilient EU Society*. EUR 28548 EN, Luxembourg: Publications Office of the European Union. [doi:10.2760/635528](https://doi.org/10.2760/635528).
- NATO.** 2022a. *Preparing for the Future: NATO 2030*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/sgar21-en.pdf#page=15
- . 2022b. "Secretary General Annual Report 2021." https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193590.htm?selectedLocale=en
- . 2022c. *NATO 2022 Strategic Concept*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm

- . 2023a. *Vilnius Summit Communiqué*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm
- . 2023b. *Resilience, civil preparedness and Article 3*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm
- North, D.C.** 1990. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E.** 1990. *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Paavola, Jouni.** 2007. "Institutions and environmental governance: A reconceptualization." *Ecological Economics* 63 (1): 93-103. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.09.026>
- Shea, Jamie.** 2016. "Resilience, a core element of collective defense." <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html>
- Taleb, Nassim Nicholas.** 2014. *Antifragil*. București: Editura Curtea Veche.
- Young, O.R.** 2010. "Institutional dynamics: resilience, vulnerability and adaptation in environmental and resource regimes." *Global Environmental Change* 20 (3): 378–385. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.10.001>

Dezvoltarea educației pentru asigurarea calității în NATO prin implementarea modelului de instruire „Învață-Vizionează-Întreabă”

*Advancing NATO’s quality assurance education by implementing
the ‘learn-watch-ask’ training model*

Maior Radu Emilian BĂLĂNESCU*

*Direcția de Dezvoltare a Forțelor Întrunite, Comandamentul Aliat
pentru Transformare, Norfolk, Statele Unite ale Americii

Abstract

Lucrarea prezintă o analiză detaliată și o metodă de implementare a modelului de instruire „Învață-Vizionează-Întreabă” (IVI), ca o potențială soluție pentru a îmbunătăți instruirea în domeniul asigurării calității în cadrul NATO. Prin abordarea cerințelor rapid evolutive din cadrul domeniilor specializate, modelul IVI integrează instrumente digitale și metode tradiționale de predare pentru a crea o experiență de învățare care să răspundă nevoilor cursantului. Lucrarea analizează în continuare deficiențele identificate în modelele tradiționale de instruire, subliniind nevoia de elemente practice, vizuale și interactive în educația modernă. Este explorată opțiunea integrării asistentului IBM WatsonX ca chatbot conversațional IA, în cadrul modelului IVI, evidențiind avantajele sale în furnizarea de interacțiuni consistente, precise și ușor de utilizat, comparat cu modelele IA de tip Generative Pre-trained Transformer (GPT). Modelul IVI, prin întrebarea unică a tehnologiilor educaționale moderne, nu numai că îmbunătățește experiența de învățare din cadrul cursului NATO de asigurare a calității (S7-137), dar are și potențialul de a fi adaptat în diverse domenii de specialitate, promițând o forță de muncă mai eficientă.

The paper introduces a detailed analysis and a method of implementing the “Learn-Watch-Ask” (LWA) training model, as a potential solution, to enhance quality assurance training within NATO. By addressing the fast-evolving demands of specialized domains, the LWA model integrates digital tools with traditional teaching methods to create a learning experience that is responsive to the student’s needs. The paper further digs deeper into the identified shortcomings of traditional training models, emphasizing the need for practical, visual, and interactive elements in modern education. It explores the integration of the IBM WatsonX Assistant as a conversational AI chatbot in the LWA model, highlighting its advantages in providing consistent, accurate, and user-friendly interactions over Generative Pre-trained Transformer (GPT) AI models. The LWA model, with its unique approach to modern educational techniques, not only enhances the learning experience for NATO’s Quality Assurance Course (S7-137) but also has the potential to be adapted across various specialized domains, promising a more effective and efficient workforce.

Cuvinte-cheie:

transformare digitală în educație; tehnologii de învățare adaptivă; învățare multimodală; inteligență artificială; modele de e-learning; chatbot conversațional IA în educație și instruire.

Keywords:

digital transformation in education; adaptive learning technologies; multimodal learning; artificial intelligence; e-learning models; conversational AI chatbot in education and training.

Info articol

Primit: 10 septembrie 2023; Evaluat: 27 octombrie 2023; Acceptat: 4 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Bălănescu, R.E. 2023. „Dezvoltarea educației pentru asigurarea calității în NATO prin implementarea modelului de instruire «Învață-Vizionează-Întreabă»”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 51-71. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-45>

Evoluția rapidă a domeniilor specializate, cum ar fi asigurarea calității în educație și instruire și în special în cadrul Programului NATO de Asigurare a Calității, necesită o nouă abordare educațională pentru formarea de noi specialiști. Aceasta trebuie să fie în același timp cuprinzătoare și flexibilă. Metodele tradiționale de predare/instruire devin din ce în ce mai insuficiente în pregătirea profesioniștilor pentru provocările complexe ale lumii moderne. Acesta este motivul pentru care trebuie să ne uităm tot mai mult la instrumentele și tehnologiile digitale, disponibile gratuit sau ca versiune comercială, în momentul în care opțiunile gratuite nu există. Transformarea digitală este un proces foarte complex și necesită atât inițiativă, cât și capacitate de inovare la toate nivelurile unei organizații.

Mai mult, educația și instruirea sunt pilonii pe care se construiește fundația unei forțe de muncă eficientă și disciplinată. În special în NATO, acestea contribuie major la un nivel mai ridicat de interoperabilitate, pe care fiecare națiune membră își propune să-l atingă cât mai rapid.

Acest document își propune să introducă un cadru educațional integrat, denumit modelul de instruire „ÎNVAȚĂ-VIZIONEAZĂ-ÎNTREABĂ”. Este conceput special pentru a îmbunătăți rezultatele educaționale din cadrul cursului NATO pentru asigurarea calității (NATO QA Course) (S7-137), organizat la Școala NATO Oberammergau (NSO).

Folosind un curs online structurat pentru a transmite cursanților doar cunoștințele și conceptele teoretice, un canal YouTube specializat pentru a îmbunătăți înțelegerea prin intermediul mijloacelor vizuale și un chatbot conversațional, bazat pe IA, pentru a stimula interacțiunea și curiozitatea studenților, această abordare încearcă să se adapteze la diferite stiluri de învățare, permițând în același timp eficiență și accesibilitate permanentă.

Testări amănunțite, care vor cuprinde analizarea unor parametri multipli, vor fi efectuate, ca proiect pilot, în cadrul iterației din noiembrie 2023 și ianuarie 2024 a cursului NATO QA (S7-137), programat să se desfășoare la NSO. Se vor analiza procentul de promovabilitate, numărul de întrebări la care cursanții au răspuns corect în cadrul testării finale, precum și volumul de întrebări la care instructorii trebuie să răspundă la sfârșitul fiecărei lecții predate în curs.

În plus, acest studiu explorează aplicabilitatea mai largă a modelului de instruire integrat în diferite domenii de specialitate.

Deficiențele identificate în cadrul cursului NATO QA (S7-137)

Ca o consecință a procesului de îmbunătățire continuă, desfășurat în timpul mai multor iterații în format fizic ale cursului NATO QA, au fost identificate mai multe deficiențe. Acest lucru a venit ca urmare a observațiilor, lecțiilor identificate și feedbackului primit de la cursanți, fiind ulterior analizate de către echipa de experți pentru asigurarea calității (QA ToE), din poziția de ofițeri cu primă responsabilitate (OPR) din Comandamentul Aliat pentru Transformare (ACT) pentru conținutul

și desfășurarea acestui curs special. Ofițerii din cadrul echipei de experți sunt și instructori superiori asociați ai Școlii NATO Oberammergau, asigurând predarea întregului program de studiu.

În termeni simpli, trei domenii au necesitat o atenție deosebită și eventual soluții de îmbunătățire. Prima a rezultat din necesitatea evidentă de a crește timpul dedicat lucrului practic, efectuat pe parcursul celor cinci zile alocate cursului. Soluția de instruire în sine este clasificată în Catalogul Electronic pentru Oportunități Educaționale (ETOC) ca având un nivel 300 al complexității cunoștințelor transmise (Depth of Knowledge – DoK). „DoK se referă la nivelul de învățare care trebuie atins ca rezultat al unei soluții de educație și instruire individuală. DoK este un termen incluziv care se adresează elementelor din domeniul cognitiv – cunoaștere –, precum și elementelor domeniului psihomotor – abilități – și, atunci când este cazul, elementelor domeniului afectiv atitudine/valori” (NATO 2015). Abilitățile și cunoștințele sunt transmise studenților printr-o combinație de lecții teoretice și practice. Pe baza acestei clasificări, am apreciat că este foarte dificil să atingem acest nivel de competență într-un timp atât de scurt. Evident, din motive obiective, creșterea duratei cursului nu a fost o opțiune viabilă. Singura modalitate prin care am fi putut rezolva această problemă ar fi fost doar prin creșterea timpului alocat lucrului practic.

În consecință, s-a luat decizia de a scoate din program câteva lecții pur teoretice pentru a face loc lucrului practic suplimentar, atât de necesar pentru ca studenții să își poată îndeplini sarcinile de manageri de calitate fără nicio problemă. Ulterior, echipa de experți (QA ToE) a decis să dezvolte un curs introductiv online, bazat doar pe lecțiile teoretice extrase din programul cursului rezidențial. Soluția de instruire creată ar deveni o precondiție obligatorie pentru ca participanții să fie eligibili să se înscrie la cursul rezidențial.

A doua problemă care a apărut a fost lipsa de conținut vizual care ar putea fi ușor de înțeles de către elevi. Este bine demonstrat că învățarea prin metode vizuale este mai eficientă, în ceea ce privește memorarea, decât citirea unui text sau ascultarea acestuia. Diverse studii afirmă că 75% din toate informațiile procesate de creier sunt derivate din formate vizuale. „Învățarea vizuală ajută, de asemenea, studenții să dezvolte gândirea vizuală, care este un stil de învățare prin care elevul ajunge să înțeleagă și să rețină mai bine informațiile prin asocierea ideilor, cuvintelor și conceptelor cu imagini” (Raiyn 2016).

În plus, conceptele prezentate erau uneori mult prea complexe pentru o singură lecție. Singura abordare pentru a simplifica lucrurile a fost utilizarea tehnicilor de microînvățare. Împărțirea conținutului complex în videoclipuri de dimensiuni mici ar fi mult mai ușor de înțeles și de absorbit de către elevi. Având în vedere această strategie, am început să dezvoltăm câteva videoclipuri de scurtă durată care explică concepte complicate. „Folosirea acestei strategii pentru a crea videoclipuri scurte (< 3 minute) care evidențiază în mod intenționat doar 3 până la 4 obiective cheie

este în concordanță cu teoria educațională conform căreia prin descompunerea unei operații în părțile sale componente se promovează o competență sporită” (Palmon și alții 2021).

În cele din urmă, la fiecare iterație a cursului menționat, pe o perioadă de doi ani, am observat că un număr semnificativ de întrebări primite de la studenți, în calitate de instructori, erau repetitive și de cele mai multe ori ușor de clarificat. Prin urmare, atunci când un instructor este bombardat în mod constant cu întrebări repetitive, nu numai că îi consumă o parte importantă a timpului, dar îi și distrage atenția de la concentrarea pe întrebări mai complexe sau de la parcurgerea curriculumului propus. Această situație poate duce la ineficiențe în procesul de instruire și poate scurtcircuita experiența generală de învățare a cursanților.

Soluția ar fi putut fi ceva din domeniul noilor tehnologii emergente, precum Inteligența Artificială (IA). O aplicație software care poate răspunde întrebărilor cursanților, de la cele simple la moderat complexe, nonstop și, în același timp, capabilă să și învețe. „Tehnologiile IA au potențialul de a transforma modul în care cercetarea și educația sunt desfășurate prin automatizarea sarcinilor oboșitoare și repetitive, sprijinind analiza datelor și permițând noi forme de învățare și evaluare.” (Kooli 2023, 5614).

Nevoia de adaptare – modele tradiționale vs. modele moderne de instruire

Într-un model de instruire/formare tradițional, singura interacțiune vine de la instructorii și cursanții care comunică între ei. Probabil, cu asta am fi crescut mulți dintre noi. În schimb, o metodă modernă de instruire susține o mai bună interacțiune a studenților cu conținutul. Abordarea „tradițională” are meritele sale, dar vine și cu limitări inerente:

- Soluția universală, o singură metodă pentru toată lumea, nu se poate adapta la ritmuri individuale diferite de învățare. Unii studenți pot considera ritmul de predare prea rapid, în timp ce alții îl pot găsi prea lent, făcând procesul de învățare dificil și mai degrabă rigid decât flexibil.
- Adesea, cursanții doresc să adreseze întrebări după orele de curs, dar se confruntă cu diverse constrângeri în accesarea sprijinului în timp real. Uneori, din cauza personalităților diferite, elevii nu se vor simți confortabil să pună întrebări în fața unui public numeros.
- Ajutoarele vizuale, care pot îmbunătăți în mod semnificativ înțelegerea, sunt adesea limitate sau complet absente.
- Experiența neplăcută de a participa la lecții teoretice lungi, încercând să înțeleagă fiecare concept educațional predat este o provocare, de asemenea, des întâlnită.

Luând în considerare progresele tehnologice și o mai bună înțelegere a pedagogiei, în cele din urmă accentul educațional s-a mutat acum pe nevoia de adaptare la nevoile

cursantului. „O precondiție importantă pentru o predare eficientă este ca profesorii să încerce în mod continuu să obțină o imagine validă a gradului în care elevii lor progresează către obiectivele de învățare și să își adapteze predarea pe baza acelei imagini.” (van Geel și alții 2023). În consecință, mai multe avantaje trebuie luate în considerare pe termen lung pentru această abordare:

- Soluțiile moderne oferă un sprijin mai bun și pun accent pe învățarea în ritm propriu, permițând cursanților să consume conținutul teoretic la nivelul lor de confort printr-un curs introductiv online.
- Având un chatbot bazat pe IA, capabil să răspundă la întrebări 24/7, cursanții nu mai sunt constrânși de timp atunci când au de pus mai multe întrebări, sau atunci când nu înțeleg și simt nevoia să studieze din nou conținutul.
- Utilizarea de videoclipuri scurte facilitează înțelegerea conceptelor complexe, acestea fiind defalcate în conținut simplu, ușor de înțeles, deblocând astfel întregul potențial al învățării vizuale.
- Conceptul relativ nou de „microînvățare” încapsulează esența educației moderne. Este vorba despre conținut digital de dimensiuni reduse, livrat prin cursuri online, videoclipuri sau aplicații tip chatbot.
- În cele din urmă, toate aceste instrumente și resurse digitale pot sprijini oportunități, precum lucrul practic sau alte tipuri de sesiuni cu destinație aplicativă, asigurându-se că aceste cunoștințe nu sunt doar teoretice, ci și acționabile, putând fi aplicate de cursanți la locurile lor de muncă cotidiene.

În concluzie, pe măsură ce avansăm, găsirea echilibrului corect dintre aceste metode, precum și înțelegerea momentului de a apela la acestea este cheia pentru a debloca o experiență de învățare cuprinzătoare și eficientă.

Modelul de instruire „Învață-Vizionează-Întreabă” (IVI)

Cursanții moderni au nevoie de instrumente flexibile, captivante și, mai presus de toate, eficiente. Ca metodologie educațională, modelul de instruire „Învață-Vizionează-Întreabă” (IVI) iese în evidență ca o abordare coerentă și versatilă pentru îmbunătățirea modului de interacționare și înțelegere al cursanților. Modelul este alcătuit din trei componente care pot fi utilizate sinergic pentru a stimula instruirea teoretică, reprezentarea vizuală și adresarea de întrebări în mod interactiv.

Componenta „Învață” – aceasta este punctul de plecare în care studenții absorb cunoștințele necesare pentru un anumit domeniu, utilizând un cadru structurat, destinat conținutului. Aici, le sunt prezentate conceptele de bază, permițându-le să acumuleze o bază teoretică solidă. Un astfel de fundament este esențial pentru etapele ulterioare, deoarece oferă cursanților înțelegerea necesară continuării cu o pregătire practică mai complexă, în caz că simt nevoia să facă acest lucru.

Componenta „Vizionează” – majoritatea conținutului predat într-un curs poate fi mai ușor de înțeles atunci când este livrat într-un format vizual. Această componentă, prin videoclipuri animate de tip „Doodle”, oferă un nivel suplimentar

de interacțiune, stimulând atenția cursantului în timpul predării cunoștințelor. În acest sens, prin crearea unui canal YouTube specializat, această componentă oferă videoclipuri scurte și captivante, care simplifică ideile complexe în noțiuni ușor de înțeles. Principalul avantaj este creșterea capacității de reținere a informațiilor de către cursanți.

Componenta „Întreabă” – în era vitezei și accesului facil la informații, componenta „Întreabă”, din cadrul acestui model, servește drept companion de învățare continuă. Bazată pe un chatbot cu tehnologie IA, aceasta poate oferi asistență nonstop, având potențialul de a răspunde atât la întrebări simple, cât și la întrebări de complexitate moderată, puse de cursanți. Disponibilitatea continuă a chatbotului asigură cursanților o sursă de cunoștințe solidă, reducând astfel eventualele lacune de înțelegere și oferind posibilitatea consolidării cunoștințelor ori de câte ori doresc.

După cum puteți vedea descris mai jos în *diagrama Venn*, avantajul real al modelului de instruire IVI constă totuși în capacitatea sa de a integra fiecare dintre componente individual, una în cealaltă, într-un mod interschimbabil (vezi *Figura 1*).

Figura 1 Zonele de intersecție a componentelor modelului de instruire IVI: Diagramă Venn

Integrarea „Învăță” și „Întreabă”: Prin combinarea și reutilizarea conținutului cursului online în baza de date de răspunsuri a chatbotului, se creează o integrare perfectă a cunoștințelor teoretice fundamentale cu o modalitate de interogare interactivă. Această combinație ne asigură că fiecare interacțiune cu chatbotul, nu numai că răspunde la întrebarea în sine, pusă de către cursant, dar și reîntărește conceptele de bază, predate în cadrul instruirii online.

Integrarea „Învăță” și „Vizionează”: Prin integrarea în cursul online a videoclipurilor relevante, este promovat un mediu de învățare bogat în conținut multimedia. Această

abordare multimedia face apel la diverse preferințe de învățare, asigurând cursanților mai multe modalități de a înțelege și de a asimila conținutul.

Integrarea „Vizionează” și „Întreabă”: Amestecul de conținut vizual și răspunsuri prompte la întrebări reprezintă avantajul real al învățării contextuale. Pe măsură ce cursanții parcurg conținutul video, chatbotul poate ajuta la eliminarea oricăror ambiguități, având posibilitatea să-i îndrume către alte resurse vizuale relevante. Videoclipurile pot fi integrate în răspunsurile oferite de chatbot, adăugând astfel mai mult context.

Avantajele modelului de instruire IVI

Modelul de instruire IVI demonstrează multiple beneficii, care pot fi utilizate nu numai în mediul academic modern, ci și în contexte de instruire variate, indiferent de disciplina sau de domeniul predat. Această secțiune își propune să descrie aceste avantaje în detaliu.

Accesibilitate: Modelul de instruire IVI se asigură că, indiferent de locație sau de fus orar, puteți întotdeauna să „Învățați”, să „Vizionați” și/sau să „Întrebați”. Asta înseamnă că aceste componente, împreună cu resursele lor aferente sunt accesibile oriunde și în orice moment. Indiferent dacă studenții călătoresc, sunt la birou sau acasă, învățarea este la îndemână și accesibilă prin toate tipurile de dispozitive mobile (telefon, tabletă, laptop). Dacă este necesar, pentru simplitate, tot conținutul componentelor poate fi accesat fără a fi nevoie de nicio procedură de autentificare.

Flexibilitate: În cadrul acestui model, fiecare învață în ritmul său. Modelul de instruire IVI oferă flexibilitate sporită cursanților. Aceștia își pot planifica timpul, pot adapta furnizarea conținutului la ritmul lor de învățare și pot reveni la orice material oricând doresc să-l restudieze.

Asistență 24/7: Integrarea unui chatbot bazat pe IA în cadrul modelului înseamnă asistență virtuală, disponibilă în mod continuu pentru cursanți. Pentru orice întrebare sau nelămurire, venită din partea acestora, cu privire la conținutul cursului, chatbotul va fi acolo, gata să ajute, asigurându-se că procesul de învățare nu este îngreunat din cauza întrebărilor fără răspuns.

Învățare multimodală: Am concluzionat anterior că o singură dimensiune nu se potrivește tuturor în procesul de învățare. Integrarea textului, a videoclipurilor și a elementelor interactive sprijină diferite stiluri și preferințe de învățare. Indiferent dacă studentul este o persoană vizuală, auditivă sau căreia îi place să citească text, fiecare abordare este acoperită în cadrul componentelor. „Învățarea multimodală este relevantă, deoarece avansul instrumentelor tehnologice și accesul asociat la software de creare multimedia au condus la ușurința de utilizare a mai multor moduri de prezentare, reprezentare și răspuns la informații.” (Bouchey, Castek și Thygeson 2021).

Eficient din punctul de vedere al costurilor: Instruirea și educația de înaltă calitate nu trebuie să aibă întotdeauna un cost ridicat. În consecință, prețul accesibil dictează adesea popularitatea oricărei inițiative educaționale. Cu planul gratuit al chatbotului IBM Watsonx, ne asigurăm că platforma noastră rămâne prietenoasă din punctul de vedere al bugetului, oferind în același timp conținut și servicii de calitate.

Integrare perfectă: Un alt mare avantaj al modelului de instruire IVI este relația simbiotică dintre cele trei componente principale ale sale: „Învață”, „Vizionează” și „Întreabă”. Această abordare integrată se asigură că toți cursanții pot comuta fără probleme între aceste elemente, fiecare augmentându-se unul pe celălalt fără probleme. Fiecare componentă poate fi utilizată în cadrul celeilalte, fără a fi nevoie ca instructorul să știe cum să proiecteze sau să programeze aplicațiile. În general, asigură o experiență de învățare lină și neîntreruptă.

Securitate: Securitatea nu poate fi compromisă, deoarece va afecta pe termen lung credibilitatea furnizorului de cursuri. Componentele utilizate de modelul de instruire IVI sunt la fel de sigure ca și standardele de securitate cibernetică, adoptate de dezvoltatorii acestora. În acest caz particular, Google, împreună cu platforma sa YouTube, aderă la standarde și certificări de vârf pentru clienții săi, inclusiv standarde ca ISO/IEC 27001/27017/27018 și SOC 1/2/33. IBM, ca un gigant al industriei, oferă o securitate solidă, confirmată de acreditarea ca furnizor de încredere al Departamentului de Apărare al SUA (DoD), acordată în iunie 2023. În funcție de sistemul de management al învățării selectat ca platformă de furnizare a cursurilor online, standardele de securitate pot fi, de asemenea, diferite. Scopul general în ceea ce privește acest aspect ar trebui să fie securizarea la cele mai înalte standarde a datelor aflate în tranzit sau stocate fizic.

În esență, modelul de instruire IVI este creat pentru a oferi o experiență holistică, ce pune un accent major pe caracteristicile moderne de învățare. Este eficient, eficace și, mai presus de toate, adaptat pentru a asigura cele mai bune rezultate posibile de învățare.

Înțelegerea diferenței dintre modelele conversaționale bazate pe inteligență artificială și cele de tip GPT (Generative Pre-trained Transformer)

În ultimul deceniu, utilizarea inteligenței artificiale în educație și instruire a câștigat o tracțiune semnificativă. „În prezent, inteligența artificială este văzută de mulți ca un motor care este parte integrantă a celei de-a patra revoluții industriale și, prin urmare, poate declanșa cea de-a patra revoluție în educație” (Zhai și alții 2021). Printre multitudinea de abordări, se disting două modele principale – IA conversațională și IA transformatoare generativă preantrenată, cunoscută în mod obișnuit sub acronimul GPT – ca o manifestare a rețelelor neuronale artificiale și a învățării automate (Machine Learning – ML). Această secțiune își propune să clarifice diferențele dintre aceste modele și să evalueze cât de adecvate pot fi în diverse contexte educaționale.

IA Conversațională

Cunoscută sub denumirea de „chatbot”, IA conversațională este concepută pentru a simula dialogul uman, bazat pe un set predefinit de reguli și răspunsuri. Tehnologia IA, care rulează în fundal, ajută chatbotul să înțeleagă limbajul uman și să răspundă în consecință. Mai jos sunt enumerate avantajele care fac ca acest model să se potrivească perfect scopului nostru.

- *Consecvență* – cea mai importantă caracteristică pe care am regăsit-o în soluțiile bazate pe IA conversațională este capacitatea de a oferi răspunsuri standardizate/predefinite. Indiferent de formularea întrebării care vizează o intenție, răspunsul va rămâne neschimbat, asigurând consecvența cunoștințelor furnizate cursanților. Pe de altă parte, creativitatea oferită de modelul GPT ar face răspunsul inconsecvent, ceea ce ar deruta elevul într-o măsură și mai mare.
- *Acuratețe* – pe baza principiilor pe care a fost proiectată, IA conversațională returnează răspunsuri corecte și validate, oferind astfel claritate cursanților și, mai important, reducând potențialele ambiguități. Acesta este unul dintre cele mai tari aspecte care îl recomandă pentru mediul academic. Crearea și validarea răspunsurilor pot fi făcute de mai multe persoane, ca experți în materie, și reprezintă confirmarea supremă a acurateței conținutului oferit.
- *Ușurință de implementare* – integrarea IA conversațională în orice tip de sistem de management al învățării (Learning Management Systemn – LMS) este foarte simplă, necesitând, de obicei, ajustări minime ale codului sau deloc. Cu doar câteva linii de cod, predominant JavaScript, interfața chatbotului poate fi încorporată în orice pagină web, indiferent de limbajul de programare folosit pentru a o proiecta.
- *Recunoașterea intenției* – în timp ce ambele modele bazate pe IA posedă capabilități de recunoaștere a limbajului uman, IA conversațională este în mod inerent mai competentă și ajustată special pentru înțelegerea intenției utilizatorului. Indiferent de modul în care cursantul exprimă o intenție, IA va detecta intenția și va oferi răspunsul exact definit pentru aceasta. De exemplu, „Ce este asigurarea calității?” – „Ce îmi puteți spune despre QA (Quality Assurance)?” „Cunoașteți detalii despre QA?” – ca reformulări ale intenției). În acest caz, utilizatorul ar intenționa, în principal, să afle informații despre asigurarea calității.
- *Simplitate* – crearea și proiectarea unui chatbot, utilizând platforme moderne, fără a folosi cunoștințe de programare, pot fi foarte simple și directe. Orice angajat sau echipă de angajați poate construi un chatbot într-un timp foarte scurt, doar prin folosirea unei interfețe prietenoase și intuitive. Se elimină nevoia de a plăti un preț scump pentru programatori și oferă practic posibilitatea oricărui angajat, care are cunoștințe minime, să proiecteze diferite chatboturi într-un timp foarte scurt în beneficiul organizației.

IA de tip Generative Pre-Trained Transformer (GPT)

Tehnologia bazată pe IA de tip GPT, pe de altă parte, se caracterizează, în principal, prin abilitățile sale generative, fiind capabilă să producă conținut, generat de

volumul imens de date de antrenament cu care a fost alimentată, mai degrabă decât răspunsuri stabile, clar definite. Înainte de a încerca și de a adopta modelul bazat pe IA conversațională pentru proiectul acesta, tehnologia GPT a fost testată pe larg pentru a evalua dacă un astfel de model ar putea fi adoptat. Mai jos, puteți regăsi principalele provocări, identificate în faza de proiectare și testare.

- *Consecvență* – ținând cont de accentul său generativ/creativ, tehnologia GPT poate oferi în majoritatea cazurilor răspunsuri diferite la solicitări identice. Oferind întotdeauna texte diverse, această problemă poate diminua calitatea experienței de învățare pe care cursanții se așteaptă să o primească.
- *Precizie* – în unele cazuri, am observat că tehnologia GPT este predispusă să fabrice informații sau să genereze detalii înșelătoare, denumite în mod obișnuit „halucinații”, chiar și atunci când, de exemplu, aplicația Chat GPT versiunea 4 a fost folosită și doar pre-antrenată cu date extrase din trei documente cadru. Astfel de inexactități pot fi foarte periculoase, mai ales în mediile academice, unde precizia datelor trebuie să fie singura preocupare atât a instructorilor, cât și a studenților.
- *Prejudecată* – „În ciuda opiniilor contradictorii cu privire la natura inteligenței prezentate de modelele lingvistice mari (Large Language Models – LLM-uri), un subiect relativ incontestabil este problema prezenței prejudecăților. Prejudecata, în contextul LLM-urilor, a fost recent studiată și definită ca prezența unor reprezentări greșite, precum și distorsiuni ale realității care conduc la favorizarea anumitor grupuri sau idei, perpetuarea stereotipurilor sau formularea de presupuneri incorecte.” (Ferrara 2023) Prejudecățile IA apar atunci când un algoritm produce rezultate părtinitoare sistematic, din cauza ipotezelor/datelor greșite introduse în procesul de învățare automată (ML). Această problemă se poate manifesta chiar și în cazul volumului relativ mic de date sau documente și, cel mai probabil, chiar și prin ajustarea fină a unor parametri diverși, acest comportament fiind dincolo de controlul programatorului care folosește LLM-uri precum ChatGPT.
- *Programare complexă și implementare* – în plus, deblocarea potențialului enorm al modelelor GPT necesită adesea abilități diverse de programare, de la crearea de scripturi simple, bazate pe interogări API (Application Programming Interface), până la aplicații complexe, scrise în Python, PHP, Ruby sau Go. Această provocare poate duce la creșterea complexității și a costurilor întregului proiect.

În concluzie, se dovedește că IA conversațională a avut un potențial mai mare și o compatibilitate mai bună, în raport cu cerințele modelului de instruire IVI, în comparație cu IA bazată pe GPT. Deoarece cunoștințele și acuratețea sunt cruciale într-un mediu educațional, IA conversațională oferă în mod continuu răspunsuri precise, selectate dintr-o bază de date predefinită. Pe de altă parte, în timp ce tehnologia GPT este în mod clar remarcabilă prin creativitatea textelor furnizate, versatilitatea sa nu susține neapărat cerințele necesare obiectivității academice. Prin urmare, IA conversațională se potrivește mult mai bine unui model de instruire mai puțin complicat și de încredere, cum este modelul IVI.

Îmbunătățirea modelului de instruire IVI cu asistentul IBM WatsonX

Toate avantajele care au apărut în timpul testelor multiple, efectuate pentru a determina care model IA este aliniat corespunzător cu obiectivele propuse, au indicat în cele din urmă adoptarea produsului IBM WatsonX Assistant ca chatbot conversațional cu IA, în cadrul modelului de instruire „ÎNVAȚĂ-VIZIONEAZĂ-ÎNTREABĂ” (IVI). Asistentul IBM WatsonX este un produs matur, sigur și rentabil, în comparație cu altele similare, prezente pe piață în acest moment. Versiunea „Lite” utilizată în IVI este oferită gratuit, ceea ce reprezintă un avantaj imens pentru proiectele cu buget redus. Având capacități de procesare a limbajului natural (Natural Language Processing – NLP), WatsonX este conceput special pentru a oferi în mod constant răspunsurile corecte de care cursanții au nevoie atunci când pun întrebările.

Chatbotul conversațional IA nu oferă neapărat doar răspunsuri simple, bazate pe cuvinte-cheie predefinite. Înțelege, apoi determină intenția, și în cele din urmă furnizează conținutul corect, pregătit în prealabil sub formă de răspunsuri. Bazat pe fluxuri conversaționale predefinite, combinate cu monitorizarea implicării studenților, chatbotul IA poate îmbunătăți experiența cursantului, făcând-o mult mai personalizată și mai eficientă.

În cele din urmă, prin adoptarea asistentului IBM Watsonx în modelul de instruire IVI, scopul este de a automatiza răspunsurile la întrebările frecvente. Ca urmare, instructorii au flexibilitatea de a se concentra mai mult pe subiecte complicate, asigurându-se că pot dedica un timp semnificativ mai mare sesiunilor practice. IA, în acest context, nu înlocuiește judecata și influența umană. Dimpotrivă, o amplifică.

Proiectarea unui chatbot conversațional IA, bazat pe asistentul IBM WatsonX

Chatbotul denumit Qbot a fost conceput în special pentru a răspunde unor subiecte simple care privesc asigurarea calității în NATO, pe baza datelor despre tendințele generate de iterațiile cursului NATO QA (S7-137), desfășurate în perioada 2021-2023. În urma acestei analize, toate interogările identificate ca întrebări frecvente au fost convertite în intenții (vezi *Figura 2*) și adăugate manual în baza de date a chatbotului. Fiecare intenție a fost definită ca o întrebare, formulată diferit de mai multe ori pentru a antrena IA și, mai ales, pentru a înțelege mai bine intenția elevului, oferind, în final, răspunsul corect.

Interfața grafică a chatbotului, accesibilă cursanților, este curată și simplă, oferind acestora posibilitatea de a se concentra asupra conținutului oferit ca răspunsuri. Urmând același principiu de design al simplității, ecranul de pornire conține cinci întrebări pentru exemplificare, invitând cursanții să fie creativi și să încerce mai multe tipuri de întrebări (vezi *Figura 3*).

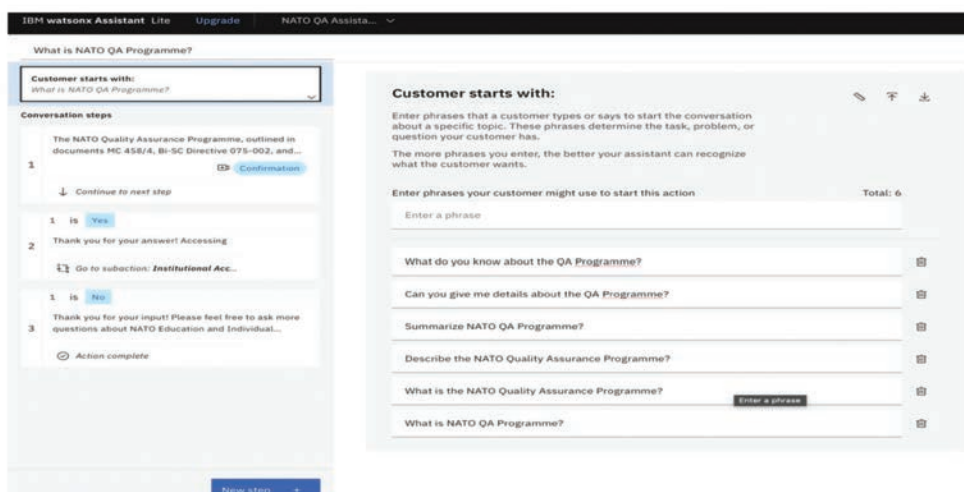

Figura 2 Definirea unei intenții ca o întrebare formulată diferit de mai multe ori pentru a antrena IA

Figura 3
Ecranul de start al utilizatorului

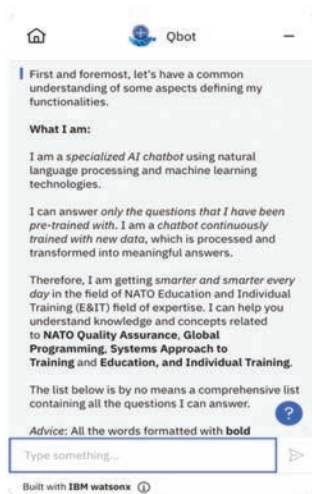

Figura 4
Răspunsul la o intenție

Figura 5
Răspuns cu video

Qbot oferă versatilitate în ceea ce privește furnizarea de răspunsuri utilizatorilor finali, respectiv cursanților. Textul poate, de asemenea, oferi posibilitatea de a fi formatat, atunci când este adăugat ca răspuns predefinit la o anumită intenție, înregistrată în baza de date (vezi Figura 4). În plus, textul poate fi completat cu videoclipuri încorporate din canalul YouTube, îmbunătățind semnificativ înțelegerea studenților (vezi Figura 5).

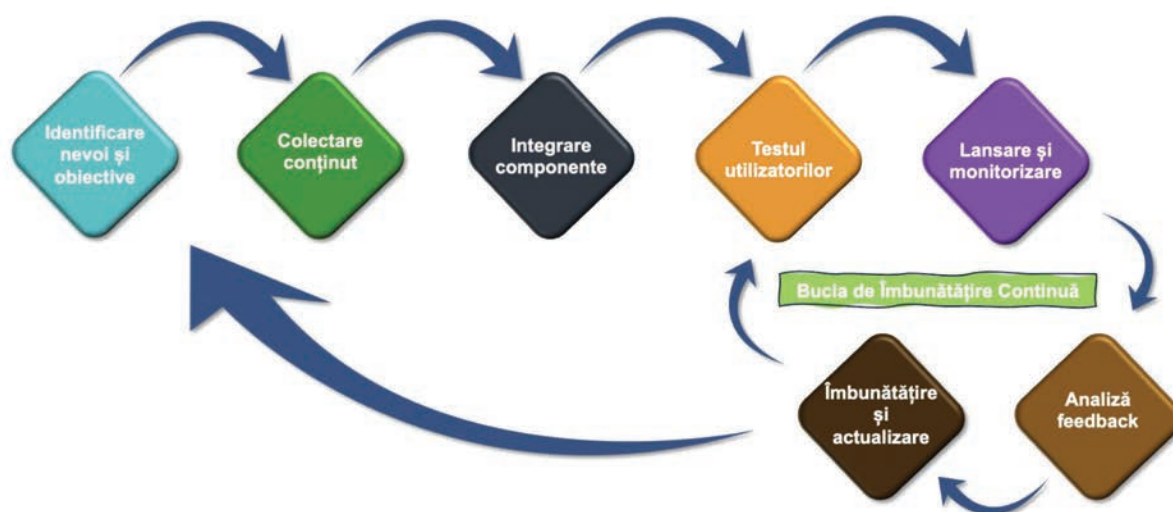
Numărul intențiilor și răspunsurilor înregistrate în baza de date a Qbot poate fi mărit și îmbunătățit continuu, dacă este necesar. Eficacitatea chatbotului în răspunsurile oferite va fi direct proporțională cu calitatea răspunsurilor stocate în baza de date; prin urmare, îmbunătățirea continuă este esențială.

Aplicarea modelului de instruire IVI la diferite domenii/discipline

Versatilitatea modelului de instruire „ÎNVAȚĂ-VIZIONEAZĂ-ÎNTREABĂ” (IVI) poate fi extinsă dincolo de implementarea sa inițială în cadrul Programului de Asigurare a Calității în NATO, precum și al comunității sale de interes. Modelul de instruire teoretic poate fi adaptat în diferite domenii, discipline sau domenii specifice de cunoaștere. Această secțiune prezintă un proces sistematic, alcătuit din șapte pași, care demonstrează modul de aplicare a modelului IVI în diferite sectoare, asigurând astfel eficacitatea și relevanța acestuia în multiple contexte educaționale (vezi *Figura 6*).

Identificare nevoi și obiective

Pasul inițial implică o analiză detaliată pentru a înțelege nevoile și obiectivele specifice de instruire într-un anumit domeniu în care se intenționează aplicarea IVI. Una dintre cele mai importante întrebări de adresat, ar trebui să se concentreze pe identificarea obiectivelor care urmează să fie atinse în noul domeniu cu ajutorul modelului IVI. Clarificarea acestor obiective cât mai devreme posibil este esențială pentru menținerea procesului de implementare în direcția corectă.

Figura 6 Pași efectuați pentru aplicarea modelului de instruire IVI în diferite domenii/discipline, incluzând Bucula de Îmbunătățire Continuă

Colectare conținut

Conținutul ar trebui să fie piatra de temelie a tuturor componentelor modelului de instruire IVI. Acest pas se concentrează pe procurarea și organizarea de conținut specific domeniului care se adaptează celor trei componente ale modelului IVI: „Învață” (material pentru cursul online), „Vizionează” (conținut video) și „Întreabă” (definirea răspunsurilor pentru intențiile înregistrate în chatbot). Accentul ar trebui să se pună pe asigurarea unui conținut educațional care să fie nu doar relevant, ci și creat special pentru publicul țintă vizat.

Integrare componente

Modelul de instruire IVI ar trebui să fie conceput ca o experiență unitară din punctul de vedere al cursanților. Este unul dintre cele mai importante avantaje ale sale. În această fază, componentele ar trebui să fie integrate – cursul online, canalul YouTube și chatbotul – pentru a putea folosi conținutul în mod interschimbabil. Această combinație de instrumente își propune să ofere studenților o experiență de învățare coerentă și neîntreruptă.

Testul utilizatorilor

Înainte de lansarea pe scară largă, modelul adoptat ar trebui să fie supus unor teste riguroase de acceptare, efectuate de către utilizatori. Din această perspectivă, putem afirma că este o fază critică pentru verificarea diferiților indicatori, cum ar fi eficacitatea, ușurința de utilizare și înțelegerea de către studenți a conținutului furnizat de cele trei componente. Feedbackul intermediar adunat în această etapă este inestimabil pentru ajustarea fină a modelului de instruire IVI în fazele următoare.

Lansare și monitorizare

După o pregătire și o testare amănunțită, modelul de instruire IVI este apoi lansat pentru publicul țintă, în timp ce monitorizarea atentă a parametrilor de performanță, deja acceptați, este crucială. Această observare continuă ajută la înțelegerea modului în care modelul de instruire este primit și utilizat în mod eficient de către cursanți.

Analiză feedback

Din perspectiva îmbunătățirii continue, o componentă esențială a ciclului de viață, compus din șapte pași, al modelului de instruire este colectarea și analiza activă a feedbackului cursanților. Pasul este fundamental din perspectiva menținerii modelului de instruire IVI relevant, captivant și receptiv la nevoile și preferințele cursanților, pe baza inputurilor primite prin instrumentele de monitorizare ale fiecărei componente.

Îmbunătățire și actualizare

În final, după ce tot feedbackul a fost colectat și analizat, ultimul pas implică actualizarea componentelor, în special chatbotul, care are conținutul creat ca urmare a pașilor anteriori. Deși este ultimul pas în procesul de îmbunătățire continuă, acesta nu ar trebui privit ca o acțiune finală, ci mai degrabă ca un declanșator pentru repornirea întregului proces, dacă este necesar. De exemplu, în baza inputurilor primite, ar putea fi nevoie să se revină la pasul unu pentru a reidentifica nevoile și obiectivele de instruire (vezi Figura 6). Bucla de îmbunătățire, împreună cu acest pas final pot servi ca bază pentru rafinarea oricăruia dintre pașii din ciclul de viață al componentelor.

Urmând pașii descriși mai sus, modelul de instruire IVI demonstrează nu doar eficiență, ci și o adaptabilitate remarcabilă la feedbackul primit de la cursanții care îl folosesc. IVI poate fi personalizat pentru a satisface cerințele/nevoile specifice ale diferitelor sectoare educaționale, maximizând astfel impactul și utilitatea în mediile de învățare atât online, cât și rezidențial.

Aplicarea buclei de îmbunătățire continuă asistentului IBM WatsonX prin monitorizare și analiza feedbackului

Din punctul de vedere al asigurării calității, monitorizarea și analiza feedbackului sunt pașii critici care stau la baza îmbunătățirii continue. Acest proces de rafinare și actualizare continuă ajută la menținerea eficienței generale a componentei, răspunzând cerințelor emergente pentru a rămâne relevantă, îmbunătățind astfel experiența cursanților. Următoarea secțiune descrie o abordare cuprinzătoare în șase pași a îmbunătățirii continue, care poate fi aplicată asistentului IBM WatsonX și care reprezintă componenta „ÎNTREABĂ”, în cadrul modelului de instruire IVI (vezi Figura 7).

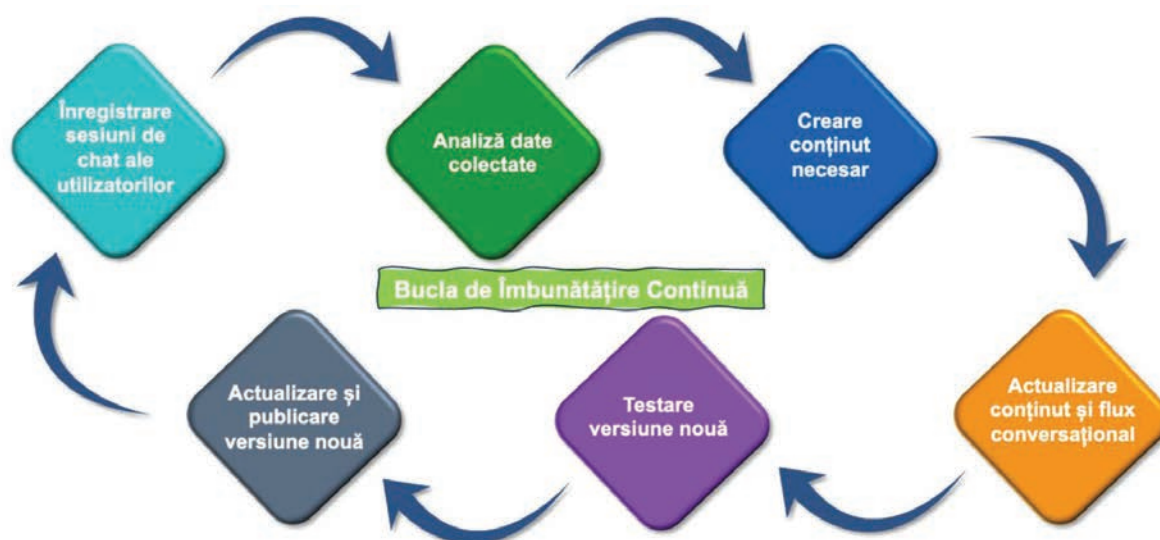
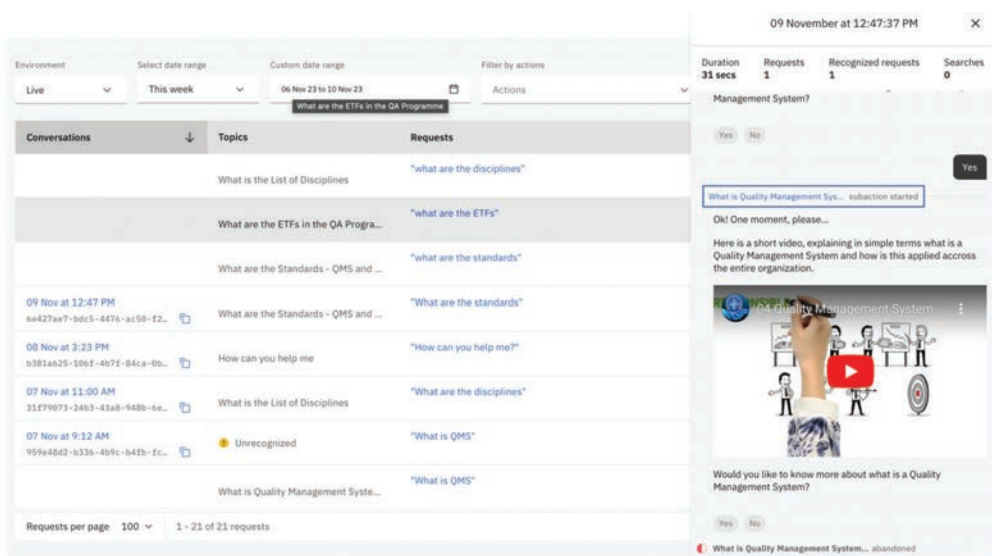

Figura 7 Cei șase pași ai Buclii de Îmbunătățire Continuă a asistentului IBM WatsonX

Înregistrare sesiuni de chat ale utilizatorilor

Colectarea datelor este primul pas care trebuie efectuat atunci când se aplică îmbunătățirea continuă. Prin înregistrarea meticuloasă a sesiunilor de chat ale utilizatorilor, interacțiunile valoroase captate în timp real și feedbackul pot fi agregate pentru o interpretare ulterioară. Aceste date servesc drept materie primă pentru analiza și vizualizarea directă a experienței utilizatorului, evidențiind în cele din urmă zonele care pot fi îmbunătățite (vezi Figura 8).

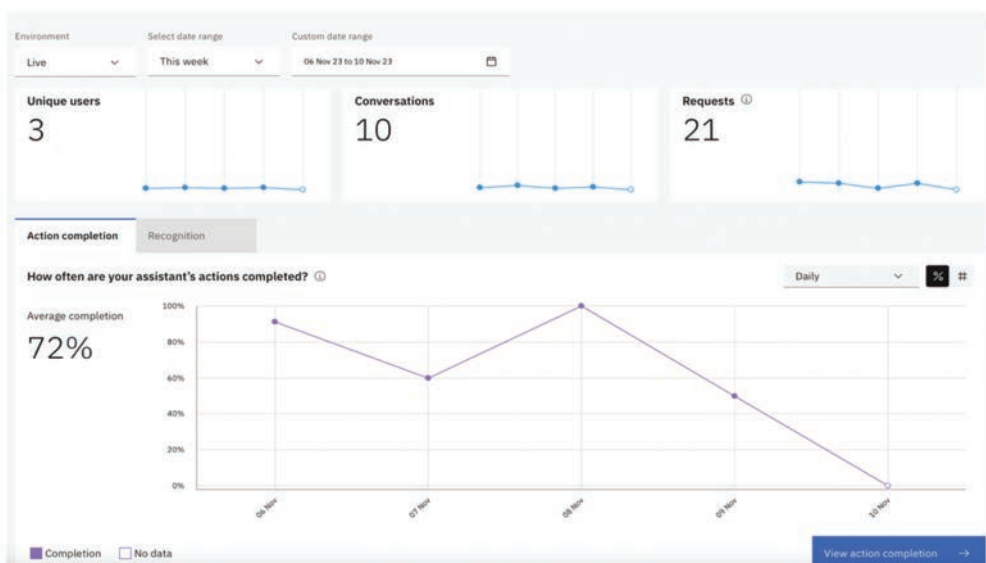
În timp, pe măsură ce datele sunt colectate, pot fi identificate anumite tipare, precum și anomalii sau erori. Întrebările specifice adresate frecvent pot dezvălui zone în care conținutul livrat necesită claritate suplimentară, accentuare sau subiecte noi care trebuie dezvoltate ca răspunsuri potențiale. În timp ce aceste interacțiuni sunt înregistrate continuu, protecția datelor și confidențialitatea sunt păstrate pe parcursul întregului proces. Informațiile personale de identificare (Personal Identifiable Information – PII) sunt anonimizate, asigurându-se că platforma utilizată rămâne aliniată cu reglementările specificate în GDPR din UE și Legea privind confidențialitatea din SUA.

Figura 8 Vizualizarea interfeței de administrare a asistentului IBM WatsonX pentru sesiunile de chat înregistrate ale utilizatorilor

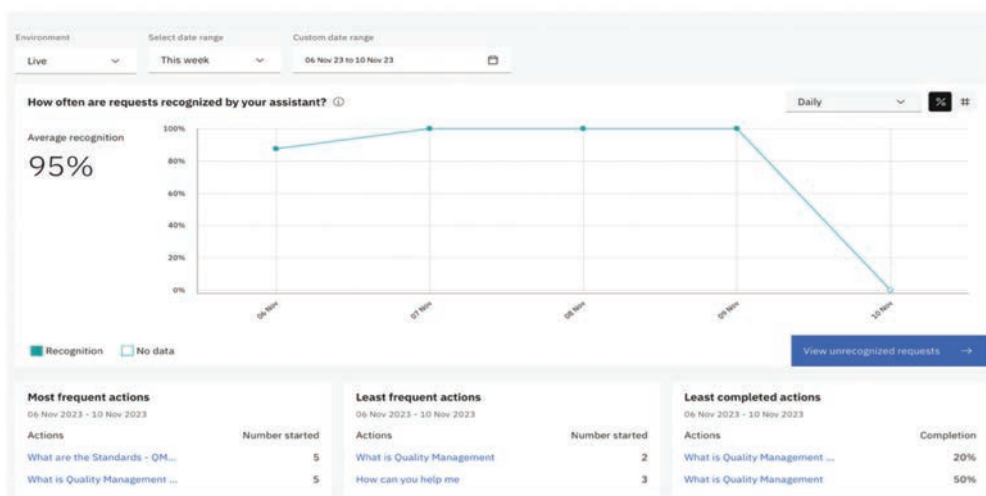
Analiză date colectate: Cantitățile mari de date colectate în timpul *Pasului unu – Înregistrare sesiuni de chat ale utilizatorilor* – reprezintă doar informații nefiltrate, care nu oferă niciun potențial pentru o interpretare semnificativă. Este necesară o rafinare suplimentară pentru a trage orice concluzie. Analiza este procesul de transformare a acestor colecții de date brute în informații relevante. Pentru a atinge scopul dorit, în acest pas trebuie executate mai multe procese analitice.

- *Recunoașterea tiparelor* – prin examinarea sesiunilor de chat înregistrate, precum și a întrebărilor recurente pot fi identificate neînțelegeri frecvente sau subiecte de mare interes pentru cursanți. În consecință, recunoașterea acestor modele/tendințe în fluxurile de date permite ajustarea conținutului livrat ca răspunsuri predefinite (vezi Figura 9).
- *Înțelegerea comportamentului utilizatorului* – dincolo de întrebările directe care returnează un răspuns predefinit, datele înregistrate spun o poveste

Figura 9 Vizualizarea interfeței de administrare a asistentului IBM WatsonX pentru înțelegerea comportamentului utilizatorului

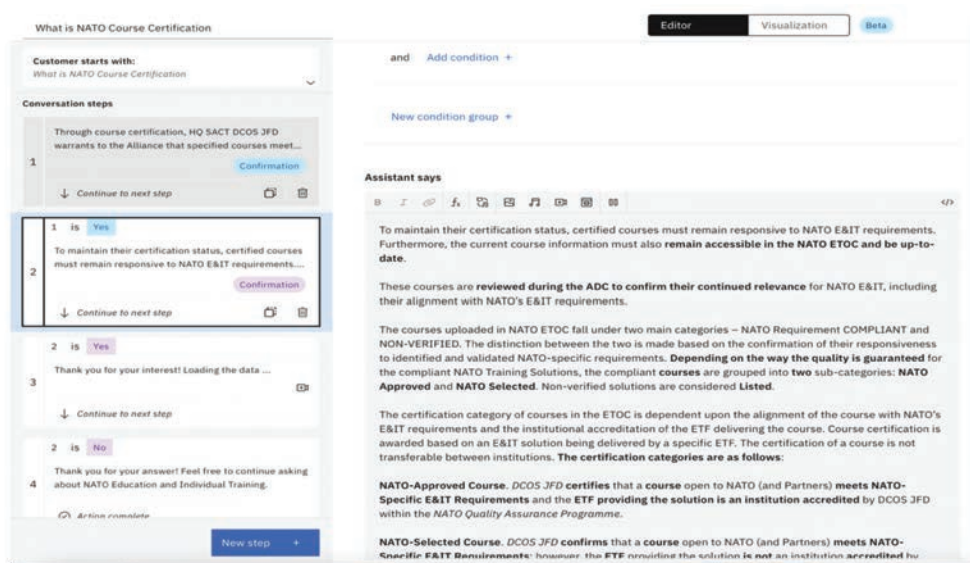

Figura 10 Vizualizarea interfeței de administrare a asistentului IBM WatsonX pentru solicitări nerecunoscute

despre comportamentul cursantului. Ce subiecte preferă frecvent cursanții? În ce momente caută asistență extinsă prin chatbot? Înțelegerea acestui comportament ajută la crearea unei experiențe mai intuitive de învățare.

- *Identificarea lacunelor* – acesta este unul dintre cele mai importante procese analitice efectuate în cadrul Buclei de Îmbunătățire Continuă. Accentul trebuie pus pe întrebările la care chatbotul nu poate răspunde în mod frecvent. În plus, lacunele în cauză sunt un factor determinant pentru optimizare, deoarece pot identifica și alte zone în care conținutul sau fluxurile conversaționale ale chatbotului ar putea avea nevoie de îmbunătățire (vezi Figura 10).
- *Parametri de performanță* – succesul chatbotului va fi cuantificat folosind parametri, precum rata medie de finalizare, acuratețea răspunsului și durata timpului de implicare. Aceste statistici vor oferi o bază clară de măsură care poate fi utilizată pentru a detecta locurile în care sunt necesare îmbunătățiri (vezi Figura 9 – rata medie de finalizare).

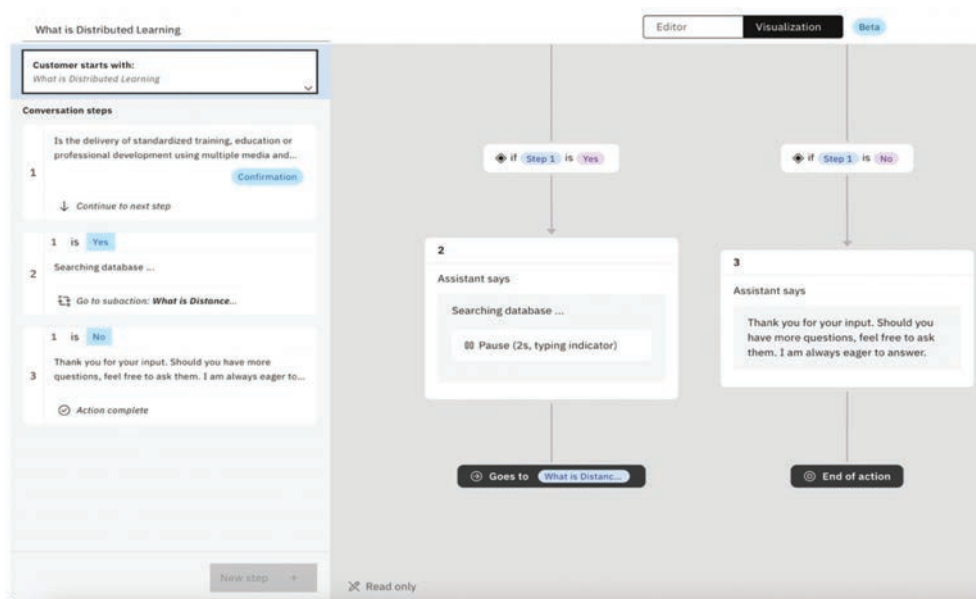
Figura 11 Vizualizarea interfeței de administrare a asistentului IBM WatsonX pentru crearea de conținut

- *Prioritizarea feedbackului* – nu toate feedbackurile au același nivel de importanță. Prin analiza amănunțită a datelor, trebuie făcută prioritizarea pentru a identifica zonele care necesită acțiuni imediate, asigurându-se că cele mai stringente nevoi ale cursanților sunt îndeplinite cu promptitudine.

Creare conținut necesar

După ce sarcina complexă de analiză a datelor colectate este finalizată, intră în joc pasul laborios al creării conținutului necesar, ca răspuns la lacunele identificate. Pașii intermediari efectuați garantează că noile răspunsuri predefinite vor fi relevante și optimizate corespunzător pentru interacțiunea cu studenții (vezi Figura 11). Atunci când se dezvoltă conținut nou, trebuie luate în considerare mai multe principii:

- *Diversitate* – în funcție de informațiile analizate în pasul anterior, acestea ar putea însemna crearea unui nou set de întrebări puse frecvent (Frequently Asked Questions – FAQ) sau, pentru o înțelegere îmbunătățită, crearea de noi videoclipuri educaționale care să augmenteze textul oferit în răspunsuri. Scopul, aici, este de a sprijini diverse stiluri de învățare și de interacțiune.
- *Colaborare* – experții în materie (Subject Matter Experts – SME), instructorii și designerii specializați în experiența utilizatorului trebuie să colaboreze strâns. Punând în comun experiența lor, noul conținut creat este precis și captivant. Platforma IBM WatsonX permite lucrul colaborativ, efectuat de mai mulți administratori.
- *Interacțiune* – când se creează conținut nou pentru chatbot, este esențial să vă asigurați că este formatat în așa fel încât să permită o interacțiune unitară. Acest lucru ar putea însemna fragmentarea informațiilor, adăugarea de elemente interactive sau chiar proiectarea conținutului într-un flux conversațional care să permită cursantului să aleagă dintr-un meniu cu mai multe opțiuni. Acest principiu vine în sprijinul conceptului de microînvățare (vezi Figura 12).

Figura 12 Vizualizarea interfeței de administrare a asistentului IBM WatsonX pentru fluxul logic de dialog

- *Asigurarea calității* – fiecare proiect/produs, indiferent de dimensiunea sa, trebuie să aibă ca obiectiv o calitate constantă. În acest sens, fiecare porțiune de conținut nou creată trebuie supusă unor verificări riguroase. Procesul asigură acuratețe, relevanță și claritate, menținând cele mai înalte standarde la care cursanții se așteaptă.

Actualizare conținut și flux conversațional

Asistentul IBM WatsonX, ca un chatbot conversațional bazat pe IA, poate fi, uneori, limitat de nivelul său de înțelegere a intențiilor, prezentate de cursanți sub formă de întrebări. Recunoscând intenția exprimată în inputul unui cursant, chatbotul poate alege fluxul conversațional corect pentru a răspunde la acesta. Prin urmare, chatbotul va fi la fel de bun ca și logica definită în back-end pentru a extrage cele mai relevante informații din baza sa de date, care, ulterior, vor fi prezentate studentului. Chatbotul va trebui, de asemenea, să fie antrenat pentru a identifica intenția dorită, chiar dacă este formulată folosind cuvinte diferite. Astfel, trebuie furnizate mai multe enunțuri care indică aceeași intenție pentru o identificare precisă (vezi Figura 2). Exemplele vor fi folosite pentru a construi un model de învățare automată (ML), care poate recunoaște tipuri identice sau similare de enunțuri și apoi le poate asocia intenției corespunzătoare. Ca urmare, acest pas ar trebui să urmărească abordarea următoarelor aspecte:

- *Sincronizarea conținutului* – primul aspect se poate asigura prin confirmarea integrării unitare a noului conținut, dezvoltat în etapa precedentă cu fluxurile conversaționale existente, precum și cu informațiile deja prezente în baza de date. Aceasta implică acțiuni precum reînnoirea listei de întrebări frecvente, modificarea ori actualizarea secvențelor de dialog curente (vezi Figura 9), sau chiar substituirea conținutului depășit cu versiuni mai recente.
- *Algoritmi și fluxul conversațional* – modelul de învățare automată (ML) al chatbotului se bazează pe algoritmii și fluxurile conversaționale predefinite. Colectarea de date și informații suplimentare permite modificarea și rafinarea acestor algoritmi pentru a spori acuratețea, a reduce neînțelegerile și, în cele din urmă, a asigura răspunsuri de calitate pentru cursanți. Prin introducerea continuă de date noi în modelul ML al chatbotului, acesta evoluează, învățând din fiecare interacțiune și devenind din ce în ce mai inteligent.
- *Scalabilitate și flexibilitate* – actualizările efectuate nu trebuie să fie doar orientate spre prezent. Obiectivele viitoare preconizate pentru chatbot trebuie să fie luate în considerare, asigurându-se că acesta poate gestiona sarcini de trafic crescute, tipuri de interogări mai noi și interacțiuni mai complexe, în funcție de nivelul de ambiție planificat.

Testare versiune nouă

Testarea, în acest caz particular, se referă la procesul sistematic de evaluare și verificare a funcționalității, performanței și eficacității chatbotului. În plus, prin testarea unei noi versiuni, este asigurată integritatea noilor actualizări. Înainte de a implementa orice modificări destinate întregii audiențe de instruire, un proces riguros de validare este esențial. Acest pas trebuie întreprins luând în considerare

următoarele aspecte:

- *Testare preliminară* – imediat ce actualizările sunt integrate, se efectuează verificări preliminare pentru a se asigura că funcționalitățile de bază rămân intacte. Acest tip de testare nu ar trebui să intre în prea multe detalii, deoarece este destinat exclusiv identificării problemelor imediate și evidente pe care le-ar fi putut introduce noile actualizări.
- *Integrare feedback* – în funcție de disponibilitate, un tester sau o echipă de testeri poate oferi feedback. Aceștia trebuie să detalieze orice probleme pe care le-au întâlnit, precum și zonele de îmbunătățire sau aspectele pe care le-au considerat deosebit de importante pentru a fi aduse în atenția dezvoltatorului/administratorului.
- *Gestionarea erorilor* – acest aspect este dedicat identificării modului în care chatbotul gestionează interogările sau provocările neașteptate. Dacă testele sunt suficient de amănunțite și raportul în urma feedbackului suficient de detaliat, erorile ar trebui identificate și menționate în raport. Scopul este de a asigura o gestionare elegantă a erorilor, minimizând frustrarea elevilor care nu primesc răspunsul așteptat.
- *Test de regresie* – în cele din urmă, unul dintre cele mai importante aspecte este momentul în care echipa de testare desemnată se asigură că noile actualizări nu au afectat negativ funcționalitățile existente. La fel de important, chatbotul trebuie verificat cu atenție, astfel încât datele nou integrate să nu introducă probleme adiacente care ar putea afecta conținutul vechi.

Actualizare și publicare versiune nouă

Faza finală a procesului de îmbunătățire continuă garantează că toate actualizările și recomandările identificate în pașii anteriori sunt analizate și încorporate în noua versiune. Aceasta marchează sfârșitul unui ciclu de dezvoltare și, în același timp, începutul unui nou ciclu, menținând conținutul chatbotului actualizat și relevant pentru publicul țintă de instruire.

Concluzii

Există o nevoie crescută de a schimba paradigma educației și instruirii prin adoptarea și exploatarea potențialului tehnologiilor digitale de învățare emergente. Modelul de instruire „Învăță-Vizionează-Întreabă” (IVI), se distinge prin strategia sa inovatoare de a combina aplicații digitale avansate cu metode de învățare personalizate, urmărind să contribuie eficient la rezolvarea provocărilor complexe din domeniul educațional specializat.

Succesul modelului de instruire IVI constă în combinația sa unică de învățare online structurată, ajutoare vizuale, furnizate de un canal YouTube, și implicarea interactivă a cursanților prin intermediul unui chatbot conversațional bazat pe IA. Această abordare de învățare multimodală nu numai că promovează diverse preferințe de învățare, dar asigură accesibilitate și relevanță continuă. Implementarea asistentului

IBM WatsonX ca și componentă conversațională IA a modelului de instruire s-a dovedit deosebit de eficientă, oferind interacțiuni consistente și precise care îmbunătățesc calitatea experienței de învățare a cursantului.

Adaptabilitatea modelului de instruire IVI la diverse domenii de specialitate demonstrează versatilitatea și aplicabilitatea sa extinsă dincolo de limitele Cursului NATO pentru Asigurarea Calității. Bucla de Îmbunătățire Continuă implementată pentru asistentul IBM WatsonX reprezintă garanția că modelul rămâne dinamic și receptiv la nevoile în evoluție ale cursanților.

În încheiere, modelul de instruire IVI reprezintă o metodologie educațională alternativă modernă, care combină principiile tradiționale de învățare cu aplicații software de ultimă generație. Oferă un cadru flexibil și eficient care promite nu numai îmbunătățirea calității educației într-un anumit domeniu NATO, dar și să devină, în viitorul apropiat, o opțiune valoroasă, convenabilă și la îndemână pentru soluțiile de instruire furnizate în diferite alte domenii.

Referințe

- Bouchev, Bettyjo, Jill Castek și John Thygeson.** 2021. "Multimodal Learning." *Innovative Learning Environments in STEM Higher Education* (Research Gate) 35-54. doi:10.1007/978-3-030-58948-6_3.
- Ferrara, Emilio.** 2023. "Should ChatGPT be Biased? Challenges and Risks of Bias in Large Language Models." <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.03738>.
- Kooli, Chokri.** 2023. „Chatbots in Education and Research: A Critical Examination of Ethical Implications and Solutions." *MDPI* 15 (7): 5614. doi:<https://doi.org/10.3390/su15075614>.
- NATO.** 2015. „Bi-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD) 075-007." Annex B, B-2.
- Palmon, Itai, Craig S. Brown, Alexandra Highet, Alexandra A. Kulick, Meredith E. Barrett, Devon E. Cassidy, Alexandra E. Herman și alții.** 2021. "Microlearning and Social Media: A Novel Approach to Video-Based Learning and Surgical Education." *Journal of Graduate Medical Education* (PMC PubMed Central) 13 (3): 323-326. doi:10.4300/JGME-D-20-01562.1.
- Raiyn, Jamal.** 2016. „The Role of Visual Learning in Improving Students' High-Order Thinking Skills." *Journal of Education and Practice* (IISTE) 7 (24): 115-121. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1112894.pdf>.
- van Geel, Marieke, Trynke Keuning, Kyra Meutstege, Jitske de Vries, Adrie Visscher, Christel Wolterinck, Kim Schildkamp și Cindy Poortman.** 2023. "Adapting Teaching to Students' Needs: What Does It Require from Teachers?" *Effective Teaching Around the World* (SpringerLink) 723-736. https://doi.org/10.1007/978-3-031-31678-4_33.
- Zhai, Xuesong, Xiaoyan Chu, Ching Sing Chai, Morris Siu Yung Jong, Andreja Istenic, Michael Spector, Jia-Bao Liu, Jing Yuan și Yan Li.** 2021. "A Review of Artificial Intelligence (AI) in Education from 2010 to 2020." *Complexity* (Hindawi) 2021: 1-18. <https://doi.org/10.1155/2021/8812542>.

Strategii argumentative în discursul epideictic al lui Elie Wiesel

Argumentative strategies in the epideictic discourse of Elie Wiesel

Lect.univ.dr. Ștefan DUMITRU*

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Abstract

În articol sunt prezentate diversele strategii retorice utilizate de Elie Wiesel în argumentarea propriei poziții într-un dublu dialog: în primul rând, cu auditoriul, și indirect cu forțele decizionale la nivel mondial, în al doilea rând, cu istoria. Cu discreție, dar în același timp cu vigoare argumentativă, el aduce în fața publicului imaginea suferinței la care a participat direct în lagărele de concentrare și, revenind permanent la tema indiferenței oamenilor față de ea, își exprimă speranța că respectiva experiență nu se va mai repeta în viitor. Reușește să convingă auditoriul și, totodată, să-l impresioneze adânc atât prin varii tipuri de argumente decelabile, cât și prin strategii retorice, conduse cu rafinament, discreție și detașare. Incluziunea sa în antologia lui Simon Sebag Montefiore, la care am făcut în permanență referire (*Discursuri care au schimbat lumea*), este pe deplin justificată: bine articulat, echilibrat argumentat prin exploatarea vizibilă a resurselor de natură etică și afectivă, el nu poate și nu se cuvine să rămână fără ecou în fața celor două tipuri de public cărui i s-a adresat (contemporan și atemporal).

*The article presents the various rhetorical strategies used by Elie Wiesel in arguing his own position in a double dialogue: first with the audience, and indirectly with decision-making forces worldwide, secondly, with history. With discretion, but at the same time with argumentative force, he brings before the public the image of the suffering he experienced directly in the concentration camps and, constantly returning to the theme of people's indifference towards it, he expresses his hope that the said experience will not be repeated in the future. He succeeds in persuading the audience and at the same time impressing them deeply both through various types of discernible arguments and through rhetorical strategies conducted with sophistication, discretion and detachment. His inclusion in Simon Sebag Montefiore's anthology to which I have constantly referred to (*Speeches that changed the world*) is fully justified: the well-articulated, balanced argumentation, through the visible exploitation of ethical and affective resources, cannot, and it should not be left without echo in front of the two types of public to which it was addressed (contemporary and timeless).*

Cuvinte-cheie:

credibilitatea oratorului; argumente logice; argumente cvasilogice; argumente de natură etică; argumente de natură afectivă; strategii argumentative; figuri de stil; natura dublă a destinatarului; persuasiune.

Keywords:

credibility of the orator; logical arguments; quasi-logical arguments; ethical arguments; emotional arguments; argumentative strategies; figures of speech; the dual nature of the recipient; persuasion.

Info articol

Primit: 14 octombrie 2023; Evaluat: 17 noiembrie 2023; Acceptat: 12 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Dumitru, Ș. 2023. „Strategii argumentative în discursul epideictic al lui Elie Wiesel”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 72-81. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-46>

1. Perfecționarea tehnicilor și strategiilor argumentative (nu numai prin rafinare teoretică, ci și prin exercitare continuă, potrivit scopului urmărit) reprezintă unul din dezideratele necesare și absolut esențiale ale celor implicați în viața publică în cadrul unor regimuri democratice. Acest adevăr a fost constatat încă din antichitatea greco-romană; pe atunci, perioadele de democrație au putut constitui spații de desfășurare a unor atari activități. Nu numai oameni de știință (retori), dar și practicieni (oratori) constituie dovezi vii ale unor preocupări îndreptate, în esență, în direcția descoperirii adevărului și transmiterii lui convingătoare. Permanența în timp a tratatelor de retorică antică, ecoul peste timp al diverselor demersuri oratorice concrete, modelul pe care au ajuns să îl constituie fac utilă orice preocupare de studiere atentă a mecanismelor de structurare discursivă a mesajelor; ca atare, orice studiu, orice analiză concretă a paletei de strategii corespunzătoare pare utilă și cu beneficii atât în plan cultural, cât și didactic, concret. Prin urmare, în prezentul articol îmi propun să mă apropiez de laboratorul de creație al unuia dintre cei școliți, se pare, la școala oratoriei greco-latine; având durerosul privilegiu de a fi participat direct la evenimente cruciale din istoria modernă, el se erijează într-o instanță care ia atitudine împotriva a ceea ce consideră că a prilejuit evenimentele la care se referă, deportarea evreilor. Mănuind cu abilitate diverse strategii discursive și argumentative, jucându-se cu abilitate cu distanțele în timp, el reușește să își facă cunoscut mesajul și să țină un discurs oficial care are șansele, așa după cum încerc să ilustrez, să rămână antologic, înscriindu-se în tradiția bogată nu numai a oratoriei de aparat, ci și, în mod dezirabil, a celei deliberative.

2. Îndeobște momentele de răscruce ale vieții, cu consecințe adânci asupra destinului personal se păstrează *sine die* în conștiința celor care le-au trăit. Chiar dacă toate ne marchează profund, doar unii dintre noi reușesc, prin varii și aleatorii concursuri de împrejurări, să le readucă, la mai mică sau mai mare distanță de respectivul timp zero, în fața celor ce manifestă un anumit interes de a afla detalii despre ele; în respectivul context, intențiile și răspunsul celor dintâi sunt variate, luând, în raport cu rațiunea lor, o formă fie narativ-descriptivă, fie memorialistică, fie didactic-moralizatoare. Ambele categorii de actori ai acestui spectacol de cele mai multe ori angajant, nu rareori dureros pentru unii prin demersul anamnestic al experiențelor trăite, pentru ceilalți, prin participare empatică, intră într-un joc a cărui eficiență depinde de calitățile oratorice ale locutorului și de efectul lor asupra auditoriului.

Unul dintre momentele istorice care au lăsat urme adânci în plan individual (dar și colectiv, prin mutațiile de ordin social, politic), precum și în planul mentalităților a fost holocaustul, fenomen cercetat pe larg și în adâncime din multiple perspective nu numai de istorici, ci și de filozofi ai istoriei. Indiferent de scopurile studierii lui, orice informație obiectivă și verificabilă privitoare la oricare dintre manifestările și consecințele lui nu poate decât să slujească, prin adăugarea unor detalii, recuperării, în ultimă instanță, a adevărului istoric. Dacă datele vin de la un contemporan, fie el participant direct la fenomen, fie istoric, ele sunt cu atât mai prețioase cu cât poartă amprenta trăirii personale, directe, a participării vii, totale, fiind, ca atare, eliberate de inevitabila deformare (prin posibila omisiune ori prin detașarea inerentă) pe

care o implică actul retrospectiv. Înregistrate în scris, își fac loc implicit printre creațiile literaturii artistice; prezentate direct sub forma unui discurs, indiferent de maniera în care acesta va fi fost pregătit, ele renasc de cele mai multe ori așa cum au fost trăite, nostalgice, plăcute, îmbucurătoare ori, dimpotrivă, dureroase, tragice, dar întotdeauna vii. Forma discursivă în care sunt organizate le asigură prin definiție această calitate. Prin urmare, celui interesat de modul în care informațiile de natură istorică se reverberează direct în conștiința omului îi rămâne un singur lucru de făcut: să citească relatările ori discursurile martorilor sau să se bucure de privilegiul de a le auzi melodia didactică prin audierea lor. Dacă la interesul respectiv se adaugă și cel de natură tehnică, dacă el își propune să afle mecanismele retorice adânci ce-i vor fi stârnit curiozitatea studierii lor, atunci, înarmat cu o lupă clară, se apleacă asupra lor și încearcă să le disece, precum un medic, cu riscul de a le ofili, pentru moment, frumusețea, dar cu scopul de a le înțelege esența.

Animat de o atare curiozitate, mi s-a părut util să îmi îndrept atenția asupra unuia dintre „discursurile care au schimbat lumea”, potrivit unui istoric contemporan (Montefiore 2015), anume cel ținut de Elie Wiesel¹ la data de 12 aprilie 1999, în cadrul unei succesiuni de conferințe, prilejuite de intrarea în mileniul trei și organizate la Casa Albă. Două au fost motivele care m-au determinat să mă opresc asupra analizei strategiilor argumentative utilizate de oratorul menționat în demersul de transferare a propriilor convingeri către auditoriu: încadrarea de către istoricul Simon Sebag Montefiore a respectivului discurs în categoria celor cu o influență covârșitoare asupra mentalului colectiv și faptul că susținătorul lui este aceeași persoană cu actorul celor evocate.

În calitate de fost prizonier (în anii 1944-1945) al lagărelor Auschwitz-Birkenau și Buchenwald și, ulterior, de militant activ, preocupat constant de problemele umanitare (fapt pentru care, în 1986, a primit Premiul Nobel pentru Pace), el a fost invitat de familia Clinton să vorbească despre semnificația respectivei experiențe. Rațiunea (didactică) a ținerii discursului este devoalată de către soția președintelui american, care are grijă să sublinieze crezul și competența oratorului².

3. În discursul vibrant ținut cu respectiva ocazie, Elie Wiesel procedează la o anatomie autentică, ba mai mult, la un adevărat rechizitoriu al indiferenței omului față de suferința aproapelui. Tema discursului, mijloacele concrete de abordare a ei, mesajul fundamental, transmis prin intermediul cuvântării, precum și strategiile argumentative prin care vorbitorul va fi electrizat atunci audiența constituie tot atâtea motive care conferă concertului verbal o aură de generalitate, înscriindu-l printre cele care rămân (ori ar trebui să rămână) în tradiția oratoriei mișcătoare de suflete, generatoare de decizii ferme. Întocmai oricărui orator autentic, Elie Wiesel apare ca familiarizat cu principiile fundamentale ale oratoriei. Structura tematică binară și echilibrată

¹ Om politic, dar și profesor și scriitor cu activitate publică remarcabilă (președinte al Consiliului Memorial al Holocaustului).

² Cu acel prilej, Hillary Clinton declara în mod semnificativ: „Dumneavoastră ne-ați învățat să nu uităm niciodată. Ne-ați arătat de ce trebuie să ascultăm întotdeauna victimele indiferenței, ale urii și ale răului”. (Montefiore 2015, 257)

a discursului, contrapunerea celor două teme, *indiferența oamenilor față de suferința semenilor și speranța* într-un viitor în care respectiva atitudine nu își va mai găsi locul vădesc o construcție argumentativă solidă: oratorul cunoaște principiul rezumat cu claritate de cercetătorii moderni, potrivit căruia „*orice proces de persuasiune pornește cu o problemă care trebuie rezolvată, cu o atitudine care trebuie schimbată*” (Buluc 2020). Același echilibru ilustrează faptul că locutorul urmărește obținerea adeziunii ascultătorilor, inculcarea în mintea lor a propriului crez, iar faptul că discursul a fost ținut în inima instituțională a Statelor Unite, înaintea unui auditoriu din care făceau parte factori decizionali (președintele Statelor Unite, ambasadorul Richard Holbrooke, membrii Congresului) confirmă că el și-a propus nu numai să impresioneze, ci, înainte de toate, să determine luarea unor decizii. Ceea ce atrage încă de la început atenția este caracterul circular unitar al pledoariei, atât din punct de vedere tematic, cât și din punctul de vedere al raportării la audiență; prin aceasta, înțelegem faptul că tema discursului este recurentă, fără a fi amintită doar la început, în primele rânduri (în secțiunea *partitio*), ci pe toată întinderea discursului revenind aproape obsedant. De asemenea, dialogul cu publicul este permanent, întreținut de întrebări și interpelări punctuale: „*Roosevelt era un om bun, un om sufletist.(...) De ce nu le-a dat voie acelor refugiați să debarce?(...) Ce s-a întâmplat? De ce indiferență, la cel mai înalt nivel, față de suferința victimelor?(...) De ce unele dintre cele mai mari corporații americane au continuat să facă afaceri cu Germania hitleristă, până în 1942?*” (Montefiore 2015, 260). Pe de altă parte, la fel de recurentele întrebări retorice, presărate de-a lungul articolului îl plasează pe Elie Wiesel într-un context nevremelnic, înaintea unui al doilea public, mai puțin concret, în fața unei instanțe căreia numai spiritele înalte și transfigurate de suferință îndrăznesc să i se adreseze (fie și într-o *altercatio* retorică): istoria, resorturile adânci ale destinului: „*Ce este indiferența?(...) Care sunt manifestările și inevitabilele ei consecințe? Poate cineva să considere indiferența o virtute? Este necesar uneori să practici indiferența(...)? De ce indiferență, la cel mai înalt nivel, față de suferința victimelor?*” (Montefiore 2015, 258-260). Întrebările retorice încadrează discursul la care ne referim în categoria acelorora de care aparține și celebrul discurs funebru al lui Pericle către concetățenii greci, din anul 430 î.H., prin aceeași calitate: aceea de a se adresa în plan concret contemporanilor, dar și abstract întregii grecități, spiritului elen, istoriei.

4. *Strategiile* puse în joc sunt multiple și orientate în direcții diferite, fiind elaborate în raport cu elementele fundamentale ale unui act de comunicare, în esență incitativ: dacă emițătorul este prezent cu discreție, dacă la întregul cadru contextual (momentul și locul ținerii discursului) se fac succinte referiri, receptorul (în dubla sa ipostază, după cum vom vedea) este instanța de prim plan a demersului discursiv.

Credibilitatea incontestabilă a oratorului este susținută *ipso facto* de calitatea sa de fost prizonier în lagărele de concentrare amintite, fapt menționat în două rânduri, direct și indirect: „*acum cincizeci și patru de ani, un băiat evreu dintr-un orașel din munții Carpați s-a trezit(...) într-un loc de eternă infamie numit Buchenwald*” (Montefiore 2015, 257); „*departe acolo, în spatele porților negre de la Auschwitz, cei mai tragici dintre toți prizonierii erau cei supranumiți Muselmänner*”

(Montefiore 2015, 258). Detaliile concrete, aproape infinitezimale, aduse înaintea ochilor auditoriului (participant direct ori lector) deschid negrele porți, evocate către o realitate cutremurătoare pe care numai un fost prizonier s-ar putea încumeta să o reînvie. Persuasiunea rândurilor este conferită de aspectul cinematografic al imaginilor ilustrate, dar mai cu seamă radiografia precisă a conștiinței prizonierilor, cunoașterea și revelarea celor mai intime trăiri ale lor conferă pasajului o natură persuasivă pregnantă: „Înfășurați în păturile lor rupte, ședeau sau zăceau pe jos, holbându-se în gol, nemaiștiind cine erau sau unde se aflau – străini de tot ce îi înconjura. Nu mai simțeau durere, foame, sete. Nu se temeau de nimic. Nu simțeau nimic. Erau morți, dar ei nu știau” (Montefiore 2015, 258).

5. Având dimensiuni diferite, în raport direct și justificat cu strategiile urmărite, secțiunile discursului reflectă osatura clasică a unei pledoarii antice: *exordiul* este format în mod deliberat *ex abrupto*: momentul și contextul nu ar fi permis circumvoluțiuni *insinuante* ori *fastuoase*, așa încât *captatio benevolentiae* este realizată prin introducerea directă a ascultătorilor în atmosfera cenușie a lagărului; șocul corespunzător este cu atât mai intens cu cât mutarea dintr-o lume mirifică în bolgia suferinței crunte a copilului Elie Wiesel este realizată pe neașteptate. De menționat faptul că oratorul a ales să vorbească despre sine la persoana a treia, procedeu elegant de detașare obiectivă în care alege să nu se situeze pe sine în prim-plan, ci să se ascundă cu modestie în spatele cvasianonimității, sugerată de funcțiile respectivei persoane. Antiteza subiacentă susține în mod expresiv ideea prin prezența unor cuvinte puternic conotate afectiv din domeniul semantic al trăirilor interne extreme: „Acum patruzeci și patru de ani, un băiat evreu dintr-un orașel din munții Carpați s-a trezit, nu departe de preaiubitul Weimar al lui Goethe, într-un loc de eternă infamie numit Buchenwald. Era în sfârșit liber, dar nu exista pic de bucurie în inima lui. Credea că nu va mai cunoaște niciodată sentimentul de bucurie.” (Montefiore 2015, 257)

Caracterul cinematografic al relatării reiese și din schimbarea celor două planuri, al realităților evocate și al prezentului. Această *strategie discursivă a pendulării* permanente este recurentă și are menirea de a ține trează atenția publicului prin suscitarea curiozității, prin cultivarea constantă a sentimentului de așteptare; cum anume, mai precis? De fiecare dată, cele două situații ale evadării în trecut (descrierea momentului eliberării ori a condițiilor din lagăr)³ sunt urmate de luările de poziție când tranșante, când detașate, dar mereu cu aer sentențios ale oratorului⁴.

6. Cuprinsul tematic al discursului se desfășoară pe două planuri: cele două evocări succinte (*narratio*) și strategia argumentativă (*confirmatio, probatio*). Încă de la prima lectură (sau de la prima audiție) reiese caracterul evident al unei strategii particulare: se observă astfel că întreaga țesătură discursivă este pusă în slujba temei fundamentale, condamnarea indiferenței, pledoaria

³ „Acum patruzeci și patru de ani, un băiat evreu dintr-un orașel din munții Carpați s-a trezit(...)”; „(...) înfășurați în păturile lor rupte, ședeau sau zăceau pe jos(...)”. (Montefiore 2015, 257-258)

⁴ „Suntem în pragul unui nou secol, al unui nou mileniu. Care va fi moștenirea lăsată de acest veac care dispare?”; „Omul poate trăi departe de Dumnezeu, dar nu în afara lui Dumnezeu”. (Montefiore 2015, 259)

pentru prezența permanentă a ei în conștiința oamenilor și pentru implicarea consecventă: toate întrebările retorice care constituie un adevărat *leitmotiv* al compoziției, bine și echilibrat plasate de-a lungul cuvântării, creează o adevărată tensiune care denotă intensitatea trăirilor emițătorului. În acest mod componenta aristotelică de natură *etică* a strategiei argumentative este magistral construită: întocmai unui spectator, cititorul asistă la revolta oratorului față de experiența traumatizantă din copilărie, dar nu la manifestările ei virulente, ci la prezența ei stăpânită, întrucât este edulcorată de trecerea timpului și de arta oratorului; în același timp însă, nu poate să nu observe cum ea răzbate de fiecare dată când el se erijează în instanța ce se întreabă retoric care este semnificația atitudinii pe care o consideră rațiunea de bază a tot ceea ce s-a întâmplat: indiferența oamenilor, poate și a destinului, a istoriei. De altfel, în ultimă instanță *principiul ordonator al ansamblului schemei argumentative* îl constituie sentimentul *revoltei reținute*, nu manifestată explicit, nu exteriorizată în mod trivial, ci distilată, transfigurată, înțelept dozată, fapt evident și la nivel lexical. Mai mult, întreaga strategie argumentativă este generată în mod coerent de acest principiu; ea are o structură ternară și este constituită din următoarele tipuri de argumente majore:

a) argumentum auctoritatis, în care accentul este pus pe persoana locutorului: el este instanța fundamentală a discursului. Polimorfia sa este confirmată în planul vocabularului, de fiecare dată în mod expresiv: el este cel care crede⁵, afirmă, susține cu argumente obiective⁶, ia atitudine⁷, iar manierele particulare de realizare a acestora determină auditorul să-și însușească punctul lui de vedere și să reacționeze măcar în forul său interior, lăsând istoria să confirme sau să infirme dacă respectiva atitudine se va fi manifestat și în exterior. *Forța argumentativă* este generată în acest context nu numai de multitudinea instanțelor locutorului, dar și de faptul că glasul său interogativ răzbate din orice paragraf al discursului.

b) argumentum ad populum, la care Elie Wiesel recurge pentru a-și atrage azeziunea și cooperarea auditoriului. Chiar dacă în esență discursul său se încadrează în categoria celor *epideictice*, prin bogata gamă atitudinală el se reclamă, de asemenea, și de la categoria celor *deliberative*. Logica discursivă care susține aceste aserțiuni este dublată de utilizarea unor instrumente lingvistice (semantice și de natură gramaticală): verbele la perfectul compus mută din viitor în prezent deciziile pentru a căror utilitate pledează oratorul, astfel încât ele apar deja ca unele luate, iar demersul persuasiv deja încununat cu succes: „(...) *s-au întâmplat și lucruri bune în acest secol traumatizant(...)*” (Montefiore 2015, 260); „*De data asta, lumea nu a mai tăcut. De data asta noi am reacționat. De data asta noi am intervenit*” (Montefiore 2015, 260). Aceleași verbe folosite la persoana I, numărul plural au două funcții: pe de o parte, denotă implicarea, participarea totală a emițătorului la respectivele decizii și acțiuni (el se adresează auditoriului de pe același plan, își asumă cel

⁵ „*Credea că nu va mai cunoaște niciodată sentimentul de bucurie*” (Montefiore 2015, 257), „*(...) unii dintre noi credeam că a fi abandonați de Dumnezeu era mai rău decât a fi pedepsiți de El*”. (Montefiore 2015, 258)

⁶ „*Și atunci noi am înțeles, am aflat, am descoperit că Pentagonul știa, că Departamentul de Stat știa*”. (Montefiore 2015, 259)

⁷ „*Cu siguranță va fi judecat, va fi aspru judecat, atât din punct de vedere moral, cât și metafizic*”. (Montefiore 2015, 257); „*(...) indiferența nu este niciodată creatoare. Chiar și ura, uneori, poate stârni o reacție. Te lupți împotriva ei. O denunți. O dezarmezi*” (Montefiore 2015, 259); „*De data asta lumea nu a mai tăcut. De data asta noi am reacționat. De data asta noi am intervenit*”. (Montefiore 2015, 260)

dintâi sarcina de îndeplinit), pe de altă parte, constituie încă o confirmare (dacă mai era nevoie) a utilizării coerente a argumentelor de natură etică, atât de necesare convingerii publicului; în lipsa lor, orice demers argumentativ într-un discurs *de aparat* ar suna întocmai ca instrumentul la care se gândește Sfântul Apostol Pavel în cea mai emoționantă epistolă a sa⁸.

⁸ „De aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător”. (Epistola I către Corinteni, 13, 1)

c) *argumentum ad misericordiam* se constituie din demersul de evocare a atmosferei din lagăr și a stării deținuților prin intermediul instrumentelor lexicale concrete: epitele calificative sau ornante („*loc de eternă infamie*”, „*în spatele porților negre de la Auschwitz*”), metaforele („*erau morți, dar ei nu știau*”), acumulările în climax ascendent („*nu mai simțeau durere, foame, sete. Nu se temeau de nimic. Nu simțeau nimic*”) adaugă expresivitate și un plus de dramatism simplelor descrieri care, prin ele însele, impresionează auditoriul („*înfășurați în păturile lor rupte, ședeau sau zăceau pe jos, holbându-se în gol (...)*”). De asemenea, același efect de declanșare a milei îl generează imaginea *copilului* de la începutul și sfârșitul discursului; schimbarea numărului substantivului respectiv nu este deloc întâmplătoare: dacă la început, atrage atenția băiatul Wiesel „*dintr-un orășel din munții Carpați*”, în final invocarea maselor de copii îl plasează pe acesta, prin generalizare, într-o perspectivă de universalitate: destinul copilului Wiesel este de fapt destinul tuturor copiilor în vreme de război. Din nou oratorul apelează la interogații retorice („*Dar copiii? (...) le auzim rugămințile? Simțim oare durerea lor, agonia lor?*”) în dialogul fără răspuns cu rațiunea istoriei; împreună cu tonul sentențios („*când adulții fac războaie, copiii pier*”), ele au menirea de a atribui finalului de discurs un ton mesianic, în acord deplin cu contextul social care a prilejuit rostirea cuvântării.

Considerăm că, la strategiile ori la tipurile de argumente clasice, ar trebui adăugat și argumentul care ar putea fi numit *argumentum ad historiam*, utilizat recurent de orator; recurența lui în literatura universală îi poate reclama și justifica în același timp un loc în cetate; menirea lui ar fi aceea de a permite oratorului să invoce istoria, să ceară, în subtext, judecarea relexelor trecute și să propună îndreptarea, prin actul didactic subiacent, a omului.

7. Strategia omiterii secțiunii consacrate respingerii argumentelor adversarului (reale ori posibile), specifică unui discurs clasic, nu este deloc întâmplătoare, ci dimpotrivă, bine gândită. Angajându-se într-un dialog retoric cu istoria, Elie Wiesel formulează întrebările într-o manieră care nu lasă loc nici unui răspuns, întrucât el reiese de la sine: „*Este posibilă o filozofie a indiferenței? Poate cineva să considere indiferența drept o virtute?(...) Care sunt manifestările și inevitabilele ei consecințe?*” (Montefiore 2015, 258).

În ultima secțiune a discursului, asistăm la o succintă *digresio* în care vorbitorul invită auditoriul la o meditație cu privire la soarta copiilor⁹; sunt aduse astfel, spre a-i conferi dimensiuni și mai dramatice, argumente obiective din categoria dovezilor, verificabile statistic¹⁰ într-o la fel de succintă *conquestio*; mereu atent la principiile retoricii clasice, dar fără să se

⁹ „*Dar copiii? Oh, (...) soarta lor este cea mai tragică*”. (Montefiore 2015, 261)

¹⁰ „*În fiecare minut unul dintre ei moare de boli, violențe, foamete*”. (Montefiore 2015, 261)

abată de la discreția și de la rafinamentul aplicării lor, oratorul își exprimă crezul într-o *conclusio* apoteotică; cele două calități ale acesteia, caracterul succint și perfectul echilibru lexical și semantic („(...) *ne îndreptăm spre noul mileniu, purtând în suflet o adâncă frică și o extraordinară speranță*”) o fac cu atât mai vibrantă.

8. Ca orice arhitectură discursivă argumentativă, și discursul lui Elie Wiesel conține cele două componente, de regulă, inseparabile: componenta *explicativă* și cea *seductivă*. Procedeele concrete de realizare a lor sunt variate și echilibrate: la conturarea celei dintâi contribuie fundamentarea logică a ideilor, realismul descrierilor (succinte, ce-i drept, însă extrem de percutante prin forța lor de sugestie), subordonarea coerentă a ideilor și a exemplelor care le susțin la tema generală enunțată, tratarea ei din mai multe perspective, caracterul ei repetitiv. Cunoscând principiul potrivit căruia „*argumentarea dinamitează inerția socială*” (Roventă-Frumușani 2000, 176), locutorul apelează la argumente variate, logice, (ordonate potrivit celei mai eficiente strategii recomandate de sursele cele mai avizate (Olbrechts-Tyteca și Perelman 1968, 522), și anume cea *nestoriană*, *cvasilogice* (dintre care cel dominant este cel întemeiat pe *reciprocitate*, sub forma unui paralelism, dezvoltat pe un dublu plan: consecințele indiferenței umane asupra copilului Wiesel și asupra copiilor contemporani); de același tratament se bucură *argumentele bazate pe structura realului*: cele *pragmatice* (tratamentul oamenilor în lagărele naziste și decizia comună a Statelor Unite și NATO, de implicare în conflictul din Kosovo; la ambele se face referire în finalul discursului) și *argumentul risipei* (amintirea deciziei de implicare comună în salvarea copiilor din Kosovo, dublată de exprimarea speranței¹¹). Cea de-a doua componentă se conturează prin atenția particulară acordată aspectului *elocutio* (mai precis, utilizarea figurilor de stil, dintre care am amintit: metafora, epitetul, climaxul ascendent, repetiția, întrebările retorice) și prin folosirea argumentelor de natură etică și afectivă (exemplificate *supra*). Ambele componente (prezente în raport de subordonare, cea explicativă – celei seductive) pregătesc obținerea aceluiași rezultat: persuasiunea auditorului și obținerea adeziunii lui la opiniile și propunerea locutorului.

9. Poate cea mai relevantă (și mai productivă, în același timp) strategie argumentativă la care face apel Elie Wiesel este interogația cu caracter retoric. Cele afirmate anterior, precum și caracterul ei recurent indică preferința oratorului pentru această eficiență, prin multiplele resorturi pe care le declanșează, modalitate de persuasiune. Dintre cele patru modalități de realizare a comuniunii cu auditoriul, împreună cu *aluzia culturală*, *citatul* și *apostrofa* (Roventă-Frumușani 2000, 43), întrebările sale reflectă diverse stări de spirit: reflecția scrutătoare în scopul înțelegerii conotațiilor conceptului-pivot al discursului („*Ce este indiferența? Din punct de vedere etimologic, cuvântul înseamnă «fără diferență»*”), meditația de natură filozofico-ontologică („*Este posibilă o filozofie a indiferenței?*”), îngrijorarea

¹¹ După ce amintește de intervenția militară din Kosovo, cu scopul de a-i salva pe refugiați, Wiesel se întreabă, optimist și în bună măsură convins de schimbarea în bine a omenirii: „A devenit ființa umană mai puțin indiferentă și mai umană?” (Montefiore 2015, 260)

(„Care va fi moștenirea lăsată de acest veac care dispare? Cum va fi el ținut minte în noul mileniu?”), aporia („Dumnezeu este pretutindeni unde noi suntem. Chiar și în suferință?”), speranța difuză, dar întemeiată („Să însemne asta oare că am învățat din lecțiile trecutului? Să însemne asta oare că societatea s-a schimbat?”). Valențele argumentative și dialectice ale interogației retorice au două surse: relevanța, generalitatea și adâncimea lor și natura dublă a destinatarului (emițătorul însuși și, după cum am văzut, istoria). Numărul lor trădează frământările sufletești ale oratorului, dar și preocuparea sa de a înțelege mecanismele adânci ale destinului, iar cele două aspecte transpar încă din primele cuvinte, aspect ce sensibilizează în chip deosebit auditoriul.

O altă calitate a discursului constă în sentimentele cardinale pe care le transmite, acestea constituind, de fapt, și osatura sa fundamentală: șocul libertății, pe care omul nu știe în ce scop să o folosească; însingurarea în suferință, compătimirea, îngrijorarea profundă, credința ardentă, frica, nădejdea stăpânită, dar consistentă. Impresionant este și tonul detașat, ponderat, reținut cu măiestrie oratorică; nu se lasă stăpânit de sentimente dezumanizante: deși amintirea suferinței din lagăr transpare în atitudinea interogativă, în realismul viu al unora dintre cuvintele folosite în scurtele descrieri, în pornirea, stăpânită în cele din urmă, de a se lansa într-un rechizitoriu la adresa istoriei, oratorul nu se transformă într-un judecător efemer al naziștilor, ci preferă un dialog retoric cu istoria, cu destinul. El se adresează publicului auditor, dar și cititorului etern, posterității în care își pune speranța că nu va mai fi afectată de morbul indiferenței, pe care îl consideră cauza tuturor patimilor din lagăr.

10. Având aspect descriptiv „*prin valorizare*” (Roventă-Frumușani 2000, 27) și injonctiv „*prin componenta de persuasiune*” (ibid.), exploatând eficient trei dintre cele patru¹² principii ale realizării persuasiunii, așa cum au fost ele formulate de cercetătorii moderni (Buluc 2020, 79), pledoaria lui Elie Wiesel poate fi considerată un model de discurs epideictic. Atitudinea de implicare a oratorului, preocuparea constantă a lui de a suscita sentimente adânci în auditoriu (evidentă în utilizarea unei palete largi de strategii, așa după cum am încercat să ilustrez), detașarea auctorială sunt calități care susțin aspectul paradigmatic al discursului și îi reliefează calitatea de a constitui, dincolo de un document istoric, și un fertil material de studiu al mecanismelor persuasiunii; ignorând deliberat pe cea dintâi, în prezenta cercetare m-am aplecat strict asupra celei de-a doua și am evidențiat cu exemple ceea ce ea reușește să transmită într-o manieră tehnică și expresivă.

Ancorat într-un moment precis al istoriei, discursul depășește totuși, prin actualitatea lui, cadrele efemerului. Celor abilitați ar trebui să le răsune în conștiință ecurile lui și să îi determine să acționeze, astfel încât el să răspundă funcției sale inițiale. Altminteri, un nou Wiesel va putea susține

¹² „a) Stabilirea credibilității;
b) Prezentarea și încadrarea scopului persuasiunii astfel încât să includă terenul comun cu ascultătorii;
c) Întărirea poziției, a schimbării, a modificării, a scopului persuasiunii folosind un limbaj cât mai plastic și dovezi clare;
d) Conectarea emoțională cu publicul”.

peste ani pledoarii similare, alți spectatori vor fi impresionați, alți studioși se vor apleca asupra lor, folosindu-le ca materiale de curs, dar lăsând, prin propria indiferență, istoria să se repete, din nou implacabil și făcând dovada că nu vor fi înțeleș nimic dintr-un mesaj cândva vibrant.

Referințe

Buluc, Ruxandra. 2020. *Strategii discursive*. București: Editura Top Form, Colecția Comunicare.

Montefiore, Simon Sebag. 2015. *Discursurile care au schimbat lumea*. București: Editura Trei.

Olbrechts-Tyteca, Lucie și Chaim Perelman. 1968. *Trattato dell' argomentazione*. Torino: Giulio Einaudi editore.

Roventă-Frumușani, Daniela. 2000. *Argumentarea/Modele și strategii*. București: Editura BIC ALL.

Stroe, Constantin. 2007. *Retorica și teoria argumentării*. Pitești: Editura Pământul.

Discursul președintelui Vladimir Putin la parada de Ziua Victoriei, în lumina câtorva principii retorice ciceroniene

*President Vladimir Putin's speech at the Victoria Day parade
in the light of some Ciceronian rhetorical principles*

Lector univ.dr. Ștefan DUMITRU*

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Abstract

În prezentul articol ne propunem să examinăm maniera în care trei dintre principiile retoricii și oratoriei ciceroniene sunt utilizate în discursul președintelui Vladimir Putin, cu ocazia paradei de Ziua Victoriei. Primul dintre ele, referitor la informarea auditoriului, este parțial respectat de președintele rus, prin aceea că el prezintă prea puține date menite să ofere o imagine cât de cât concretă a modului în care țările occidentale s-au raportat, de-a lungul timpului, la cerințele de apărare ale Rusiei. În continuare, aducem exemple suficiente, menite să demonstreze preferința oratorului pentru principiul care constă în convingerea auditoriului prin apelul la argumente de natură afectivă. Cel de-al treilea, convingerea publicului prin argumente de natură etică, depinde strict de realizarea celor anterioare. Gradul de respectare a fiecăruia reiese din citatele concrete din cuprins. Concluzia firească a demersului este că președintele rus preferă doar unul dintre ele, eșuând, după părerea noastră, în valorificarea eficientă a celorlalte două, fapt ce are (sau ar fi trebuit să aibă) repercusiuni asupra persuasiunii auditoriului.

The purpose of this article is to examine the manner in which three of the principles of Ciceronian rhetoric and oratory are used in the speech of President V. Putin on the occasion of the Victory Day parade. The first of them, regarding the auditor's information, is partially respected by the Russian president, in that he presents too little data intended to provide a somewhat concrete picture of how Western countries have reported, over time, to Russia's defense requirements. Next, we bring enough examples to demonstrate the orator's preference for the principle that consists in convincing the audience by appealing to arguments of an affective nature. The third, convincing the public through ethical arguments, strictly depends on the achievement of the previous ones. The degree of respect for each one emerges from the specific quotes in the content. The natural conclusion of the approach is that the Russian president prefers only one of them, failing, in our opinion, to effectively capitalize on the other two, a fact that has (or should have) repercussions on the persuasion of the audience.

Cuvinte-cheie:

principii retorică clasică; Marcus Tullius Cicero; argumente logice, afective, etice;
strategii persuasive; strategii discursive.

Keywords:

*principles of classical rhetoric; M. T. Cicero; logical, affective, ethical arguments;
persuasive strategies; discursive strategies.*

Info articol

Primit: 2 octombrie 2023; Evaluat: 8 noiembrie 2023; Acceptat: 5 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Dumitru, Ș. 2023. „Discursul președintelui Vladimir Putin la parada de Ziua Victoriei, în lumina câtorva principii retorice ciceroniene”.
Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 12(4): 82-90. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-47>

Factorii care au favorizat nu numai rămânerea în istoria retoricii și a oratoriei a numelui Marcus Tullius Cicero, ci, mai mult, și asocierea lui cu aureola pe care i-o conferă epitetul *clasic* au fost, în opinia noastră, similari cu cei care au asigurat permanența și altor nume ale culturii grecești și romane: adâncimea și precizia gândirii retorice și filozofice (dublate de anvergura implicării personale în calitatea de consul al Romei), capacitatea singulară de intuire, în calitate de om politic, a datelor contextuale la nivel social, precizia și claritatea formulării regulilor care aveau să devină ulterior principii diriguitoare în acțiunea oratorică, abilitatea singulară de a susține cu egal talent și competență discursuri deliberative, judiciare și demonstrative.

Preluând cu fidelitate (dar și creativ) principiile retoricii aristotelice, Cicero a avut grijă să le nuanțeze prin completarea lor cu unele noi; utilizarea lor în programele de învățământ retorice medievale, renaștentiste și moderne, precum și punerea lor în practică timp de peste două mii de ani le confirmă, fără putință de tăgadă, validitatea. În plus, faptul că ele constituie încă subiecte de cercetare¹ (cel puțin din perspectiva ultimelor direcții de analiză din domeniul lingvisticii) demonstrează, dacă mai era nevoie, profunzimea și gradul de generalitate care fac diferența dintre teoriile științifice cu acoperire și valabilitate conjuncturală și cele cu aplicabilitate permanentă.

Nu este, prin urmare, de mirare că oamenii a căror sferă de activitate profesională are un pregnant ori definitiv caracter public, fie ei avocați, fie oameni politici, le folosesc în cele două contexte în care demersul de persuadare a auditoriului este crucial prin efectele lui pe termen mediu sau lung: la barou, în împrejurări mai mult ori mai puțin oficiale, în orice caz, în fața unor factori decidenți. Este așadar firesc să ne așteptăm ca discursurile lor să constituie modele de elocință, fapt ce atrage după sine studierea lor atentă, obiectivă, *sine ira et studio*², în scopul obținerii unor date importante de natură tehnică ce pot interesa nu numai analiza de natură lingvistică a specialiștilor, ci și activitatea concretă, la clasă, a cadrelor didactice.

Atari considerente ne-au determinat să ne îndreptăm atenția asupra unui discurs recent (Gava 2023), ținut de președintele Vladimir Putin la un an după invadarea Ucrainei, în fața Adunării Federale din Moscova, care ne va interesa exclusiv sub aspectul structurii, organizării discursive și argumentative, al manierei concrete în care respectă, în demersul său, principiile retorice ale celui mai cunoscut orator roman, menționat anterior.

Mesajele centrale ale expunerii președintelui rus, prilejuite de o conjunctură istorică aparte („*un moment dificil... un moment de hotar pentru țara noastră*”), au fost următoarele: gestionarea amenințărilor regimului „*neonazist*” din Ucraina (prin inițierea unei „*operațiuni militare speciale*”); extinderea incontrollabilă a NATO, intruziunea SUA și NATO în zonele limitrofe Rusiei și spectrul amenințării subiacente; responsabilitatea începerii conflictului

¹ O bibliografie cuprinzătoare despre lucrările retorice ale lui Cicero poate fi consultată în articolul ”A Bibliography of Ciceronian Rhetoric”, în revista oficială Rhetoric Society of America, publicată de Taylor & Francis Ltd. (Rhetoric Society Quarterly, Vol. 6, No. 2, pp. 21-28); de asemenea, din aceeași perspectivă, utile ni s-au părut a fi și articolul mai recent al lui Lousene G. Rousseau, ”The rhetorical principles of Cicero and Adams” (publicat în Quarterly Journal of Speech, 5 June 2009, pp. 397-409) și, mai cu seamă, lucrarea Ralucăi-Mihaela Nedea (cf. bibliografia) și a lui John Dugan, Cicero’s rhetorical theory, Cambridge University Press, 2013.
² *fără mânie și părtinire* (lat.) – (n.a.)

(pusă pe seama „regimului de la Kiev”); războaiele declanșate de SUA în întreaga lume (el vorbește de „capacitatea SUA de a continua să jefuiască pe toată lumea”), ascensiunea naziștilor în Germania, pregătită, în viziunea lui, de Occident; existența unui proiect „anti-Rusia”, mai concret, de „înfrângere strategică” a acesteia, la care se adaugă o acțiune de jaf, îndreptată împotriva ei („Occidentul ne-a furat rezervele de aur și de valută”); decăderea spirituală a „milioane de oameni din Occident” (văzută ca o „catastrofă”, pentru care „nu mai există leac”); înțelegerea și sprijinul de care „operațiunea specială” se bucură în rândul poporului rus; demersurile de redresare socioeconomică a locuitorilor din republicile populare Donețk și Lugansk și din regiunile Zaporojie și Herson; aprobarea unui plan de reconstrucție și dezvoltare a forțelor armate rusești; suspendarea participării Rusiei la tratatul privind reducerea armelor strategice ofensive. De fapt, intervenția președintelui rus a avut drept mesaj esențial tocmai această ultimă idee.

Întreaga țesătură de idei a textului rostit ilustrează respectarea primului dintre cele trei deziderate ale unui discurs (formulate de oratorul latin, în limba vernaculară³), anume cel de a *informa* (*docere*). Precizăm în treacăt faptul că, în viziunea lui Cicero⁴, ele se suprapun peste cele trei îndatoriri ale oratorului ideal. Reluând, adăugăm că cel dintâi dintre verbele menționate vizează calitatea discursului de a pregăti demonstrarea unei teze prin informarea cât mai precisă a auditoriului cu privire la adevărul ei. Veracitatea, acuratețea, precizia, claritatea, obiectivitatea relatării (ori a descrierii, în funcție de tipul de discurs, narativ ori descriptiv) dau măsura atât a îndeplinirii îndatoririi corespunzătoare oratorului, cât și a respectului său profund față de auditoriu. Tocmai aici președintele rus dovedește fie a nu cunoaște, fie a nu lua în seamă recomandările retoricii antice: multitudinea de direcții tematice abordate, așa după cum am văzut mai sus, de egală importanță (așa cum au fost prezentate) afectează iremediabil cel dintâi principiu; dacă un discurs antic era conceput (și, evident, susținut ca atare) ca fiind subsumat unei singure teme esențiale⁵, tema fiind zugrăvită prin tușe policrome, cu detalii suficient de bogate astfel încât publicul să aibă înaintea ochilor un tablou coerent, președintele rus se risipește, în schimb, ineficient într-un discurs pe care l-am caracteriza, din acest punct de vedere, ca suficient de *diluat* încât să nu poată fi caracterizat de *precizia tematică* de care are nevoie pentru a fi în mod real eficient, potrivit rigorilor retoricii ciceroniene. Deși el abordează nenumărate idei (părând a răspunde necesităților de informare), cu toate că are grijă să ordoneze informațiile într-o manieră concentrică și gradată de tip *climax ascendent* (menit să pregătească mesajul final care se constituie într-o amenințare voalată⁶), în esență el comite o eroare tehnică. Cu toate că acumularea de date poate fi interpretată ca o strategie de menținere trează și de dirijare a atenției auditoriului într-o direcție precisă, greșeala menționată se impunea a fi evitată (dacă ne raportăm la cerința *eficienței discursive*), întrucât pregătește un posibil eșec prin neglijarea celei de-a doua cerințe a retoricii (poate cea mai importantă, în discursurile de tip deliberativ, cum

³ *Docere, movere, conciliare*, în terminologia lui E.

Cizek – „*triada funcțiilor discursului*”, 191.

⁴ Orator, XXI, 69: „*Așadar adevăratul orator, ..., va fi cel care, în for și în cauzele civile, va vorbi astfel încât să convingă, să încante și să emoționeze. Să convingă, pentru că e necesar, să încante spre a plăcea, să emoționeze pentru a obține victoria; căci această însușire din urmă e cea mai însemnată dintre toate în câștigarea proceselor*” („*Erit igitur eloquens—hunc enim auctore Antonio quaerimus—is qui in foro causisque civilibus ita dicit, ut probet, ut delectet, ut flectat.*

Probare necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est”).

⁵ Acest aspect esențial îl încadra, de altfel, într-unul dintre cele trei tipuri, așa cum au fost ele formulate de Aristotel, în *Retorica*, 1358b, pag. 101-102: *deliberativ, judiciar, epideictic* (denumit și *demonstrativ* sau *de aparat*).

⁶ „*Rusia trebuie să fie pregătită să testeze arme nucleare dacă SUA efectuează teste... Vom răspunde la orice provocare, adevărul este de partea noastră*”.

este cel de care ne ocupăm), anume cea a demersului persuasiv (*movere*). Din aceeași perspectivă, cel dintâi deziderat ciceronian este, de asemenea, subminat de o altă scădere, anume de *caracterul general și, prin aceea, cel puțin discutabil, dacă nu chiar amendabil*, al informațiilor furnizate: imagini, precum *jaful generalizat, furtul rezervelor de valută și aur, decăderea spirituală în bloc a Occidentului*, nu contribuie în niciun fel la informarea auditoriului, ba mai mult, îl pot chiar deruta sau deconcerta, în lipsa unor detalii precise, a unor dovezi concrete.

Cel de-al doilea principiu retoric, explicat pe larg de Cicero în două dintre tratatele sale de oratorie⁷ (*movere*), se referă la demersul de *convingere* a publicului prin intermediul unui alt instrumentar, anume cel argumentativ. Cunoscând efectele acestui dispozitiv, președintele Rusiei se adresează sensibilității auditoriului prin îmbinarea strategiilor corespunzătoare; astfel, el utilizează ambele tipuri de argumente, după cum urmează:

⁷ *Oratorul* (titlul latinesc – *Orator*) și *Despre orator* (titlul original – *De oratore*), passim.

a) cele de natură logică (sau cu aparență logică): amenințarea externă este susținută de președintele rus cu prezentarea unor date destul de concrete referitoare la prezența de baze militare în apropierea Rusiei („*SUA și NATO și-au desfășurat rapid, în apropierea granițelor țării noastre, baze ale armatei și laboratoarele biologice secrete*”; „*crearea de noi zone de poziționare pentru apărarea antirachetă în Europa și Asia*”); datele cu privire la numărul victimelor războaielor duse de SUA par a fi, de asemenea, precise („*circa 900.000 de oameni au murit, iar peste 38 de milioane au devenit refugiați*”); în egală măsură, argumentul numeric este utilizat și în estimarea comparativă a cheltuielilor Occidentului în vederea susținerii Ucrainei („*Acesta a cheltuit deja peste 150 de miliarde de dolari pentru a ajuta și înarma regimul de la Kiev*”).

Raționamentul preferat de orator pentru a justifica modul în care țările vestice se raportează la propria țară este analogic: în limitele unui întreg paragraf, el se străduiește să demonstreze că Occidentul va proceda, în cazul Rusiei, tot așa cum a procedat cu toate statele pe care le-a distrus. În același context, remarcăm și utilizarea raționamentelor inductive, verificabile în toate cele trei aspecte ale structurii lor⁸: *stabilirea similitudinilor*, demers vizibil în justificarea înarmării în vederea contracarării atacurilor Occidentului („*următoarele noastre măsuri de consolidare a Armatei și a Marinei ar trebui să țină seama de experiența operațiunii militare speciale...*”); *enuțarea propozițiilor-țintă* („*Rusia trebuie să fie pregătită să testeze arme nucleare dacă SUA efectuează teste*”), *asertarea concluziei* („*vom răspunde la orice provocare, adevărul este de partea noastră*”).

⁸ Așa cum au fost formulate în literatura de specialitate, în capitolele tematice corespunzătoare; cu titlu indicativ sunt de consultat Stoianovici D., Borchin M., (coordonator), Cazacu, A. M., Nedea R. și alții.

Totodată, se impune să remarcăm că, uneori, schema clasică a raționamentului este șubredă; acest fapt se reflectă în prezența (extrem de sporadică, dacă nu unică) a *indicatorilor argumentării* (Stroe 2007, 167): o singură dată sunt utilizați cei ai *intemeierii progresive* („*antreprenorii care investesc în*

dezvoltarea afacerii lor și deci în dezvoltarea țării”), tot așa după cum sunt folosiți cei ai întemeierii regresive („rata de închiriere a acestora va fi semnificativ mai mică decât rata de pe piață, deoarece o parte semnificativă din plata locuinței va fi acoperită de stat”). În contextele respective, se observă prezența cvasiconstantă a figurilor de stil atât de îndrăgite de Putin, în special a metaforelor; salvându-l, într-o anumită măsură, de la penibilul în care îl poate proiecta penuria de idei, ca unele care „asigură circuitul afect-rațiune” (Frumușani 1994, 72), ele sunt nu numai figurile predilecte ale oratorului, ci și căutate, am putea spune, în ciuda imaginilor oarecum șocante, proiectate de unele dintre ele („SUA și NATO (...) scuiță în întreaga lume (...) jefuiesc pe toată lumea”).

b) cele de natură afectivă: maniera recurentă în care oratorul nostru apelează la astfel de pârgii de persuadare, precum și culoarea lor locală ne determină să admitem că ele constituie dispozitivul preferat al discursului său, definindu-i, în același timp, specificul *seductiv*, mai curând decât *persuasiv*. O lectură atentă vedește faptul că acestea sunt distribuite (cu bună știință?) extrem de judicios: aproape toate paragrafele, aproape toate ideile, menționate în aparatul tematic de mai sus, sunt sprijinite de atari mecanisme. Din păcate, ponderea lor impietează asupra demersului *persuasiv* în sine, care, văzut din perspectiva inversă, a deciziilor ulterioare, se cerea pregătit, după părerea noastră, de argumente, în primul rând, (în cea mai mare măsură) de natură rațională, eventual pigmentate, în final (în secțiunea de mulțumiri și de exprimare a recunoștinței față de conaționali din toate categoriile sociale), de câteva argumente, menite sensibilizării. *Falanga de argumente morale* la care oratorul slav apelează pentru a înmuia inimile audiențelor se conturează din următorul potpuriu: regimul din Ucraina este unul *neonazist* (iar amintirea, ca să nu mai invocăm sonoritatea cuvântului utilizat, este suficientă pentru a inspira groaza, repulsia, dorința de eliminare); regimul din țara vecină manifestă o *ură nedisimilată* față de Rusia (care a dat dovadă de multă răbdare pentru a ieși din prezentul conflict, cel mai dificil, făcând „*într-adevăr tot posibilul pentru a rezolva această problemă prin mijloace pașnice*”; cu toate acestea, ea a fost surprinsă, în încercarea ei, de o mișcare executată mișelește („*pe la spatele nostru se pregătea un scenariu complet diferit*”); SUA și NATO apelează, după aprecierile liderului rus, la metode *dezgustătoare*, comportându-se *nerușinat, duplicitar* („*distrugeând Iugoslavia, Irakul, Libia, Siria*”), fără a avea vreodată posibilitatea de a-și repara greșelile („*De această rușine nu vor fi niciodată spălați. Conceptele de onoare, încredere, decență nu sunt pentru ei*”). Într-o cu totul altă lumină apar Rusia și demersurile armatei ruse: prezentată histrionic într-o lumină defensivă („*apărăm viețile oamenilor, propria noastră casă*”, „*nu suntem în război cu poporul Ucrainei*”, „*atacurile asupra culturii noastre, asupra Bisericii Ortodoxe Ruse*”), ea apare, câteva rânduri mai jos, idealizată („*este imposibil de învins Rusia pe câmpul de luptă*”), având o singură misiune, aceea de a-și face datoria „*civică și pur și simplu umană*” și de apăra valori eterne (ce vor fi cunoscute, grație corespondențelor de război care „*își asumă riscuri în prima linie pentru a spune lumii întregi adevărul*”). Admirația locutorului se îndreaptă nețărmită și înflăcărată către locuitorii „*din republicile populare Donețk și Lugansk și din regiunile Zaporojie și Herson*”, pentru calitatea și responsabilitatea de a-și fi „*determinat viitorul la*

referendumuri”, precum și către „soțiile, fiii, fiicele soldaților căzuți, părinții lor, care au crescut apărători demni ai Patriei”, care „în timpul Marelui Război Patriotic au luptat împotriva nazismului, au apărat Donbasul”. Apoteotic, vorbitorul își asigură publicul că „toată Rusia își amintește și astăzi curajul, statornicia și cea mai mare forță, sacrificiul”.

Cuvintele citate sunt, considerăm, elocvente pentru demersul orchestrat (atent dozat, nu rareori în *crescendo*, în punctele sale sensibile) prin care oratorul aproape că face să vibreze până și cea mai intimă coardă a sufletului slav. Cuvinte precum cele de mai sus fac să se nască aproape instantaneu în conștiința publicului auditor sentimente polarizate, evidente (pe de o parte, indignarea, repulsia, aversiunea, pe de alta, mila, recunoștința, solidaritatea, spiritul de sacrificiu), pregătind în subtext, prin consistența lor, receptarea pozitivă a unor viitoare decizii similare ale președintelui rus. Coerența acestei strategii argumentative este confirmată și de plasarea, în finalul discursului, a apelului la compatrioți, cărora li se aduce mulțumirile (și promisiunile) cuvenite.

Remarcând faptul că președintele Putin nu exploatează resursele argumentelor subsumate demersului de tip *ethos*⁹ (pe care arpinatul¹⁰, fidel maestrului stagirit¹¹, le recomandă în egală măsură), ne întrebăm, retoric, dacă le cunoștea cu adevărat (fie el însuși, fie consilierii săi). După ponderea dezechilibrată, acordată aproape exclusiv celui de-al doilea dintre cele trei tipuri, am zice că, prizonieri ai intenției de a manipula masele (de cele mai multe ori ignare¹²) prin argumente de ordin afectiv, autorii sau/și actorul discursului fie au ignorat în bloc principiile tehnice ciceroniene, fie știau că spiritul slav se lasă convins mai degrabă de sentiment decât de rațiune. Un argument în sprijinul acestei idei îl constituie acea componentă a discursului pe care Cicero a denumit-o *elocutio* și care se referă la ornarea lui, anume la figurile de stil; dacă mai sus remarcam caracterul destul de fulgurent¹³ al construcțiilor specifice mecanismelor logicii (raționamentul), din aceeași perspectivă, evidențiem, de data aceasta, bogăția resurselor menite a sensibiliza auditoriul (dar și lectorul, în egală măsură): epitetele („*metodă dezgustătoare de înșelăciune*”), interogațiile retorice („*unde sunt discuțiile despre lupta împotriva sărăciei...? Unde s-a dus totul? Unde a dispărut totul?*”), invocațiile retorice („*Iartă-i Doamne, «căci ei nu știu ce fac*””), sinecdoca („*apărăm (...) propria noastră casă*”), personificările („*renașterea întreprinderilor*”), hendiada („*masca cuvintelor*”), metaforele („*au murit sub bombardamente comise de mâna (...) călăilor*”), hiperbolele („*milioane de oameni din Occident înțeleg că sunt conduși spre o adevărată catastrofă spirituală*”), climaxul ascendent („*amenințarea creștea, de altfel în fiecare zi...totul era pregătit*”), acumulările („*distrugerea familiei, a identității culturale și naționale, perversiunile, abuzul asupra copiilor*”). Toate acestea dar, mai mult decât atât, inedita îmbinare a lor cu elemente colocviale specifice lexicului urban („*șmecherii*”, „*elitele (...) o iau razna*”), incongruent cu un discurs public, dovedă că, pentru unele, oratorul

⁹ Ele vizează rolul persuasiv al caracterului oratorului însuși, care, după părerea lui Cicero, nu poate deveni cu totul convingător decât dacă face dovada unei persoane integre la nivel social și profesional.

¹⁰ Epitet asociat exclusiv cu numele și persoana lui Cicero; este derivat de la numele localității în care acesta s-a născut, *Arpinum*, astăzi, *Arpino*, din provincia Frosinone, în centrul Italiei (n.a.).

¹¹ Întocmai ca și toponimul precedent, acest substantiv trimite la locul de baștină al lui Aristotel, *Stagira*, în nordul Greciei (n.a.).

¹² Necunosătoare (n.a.).

¹³ Sporadic (n.a.).

cere îngăduința auditorilor („scuzați-mă pentru proastele maniere”), susțin stilistic tipul demersului argumentativ preferat de președintele rus.

Cu toate acestea, remarcăm prezența unor procedee ale retoricii clasice, exploatate de oratorul care pare conștient de resursele lor; astfel, întocmai unui actor din vechea tragedie greacă sau din cea shakespeariană, el dialoghează teatral cu auditoriul pentru a suscita emoții vii, greu de controlat („Priviți ce fac cu propriile lor popoare: distrugerea familiei, a identității culturale și naționale, perversiunea și abuzul asupra copiilor sunt declarate normă. Iar preoții sunt obligați să binecuvânteze căsătoriile dintre persoane de același sex (...). Milioane de oameni din Occident înțeleg că sunt conduși spre o adevărată catastrofă spirituală”). Consecvent, exploatează idealurile naționale, emite ipoteze bombastice, greu de demonstrat, cu scopul de a accentua starea de gravitate în care se află națiunea și de a-și justifica o dată în plus demersurile („Ei denaturează faptele istorice, atacă în mod constant cultura noastră, Biserica Ortodoxă Rusă și alte religii tradiționale din țara noastră”). Din punct de vedere tehnic, el se preocupă de receptarea mesajelor sale de către public, prin aceea că explicitează „domeniul de referință al discursului, obiectivele urmărite, principalele premise pe care le-a luat în considerare și care condiționează modul de soluționare a obiectivelor, soluțiile preconizate” (Leordean 1992, 194).

Cele de mai sus nu sunt decât câteva exemple concrete de strategii de *mișcare* (*movere*) a auditoriului prin utilizarea unor argumente de natură strict afectivă. Suscitarea sentimentelor ascultătorilor constituie un instrument recurent în discurs, am zice chiar ușor abuzat, după cum se poate lesne observa din exemplele date. Acest fapt susține afirmația unei cercetătoare care a investigat structura retorică a discursurilor lui Cicero, potrivit căreia „*seducția este exterioară instanței enunțiative a locutorului (...), se contrapune raționalității aristotelice, putând fi interpretată ca o formă de manipulare discursivă, având drept scop persuasiunea*” (Nedea 2007, 34). Ponderea acordată de președintele rus argumentelor de natură afectivă și strategiilor conexe ne îndreptățește să susținem că discursul este subsumat de fapt demersului de manipulare, nu de persuadare a auditoriului. Contextul politic, realitățile sociale, ierarhia puterii în statul rus reprezintă un fundal propice respectivei acțiuni, permițându-ne să susținem această idee. O privire mai atentă la detalii ne confirmă aserțiunea. Oratorul nostru comite greșeli tehnice și sub raportul structurării discursului și al validității argumentelor. Potrivit principiilor retoricii clasice, subiectul unui discurs este clar precizat în secțiunea lui introductivă, principiu respectat doar parțial de președintele rus, care nu îl menționează *expressis verbis*¹⁴; el precizează doar că intervenția sa este prilejuită de „*un moment dificil (...), un moment hotăr pentru țara noastră, cu cele mai importante evenimente istorice, care determină viitorul țării noastre și al poporului nostru*”, prin urmare schițează contextul în linii mult prea generale pentru a ne permite să vedem aici aplicarea *ad litteram* a unei reguli oratorice. În plus, dacă alte două erori

¹⁴ cu precizie, în termeni clari explițiți (lat.) – (n.a.).

au putut scăpa ascultătorului de rând, ele cu siguranță au fost percepute de cel avizat, care va fi observat, în demersul președintelui, atât o generalizare pripită („am susținut sistemul financiar și antreprenorii care investesc în dezvoltarea afacerii lor și deci în dezvoltarea țării”), cât și prezența unor ambiguități: referindu-se la modul în care cetățenii interpretează intervenția militară, el, de fapt, nu o califică într-o manieră precisă, ci o încadrează într-o categorie ambiguă ce nu transmite o informație clară din care să rezulte luarea unei poziții ferme („Sunt mândru – cred că suntem cu toții mândri – că poporul nostru multinațional, majoritatea absolută a cetățenilor a luat o poziție de principiu față de operațiunea militară specială”).

Ultimul din cele trei principii, *conciliare*¹⁵, reprezintă un corolar al celor două anterioare și ilustrează demersul oratorului de *atrageră a auditoriului* de partea sa. Cum anume, mai precis? Operând *more proprio*¹⁶, însă cu judiciozitate și precizie cu cele trei tipuri de argumente (logice, afective, etice) necesare și suficiente pentru obținerea adeziunii publicului. Concret, acest deziderat este atins aproape matematic în măsura în care sunt respectate principiile și strategiile specifice celor trei direcții persuasive.

Exemplele aduse în sprijinul aserțiunilor și luărilor de poziție amintite converg în a susține unilateralitatea demersului președintelui Putin, în sensul operării unor modificări nepermise în schema principiilor retoricii ciceroniene; într-o societate a cărei funcționalitate ar fi fost faptic asigurată de principiile unei democrații autentice, discursul său ar fi fost apreciat doar parțial, prea puțin persuasiv, iar masele și, de ce nu, scena politică ar fi lăsat să transpară această realitate.

Referințe

- Aristotel.** 2004. *Retorica, ediție bilingvă*. București: Editura IRI.
- Borchin, Mirela.** 2007. *Comunicare și argumentare, teorie și aplicații*. Timișoara: Excelsior Art.
- Cazacu, Aurel M.** 2007. *Teoria argumentării*. București: România Press.
- Cicero.** 1973. *Opere alese, vol. II*. București: Editura Univers.
- Cizek, Eugen.** 1994. *Istoria literaturii latine*. București: Societatea Adevărul SA.
- EuroNews.** 2023. „Vladimir Putin, discurs la un an de la invazia rusă: «Ei au pornit războiul, iar noi am folosit forța pentru a-l opri».” <https://www.euronews.ro/articole/putin-face-evaluarea-unui-an-de-razboi-presedintele-rusiei-isi-va-prezenta-viziun>.
- Frumușani, Daniela-Rovența.** 1994. *Introducere în teoria argumentării*. București: Editura Universității din București.
- Gava, Ioan-Radu.** 2023. „Vladimir Putin, discurs integral.” https://www.dcnews.ro/vladimir-putin-discurs-integral_906329.html.

¹⁵ a atrage de partea sa (lat.)

– (n.a.).

¹⁶ în stil propriu (lat.) –(n.a.).

Jucan, Sebastian. 2023. „VIDEO. Vladimir Putin, discurs agresiv la un an de la invazia în Ucraina.” https://www.hotnews.ro/stiri-razboi_ucraina-26096882-live-vladimir-putin-isi-tine-marti-discursul-anual-fata-parlamentului-rus.htm.

Leordean, Alexandru. 1992. *Curs de logică*. București: Editura Militară.

Nedea, Raluca-Mihaela. 2007. *Discursurile lui Cicero*. București: Academia Română, Fundația Națională pentru știință și artă, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan – Al. Rosetti.

Pop, Radu. 2023. „Discursul integral al președintelui Vladimir Putin în fața Adunării Federale a Federației Ruse.” https://www.stiripesurse.ro/discursul-integral-al-presedintelui-vladimir-putin-in-fata-adunarii-federale-a-federatiei-ruse_2802920.html.

Stoianovici, Drăgan. 2005. *Argumentare și gândire critică*. București: Editura Universității din București.

Stroe, Constantin. 2007. *Retorica și teoria argumentării*. Pitești: Editura Pământul.

Ziaristii.com. 2023. „VIDEO. Discursul bolnav al lui Putin, după un an de atrocități.” <https://ziaristii.com/video-discursul-bolnav-al-lui-putin-dupa-un-de-atrocitati-occidentul-inceput-razboiul-noi-facut-tot-posibilul-sa-l-oprim-poporul-ucrainean-este-o-staticul-vestului-si-al-regimului-nazi/>.

Abordări esențiale privind utilizarea dronelor de luptă. Elemente specifice conflictului armat din Ucraina

*Essential approaches to combat drone use. Specific elements
of the armed conflict in Ukraine*

Colonel (r.) prof.univ.dr. Gheorghe MINCULETE*
Lector univ.dr. Veronica PĂSTAE**

*Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu, România

**Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București, România

Abstract

Deși au fost utilizate cu mulți ani în urmă de către forțele multinaționale care au acționat în coaliție și alianță în teatrele din Irak și Afganistan, dronele de luptă, cunoscute sub denumirile de aeronave fără pilot (“unmanned aircraft systems/UAS”, “unmanned aerial vehicles/UAV”, “unmanned combat aerial vehicles/UCAV” sau “remotely piloted vehicle/RPV”) reprezintă o armă redutabilă atât pentru armatele statelor NATO, cât și pentru forțele ambelor state adverse care se confruntă militar în Ucraina. În funcție de caracteristicile de bază, de dimensiuni, de capacitatea de încărcare, de viteză, de raza de acțiune, de flexibilitate, de ușurința de operare și de costuri, aceste mijloace de luptă prezintă avantaje reale în atingerea obiectivelor operaționale ale structurilor combatante, indiferent de categoria de forțe din care fac parte. Prin cele relevate, studiul prezent cuprinde o abordare teoretică, cu impact aplicativ în sfera operațională militară, fiindcă include detalii de referință esențială, focusate pe dronele de luptă, concepute, produse și utilizate de statele beligerante și nebeligerante, raportate la conflictul armat care se desfășoară pe teritoriul statului ucrainean. Din obiectivul studiului, au rezultat o serie de direcții importante în practica consolidării potențialului acțional al forțelor joint și tactice, destinate angajării în context național și multinațional în cadrul Alianței Nord-Atlantice împotriva forțelor agresive ale unui stat advers.

Although used many years ago, by multinational allied forces acting in coalition in Iraq and Afghanistan, combat drones known as “unmanned aircraft systems” (UAS), “unmanned aerial vehicles” (UAV), “unmanned combat aerial vehicles” (UCAV) or “remotely piloted vehicles” (RPV) represent a formidable weapon both for NATO states and for the forces fighting in Ukraine. Considering their essential characteristics, dimensions, load capacity, speed, range, flexibility, ease of operation and low costs, these means of combat come with huge advantages in achieving the operational objectives of combatant structures - regardless of the category they belong to. Thus, the present study includes a theoretical approach that can actually be implemented in the military operational sphere, because it includes details and essential references to combat drones designed, produced and used by belligerent and non-belligerent states in connection with the armed conflict taking place on Ukrainian territory. Starting from the objective of the study, a series of important directions resulted for strengthening the actual potential of the joint and tactical forces to be used in national and multinational context within the North Atlantic Alliance, against aggressive force of an adversary state.

Cuvinte-cheie:

conflict armat; operații joint și tactice multinaționale; drone de luptă; roi de drone;
brierea și neutralizarea dronelor; instructori de drone; școli de drone.

Keywords:

*armed conflict; multinational joint and tactical operations; combat drones; swarm drones;
jamming and neutralizing drones; drone instructors; drone schools.*

Info articol

Primit: 16 septembrie 2023; Evaluat: 24 octombrie 2023; Acceptat: 24 noiembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024
Citare: Minculete, G. 2023. „Abordări esențiale privind utilizarea dronelor de luptă. Elemente specifice conflictului armat din Ucraina”.
Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 12(4): 91-108. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-48>

Conflictul armat din Ucraina evidențiază efectele determinante ale revoluției tehnologice asupra schimbării radicale a eficienței tacticilor și echipamentelor utilizate cu câteva decenii în urmă. Natura războiului, potrivit publicației americane ”Wall Street Journal”, s-a schimbat profund, fiindcă mii de drone ale forțelor adverse – ucrainene și rusești – planează de-a lungul liniei de contact (frontului). Mecanismul schimbării implică în mod esențial dronele (UASs, UAVs UCAVs sau RPVs) prin rolul și importanța lor în lovirea de trupe, echipamente, infrastructuri militare și civile ș.a., precum și în misiuni de cercetare, recunoaștere și de monitorizare a câmpului de luptă. Aceasta permite liderilor (comandanților) operaționali să dispună permanent de informațiile și datele necesare, în timp real, privind situațiile din teren, de la nivelul de pluton până la cel de divizie ([Dumitrache 2023](#)).

În conformitate cu definiția dată de Enciclopedia Britanică, „vehiculul aerian fără pilot (UAV; UAS; UCAV; RPV) este o aeronavă militară, ghidată autonom prin telecomandă sau ambele variante, care poartă senzori, indicatoare de țintă, muniții ofensive sau transmițătoare electronice, concepute pentru a interfera cu țintele inamice și/sau pentru a distruge. Degrevate de greutatea echipajului, de sistemele de susținere a vieții și de cerințele de proiectare și siguranță, specifice aeronavelor cu pilot, UAV pot fi remarcabil de eficiente, oferind o rază de acțiune și rezistență substanțial mai mari decât sistemele cu echipaj echivalent” ([Guimartin 2023](#)).

Aeronavele fără pilot, denumite drone, sunt sisteme de sine stătătoare care includ și echipamentele necesare operării și controlului acestora, având în componere (fiecare) trei elemente esențiale: vehiculul (aparatură) care funcționează fără pilot; sistemul de control-monitorizare de la sol a UAS-ului (UAV-ului; UCAV-ului; RPV-ului) de către operator; conexiunea bidirecțională dintre fiecare UAS și sistemul de la sol, pentru control, monitorizare stare și obținerea tuturor informațiilor de interes. În funcție de capacitatea, greutatea și acțiunile în care sunt utilizate, există modele de drone: cu aripi fixe; cu aripi rotative; hibride (rotative și cu aripi fixe). În conformitate cu cerințele standardelor de fabricație, energia necesară activării dronelor este asigurată de surse electrice și convenționale, adecvate aviației (de pildă, motoarele cu reacție). În Uniunea Europeană, prin „Strategia de dronă 2.0” (“Drone Strategy 2.0”), au fost stabilite modalități și operațiuni comerciale de angrenare a UAS-urilor, având în vedere și managementul riscurilor implicate. Așadar, mai întâi, în „Strategia de mobilitate durabilă și inteligentă – înscrierea transporturilor europene pe calea viitorului” (“Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future”), elaborată și publicată în anul 2020, este relevată necesitatea inovării și utilizării dronelor comerciale (commercial UASs), pentru deplasarea prin transport a bunurilor în cadrul logisticii multimodale atât în interiorul, cât și în afara spațiilor urbane europene ([Parlamentul European 2023](#)).

Dezvoltarea metodelor de integrare intersistemică a dronelor în mecanismul acțional al forțelor de luptă la nivelurile joint și tactic, aparținând fiecăreia dintre cele două armate adverse, a determinat facilitarea obținerii succesului rapid în desfășurarea mai multor operații contraofensive în conflictul armat din Ucraina.

Așadar, potrivit unor postări pe pagini web ori, potrivit unor interviuri recente, rezultă efectul letal crescut al utilizării dronelor în operațiile joint și tactice. De pildă, jurnalistul Julian Roepcke, de la cotidianul german ”BILD”, observator și analist de marcă al derulării războiului ruso-ucrainean, a relevat (prin postarea pe pagina sa de Twitter) că numărul însemnat al dronelor aflate la dispoziția forțelor rusești influențează încetinirea contraofensivei forțelor eliberatoare ucrainene. Această afirmație este întărită de doi oficiali militari ucraineni. Primul, gl.mr. Vadim Sibițki, șef-adjunct al serviciului de informații militare, a evidențiat că, datorită numărului semnificativ al dronelor utilizate pe câmpul de luptă și datorită supravegherii video al acestora în timp real, forțele combatante tactice, identificate-sprijinite cu tancuri în câmp deschis, reușesc să mai fie active doar câteva minute până să fie țintite (interview acordat unor jurnaliști de la ”The Wall Street Journal”) (Figura 1). Cel de al doilea, locțiitorul generalului Kirilo Budanov, referindu-se la rolul dronelor de luptă, a afirmat că, „în prezent, o coloană de tancuri sau o coloană de trupe care avansează poate fi descoperită în decurs de 3 până la 5 minute și lovită în alte 3 minute.(...) Rata de supraviețuire a forțelor aflate în mișcare nu este mai mare de 10 minute” (Jucan 2023).

Figura 1 Imagine privind lovirea unei coloane de tancuri inamice în mișcare (Vornik 2023)

Un rol deosebit de important în planificarea și desfășurarea cu succes a operațiilor joint și tactice multinaționale și a logisticii integrate acestora îl au dronile. Efectele utilizării dronelor în acțiuni militare, combinate cu alte nenumărate amenințări și distrugereri, au determinat guvernele și organismele militare aparținând statelor membre ale NATO (și nu numai) să prevadă dotarea structurilor combatante cu astfel de mijloace low cost, de o eficacitate și eficiență incontestabile. Să ne amintim că folosirea dronelor a fost decisivă pentru succesul Azerbaidjanului în conflictul armat cu Armenia, desfășurat în perioada 27 octombrie - 10 noiembrie 2020, când, în doar 43 de zile, și-a recâștigat teritoriul din regiunea separatistă Nagorno-Karabah. Atunci, forțele combatante azere au utilizat sisteme aeriene fără echipaj, de fabricație turcească și israeliană, pentru a neutraliza unitățile de blindate și pe cele de artilerie (Vornik 2023).

În viitorul apropiat, structurile operaționale din armata României vor avea în dotare „drona de buzunar” (de dimensiuni reduse, pentru misiuni de cercetare, observare, recunoaștere), urmând ca, pe parcurs, să primească, probabil, și drone de luptă, necesare tuturor categoriilor de forțe, pentru a fi folosite în operații multinaționale tactice și joint pe teritoriul național și/sau în afara acestuia. Deocamdată, există contractate în derulare cu: compania ”Elbit Systems Ltd” pentru 7 sisteme din modelul ”UAS Watchkeeper X” (21 de drone), care vor fi destinate forțelor aeriene (6 sisteme) și forțelor navale (1 sistem), în special, pentru desfășurarea misiunilor de recunoaștere și de culegere de informații privind forțele adverse; compania ”Bayraktar” pentru 3 sisteme din modelul ”UAS Bayraktar” (18 drone), necesare forțelor terestre în misiuni de supraveghere, de dirijare a focului artileriei ori pentru executarea bombardamentelor la sol împotriva structurilor combatante inamice. Totodată, forțele operaționale românești vor avea nevoie de sisteme adecvate pentru bruierea dronelor inamice. În acest sens, există deja un sistem românesc care va fi dezvoltat de compania ”Blue Space Technology” (Minculete 2023, 156-165).

Conflictul armat ruso-ucrainean consumator, zilnic, de resurse importante evidențiază, pentru experții militari ucraineni, necesitatea înlocuirii unor sisteme de luptă superioare tehnologic cu modele inferioare, mult mai ieftine, dar care sunt mai flexibile, manevriere și pot fi asigurate în număr deosebit de mare, comparativ cu primele. De pildă, avionul multirol F-35 este incomparabil tehnologic și sub aspectul performanțelor față de orice tip de dronă, dar dacă se echivalează ca și cost, rezultă că cu prețul unuia pot fi achiziționate circa 55.000 de drone modelul DJI Mavic 3 (fabricat în China, a 2.000 de dolari fiecare). Această flotă ar avea o putere acțională imensă, chiar dacă o parte din drone nu și-ar atinge țintele (Ionescu 2023).

În vederea obținerii, analizei, evaluării și interpretării informațiilor și datelor adecvate realizării în mod echilibrat a acestei lucrări, cu caracter de noutate, am folosit metodele și instrumentele de cercetare științifică necesare, precum observația, analiza comparativă, evaluarea, interpretarea, inducția și deducția. În acest fel, am obținut un studiu cât se poate de actual, care va permite celor interesați înțelegerea rolului și importanței dronelor de luptă și chiar generarea unor idei de realizare a altor cercetări științifice de interes.

Elemente esențiale ale experienței armatei SUA în utilizarea dronelor de luptă

Armata SUA are o experiență deosebită în utilizarea dronelor de luptă în teatrele de operații din Irak și Afganistan. Din lecțiile învățate în urma desfășurării operațiilor în aceste teatre, dronele militare au fost perfecționate în decursul anilor. În scopul culegerii informațiilor, supravegherii și recunoașterii aeriene în cadrul forțelor aeriene ale SUA, există mai multe tipuri de drone (UAV), care sunt deosebit de utile, mai ales în misiunile ce implică culegerea de informații, supravegherea și recunoașterea aeriană. Dintre acestea, cele mai importante, denumite și

UCAV (unmanned combat aerial vehicles) sunt modelele: MQ-9 Reaper, RQ-4 Global Hawk și XQ-58A Valkyrie (experimental) ([Borcean 2019](#)).

Una dintre dronele de o importanță deosebită („un UAV modular de recunoaștere și atac”), considerată a fi cea mai performantă din lume, utilizată de forțele combatante americane în diferite situații operaționale, este modelul ”MQ-9 Reaper”, un „vehicul/aeronavă pilotată de la distanță (*remotely piloted vehicle/RPV*) de către USAF” ([Svitlyk 2023](#)). Acest sistem aerian fără pilot, produs de compania (contractor militar) ”General Atomics”, permite acționarea de la distanță prin echipajul specific, constituit din doi operatori, adică pilotul și un membru cu misiunea de a monitoriza senzorii și de a ghida armele ([Euronews 2023a](#)) (Figura 2).

Figura 2 Imagini asupra dronei MQ-9 Reaper a SUA ([Ziua News 2023](#))

Drona MQ-9 Reaper are, ca și caracteristici tehnice esențiale: „un motor turbopropulsor (*Honeywell TPE331-10GD*); cai putere, 900; viteză maximă, 445 km/h (240 KTAS); lungime, 11 metri; înălțime, 3,6 metri; anvergura aripilor, 20 de metri; înălțimea de zbor maximă, 15.240 m (50.000 ft); durata unei misiuni de supraveghere a țintelor, maximum 24 de ore; greutate maximă la decolare, 4.763 kg.; capacitate de transport, 1.361 kg – încărcătură externă; posibilități de transport, maximum 4 rachete aer-sol ori maximum 8, în varianta MQ-9a, sau 4 rachete Hellfire și două bombe ghidate cu laser Mark 82” ori „16 rachete Hellfire, echivalent cu capacitatea de încărcare utilă a unui elicopter Apache”; rază de acțiune, 1.850 km (1.150 mile); cost, 32 de milioane de dolari fiecare ([Svitlyk 2023](#); [Bătcă 2019](#)). Prin intermediul acestei UAV, deosebit de modernă, în zona/teatrul de operații joint multinaționale se pot realiza ca obiective: recunoașteri în teritoriul inamicului (Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance – ISR); sprijin aerian apropiat; lansarea de lovituri cu rachete asupra pozițiilor inamice; distrugerea tancurilor, vehiculelor blindate, adăposturilor, depozitelor de combustibil; provocarea unor daune semnificative navelor de război inamice; căutarea și salvarea în luptă (Combat search and rescue – CSAR), cum ar fi, de pildă, a piloților de la aeronavele doborâte; monitorizarea convoaielor și operațiilor ofensive; eliberarea rutelor; identificarea țintelor; controlul sistemelor de armament cu precizie ridicată” ([Pricop 2023](#)).

Dronele MQ-9 Reaper pot fi echipate cu: „rachete ghidate AGM-114 Hellfire, din clasa aer-sol, destinate lovirii țintelor blindate, ușor blindate și a altora cu lovituri precise; sisteme GBU-12 Paveway II – bombe aeriene de înaltă precizie, bazate pe cele clasice-Mk 82, cu o greutate de 227 kg, echipate cu un sistem de ghidare prin

laser; muniții de atac GBU-9, adică bombe JDAM, ghidate către țintă prin GPS și un sistem inerțial; GBU-49 Enhanced Paveway II, cu posibilitate de control prin laser, și GPS/INS; GBU-54 – sisteme de muniții laser, care combină precizia JDAM cu pointerii laser” (Svitlyk 2023).

În scopul îndeplinirii misiunilor zilnice din Afganistan, noul model de dronă MQ-9 Reaper a fost utilizat de către forțele combatante ale SUA, de la sfârșitul lunii septembrie 2008 până la retragerea lor din această țară, încheiată la 31 august 2021 (RFI România 2022). Astfel, „escadrila 658 de Sisteme Aeronautice, din Aripa 303 Sisteme Aeronautice, a inclus echipa de manageri de programe, logisticieni și personalul subordonat acestora (pentru realizarea serviciilor adecvate mentenanței de susținere și a celor de reprovizionare și transport), care au stat în spatele efortului de echipă, necesar asigurării funcționale a dronelor MQ-9 înarmate și aeropurtate” (Global Security.org 2023), integrate cu succes în misiunile joint multinaționale, desfășurate în teatrul de operații afgan.

De-a lungul timpului, drona a fost folosită și în afara zonelor de conflict armat. De exemplu, „în timpul mandatelor lui Barack Obama, au avut loc în total 563 de lovituri, în mare parte cu drone MQ-9 Reaper, în Pakistan, Somalia și Yemen. Prin comparație, în timpul lui George W. Bush au fost numai 57 de lovituri”. În anul 2019, drone de tipul MQ-9 Reaper, împreună cu personalul și echipamentele aferente, au fost relocate de la baza aeriană poloneză Miroslawiec la baza aeriană de la Câmpia Turzii – unde există și astăzi (Euronews 2023a).

Datorită rolului lor în multiplicarea forței, dronele de luptă pot însoți (escorta) acum și avioane de luptă, precum F-35A Raptor, F-22, Ra-B-21. În această combinație, rolul dronelor este foarte important în: reperarea și relevarea configurației rețelei apărării aeriene inamice; bruieră radarelor și a sistemelor de comunicații adverse; căutarea și detectarea avioanelor de război inamice; reprezentarea de momeli în ambuscade aeriene (fiind astfel expuse distrugerii); atacarea trupelor inamicului cu rachete și/sau alte tipuri de muniții; identificarea și distrugerea radarelor și instalațiilor de rachete sol-aer ale inamicului, facilitând astfel protecția avionului de bombardament pe care îl escortează ș.a. (Borcean 2019).

Complexitatea, precizia și facilitățile acționale ale războiului viitorului sunt dependente continuu de evoluțiile tehnologice, de dotarea cu echipamente moderne și de abilitățile personalului încadrat în structurile operaționale tactice și/sau joint. În acest sens, Statele Unite ale Americii (care derulează, de mai mulți ani, investiții în sisteme autonome similare) vor dezvolta, prin Departamentul Apărării (DOD), o flotă modernă de drone performante – bazată pe inteligență artificială –, cu denumirea de „Replicator”. Programul respectiv a fost inspirat de utilizarea dronelor (cu costuri reduse) și a armamentului inteligent de către structurile operaționale ucrainene de apărare împotriva forțelor militare rusești superioare, ceea ce le-a permis: interceptarea necesară neutralizării adecvate a rachetelor lansate de inamic pentru a lovi orașe, dispozitive de luptă, infrastructuri logistice militare și teritoriale;

întreruperea lanțurilor de aprovizionare-distribuție ale forțelor inamice în zone de operații extinse; obținerea în timp real a informațiilor necesare, referitoare la inamic și anticiparea intențiilor acestuia; protejarea structurilor operaționale, a deplasării acestora, a coloanelor lor de transport ș.a. Așadar, „DoD își propune să implementeze mii de sisteme autonome în diverse domenii în următoarele 18-24 de luni” (Stoica 2023).

Particularități privind utilizarea dronelor de luptă în teatrul de operații din Ucraina

Evoluția continuă a științei și tehnologiei a determinat modernizarea adecvată a dronelor utilizate în câmpul de luptă din Ucraina, generator de atacuri reciproce ale statelor adverse în adâncimea teritoriilor statale. Focusarea forțelor combatante ale celor două state adverse pe extinderea distrugerilor de echipamente, poziții de luptă, depozite militare, infrastructuri critice, infrastructuri teritoriale etc. a făcut ca dronele de diferite tipuri să devină sisteme (de supraveghere, recunoaștere și atac) tot mai sofisticate, flexibile, manevriere și low cost cu potențial de acțiune la sute și mii de kilometri pentru atingerea unor obiective operaționale precise.

Una dintre dronele low cost, deosebit de manevriere, este modelul FPV, care devine activ prin funcția ”first-person view”. Aceasta permite obținerea de imagini video în timp real prin intermediul camerei (de profil), integrate în partea din față a dronei. În timpul funcționării, drona de tip FPV (un cvadricopter care poate atinge în timp foarte scurt viteze mari, chiar peste 100 km/h) este pusă în funcțiune și controlată de către operator (care are abilitățile necesare) cu ajutorul unor echipamente nemilitare (utilizate în sfera socioeconomică pentru realizarea materialelor video sau a ședințelor foto), respectiv telecomanda, ochelarii VR și o cască specială. Astfel, operatorul are posibilitatea de a manevra flexibil aparatul, de a-i schimba imediat direcția și de a vedea în timp real toate imaginile surprinse de camera video, precum pilotul unui avion (fiind creată și senzația că operatorul s-ar afla în interiorul dronei) (Defense Romania 2023c).

Dacă specialiștii ucraineni cercetează efectele încorporării cât mai rapide a inteligenței artificiale în funcționarea dronelor de luptă (Europa Liberă 2023), specialiștii ruși de la „Centrul pentru Soluții Integrate fără Pilot (CCBR)” au reușit să creeze drone invizibile, modelul Joker FPV (First Person View, plecând de la o variantă utilizată în sport), rezistente la bruijul specific războiului electronic (EW) în perioada de „hibernare” („modul de veghe”), care se manifestă la o perioadă de timp după lansare, urmând apoi a fi acționate rapid, potrivit misiunilor de îndeplinit. Cu suficient timp înainte, aparatele „vor fi plasate pe înălțimi impunătoare și pe acoperișurile clădirilor sau pe alte structuri înalte ca avanposturi pentru atacuri. În acest fel, între reactivarea dronei și atac, trec doar câteva secunde, fără a lăsa adversarului nicio șansă de a lansa sisteme antidronă” (Figura 3). Prin platforma

multifuncțională, adecvată atașării de sarcini utile, drona versatilă Joker FPV are capacitatea de: realizare a misiunilor de recunoaștere; lovire a pozițiilor de luptă adverse cu muniții de diverse tipuri; acțiune similară unui kamikaze. Caracteristicile tehnice ale aparatului nu sunt publicate (Răducanu 2023).

Cele două state beligerante, Rusia și Ucraina, și-au înființat, fiecare, propriile fabrici de drone, desfășoară cercetări și pregătesc continuu operatori. De pildă, organismele militare ucrainene, din dorința de a obține succesele planificate în contraofensiva, declanșată cu câteva luni în urmă, pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația rusă, au pregătit deja 10.000 de operatori (de drone), în baza programului special „Armata de drone”, și alți 10.000 sunt în curs de pregătire. Pe de altă parte, în Rusia s-a pus în aplicare o strategie de pregătire a operatorilor încă din liceu (Tudor 2023).

Figura 3 Imagine cu drona Joker FPV (Răducanu 2023)

În conformitate cu informațiile guvernamentale publicate, în Ucraina funcționează mai mult de 80 de firme care produc drone de luptă din ce în ce mai sofisticate și cu rază de acțiune crescută, cu potențial de a lovi ținte în adâncimea teritoriului statului rus sau în teritoriile controlate de acesta în Ucraina. Statul advers, Rusia, care, la începutul războiului, dispunea de resurse limitate (modelul Orion, ceva mai avansat, folosit în misiuni de supraveghere și recunoaștere) a realizat noi sisteme de drone, precum Orlan-10, fabricată în Sankt Petersburg (Brotsky 2023), fără a se limita la utilizarea modelului iranian *Shahed 131* (caracteristici: lungime, 2,2 m; anvergura aripilor, 2,5 m; greutate, 135 kg; rază operațională efectivă, 900 km; încărcătură explozivă, 15 kg; cost, în jur de 20.000\$ per unitate) și *Shahed 136* (caracteristici: lungime, 2,5 m; greutate, 200 kg; rază operațională efectivă, 2.000 km; anvergura aripilor, 3,5m; încărcătura explozivă, 30-50 kg; cost, aproximativ 20.000\$ per unitate) (Cârlugea 2023; Ilicea 2023).

În războiul din Ucraina se aplică într-un anumit mod conceptul, dar, în viitor, prin IA va exista posibilitatea de a fi executate atacuri cu roiuri de drone, ceea ce înseamnă că o mulțime de aparate UAV se vor putea relaționa, coordona și coopera în aer, pentru îndeplinirea obiectivelor sinergice de atac asupra uneia sau mai multor ținte. Termenul „roi de drone” a apărut în anul 2021, când armata israeliană a lovit gruparea Hamas cu un grup important de UAV funcționale și coordonate prin inteligența artificială (IA) integrată (Goncharenko 2023) (Figura 4).

Figura 4 Imagine cu un roi de drone de atac (MCDC 2022)

Considerând de importanță vitală utilizarea UAV (*sinonime menționate*) în război, statul ucrainean dezvoltă, actualmente, proiectul „Armata de drone” în scopul furnizării rapide a acestora structurilor operaționale tactice angajate în contraofensiva împotriva forțelor ruse invadatoare. În acest scop, guvernul statului vecin României a procedat la eliminarea barierelor vamale, astfel încât să fie realizate importul oportun al pieselor de schimb și fabricarea muniției necesare dronelor de luptă. Totodată, la 21 iulie 2023, au fost date avize de stat la peste 40 de modele de drone necesare a fi utilizate în operații (după testare și obținerea licențelor adecvate), față de șapte drone pentru care se încheiase contracte cu un an în urmă. În acest sens, este de remarcat interesul statului ucrainean, de realizare a unei flote de drone maritime prin angajarea companiei de stat „SpetsTechnoExport”, care a reușit dezvoltarea dronei maritime „Măgura V5” (Costea 2023), cu următoarele caracteristici tehnice esențiale: lungime, 5.500 m; lățime, 1.500 mm; înălțime, 500 mm deasupra liniei de plutire; viteză de croazieră, 22 de noduri; viteză de explozie, 42 de noduri; autonomie, 450 de mile marine (Navy Recognition 2023) (Figura 5).

Figura 5 Imagine cu drone maritime de luptă ucrainene (Costea 2023)

Pe parcursul derulării ostilităților, au fost remarcate ca fiind utilizate mai multe tipuri de drone de către structurile combatante ruse. În scopul facilitării desfășurării operațiilor de eliberare a teritoriului ocupat, forțele operaționale ucrainene au primit peste 600 de drone din carton, ca donație, de la Australia. Prototipul dronei respective reprezintă o provocare de inovare din partea specialiștilor armatei australiene, de a construi, în anul 2018, prin SYPAQ, un aparat greu de detectat („low-observable”) din carton, operat prin sistemul Corvo Precision Payload Delivery System, cu costuri reduse, pentru reprovizionarea cu mărfuri la distanță. În vederea pregătirii misiunilor de eliberare a teritoriului de forțele invadatoare ruse, drona din carton permite, în principal: captarea de videoclipuri de supraveghere esențiale prin

camerele GoPro, instalate în găurile obținute prin perforarea materialului din carton; o rază de acțiune de peste 100 km; o capacitate de transport de trei kilograme de sarcină utilă; posibilitate de aterizare cu o eroare de cca 2 m de locul de aterizare prevăzut; anvergura aripilor de doi metri, cu avionică minimă; un modul motor și un compartiment de sarcină utilă, cu un capac care se deschide (prin ridicare); zbor în siguranță chiar și în medii mai puțin prielnice pentru alte tipuri (cu ploaie ușoară, umiditate maritimă crescută etc.) (Eckstein 2023). Cu ceva timp în urmă, compania producătoare (cu sediul la Melbourne) a lansat o versiune îmbunătățită, cu o anvergură mărită a aripilor și cu o capacitate de transport de șase kilograme. Cu aceste drone, forțele speciale ucrainene (și nu numai) au atacat cu succes, în scop de descurajare, mai multe infrastructuri critice atât în zonele de operații, cât pe teritoriul rus (aeroporturi; depozite de muniții sau de combustibili; poduri și viaducte; portul Sevastopol ș.a.) (Redacția Adevărul 2023).

În timpul desfășurării și evoluției contraofensivei forțelor combatante de eliberare ucrainene, datorită eficacității și eficienței dronelor de luptă, a avut și are loc un adevărat război al dronelor, operate de ambele forțe aflate în conflict. Așadar, în perioada 25 septembrie - 2 octombrie 2023, cu ajutorul dronelor avute la dispoziție, structurile operaționale ale statului ucrainean invadat au distrus 220 de unități (bucăți) de echipamente din organica unităților de luptă și de sprijin rusești, față de cele 87 de unități și 189 de unități nimicite în săptămânile 24-31 iulie și 28 august - 4 septembrie (același an). Din evaluarea realizată de specialiștii militari ucraineni, rezultă efectele utilizării dronelor de atac, exprimate în procente, asupra unui număr de 220 de unități echipamente (pe tipuri), după cum urmează: „66% din toate tancurile; 50,7% din mașinile blindate de luptă ale infanteriei; 36,2% din sistemele de artilerie cu țevi; 30% din MLRS (aruncătoare de proiectile reactive – APR); 25,1% din camioanele de transport trupe; 50% din mijloacele radiotehnice (radare, stații radio, sisteme de război electronic etc.)” (Orjanu 2023).

Cu ajutorul fondurilor colectate prin Fundația ”Come Back Alive”, în cadrul proiectului comun, derulat cu UNITED24 și Monobank, au fost achiziționate și livrate forțelor combatante ucrainene primul lot de 5.000 de drone kamikaze – modelul PFV (costul dronei este de 52.000 de dolari/unitate) (Defense Romania 2023b). Mai mult, în perioada imediat următoare, specialiști ucraineni voluntari vor dezvolta și fabrica cca. 100 de drone kamikaze „Morok” (cu rază lungă de acțiune și cu o greutate a focosului de până la 30 kg), în scopul lovirii țintelor locuate până la maximum 800 km, inclusiv pe teritoriul statului invadator. Dar, pentru implementare, sunt necesare fonduri, care vor fi asigurate prin fundația lui Serhi Pritula, prezentator de televiziune ucrainean (Defense Romania 2023b).

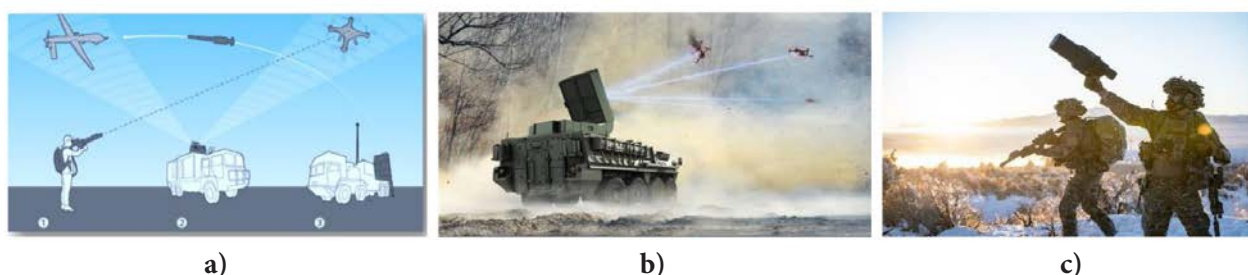
Protecția împotriva dronelor de atac

În privința dezvoltării sistemelor adecvate roiturilor de drone și a protecției împotriva acestora, în SUA s-a procedat la: lansarea, în anul 2020, a *Proiectului de convergență*

(Project Convergence), coordonat în colaborare cu parteneri multinaționali din NATO (care permite crearea unui prototip adecvat realizării roiturilor de drone); înființarea în cadrul armatei a *Biroului joint de contracarare a aeronavelor fără pilot* (*Joint Counter-Unmanned Aircraft Systems Office – JCO*), care experimentează interceptorul de sisteme UAS, funcționabil în combinație cu sistemul la sol care generează fluxuri intense de microunde, necesare neutralizării roiturilor de drone ce atacă echipamente, poziții și adăposturi de luptă, depozite, coloane în deplasare ș.a. cu rachete, bombe, grenade (Montalti 2023, 1-5) (Figura 6).

Un mijloc esențial al apărării statului ucrainean împotriva forțelor de invazie rusești îl reprezintă utilizarea capacității *soft-kill*, pentru a scoate din funcțiune dronele lansate de inamic. Mecanismul acestui *sistem de bruiaj inteligent* este focusat pe frecvența radio, permițând operatorilor să monitorizeze activ dronele și să le neutralizeze prin utilizarea dispozitivelor portabile adecvate. Același sistem – *soft-kill* – poate funcționa cu performanțe limitate prin utilizarea munițiilor de calibre 25-35 mm, luându-se în calcul și problemele legate de re aprovizionare (Montalti 2023, 1-5).

Figura 6 Imagini cu sisteme mobile de neutralizare a dronelor de atac (supraveghere, recunoaștere) prin: a) laser; radiofrecvență; bruiaj (Dima 2023); b) microunde (Montalti 2023, 1); c) frecvență radio (cu sistem portabil soft-kill (Eckstein 2023)

Efectul de bruiaj al dronelor se va obține în urma trimiterii de semnale intense (similar unor „zgomote puternice”), în direcția dronelor ostile. Acestea vor perturba dronele inamice, declanșând pierderea controlului operatorilor asupra acestora, care vor încerca în măsura posibilului să le recupereze. Există, însă, și tactici cibernetice adecvate preluării controlului asupra dronelor de luptă adverse de dimensiuni reduse, pentru a fi utilizate în scop propriu. Totuși, în cazul dronelor mai mari, este eficientă interceptarea „cinetică”, după cum se impune bruierii pe scară largă a dronelor de fabricație iraniană ”Shahed” și a altor modele, utilizate frecvent și intens pentru bombardarea infrastructurilor critice, a celor teritoriale și a diverselor imobile din satele și orașele ucrainene. Ca urmare a acestor atacuri, mai multe state membre ale NATO au donat forțelor combatante ucrainene sisteme de bruiaj a dronelor rusești (Borcea 2023). Tot în acest scop, statul Israel a aprobat licențe de export pentru două companii, Elbit și Rafael, în vederea vânzării unor sisteme de neutralizare a dronelor inamice, necesare armatei ucrainene (The Times of Israel 2023).

Pentru contracararea utilizării dronelor adverse în scop distructiv în Ucraina și diminuarea amenințării crescute la adresa NATO, în luna septembrie 2023, s-au întâlnit în Olanda peste o sută de specialiști din țări membre și parteneri ale Alianței. Acest demers a avut la bază obiectivele, pe termen mediu și lung, ale membrilor NATO privind integrarea tehnicilor (echipamentelor) de neutralizare a dronelor și a altor arme la nivelurile tactic și joint. În acest sens, se va lucra, în perspectivă imediată (până la începerea iernii), la crearea primului „standard de interoperabilitate pentru tacticile antidronă”, proiect în care sunt implicate în sistem colaborativ, ca organisme de profil, Agenția NATO pentru Informații și Comunicații (NATO 2022), precum și companiile acreditate în domeniul apărării Alianței. Standardul va fi deosebit de important prin orientările de care se va ține seama în procesele de fabricație a echipamentelor amintite, care trebuie să aibă capacitatea de conectare cu cele ale militarilor în situații de criză și/sau de conflict armat (în mediul operațional) (Borcea 2023).

Pregătirea operatorilor de drone

Actualmente, sunt antrenați mii de operatori de UAV pentru luptă, prin cooptarea școlilor private de drone și a organizațiilor nonguvernamentale existente în statele din jurul Ucrainei. Potrivit instructorilor de la școlile de drone Kruk și Dronarium din Kiev, în procesul instruirii operatorilor, în decurs de cinci zile, se au în vedere ca obiective educaționale esențiale: evitarea detectării inamice pe timpul operării dronelor; utilizarea eficientă a prelatelor de camuflaj pentru ascunderea pozițiilor din care sunt operate dronele; modul de acțiune în situația în care structurile rusești de război electronic ar prelua controlul asupra dronelor (operatorul va putea pilota drona în continuare, dacă va controla mișcările acesteia, chiar dacă, la alte funcții, nu mai are acces); stăpânirea tacticilor specifice mișcării, camuflajului, utilizării hărților (Europa Liberă 2022) ș.a.

În procesul de operare a dronelor în acțiunile de recunoaștere, membrii echipelor antrenate în acest scop vor lucra doi câte doi, precum trăgătorii lunetiști. Așadar, în timp ce un militar va coordona drona, utilizând o tastatură, celălalt va observa pe harta electronică mișcarea acesteia, în baza fluxului video, transmis de dronă, determinând apoi coordonatele și transferând imaginile din câmpul de luptă pe servere și la statul major al unității combatante respective, procedându-se, imediat, în continuare la nimicirea cu foc a țintei (Figura 7). În baza pregătirii efectuate, forțele ucrainene vor acționa pentru menținerea dronelor în aer prin: ajustarea software-ului; diversificarea lanțurilor de aprovizionare-livrare; utilizarea dronelor comerciale pe câmpul de luptă ș.a. Până în septembrie 2023, au absolvit cursul, organizat de școala de drone Dronarium, circa 4.500 de piloți, iar majoritatea sunt integrați acum în forțele operaționale ale Ucrainei (Ilicea 2023).

Figura 7 Imagini secvențiale din procesul de operare a dronei de luptă (Ilicea 2023)

Dacă la început, modelul de dronă militară Bayraktar a adus succese multiple forțelor de apărare ucrainene, ulterior operatorii UAV au folosit și folosesc în continuare, alături de drona turcească, și modelele: Shark; RQ-35 Heidrun; Flirt Cetus ș.a. Deși sunt stabilite capacități importante de fabricație (potrivit celor precizate anterior), deocamdată s-a produs doar 10% din necesarul de război (aproximativ 300 de drone/zi). În această situație, unii dintre operatorii de drone utilizează modele ieftine (2.500 de euro/bucată), cu dimensiuni reduse, fabricate în China de compania DJI, precum *Mavics* și *Matrices* (Ilicea 2023). Aceste tipuri de drone au fost procurate cu fonduri primite din donații ale unor organizații neguvernamentale, în baza inițiativei Army of Drone, lansată de Ministerul ucrainean al Transformării Digitale, la începutul lunii iulie 2022 (Andrei 2022), fiind astfel procurate, în trei luni, 1.400 de drone civile (comerciale). Totodată, de la începutul invaziei ruse până în octombrie 2023, prin intermediul fundației de caritate ucrainene Serhiy Prytula, au mai fost achiziționate peste 4.100 de UAV, produse de DJI (în majoritate modelul ”Mavic”) (Ilicea 2023). Toate aceste achiziții permit pregătirea continuă a operatorilor de drone voluntari.

Concluzii

Prin utilizarea intensivă a dronelor în luptele dintre forțele ucrainene de eliberare și cele rusești invadatoare, a fost reconfigurată imaginea acțională a forțelor combatante, asociată noilor riscuri distructive, în special asupra logisticii operaționale integrată acestora. Un exemplu de planificare și de acțiune eficace și eficientă a forțelor combatante ucrainene se remarcă în contraofensiva declanșată, începând cu data de 4 iunie 2023, împotriva armatei ruse de ocupație, în operațiile căreia, cu ajutorul unor drone ieftine, structurile luptătoare ucrainene au distrus echipamente de zeci și sute de milioane de dolari ale forțelor rusești adverse. Așadar, focusarea acțională, cu toate mijloacele avute la dispoziție și mai ales cu drone și roiuri de drone, pe distrugerea echipamentelor importante de luptă (tancuri, sisteme complexe de artilerie și rachete terestre și antiaeriene, avioane și nave de luptă, drone etc.), a depozitelor de muniții și de combustibili ale inamicului evidențiază succesul

obținut și perspectiva obținerii lui în continuare, pentru eliberarea completă a teritoriului statului ucrainean de sub ocupația rusă.

După cum se remarcă din lecțiile identificate în urma desfășurării conflictului armat din Ucraina, dronele au o importanță majoră în procesele pregătirii și desfășurării acțiunilor de luptă, fiindcă facilitează: observarea forțelor invadatoare în mișcare și permit o reducere semnificativă a militarilor din structurile de cercetare, care ar trebui să ajungă în mod disimulat în spatele liniilor de luptă adverse, în scopul obținerii informațiilor; lansarea loviturilor mai precise de către unitățile de artilerie, în baza coordonatelor primite; evitarea pe cât posibil a victimelor civile ș.a.

Eficacitatea și eficiența utilizării dronelor în războaiele din Irak, Afganistan și Ucraina relevă extinderea rolului acestora în viitor, reprezentând, de altfel, o prioritate pentru statele membre ale NATO și pentru Alianță, în general. Deși există resurse și capacități de producție în domeniu, se observă ca necesare elaborarea și implementarea standardelor interoperabile aliate și a capabilităților adecvate producerii, pregătirii și utilizării dronelor de luptă evoluat, precum și a mijloacelor de contracarare a celor inamice în operațiile joint și tactice multinaționale de mare intensitate împotriva unui adversar (adversari) cu potențial egal de acțiune.

Pe lângă cele prezentate, se vor impune și anumite modificări și adaptări doctrinare, care să faciliteze integrarea dronelor de luptă în metodele, tehnicile și procedurile de planificare, pregătire și desfășurare a operațiilor ofensive și/sau defensive în context aliat. În acest sens, liderii forțelor operaționale de la nivelurile joint și tactic vor trebui să acționeze proactiv, anticipativ și colaborativ în procesele planificării și acționării operaționale prin luarea în considerare a situațiilor și condițiilor, rezultate în baza analizei și evaluării: *situațiilor și posibilităților proprii de utilizare eficiente și eficiente a dronelor de luptă în operații ofensive și defensive; cercetării și determinării potențialului de atac al forțelor adverse cu astfel de mijloace (inclusiv cu roiuri de drone) asupra forțelor combatante (naționale și/sau aliate) și structurilor logistice din organică; contracarării și protecției forțelor proprii împotriva tuturor dronelor de luptă și/sau roiurilor de drone inamice prin asigurarea disponibilității și utilizării imediate a echipamentelor specifice de bruiere și neutralizare a acestora*. Considerațiile menționate sunt asociate și cu prevederile Legii nr. 283, din 6 decembrie 2021 (care modifică și completează Legea nr. 122/2011), cu privire la situațiile și condițiile de intervenție cu mijloace militare de către personalul militar din armata română, pentru neutralizarea dronelor, precum și a echipamentelor radioelectronice de acționare a acestora de la distanță.

Referințe

Air Force. 2023. "MQ-9 Reaper." <https://www.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/104470/mq-9-reaper/>.

Andrei, V. 2022. „Pilot de drone, o nouă specializare pentru forțele militare ucrainene. Se dorește ca fiecare pluton să aibă un operator de UAV.” <https://ziare.com/ucraina/ucraina-razboi-rusia-invazie-drone-operatori-drone-scoala-pilotaj-1764378>.

- Bătcă, M.** 2019. “Temuta dronă MQ-9 Reaper, una dintre cele mai eficiente arme americane, la Câmpia Turzii.” *Trustul de Presă al Ministerului Apărării Naționale*. <http://presamil.ro/temuta-drona-mq-9-reaper-una-dintre-cele-mai-eficiente-arme-americane-la-campia-turzii/>.
- Borcea, T.** 2023. „NATO face o strategie anti-drone pentru Ucraina și Europa. Plan comun de producție de arme între Alianță și Kiev. Contracurarea dronelor rusești în Ucraina și în Europa. NATO lucrează la primul standard de interoperabilitate al membrilor.” <https://www.fanatik.ro/nato-face-un-plan-anti-drone-pentru-ucraina-si-europa-plan-comun-de-productie-de-arme-intre-aliana-si-kiev-20495493>.
- Borcean, E.** 2019. „Forțele aeriene americane vor investi în drone de luptă și avioane de unică folosință.” *Tribuna Românească. Ziarul românilor editat și tipărit la Chicago*. <https://tribuna.us/emil-borcean-fortele-aeriene-americane-vor-investi-in-drone-de-lupta-si-avioane-de-unica-folosinta/>.
- Botea, R.** 2023. “Ministerul Apărării a aprobat primul sistem românesc de bruij pentru drone, dezvoltat de compania Blue Space Technology.” *Ziarul Financiar*. <https://www.zf.ro/eveniment/ministerul-apararii-a-aprobat-primul-sistem-romanesc-de-bruij-21842700>.
- Brodsky, S.** 2023. “Russia Says It’s Building Hibernating Drones That Can Sleep for Weeks Before Attacking The Joker takes lengthy naps to hide from electronic countermeasures.” <https://www.popularmechanics.com/military/aviation/a44630125/russia-building-hibernating-drones/>.
- Cârlugea, S.** 2023. „Game of Drones. Ce arme ale rușilor ar fi putut cădea în Dobrogea. De unde veneau și cum au ajuns în România.” *Europa Liberă România*. <https://romania.europalibera.org/a/ce-drone-au-ajuns-in-romania-si-cum/32594519.html>.
- Costea, C.** 2023. „Ucraina alocă un miliard de dolari pentru producția de drone. Scopul: Prima flotă de drone maritime de luptă.” https://m.defenseromania.ro/ucraina-aloca-un-miliard-de-dolari-pentru-productia-de-drone-scopul-prima-flota-de-drone-maritime-de-lupta_623796.html.
- Dancu, I.** 2023. „Rușii transferă apărarea antiaeriană la Simferopol și amplasează ‘dinți de dragon’ în Crimeea.” https://www.stiripesurse.ro/rusii-transfera-apararea-antiaeriana-la-simferopol-si-amplaseaza-dinti-de-dragon-in-crimeea_3088924.html.
- Defense Romania.** 2023a. „Armata de drone a Ucrainei: «Operațiunea Unity» a fost aproape realizată – primele 5.000 de drone PFV ajung la Forțele Armate Ucrainene.” https://m.defenseromania.ro/armata-de-drone-a-ucrainei-un-ong-ucrainean-a-primit-primele-5-000-de-pfv-uri-foto_625001.html.
- . 2023b. „Drona kamikaze ucraineană «Morok» cu rază de acțiune 800 km: A fost anunțată strângerea de fonduri pentru 100 de astfel de UAV-uri.” https://m.defenseromania.ro/drona-kamikaze-ucrainean-a-morok-cu-raza-de-actiune-800-km-a-fost-anuntata-strangerea-de-fonduri-pentru-100-de-astfel-de-uav-uri_624983.html.
- . 2023c. „Dronelile FPV: Arma care a schimbat războiul modern poate distruge tancuri care valorează câteva milioane de dolari.” https://m.defenseromania.ro/dronele-fpv-arma-care-a-schimbat-razboiul-modern_625069.html.
- Dima, F.** 2023. „Sisteme antidrone: protecția împotriva tuturor amenințărilor aeriene.” <https://idron.ro/blog/sisteme-anti-drone-protectia-impotriva-tuturor-amenintarilor-aeriane/>.

- Dumitrache, C.** 2023. „În plin război al dronelor, Armata română va avea un UAV de concepție proprie. La anul ajung și primele drone Bayraktar TB2.” https://www.defenseromania.ro/in-plin-razboi-al-dronelor-romania-anunta-cand-ajung-in-tara-primele-bayraktar-bonus-mapn-luceaza-la-prima-drona-de-conceptie-propie_624823.html.
- Eckstein, M.** 2023. “Cardboard drone vendor retools software based on Ukraine war hacks.” <https://www.defensenews.com/naval/2023/09/13/cardboard-drone-vendor-retools-software-based-on-ukraine-war-hacks/>.
- Euronews.** 2023a. „Drona MQ-9 Reaper: ce este și în ce scop este folosită aeronava de 32 milioane de dolari.” <https://www.euronews.ro/articole/ce-este-si-cum-funtioneaza-o-drona-mq-9-reaper>.
- . 2023b. „Drone și roboți: Cum impulsionează războiul din Ucraina inovația tehnologică.” <https://www.euronews.ro/articole/drone-si-roboti-cum-impulsioneaza-razboiul-din-ucraina-inovatia-tehnologica>.
- Europa Liberă.** 2022. „Pregătirea operatorilor de drone devine o nouă specializare pentru forțele militare ucrainene .” <https://romania.europalibera.org/a/ukraine-drone-operator-new-front-war-russia/32054549.html>.
- . 2023. „Producătorii ucraineni de UAV-uri în cursa pentru „drone inteligente”” <https://romania.europalibera.org/amp/ucraina-drone-razboi-rusia/32615844.html>.
- G4Media.ro.** fără an. „Ucraina a instruit deja 10000 de operatori de drone, anunță un ministru ucrainean.” Actualizat la 05.05.2023. <https://www.g4media.ro/ucraina-a-instruit-deja-10-000-de-operatori-de-drone-anunta-un-ministru-ucrainean.html>.
- Giannakis, A., M. Shoesmith, M. Thomas și Weapons and Tactics Team.** 2021. ”First Artificial Intelligence Swarm Drones recently Utilized on the Battlefield: Implications.” <https://www.counterterrorismgroup.com/post/first-artificial-intelligence-swarm-drones-recently-utilized-on-the-battlefield-implications>.
- Global Security.org.** 2023. ”MQ-9 Reaper.” <https://www.globalsecurity.org/military/systems/aircraft/mq-9.htm>.
- Goncharenko, R.** 2023. „Ucraina: Atacurile cu drone reprezintă «o schimbare uriașă».” <https://amp.dw.com/ro/ucraina-atacurile-cu-drone-reprezinta-o-schimbare-uria%C8%99%C4%83-a-66683132>.
- Guimartin, J.F.** 2023. ”Unmanned Aerial Vehicle Military Aerkraft.” *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/technology/unmanned-aerial-vehicle>.
- Ilicea, F.** 2023. „Cum sunt pregătiți civilii ucraineni să piloteze drone: Dacă nu zburăm, tancurile neucid.” <https://adevarul.ro/amp/stiri-externe/europa/cum-sunt-pregatiti-civilii-ucraineni-sa-piloteze-2246101.html>.
- Ionescu, V.** 2023. „Drona de 2.000 de dolari care poartă războiul tehnologic dintre Rusia și Ucraina.” <https://www.go4it.ro/poze/drona-de-2-000-de-dolari-care-poarta-razboiul-tehnologic-dintre-rusia-si-ucraina-19225772>.
- Jucan, S.** 2023. „Armata ucraineană a pierdut peste jumătate din vehiculele de luptă Bradley primite din partea SUA / Ce știm până acum.” <https://www.hotnews.ro/stiri-razboi-ucraina-26572025.html>.

- Knezevic, J.** 2023. “Iranian-Supplied “Shahed” Drones are Russia’s Favorite Weapon (For the Time Being).” <https://iari.site/2023/06/11/iranian-supplied-shahed-drones-are-russias-favorite-weapon-for-the-time-being/>.
- Marin, V.** 2023. „Cele trei lecții ale războiului din Ucraina.” <https://adevarul.ro/stiri-externe/europa/cele-trei-lectii-ale-razboiului-din-ucraina-2283192.html>.
- MCDC.** 2022. “Multinational Capability Development Campaign. Multi-Domain Multinational Understanding.” https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1128898/MCDC_MDI.pdf.
- Mihalache, V.** 2023. „Ucraina a introdus în serviciu drone echipate cu inteligență artificială de o eficiență uimitoare.” <https://www.aktual24.ro/ucraina-a-introdus-in-serviciu-drone-echipate-cu-inteligenta-artificiala-cu-eficienta-uimitoare/>.
- Minculete, G.** 2023. *Determinări relaționale privind modernizarea logisticii operaționale*. Sibiu: Editura Techno Media.
- Montalti, E.** 2023. “Counter Drones Capabilities Innovation in US Armed Forces.” <https://finabel.org/counter-drones-capabilities-innovation-in-us-armed-forces/>.
- NATO.** 2022. “NATO Communications and Information Agency (NCI Agency).” https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69332.htm.
- Navy Recognition.** 2023. “IDEF 2023: Ukraine firm STE unveils maritime drone USV Magura V5.” <https://navyrecognition.com/index.php/naval-news/naval-news-archive/2023/july/13391-idef-2023-ukraine-firm-ste-unveils-maritime-drone-usv-magura-v5.html>.
- Orjanu, G.** 2023. „«Armata de drone» ucraineană a distrus 220 de echipamente rusești într-o săptămână – salt spectaculos față de acum trei luni.” https://www.defenseromania.ro/armata-de-drone-ucraineana-a-distrus-220-de-echipamente-rusesti-intr-o-saptamana-salt-spectaculos-fata-de-acum-trei-luni_624842.html.
- Parlamentul European.** 2023. “Unmanned Aircraft Systems integration into European airspace and operation over populated areas.” [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733124/IPOL_STU\(2023\)733124_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733124/IPOL_STU(2023)733124_EN.pdf).
- Pricop, S.** 2023. „Ce știm despre MQ-9 Reaper, drona americană care a fost lovită de un avion rusesc deasupra Mării Negre.” <https://www.libertatea.ro/stiri/mq-9-reaper-ce-este-drona-americana-care-a-fost-lovita-de-un-avion-rusesc-deasupra-marii-negre-si-cum-este-folosita-4480262>.
- Răducanu, C.** 2023. „Încă o problemă pentru Ucraina. Inginerii ruși au dezvoltat «drone invizibile».” <https://www.infofinanciar.ro/inca-o-problema-pentru-ucraina-inginerii-rusi-au-dezvoltat-drone-invizibile.html>.
- Redacția Adevarul.** 2023. „Războiul dronelor între Rusia și Ucraina și jocul lor tactic în război.” <https://adevarul.ro/stiri-externe/europa/razboiul-dronelor-intre-rusia-si-ucraina-si-jocul-2272042.html>.
- RFI România.** 2022. „Un an de la retragerea haotică a SUA din Afganistan. «Nu doar administrația Biden e de vină» (analiză EFE).” <https://www.rfi.ro/politica-148410-retragere-haotica-sua-afganistan-administratia-biden>.
- Soare, C.** 2023. „Ce rol au dronele de tip FPV pe frontul din Ucraina: Rata lor de succes este între 50%-80%, iar rușii încearcă să țină pasul cu ucrainenii la numărul de atacuri efectuate.” https://www.defenseromania.ro/ce-rol-joaca-drone-de-tip-fpv-pe-frontul-din-ucraina_624879.html.

- Stoica, D.** 2023. „Pentagonul își face flotă de drone AI. Ce este Replicator, arma secretă care «schimbă jocul» de putere.” <https://adevarul.ro/stiri-externe/sua/pentagonul-isi-face-flota-de-drone-ai-ce-este-2298459.html>.
- Svitlyk, Y.** 2023. „Totul despre dronele General Atomics MQ-9 Reaper.” <https://root-nation.com/ro/ua/articles-ua/weapons-ua/ua-general-atomics-mq-9-reaper/>.
- The Times of Israel.** 2023. “In first, Israel reportedly grants licenses to export anti drone systems to Ukraine.” https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/in-first-israel-reportedly-grants-licenses-to-export-anti-drone-systems-to-ukraine/.
- Top War.** 2023. “In Russia, a line of universal FPV drones «Joker» has been developed for use in the NWO zone.” <https://en.topwar.ru/217596-v-rossii-razrabotana-linejka-universalnyh-fpv-dronov-dzhoker-dlja-primenenija-v-zone-svo.html>.
- Tudor, G.** 2023. „Elevii de liceu din Rusia vor avea o nouă materie școlară: folosirea în luptă a dronelor.” <https://www.aktual24.ro/elevii-de-liceu-din-rusia-vor-avea-o-noua-materie-scolara-folosirea-in-lupta-a-dronelor/>.
- Vornik, O.** 2023. “Why a hard-kill strategy doesn’t work against combat drones.” <https://www.aspistrategist.org.au/why-a-hard-kill-strategy-doesnt-work-against-combat-drones/>.
- Wright-Patterson AFB.** 2019. “XQ-58A Valkyrie demonstrator completes inaugural flight.” <https://www.wpafb.af.mil/News/Article-Display/Article/1777743/xq-58a-valkyrie-demonstrator-completes-inaugural-flight/>.
- Ziua News.** 2023. „SUA fac o «bază militară înaintată» în România și investesc zeci de milioane de dolari. Drone către Marea Neagră.” <https://m.ziuanews.ro/stiri/sua-fac-o-baz-militar-naintat-n-rom-nia-i-investesc-zeci-de-milioane-de-dolari-drone-c-tre-marea-neagr-1578914>.

Semnale de avertizare privind stadiul avansat de radicalizare islamică

Warning signs of advanced Islamic radicalization

Drd. Iulia-Mihaela DRĂGAN*

*Ministerul Transporturilor și Infrastructurii

Abstract

Articolul analizează principalii indicatori la nivel cognitiv și comportamental care pot fi observați ca urmare a manifestării procesului de radicalizare islamică, respectiv stadiul avansat de radicalizare. De asemenea, sfera de cercetare se raportează la identificarea semnalelor la radicalizare islamică, prin utilizarea unei metodologii bazate pe analiza cazurilor de radicalizare a cetățenilor români. Cum cercetarea vizează analiza principalelor semnale care trădează stadiul avansat de radicalizare individuală, acești indicatori prezintă utilitate pentru avertizarea timpurie atât din perspectiva practicienilor și autorităților competente în prevenirea și combaterea radicalizării, cât și pentru societatea civilă, în vederea creșterii gradului de conștientizare cu privire la identificarea discursului radical întâlnit în mediul online.

The article analyzes the primary cognitive and behavioral indicators observable following the manifestation of the Islamic radicalization process, specifically the advanced stage of radicalization. The research scope is also related to identifying signals of Islamic radicalization by utilizing a methodology based on the analysis of cases of radicalization among Romanian citizens.

As the research aims to analyze the main signals indicating the advanced stage of individual radicalization, these indicators are valuable for early warning, both from the perspective of practitioners and competent authorities in preventing and combating radicalization. They are also beneficial for civil society to increase awareness regarding the identification of radical discourse encountered in the online environment.

Cuvinte-cheie:

semnale ale radicalizării; stadiul avansat de radicalizare; prevenire și avertizare timpurie; radicalizare islamică; cognitiv și comportamental.

Keywords:

signs of radicalization; advanced stage; prevention and early warning; islamic radicalization; cognitive and behavioral.

Info articol

Primit: 1 noiembrie 2023; Evaluat: 29 noiembrie 2023; Acceptat: 15 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Drăgan, I. M. 2023. „Semnale de avertizare privind stadiul avansat de radicalizare islamică”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 109-122. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-49>

De la extinderea manifestării fenomenului jihadist în Europa, începând cu atacurile teroriste din perioada 2004-2005, conceptul de radicalizare a început să beneficieze de o atenție sporită în domeniul cercetării academice. Cu toate acestea, stadiul actual al cunoașterii rămâne incomplet: definițiile care teoretizează fenomenul radicalizării pot varia, iar cauzele și factorii care determină la nivel individual declanșarea procesului de radicalizare sunt variabile. Cu toate acestea, în mod unanim, cercetătorii, specialiștii și practicienii în domeniul prevenirii radicalizării au evidențiat necesitatea identificării semnalelor timpurii ale radicalizării, în scopul dejucării de către autorități a tentativelor de angajare a persoanelor radicalizate în acțiuni teroriste.

În acest sens, în prezentul articol se propune analizarea aplicabilității indicatorilor avansării procesului de radicalizare islamică, prin utilizarea unei metodologii de cercetare care se bazează pe studiul cazurilor cetățenilor români radicalizați. Premisa articolului pornește de la ideea că, deși cauzele care declanșează procesul de radicalizare pot varia de la individ, la individ, semnalele care indică starea avansată de radicalizare urmează un pattern repetitiv în majoritatea cazurilor de radicalizare islamică. Motivul pentru care acest articol prezintă procesul de radicalizare, exemplificat prin prisma tipologiei radicalizării islamice, subzistă în faptul că, în urma metodologiei aplicate, a reieșit că incidența cazurilor de radicalizare de tip religios jihadist este preponderentă în România, raportat la alte tipuri de radicalizare, respectiv politică, etnică sau ecologică.

Întrebările necesare cercetării la care urmează să răspundă acest articol sunt: Care sunt indicatorii la nivel cognitiv identificați în narativul persoanelor radicalizate? Care sunt principalele schimbări de comportament care pot fi asimilate drept indicatori comportamentali ce reflectă stadiul avansat de radicalizare?

În acest sens, articolul are ca principale obiective evidențierea unui set de indicatori calitativi, expuși dintr-o dublă perspectivă (cognitiv și comportamental), care pot constitui semnale de avertizare timpurie cu privire la stadiul avansat de radicalizare, pornind de la aplicabilitatea acestora în cazurile cetățenilor români radicalizați. Elementul de noutate cu care acest articol țintește să contribuie la îmbogățirea cercetării în domeniul prevenirii radicalizării constă în deplasarea atenției de la analiza cauzelor și a factorilor care conduc la radicalizare, fapt adeseori tratat în literatura de specialitate, spre analiza principalelor instrumente de avertizare care pot fi utilizate atât de societatea civilă, cât și de autorități în vederea identificării stadiului avansat de radicalizare. Cu toate acestea, dilema subzistă într-o întrebare intens dezbătută de teoriile psihologice: cum operează schimbarea simțului identității în cazul tinerilor europeni, modelați de un mediu cu valori democratice, liberale și de libertatea de exprimare pentru a rezona cu practicile brutale, promovate ca legitime de organizațiile teroriste? (Campelo și alții 2018, 1-14)

În acest context, este necesar de menționat faptul că, în medii regionale, dominate de regimuri autoritare, aplicarea restrictivă a unei religii rigide și folosirea forței pentru impunerea respectării Legii Sharia, ideea de utilizare a violenței extreme

pentru implementarea unor obiective religioase reprezintă un aspect înrădăcinat în mentalul colectiv ca fiind legitim, o tradiție a locului, în fața căreia cetățenii au dobândit reziliență emoțională de-a lungul vremii ([Hirsi Ali 2015](#)). În schimb, în articolul de față, cazurile analizate se raportează la cetățenii români, modelați de valorile democratice ale mediului european, fapt pentru care analizarea procesului de schimbare a mentalităților și convingerilor anterioare prin preluarea abordărilor radicale prezintă utilitate pentru înțelegerea manifestării fenomenului și la nivel macro, în plan european și național.

Concepte teoretice referitoare la radicalizare

Conceptul de radicalizare este explicat printr-o varietate de definiții în literatura de specialitate ([Kundnani 2012](#), 3-25), în esență explicând etapizarea unui proces individual sau colectiv, caracterizat prin adoptarea unei ideologii violente și a unui sistem de credințe extremiste. De altfel, procesul de radicalizare poate avea ca finalitate o dublă perspectivă – obținerea de schimbări în societate, aduse de ideologia promovată sau conturarea unor obiective, determinate de actori nonstatali.

Deși conceptul nu beneficiază de o definiție unanim acceptată ([Veldhuis și Staun 2009](#), 4), radicalizarea poate fi definită ca proces etapizat care folosește socializarea drept catalizator pentru mobilizare în scopuri violente și promovarea unei ideologii extremiste, chiar dacă nu conduce la materializarea unor acțiuni violente ([Hafez și Mullins 2015](#), 958-975), ori poate fi explicată într-un mod complex drept un proces individual sau colectiv (de grup), caracterizat de promovarea unei ideologii extremiste, care implică o viziune dicotomică asupra lumii și delegitimizarea autorității statale, prezentând elemente precum utilizarea presiunii și a constrângerii, a diferitelor forme de violență politică sau acte de extremism violent sub formă de terorism și crime de război ([McCauley și Moskalenko 2011](#), 415-433). Deși definițiile pot varia, în raport cu explicarea fenomenului, se regăsesc elemente comune care caracterizează procesul de radicalizare, precum: gradualitatea procesului de radicalizare, legitimizarea și motivarea violenței pentru atingerea unor obiective, promovarea și însușirea unei ideologii extremiste și a abordărilor radicale.

În strânsă legătură cu noțiunea de etapizare a procesului de radicalizare, există diferite încadrări ale conceptului de radicalizare, pornind de la diferența dintre radicalizare ca proces cognitiv, de aderare și de incorporare la nivel psihologic a unui set de credințe extremiste, radicale ([Hardy 2018](#), 79) și radicalizare ca proces comportamental, care implică atitudini și comportamente extremiste, ce poate determina recurgerea la acte de violență ([Neumann 2013](#), 873-893). În acest sens, două școli de gândire psihologică oferă cadrul conceptual pentru înțelegerea complexității etapelor procesului de radicalizare, în sensul expus anterior, respectiv nivelul cognitiv, de incorporare a ideologiei violente, și nivelul comportamental, de materializare a unor schimbări de atitudine sau obiceiuri, în acord cu transpunerea elementelor ideologice ([Wolfowicz și alții 2020](#)).

Școala de gândire cognitivă investighează mecanismele gândirii umane și modalitățile de realizare a schimbărilor de percepție, de mentalitate și valorile unei persoane, pornind la sensul de la ideea potrivit căreia, în spatele fiecărei schimbări, există un mecanism de raționalizare. Aplicabilitatea acestei școli de gândire raportată la radicalizare conduce la premisa potrivit căreia procesul de radicalizare se derulează ca mod de încorporare și construire a ideilor radicale. Pe de altă parte, teoria behavioristă explică comportamentul individului ca un proces dinamic de învățare, asimilare și experimentare a unor atitudini, acțiuni, obiceiuri. Aplicabilitatea teoriei behavioriste în radicalizare se observă în majoritatea programelor de deradicalizare, în care indivizii trec printr-un nou proces de învățare a unor comportamente și tipare moderate, pentru a fi substituite celor radicale (Benevento 2020).

Relevanța acestor teorii constă în diferențierea dintre radicalizarea cognitivă și radicalizarea comportamentală, raportat la predispoziția de a răspunde și de a înregistra reacții violente în plan acțional și de a se angaja în comiterea de acte teroriste, fiind esențiale în domeniul cercetării combaterii radicalizării și terorismului. Astfel, pornind de la tipologia atitudine-intenție-comportament, modelul clasic piramidal diferențiază între atitudinile radicale care pot fi evaluate prin examinarea sprijinului, motivării sau acceptării comportamentelor radicale, și comportamentele radicale, comportamente delimitate, de asemenea, în funcție de tipul motivației ideologice – nonviolentă (activism) și violentă (radicalism) (McCaughey și Moskalenko 2017, 205-216).

Comportamentele radicale motivate de o ideologie violentă reprezintă manifestarea procesului de radicalizare, constituind în esență, un subtipar al terorismului ca manifestare letală a violenței motivate ideologic, în sensul în care există mai multe persoane radicalizate decât persoane care comit acțiuni teroriste, dar majoritatea teroriștilor sunt implicit și persoane radicalizate (Wolfowicz și alții 2020). De asemenea, un aspect important referitor la specificitatea procesului de radicalizare este că procesul este treptat, o persoană adoptând sisteme de credințe care justifică recurgerea la violență pentru a produce schimbări sociale, putându-se astfel identifica două dimensiuni diferite ale manifestării – susținerea unor credințe, acționându-se în conformitate cu acestea ori adoptarea de credințe radicale, fără a se trece în plan acțional (Maskaliunaite 2015).

Opinii potrivit cărora radicalizarea este un proces gradual care presupune o etapizare a fazelor de radicalizare, ce nu întotdeauna se materializează în comiterea de acte de violență (Björge și Horgan 2009) sunt frecvent întâlnite în literatura de specialitate, evidențiindu-se distincția dintre acceptarea unei ideologii radicale și implicarea activă în comiterea de acte de violență, în concordanță cu elementele ideologice extremiste împărtășite (Wilner și Dubouloz 2010, 33-51). Tocmai raportat la această opinie împărtășită în literatura de specialitate, distincția este important de operat, pentru a evidenția delimitarea unor etape specifice procesului de radicalizare, conținând indicatori specifici, care permit autorităților dejucarea unor acte de violență, pentru a nu trece la planul acțional de către persoana radicalizată (Silke 2011).

În sprijinul acestei viziuni, se poate sublinia faptul că etapizarea procesului de radicalizare a fost caracterizată în literatura de specialitate sub forma mai multor teorii ([Hofmann 2012](#), 104-113). Unul dintre primele modele ale gradualității procesului a fost evidențiat prin prisma celor patru trepte ale radicalizării, care constau în perioada de preradicalizare a individului, aceea de percepere a unei categorii sociale sau a unui eveniment declanșator ca fiind greșit, urmată de încadrarea acestora drept injuste, revoltătoare, etapa a treia fiind cea a atribuirii responsabilității încheiată prin demonizarea categoriei sociale sau guvernamentale ([Borum 2003](#), 7-10). O altă teorie identifică șase faze ale procesului de radicalizare, explicată prin prisma complexității psihologice a procesului de radicalizare, în sensul în care sentimentul de injustiție declanșează justificarea utilizării violenței, continuată de culpabilizarea categoriilor sociale targetate și dezumanizarea acestora, folosind un limbaj specific ideologic și simbolic, precum și plasarea responsabilității, în scopul îndeplinirii misiunii divine, și minimalizarea efectelor acțiunilor teroriste ([Dalgaard-Nielsen 2010](#), 797-814).

Pe de altă parte, procesul de radicalizare este explicat ca fiind etapizat în trei faze, pornind de la radicalizare, mobilizare și angajarea în acțiuni teroriste ([Sinai 2012](#)), mobilizarea fiind determinată de catalizatori sub formă de trigger, precum contactele cu o organizație teroristă, capacitatea de a se antrena și disponibilitatea de a acționa în scopuri teroriste, aceste trigger declanșând ultima fază a procesului. Cu toate acestea, în contrast cu teoria celor trei trepte care evidențiază gradualitatea procesului de radicalizare, teoria celor șase etape, dar și teoria radicalizării în patru etape reflectă cu preponderență elemente cognitive care ar putea fi caracterizate drept manifestări conceptuale în faza de însușire și sedimentare a ideologiei violente, intensificate de factorul socializării sau de existența contactelor. Astfel, din perspectiva explicării mecanismelor psihologice, aceste ultime două teorii reflectă etapa de internalizare, de asimilare și de identificare a individului, însă nu evidențiază tranziția individului care ar putea semnala trecerea în plan acțional.

Un alt aspect esențial care de multe ori contribuie la eșecul identificării timpurii a semnalelor radicalizării îl constituie perioada incubării ([United States Bipartisan Policy Center 2011](#)), înțelesă ca interiorizarea convingerilor radicale o perioadă determinată, succedată de un punct de cotitură, de la care se pot dezvolta două scenarii: avansarea procesului de radicalizare și manifestarea în plan comportamental, sau abandonarea convingerilor radicale și oprirea procesului de radicalizare. De asemenea, dezvoltarea procesului poate fi caracterizată de un ritm alert de câteva luni sau poate varia până la câțiva ani ([United States Bipartisan Policy Center 2011](#)).

Așa după cum s-a reliefat anterior prin expunerea teoriilor cu privire la etapele procesului de radicalizare, este important de clarificat faptul că schimbările de comportament, ca manifestare a reacției la încorporarea elementelor ideologice, reprezintă o etapă anterioară stadiului avansat de radicalizare, însă oferă indicatori vizibili, timpurii cu privire la riscurile existente. Un alt aspect important de menționat este faptul că, indiferent că este vorba despre cauzele care predispon o

persoană la radicalizare sau despre factorii de vulnerabilitate preexistenți (Bongar 2007), aceste aspecte trebuie analizate în mod particular, în egală măsură cu individualizarea semnalelor care reflectă etapele procesului de radicalizare a unei persoane (Schmid 2013). În acest sens, pentru înțelegerea nuanțelor conceptuale, este imperativă analizarea cazurilor de radicalizare și a elementelor particulare care indică gradualizarea procesului de radicalizare, în vederea determinării unui tipar al trăsăturilor comune, fapt ce prezintă utilitate pentru un grad crescut de conștientizare cu privire la reziliența la conținutul și narativul extremist (Stephens și Sieckelinck 2020, 142-165).

Indicatorii de la nivel cognitiv ai radicalizării

Indicatorii cognitivi pot fi identificați în raport cu convingerile unui individ, fapt care poate reliefa mentalitățile și ideile radicale ale unei persoane și prezența elementelor ideologice violente. Astfel, pornind de la varietatea definițiilor care explică radicalizarea, se poate observa că, în mod preponderent, fenomenul este explicat ca o schimbare de percepție și convingeri a individului, cu orientare spre violență și abordări extremiste (McCauley și Moskalenko 2008). Raportat la elementele definitorii ale conceptului, pentru a cerceta incidența radicalizării cognitive, în primă instanță este necesar să se cerceteze prezența, în primul rând, a unor schimbări de percepție și convingeri ale individului la un punct de cotitură din viața acestuia. Astfel, modelul de avertizare timpurie, realizat de Center for the Study of Democracy, propune trei indicatori care sugerează radicalizarea la nivel cognitiv (Khader și alții 2019), precum: exprimarea nemulțumirilor în mod deschis față de stat sau autorități (cu precizarea că, în statele care întâmpină dificultăți economice sau de altă natură, este un indicator normal, care nu reflectă indicii cu privire la radicalizare), existența unei viziuni dicotomice cu privire la un anumit subiect, respectiv gândire alb-negru de tip „noi versus ei” și respingerea legitimității autorității statale. De asemenea, un alt indicator propus constă în schimbarea persoanei în mod brusc de la afișarea unui interes scăzut pentru religie sau chiar inexistent, la opinii vehemente și absolutiste, în raport cu interpretări religioase (Webb 2017, 7-12).

De asemenea, un aspect deosebit de important de luat în considerare sunt modalitățile de exprimare a convingerilor radicale, respectiv mediul online, fapt evidențiat prin numeroasele cazuri de radicalizare și autoradicalizare prin intermediul mijloacelor virtuale (platforme de socializare online, jocuri video), folosite ca instrument principal, odată cu accelerarea impactului tehnologiilor asupra societății (Akram și Nasar 2023, 279-296). Astfel, cele mai întâlnite semnalele care indică radicalizarea în mediul online, ca materializare și exprimare a convingerilor radicale, au fost identificate ca fiind diseminarea materialelor violente cu conținut instigator la ură și discurs radical, precum și a fotografiilor și materialelor de o violență extremă care promovează exterminarea unor categorii sociale, religioase sau naționale, iar, pe de altă parte, folosirea unui limbaj extremist, a unor expresii din retorica proISIS sau antieuropeană, antisemitică sau antiamericană (Rowe și Saif 2016, 329-338).

În vederea evidențierii premiselor de cercetare din acest articol, metodologia care a stat la bază a fost constituită din analiza calitativă a cazurilor de radicalizare islamică a cetățenilor români. În urma analizării cazurilor de radicalizare islamică, s-a observat, în primul rând, aplicarea teoriei radicalizării online prin intermediul platformelor virtuale și modalitatea de autoradicalizare, incidente în toate cazurile studiate. Un al doilea aspect observat îl constituie aplicarea teoriei gradualității procesului de radicalizare, dar și prezența unei perioade de incubare la nivel cognitiv, anterioară dezvoltării comportamentelor radicale. Cazurile analizate au reliefat că procesele de radicalizare s-au petrecut într-o perioadă relativ scurtă de timp, între un an sau doi ani. Este de menționat că, anterior declanșării procesului, subiecții care nu fac parte dintr-un cadru regional care să-i predisună la accețiunea colectivă a cutumelor și legii Sharia (Hirsi Ali 2015), de regulă trec printr-o criză identitară, înțeleasă ca factor de vulnerabilitate către radicalizare .

În cazurile studiate, la criza identitară a persoanelor analizate, înțeleasă sub forma pierderii scopului și sensului în viață, a viziunii sau a apartenenței la valorile naționale sau sociale cunoscute, s-a adăugat, anterior radicalizării, interacțiunea cu elemente de cultură islamică la nivel individual sau ca urmare a interacțiunii cu persoane musulmane. Cu toate acestea, aspectul care trebuie clar diferențiat în cazurile de față este acela că interacțiunea cu elemente de cultură islamică sau cu persoane de credință islamică a avut loc raportat la abordări radicale, și nu moderate ale religiei, sens în care acest fapt ar trebui să atragă atenția asupra interpretărilor greșite, potrivit cărora interacțiunea cu elemente de cultură islamică sau cu persoane conduce automat către riscuri de radicalizare. Principalul criteriu de diferențiere constă în abordări moderate vs. abordări radicale construite la nivel cognitiv, în raport cu religia islamică.

Gradualitatea procesului de radicalizare, observată în toate cazurile analizate, își găsește aplicabilitate în existența a patru etape. Într-o primă etapă, se notează contactul și germinarea unor mentalități radicale, extremiste, acceptarea acestora ca fiind normale, ca urmare a unor vulnerabilități legate de vârstă, personalitate, context psihoemoțional sau social, care determină accelerarea încorporării elementelor de ideologie radicală. În cea de-a doua etapă, urmează afilierea și validarea acestora, precum și acțiuni repetitive, sistematice, de încorporare, concomitent cu izolarea subiectului.

Cea de-a treia etapă reprezintă etapa de acțiune, în care subiecții doresc împărtășirea și diseminarea materialelor și narativelor aferente ideologiei extremiste, precum și atragerea unor noi adepți, preluând rolul activ de promotor, de continuator al textelor radicale. În ultima etapă, este de menționat că sentimentele intense de ură, învrăjbire, fecundate și accelerate în timp de îndemnul repetat la acțiuni violente ale textelor și materialelor jihadiste urmează un punct culminant, într-o etapă avansată de radicalizare, în care subiectul trece din planul psihologic și verbal în plan acțional, dedându-se la acte de violență extremă, după modelul celor vizualizate în materialele jihadiste și executate de modelele jihadiste sau de membri ai

organizațiilor teroriste de inspirație (decapitări colective, execuții în masă, tortură). Aceste violențe extreme produc un impact psihologic și mai profund decât în mod normal, ca urmare a trei indicatori: acțiunile sistematice și repetitive de vizualizare și îndoctrinare a subiecților, ceea ce le determină rezistența la contraargumente, mistificarea și simbolismul care însoțește violențele realizate de grupările teroriste, precum și atașarea unei misiuni personale, dar și de grup, tipică narativelor jihadiste ([Chifu, Popescu și Nedea 2012](#), 11-72).

În toate cazurile cu cetățeni români radicalizați, se observă în unanimitate **elemente comune** ale ideologiei islamice violente, prezente în narativul folosit în interacțiunea cu persoane din jur, dar și cel răspândit în mediul online pe platformele de socializare și în jocurile video, cu scopul de a modifica setul de percepții al utilizatorilor online. De asemenea, pe lângă elementele ideologice prezente în narativul de propagandă, se reliefează aspecte care subliniază interpretările eronate ale religiei islamice, ale valorilor și scopurilor religioase, respectiv elemente comune de interpretare radicală a textelor din Coran și Hadith-urilor islamice ([Abu Melhim și alții 2023](#), 89-102).

Raportat la metodologia utilizată, am identificat următorii indicatori ai radicalizării, pe care persoanele din cazurile analizate le-au prezentat la nivel cognitiv:

- **Proslăvirea urii și a violenței față de „necredincioși”**, fapt ce excede simplei intoleranțe cu privire la creștini, evrei sau musulmani moderați.
- **Glorificarea liderilor jihadiști și elogierea jihadului** se observă din două perspective: atât prin intermediul platformelor virtuale (jocuri video cu eroi jihadiști) sau al rețelelor sociale, prin care sunt expuse acțiunile de violență ale liderilor jihadiști drept exemplu pentru promovarea scopurilor jihadiste, cât și în timp real prin elogiarea acestora în fața cercurilor sociale de contact sau în fața familiei și rudelor.
- **Asimilarea sinuciderii ca legământ și dovadă a credinței și îndeplinirii voinței lui Allah** apare ca urmare a unei interpretări distorsionate a citatelor din Coran, care vorbesc despre jihad, în special prin desprinderea sunetelor referitoare la jihad de contextul anterior și de distincția dintre domeniul spiritual și cel militar. Militarizarea jihadului s-a adus în mentalul colectiv ca fiind interpretarea originală din Coran ca urmare a școlilor de gândire islamice care au asimilat jihadul pe timp de război împotriva nonmusulmanilor ce atacă musulmani ca fiind aplicabilă și în cazul timpurilor de pace împotriva oricărui nonmusulman care nu acceptă islamismul. Astfel, ideea de jihad spiritual s-a extins la aceea de jihad înțeles în sens militar ([Amin 2014](#), 1-20). De asemenea, conceptul de sacrificiu uman, de martiriu a plecat de la faptul că, în Coran, este specificat faptul că martirilor li se iartă toate păcatele și se ridică la cel mai înalt dintre cele șapte nivele ale paradisului, nefiind necesare nici măcar efectuarea rugăciunilor funerare asupra trupului martirilor, presupunând că toate păcatele le-au fost iertate și s-au urcat imediat la cer ([Hirsi Ali 2015](#)).
- **Preluarea acronimelor jihadiste islamice** se observă ca pattern în majoritatea cazurilor de radicalizare, ca materializare a efectului de copy-cat. În cazurile din România, doi subiecți și-au preluat acronime jihadiste ISIS.

Un alt aspect caracteristic îl constituie însușirea limbajului specific discursului jihadist și a termenilor specifici din islamism pentru a denumi noțiuni religioase legate de credință, obligații, obiceiuri (takia, sunnah, shahrib, fatwa etc.) ca și a unor sloganuri și expresii folosite de membrii DAESH, însoțite de motivații religioase regăsite în textele Coranului.

- **Lipsa respectului față de autorități și incapacitatea de a înțelege consecințele acțiunilor săvârșite, raportat la gradul de pericolozitate socială.** În toate cazurile, niciun subiect nu dovedea un grad de conștientizare sau de asumare referitor la gravitatea acțiunilor săvârșite. În acest sens, se observă incidența indicatorilor prezentați teoretic anterior și la nivel practic, precum gândirea dicotomică „noi versus ei” cu privire la obiectivele jihadiste, delegitimizarea autorităților naționale și europene, precum și utilizarea limbajului extremist în materiale online și a violenței extreme, însoțit de un discurs radical, instigator la violență.

Indicatorii de la nivel comportamental ai radicalizării

În literatură, au fost evidențiate o serie de indicii care sugerează faza avansată de radicalizare islamică, înțeleasă în sensul fazei premergătoare trecerii în plan acțional, care pot fi încadrați ca schimbări de comportament, anteriori angajării în acțiuni teroriste de tip jihadist precum: schimbări vizibile în stilul vestimentar și comportamental, înstrăinarea de familie și de vechii prieteni și formarea unui alt cerc de prieteni care împărtășesc idei radicale, religia devine o explicație pentru orice, la aceasta făcându-se referire constant, opresiunea musulmanilor moderați ca necredincioși (Schmid 2013), participarea la antrenamente, la lupte sau interesul pentru armament, substanțe explozive, participarea la seminare religioase ale predicatorilor radicali, vizitarea site-urilor jihadiste și viziunea videoclipurilor jihadiste, susținerea lecțiilor de limbă, urmate de excursii în străinătate, eforturi de sustragere a detectării (pierderea pașaportului etc.), schimbarea bruscă a vestimentației cu haine occidentale, anterioare atacului terorist (Bötticher și Mareș 2012, 256-257).

Un alt set de indicatori comportamentali propus în literatură constă în identificarea unor schimbări de comportament, raportat la: întreruperea activităților de ascultat muzică, televizor, cinema, schimbarea dramatică a obiceiurilor alimentare, oprirea oricăror activități sportive; schimbări în vestimentație, schimbarea cercului de prieteni și ruperea relațiilor cu familia (Schmid 2016, 26-32). În vederea evaluării incidenței acestor indicatori asupra comportamentului persoanelor radicalizate, un aspect esențial îl constituie noțiunea de imagine de sine, definită drept percepția pe care un individ o atribuie cumulului de caracteristici și atribute cognitive, sociale, emoționale și trăsături identitare pe care le deține. Imaginea de sine constituie punctul de plecare, raportat la mecanismele și acțiunile pe care un individ le va dezvolta sau le va aplica ca reacție a imaginii de sine sau a modului în care aceasta este afectată de percepția comunității căreia îi aparține (Chifu, Popescu și Nedea 2012, 11-72).

Teorii psihosociale (Arena și Arrigo 2005, 485-504) au explicat importanța imaginii de sine și a identității personale în procesul de radicalizare, în sensul în care o imagine de sine distorsionată, erodată, instabilă contribuie în mare măsură la încorporarea ideologiei violente. Pe de altă parte, identitatea personală joacă un rol crucial în radicalizare, deoarece, de cele mai multe ori, procesul în sine se declanșează ca urmare a unei crize identitare, de căutare a scopului și semnificației în viață sau de pierdere a sentimentului de identificare din trecut (Ferguson și McAuley 2020). Identitatea poate fi pierdută la nivel personal prin deconectarea de fostele valori, principii, mentalități, stil de viață sau la nivel social, sub forma izolării și căutării unui sentiment de apartenență în altă comunitate, cu valori diferite.

Astfel, se observă în procesul de radicalizare cum subiecții își pierd vechea reprezentare a vieții și dobândesc etapă, cu etapă, mai intensificat, o identificare puternică, cu un stil de viață total opus, care marchează o schimbare drastică, rapidă privitoare la noul simț al identității pe care îl dobândesc. În acest sens, următorii indicatori la nivel comportamental au fost identificați drept caracteristici stadiului avansat de radicalizare în cazurile studiate:

- **La nivel fizic**, s-au identificat în majoritatea cazurilor schimbări în îmbrăcămintea purtată (niqabul), modificări coordonate la nivel hormonal pentru a determina creșterea rapidă a bărbii Sunnah și adoptarea unui stil vestimentar similar cu cel al unui model jihadist preluat, dar și modificări ale regimului alimentar.
- **La nivel emoțional**: identificarea cu modele de războinici jehadiști și preluarea misiunii personale de martiriu, sacrificiu înțeles sub forma atât a victimelor constituite din infideli sau musulmani moderați, cât și a sinuciderii, ca o garanție, sub forma obținerii paradisului.
- **Îndemnuri la violență și luptă** apărute în materialele jehadiste prin apologia martiriului, însoțite de scene video și auditive prezentând atacuri teroriste împotriva statelor europene, văzute ca demoni (djini), luptători teroriști în timpul antrenamentelor, detonarea unor mașini cu explozibil în locuri publice și atrocități umane împotriva creștinilor și evreilor, comise de către membrii teroriști. De asemenea, prezentarea către public a materialelor care constau în execuții publice, decapitări, incendieri sau profanări de cadavre are rol de intimidare publică, de insuflare a terorii și fricii, dar și de atragerea de adepți din categorii sociale vulnerabile, precum tinerii sau copiii, care pot fi instigați ușor la violență, aflându-se într-o perioadă propice însușirii de noi idei sau orientări promovate prin mijloace moderne (jocuri video, platforme de socializare).
- **La nivel social**, este de observat perioada de izolare pe care subiecții au petrecut-o înainte și în timpul procesului de radicalizare, fapt care a contribuit decisiv la intensificarea încorporării ideologiei extremiste. Pe lângă faptul că fiecare subiect a demonstrat o totală respingere a vechilor grupuri sociale, inclusiv a propriei familii, pe considerentul identificării persoanelor prin asocieri precum „*infidel*”, „*necredincios*”, „*moderat*”, de observat este și dorința aproape unanimă a acestuia de a fi integrat, inclus în grupările teroriste: ori

de a pleca în Siria și de a se alătura ISIS, ori de a demonstra loialitate și de a câștiga încrederea membrilor grupărilor teroriste. De asemenea, pentru a se integra la nivel de comunitate și pentru a-și îndeplini obiectivele jihadiste, se poate sublinia și învățarea limbii arabe în cursul procesului de radicalizare. Învățarea limbii autohtone poate fi calificată drept un pas pentru însușirea noii identități, în sensul în care recitarea Coranului și a altor texte islamice, precum și adresarea ideologiei categoriilor vizate, specifice presupun cunoașterea limbii arabe, dar și sentimentul de autenticitate al apartenenței la grupurile islamice radicale.

- **La nivel religios**, este de subliniat faptul că identitatea personală și cea socială a subiecților sunt înghițite de identitatea religioasă pe care aceștia și-o atribuie. De altfel, specific radicalizării este nu numai ideologia violentă încorporată, ci și maniera extremistă, absolutistă de a reduce întreaga existență numai la obiective religioase și la identificarea valorii ca individ și a sensului vieții numai la acest rol.
- **Călătoriile în străinătate** au fost identificate anterior avansării procesului de radicalizare, în mod parțial, fiind un factor accelerator sau declanșator al radicalizării, raportat la interacțiunea cu persoane radicalizate în Franța sau la manifestarea dorinței de a pleca în Siria și la căutarea de modalități logistice și financiare de a pleca din România.

În acest sens, se observă, pe de o parte, că nu toate persoanele radicalizate prezentau tot setul de indicatori prevăzuți în literatura de specialitate: unele persoane își însușeau un nou stil vestimentar sau un acronim jihadist, pe când altele, nu. De asemenea, doar o parte dintre persoane urmărea să plece în Siria pentru a se alătura ISIS, obiectiv care nu a fost, cel puțin verbalizat, în mod unanim.

Cu toate acestea, izolarea, îndepărtarea sau ruperea legăturilor cu prietenii și familia, ori tensiunile de la locul de muncă au reprezentat un indicator la nivel social existent în toate cazurile, fapt evidențiat și în literatura de specialitate ([Grossman 2018](#), 155-170), raportat la gândirea dicotomică, absolutistă pe care subiecții o prezentau în viața de zi cu zi. Un al doilea indicator la nivel comportamental, identificat în toate cazurile, este agresivitatea și violența extremă, materializate atât la nivel verbal, cognitiv, cât și intențional, în sensul expunerii explicite ori prin diseminare de materiale, sau la nivel individual, intenția de a ucide necredincioșii și de a îndeplini obiectivele ISIS.

Un al treilea indicator comportamental comun îl reprezintă acțiunile de promovare a propagandei jihadiste și a ideologiei extremiste ISIS sub diferite forme (materiale video, fotografii, materiale scrise, jocuri video violente), cu scopul de a atrage noi adepți și de a îndemna la comiterea de atacuri teroriste. De fapt, în esență, s-a evidențiat faptul că scopul recrutării și atragerii noilor adepți către ideologia extremistă constituie unul dintre cele mai certe semnale, în cazul radicalizării, fiind indubitabil în raport cu alți indicatori care trebuie corelați și analizați în complexitate ([Silke și Brown 2016](#), 129-150).

Concluzii

Principalul aspect rezultat în mod evident din analiza cazurilor de radicalizare se referă la faptul că, deși la nivel cognitiv, toți subiecții împărtășeau aceleași elemente ideologice violente și obiective de exterminare a necredincioșilor și de purtare a jihadului, manifestarea la nivel comportamental implica elemente particularizate în funcție de afinitățile fiecărui subiect. De asemenea, așa după cum am evidențiat anterior, există o bază comună și în cazul indicatorilor comportamentali, observată mai ales în schimbările de dinamică din raporturile sociale ale subiecților.

Un al doilea aspect important de reținut este că unul dintre elementele cele mai pregnante la nivel unanim prezentate de subiecți îl constituie acțiunile de diseminare și de promovare a ideologiei violente atât în mediul virtual, cât și în cercurile sociale. Acest element este puternic însoțit de verbalizarea obiectivelor și misiunii „de purtare a jihadului”, prezent în narativele tuturor subiecților analizați. Deși indicatorii comportamentali care au reieșit din analiza cazurilor marchează schimbările de atitudini și de obiceiuri ale persoanelor radicalizate într-un mod vizibil, aceștia trebuie analizați la nivel particular și cumulați cu alte aspecte pur individuale din istoricul persoanelor, pentru a concluziona asupra incidenței radicalizării. Cu toate acestea, exprimarea directă și neechivocă a elementelor de ideologie violentă cu conținut extremist, dar și a obiectivelor jihadiste constituie indicatorul comun și indubitabil, reliefat în această analiză.

Referințe

- Abu Melhim, M.H., Y.M. Al-Shurman, F.A. Zainelabdin, Y.A. Rabab'a, R.A. BaniSaeed și M.A. Rababah.** 2023. "ISIS' miscontextualization of hadith through the strategic linguistic propaganda: A socio-political analysis." *Journal of Islamic Thought and Civilization* 13 (1): 89-102. doi:<https://doi.org/10.32350/jitc.131.07>.
- Akram, M. și A. Nasar.** 2023. "Systematic review of radicalization through social media." *Ege Akademik Bakis* 23 (2): 279-296. doi:<https://doi.org/10.21121/eab.1166627>.
- Amin, El-Sayed M.A.** 2014. *Reclaiming Jihad: A Qur'anic Critique of Terrorism*. Markfield: The Islamic Foundation.
- Arena, M.P. și B.A. Arrigo.** 2005. "Social Psychology, Terrorism, and Identity: A Preliminary Re-examination of Theory, Culture, Self, and Society." *Behavioral Sciences and the Law* (Wiley InterScience) (23): 485-504. doi:10.1002/bsl.653.
- Benevento, A.** 2020. "Understanding the process of radicalisation from psychological perspective." https://bpy.bilgi.edu.tr/media/document/2020/04/15/psychology-literature-on-radicalisation_aysenur-benevento.pdf.
- Bjørgo, T. și J.G. Horgan.** 2009. *Leaving terrorism behind. Individual and collective disengagement*. Abingdon, UK: Routledge.
- Bongar, B.M.** 2007. *The psychology of terrorism*. New York: Oxford University Press.
- Borum, R.** 2003. "Understanding the terrorist mindset." *FBI Law Enforcement Bulletin* 72 (7): 7-10.

- Bötticher, A. și M. Mareș.** 2012. "Extremismus. Theories – Konzepte – Formen." Munich: Oldenbourg Verlag: Ministry of the Interior of Brandenburg. doi:10.1524/9783486714357.
- Campelo, N., A. Oppetit, F. Neau, D. Cohen și G. Bronsard.** 2018. "Who are the European youths willing to engage in radicalisation? A multidisciplinary review of their psychological and social profiles." *European Psychiatry* 52: 1-14. doi:10.1016/j.eurpsy.2018.03.001.
- Chifu, I., O. Popescu și B. Nedea.** 2012. *Religion and conflict radicalization and violence in the wider Black Sea region.* Bucharest): ISPRI Publishing.
- Dalgaard-Nielsen, A.** 2008. *Studying violent radicalization in Europe, Part II: The potential contribution of socio-psychological and psychological approaches.* Copenhagen: DIIS Working Paper.
- _____. 2010. "Violent Radicalisation in Europe: What We Know and What We Do Not Know." *Studies in Conflict & Terrorism* 33 (9): 797-814.
- Ferguson, Neil și James W. McAuley.** 2020. "Staying Engaged in Terrorism: Narrative Accounts of Sustaining Participation in Violent Extremism." *Frontiers in Psychology. Sec. Personality and Social Psychology.* doi:https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01338.
- Grossman, M.** 2018. "The role of families and civil society in detecting radicalisation and promoting disengagement from violent extremism." *Combating Violent Extremism and Terrorism in Asia and Europe—From Cooperation to Collaboration* 155-170.
- Hafez, M. și C. Mullins.** 2015. "The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism." *Studies in Conflict & Terrorism* 38 (11): 958–975. doi:https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1051375.
- Hardy, Keiran.** 2018. "Comparing Theories of Radicalisation with Countering Violent Extremism Policy." *Journal for Deradicalization* (15): 76-110.
- Hirsi Ali, Ayaan.** 2015. *Heretic, the case for a muslim reformation.* Bucharest, Romania: RAO Distribution.
- Hofmann, D.** 2012. "Review Essay: Twenty Important Journal Articles on Radicalisation to, and De-Radicalisation from, Terrorism. Perspectives on Terrorism." 6 (6): 104–113. http://www.jstor.org/stable/26296897.
- Khader, Majeed, Neo Loo Seng, Jethro Tan, Damien D. Cheong și Jeffery Chin.** 2019. *Learnig from violent extremist attacks: behavioural sciences insights for practitioners and policymakers.* Singapore: World Scientific Publishing.
- Kundnani, A.** 2012. "Radicalisation: The journey of a concept." *Race & class* 54 (2): 3-25.
- Maskaliunaite, A.** 2015. "Exploring the theories of radicalization." *International Studies* 17 (1): 9-26. https://doi.org/10.1515/ipcj-2015-0002.
- McCauley, C. și S. Moskalenko.** 2008. "Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. Terrorism and Political Violence." 20 (3): 415-433. doi:https://doi.org/10.1080/09546550802073367.
- _____. 2011. *Friction: How Radicalization Happens to Them and Us.* New York: Oxford University Press.

- _____. 2017. "Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model ." *America Psychologist* 72 (3): 205-216. <http://doi.org/10.1037/amp0000062>.
- Neumann, P.R.** 2013. "The trouble with radicalization." *International Affairs* 89 (4): 873–893. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12049>.
- Rowe, M. și H. Saif.** 2016. "Mining pro-ISIS radicalisation signals from social media users." *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*. Vol. 10, No.1, pp. 329-338.
- Schmid, A.P.** 2013. "Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review." *ICCT research paper* 97 (1): 22.
- _____. 2016. "Research on radicalisation: Topics and themes." *Perspectives on terrorism* 10 (3): 26-32.
- Silke, A.** 2011. *The psychology of Counter-terrorism*. New York: Routledge Publishing.
- Silke, A. și K. Brown.** 2016. "«Radicalisation»: The transformation of modern understanding of terrorist origins, psychology and motivation." În *State, Society and National Security: Challenges and Opportunities in the 21st Century*, pp. 129-150.
- Sinai, J.** 2012. "Radicalisation into Extremism and Terrorism." *Intelligencer: Journal of U.S. Intelligence Studies* 19 (2).
- Stephens, W. și S. Sieckelinck.** 2020. "Being resilient to radicalisation in PVE policy: a critical examination." *Critical Studies on Terrorism* 13 (1): 142-165. [doi:10.1080/17539153.2019.1658415](https://doi.org/10.1080/17539153.2019.1658415).
- United States Bipartisan Policy Center.** 2011. *Preventing violent radicalisation in America*. Washington DC: National Security Preparedness Group.
- Veldhuis, T. și J. Staun.** 2009. *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendae.
- Webb, E.** 2017. *Spotting the Signs: identifying vulnerability to radicalisation among students*. London: The Henry Jackson Society.
- Wilner, A.S. și C.J. Dubouloz.** 2010. "Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalisation." *Global Change Peace & Security* 22 (1): 33-51.
- Wolfowicz, M., Y. Litmanovitz, D. Weisburd și B. Hasisi.** 2020. "Cognitive and behavioral radicalization: A systematic review of the putative risk and protective factors." *Campbell Systematic Reviews* 16 (3): e1102. <https://doi.org/10.1002/cl2.1102>.

Amenințarea teroristă la adresa infrastructurilor critice din perspectiva riscului infracțional

The terrorist threat to critical infrastructure from the perspective of criminal risk

Drd. Sorina-Denisa POTCOVARU (DRAGNE)*

*Ministerul Apărării Naționale

Abstract

Domeniul infrastructurilor critice s-a dezvoltat ca parte a răspunsului împotriva terorismului. Chiar dacă s-a făcut tranziția către o abordare de tip *all-hazards approach*, terorismul rămâne o amenințare semnificativă la adresa entităților care furnizează servicii esențiale. Reliefarea cadrului legislativ oferă o nouă perspectivă din punctul de vedere al corelațiilor dintre cele două concepte, *infrastructuri critice* și *terorism*, abordând terorismul sub aspectul riscului infracțional. Prin incriminarea infracțiunilor de terorism, intenția legiuitorului este aceea de a proteja valorile sociale, inclusiv cele care sunt dependente de funcționarea infrastructurilor critice. Nu în ultimul rând, exemplificarea prin intermediul cazurilor din jurisprudență contribuie la identificarea vulnerabilităților și la construirea scenariilor de risc, bazate pe materializarea riscului infracțional.

The field of critical infrastructure protection emerged as part of the fight against terrorism. Although a transition to an all-hazards approach has taken place, terrorism remains a significant threat to entities providing essential services. The relief of the legislative framework provides a nuanced understanding of the interrelationship between the constructs of critical infrastructure and terrorism, conceptualizing the latter in the context of criminal risk. By criminalizing acts of terrorism, the legislator intends to protect social values, including those values dependent on the functioning of critical infrastructure. Moreover, exemplification through case law contributes to identifying vulnerabilities and facilitates scenario building based on criminal risks.

Cuvinte-cheie:

infrastructuri critice; protecția infrastructurilor critice; terorism; risc infracțional.

Keywords:

critical infrastructure; critical infrastructure protection; terrorism; criminal risk.

Info articol

Primit: 2 noiembrie 2023; Evaluat: 29 noiembrie 2023; Acceptat: 15 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Potcovaru (Dragne), S.D. 2023. „Amenințarea teroristă la adresa infrastructurilor critice din perspectiva riscului infracțional. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 123-136. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-50>

Având în vedere geneza sistemului european de protecție a infrastructurilor critice, se poate observa un comportament reactiv al Uniunii Europene, atacurile teroriste din 2004 și din 2006 de la Madrid, respectiv Londra fiind declanșatorul acțiunilor comune și inițiativelor legislative. De altfel, atacul terorist a reprezentat amenințarea care a subliniat caracterul critic al infrastructurilor, politica Uniunii Europene urmând a se extinde ulterior către o gamă diversificată de amenințări într-o abordare de tipul *all hazards approach*.

Prin intervenția statului, ca parte a raportului juridic penal și subiect pasiv general, normele juridice penale ocrotesc cele mai importante categorii de relații și valori sociale, printre care cele asociate sectoarelor de infrastructură critică, domeniilor esențiale de activitate socială. Acțiunile sau inacțiunile umane reprezintă una dintre categoriile de amenințări la adresa infrastructurilor critice, iar de cele mai multe ori, acestea constituie fapte ilicite. Faptele ilicite antrenează răspunderea juridică, răspunderea penală fiind forma de răspundere juridică cu cel mai înalt grad de pericolozitate socială. Astfel, posibilitatea săvârșirii unor infracțiuni care să afecteze infrastructurile critice, cu efect direct asupra bunurilor și serviciilor esențiale pe care acestea le furnizează, impune luarea în considerare a riscului infracțional în vederea îmbunătățirii protecției infrastructurilor critice. Mai mult decât atât, scopul normelor penale este acela de a ocroti categoriile esențiale de relații și valori sociale, inclusiv cele specifice sectoarelor de infrastructură critică.

În continuare, fenomenul terorist este tratat ca un mod distinct de manifestare a fenomenului infracțional, în contextul securității naționale și internaționale, prin abordarea infracțiunilor de terorism cu metode specifice științei dreptului penal. Această lucrare își propune să reliefeze modul în care terorismul, conceptualizat sub forma riscului infracțional, afectează funcționarea în siguranță a infrastructurilor critice. Prin acest demers, sunt evidențiate vulnerabilitățile infrastructurilor critice. După considerații generale despre terorism, ca amenințare la adresa infrastructurilor critice, prezenta lucrare creionează cadrul legislativ al fenomenului terorist. În următoarea secțiune a lucrării, terorismul este abordat din punct de vedere legislativ, pentru a identifica implicațiile de la nivelul infrastructurilor critice. Modul în care jurisprudența este o sursă de identificare a vulnerabilităților pentru construirea scenariilor de risc este exemplificat prin intermediul unui caz, în care o persoană cercetată pentru comiterea unor acte de terorism a părăsit în mod fraudulos teritoriul României prin exploatarea vulnerabilităților infrastructurii portuare.

Amenințarea teroristă la adresa infrastructurilor critice

Motivația entităților teroriste de a ataca infrastructuri critice se construiește în jurul următoarelor considerente: „infrastructurile critice sunt ținte cu valoare strategică pentru societate, prin atacarea acestora se poate demonstra incapacitatea de acțiune a instituțiilor statelor și atacatorul are posibilitatea de a obține un grad ridicat de publicitate și notorietate” (INTERPOL 2018, 26). Implicațiile atacării infrastructurilor critice amplifică efectele psihologice urmărite de entitățile teroriste.

În literatura de specialitate, s-a subliniat necesitatea abordării protecției infrastructurilor critice în relație cu valorile și așteptările societății, având în vedere rolul semnificativ al sistemelor de infrastructură critică în susținerea funcțiilor vitale ale societății (Burgess 2007, 471-487). Aceste valori sunt ocrotite la nivel intersectorial prin prevenirea și combaterea efectelor distrugerii sau scoaterii din funcțiune a unei infrastructuri critice. Valorile sociale cunosc un anumit specific la nivel sectorial, mai ales acolo unde legiuitorul a sesizat necesitatea ocrotirii prin norme penale a unor domenii de activitate de o deosebită importanță socială, cărora le corespund anumite sectoare de infrastructură critică.

Abordarea infrastructurilor critice ca subiecți pasivi ai anumitor infracțiuni este relevantă pentru subiectul prezentei lucrări, având în vedere faptul că atât normele penale, cât și cele specifice protecției infrastructurilor critice vin în apărarea unui set de valori sociale esențiale pentru starea generală de securitate a statului. Valorile sociale ocrotite prin întreaga activitate de protecție a infrastructurilor critice sunt enumerate în definiția legală a infrastructurilor critice, conform prevederilor Directivei 2022/2557: ”vital societal functions, economic activities, public health and safety, or the environment”.

În abordarea ONU și INTERPOL a infrastructurilor critice din punctul de vedere al amenințării teroriste, se face distincția între *infrastructuri critice* și *soft target*. Noțiunea de *soft target* face referire la acele locuri în care se pot aduna mulțimi de oameni, precum centre comerciale, locuri de relaxare, situri religioase. Pe de altă parte, *hard target* reprezintă acele locuri cu un grad ridicat de protecție fizică și cu acces restricționat. Există astfel suprapuneri între noțiunile de *soft target* și *infrastructuri critice*. Cu toate că *soft target* nu se caracterizează în mod necesar prin criticitatea furnizării unor bunuri sau servicii esențiale, măsuri de protecție în fața unor atacuri teroriste trebuie adoptate și pentru aceste tipuri de ținte, într-o abordare sinergică (INTERPOL 2018, 22).

În cadrul unui Compendiu de bune practici, realizat sub egida ONU și INTERPOL (INTERPOL 2018, 22) regăsim o taxonomie cuprinzătoare a amenințărilor teroriste la adresa infrastructurilor critice, taxonomie relevantă pentru întreaga gamă a amenințărilor hibride. Astfel, după natura amenințării, deosebim amenințări fizice și amenințări cibernetice; după originea amenințării, în special a atacatorului, deosebim amenințări interne sau externe; iar din punctul de vedere al contextului în care se manifestă, amenințările pot viza o țintă izolată sau ținte multiple, sub forma unor campanii de atacuri.

Implicații sociale privind modul de reglementare a fenomenului infracțional terorist

Conform literaturii de specialitate, infracțiunile de terorism „se particularizează de alte genuri de manifestări infracționale prin anumite elemente caracteristice, cum

ar fi: mijloacele și modalitățile de săvârșire fie de înaltă și amplă agresivitate, fie de rafinement deosebit (manieră insidioasă, ocultă, diversionistă, propagandistă), sunt comise de infractori cu un grad ridicat de specializare infracțională, unii cu sporită instrucție și cultură” (Cristescu 2004, 1).

Incrimnarea terorismului trebuie abordată în cadrul unei ramuri de drept de sine stătătoare, având în vedere specificul și complexitatea fenomenului, dar și importanța valorilor sociale care trebuie protejate prin norme de drept penal, la nivel național și internațional. În literatura de specialitate, se vorbește despre o astfel de ramură a dreptului specifică luptei împotriva terorismului (Roach 2015, 3). Dreptul contraterorismului este caracterizat ca fiind un „*subiect complex și provocator, plasat de regulă în cadrul dreptului penal, o ramură a dreptului public. Dreptul contraterorismului presupune interacționarea dintre sectorul public și cel privat, în special în ceea ce privește finanțarea terorismului și sistemul telecomunicațiilor*” (Roach 2015, 3). Dreptul contraterorismului interferează cu dreptul constituțional, având în vedere că lupta împotriva terorismului presupune limitarea și restricționarea drepturilor fundamentale ale omului, prevăzute în tratatele internaționale și în Constituția României. Spre exemplu, activitatea serviciilor de informații, desfășurată ca parte a luptei împotriva terorismului, impune anumite limitări ale dreptului la viață privată.

Dreptul contraterorismului reprezintă un domeniu vast și complex care cuprinde norme de drept penal, administrativ, constituțional sau comerț internațional. De asemenea, este unul dintre instrumentele folosite de state și de comunitățile internaționale în lupta împotriva terorismului. În acest context, sunt relevante și reglementarea migrației, precum și relația dintre dreptul național și dreptul internațional.

Punctul culminant al actelor de terorism cu implicații internaționale l-a constituit asasinarea la Marsilia, în 1934, a regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului de externe francez, Louis Barthou (Bararu 2010, 11). Acest incident a adus problematica terorismului în atenția Ligii Națiunilor și a condus la adoptarea convențiilor din 1937, la redactarea cărora a participat și juristul român Vespasian Pella.

Definiția terorismului de la cea de-a doua Conferință de Armonizare a Dreptului Penal de la Bruxelles, din 1930, este următoarea: „Faptele de folosire intenționată a unor mijloace capabile să producă un pericol comun reprezintă acte de terorism ce constau în crime împotriva vieții, libertății și integrității fizice a unor persoane sau care sunt contra proprietății private sau de stat” (Bararu 2010, 11).

Un prim pas în incriminarea terorismului îl reprezintă adoptarea Rezoluției Consiliului de Securitate al ONU – 1373, din 2001 (United Nations Security Council 2001) care cere statelor membre să se asigure că terorismul și finanțarea terorismului sunt incriminate ca infracțiuni grave. Incriminarea terorismului, precum și a finanțării acestuia ca infracțiuni reprezintă unul dintre instrumentele cheie ale luptei împotriva terorismului, având în vedere funcțiile preventivă, educativă și corectivă ale dreptului penal. Cu toate acestea, Rezoluția este criticată că nu oferă o definiție unanim acceptată a terorismului.

În 2014 Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 2178 (United Nations Security Council 2014) care extinde sfera infracțiunilor de terorism, impunând statelor să incrimineze și să sancționeze fapte în legătura cu deplasarea persoanelor la nivel internațional în vederea planificării, organizării și comiterii actelor de terorism. La nivelul Uniunii Europene, în anul 2002 a fost adoptată Decizia cadru a Consiliului privind combaterea terorismului, decizie care a fost modificată printr-o altă decizie cadru în anul 2008. Astfel, la nivel european, această decizie oferă următoarea taxonomie a fenomenului terorist: „*infracțiuni teroriste, infracțiuni referitoare la un grup terorist și infracțiuni în legătură cu activitățile teroriste*” (Junalul Oficial al Uniunii Europene 2002). Aceste decizii au avut un impact major asupra deciziilor din sfera luptei împotriva terorismului din Uniunea Europeană.

Finanțarea terorismului face parte din fenomenul infracțional terorist și este incriminată la nivel internațional prin *Convenția internațională privind reprimarea finanțării terorismului* (Organizația Națiunilor Unite 1999) la nivelul Organizației Națiunilor Unite. Modul de incriminare a finanțării terorismului este asemănător în multe state, având în vedere asistența oferită de Grupul de Acțiune Financiară (Financial Action Task Force – FATF), grup înființat de statele din G7. La nivel național, a fost adoptată *Ordonanța de urgență nr. 159/2001 pentru prevenirea și combaterea utilizării sistemului financiar-bancar în scopul finanțării de acte de terorism* (Guvernul României 2001). Articolul 15 al acestui act normativ incriminează ca fiind infracțiune *punerea la dispoziție sau colectarea de fonduri în vederea săvârșirii actelor de terorism*.

Incriminarea terorismului în dreptul penal român a început prin incriminarea crimei de înaltă trădare în cadrul infracțiunilor contra siguranței interne și externe a statului în Codul penal de la 1864. În Codul penal din 1937, faptele de terorism au fost incriminate sub denumirea de crime și delictе contra statului, iar în legislația penală postbelică, Codul penal din 1968 incrimina infracțiunile contra securității statului. Chiar dacă a fost implementat un cadrul legislativ robust, România a înregistrat cazuri în jurul acestei amenințări persistente. Cazurile de terorism, de la atacuri explozive la propagandă și incitare publică, subliniază spectrul divers al provocărilor cu care se confruntă agențiile de implementare a legii (Roach 2015). În anul 2002 un cetățean român a fost acuzat de comiterea de acte de terorism și de alte infracțiuni, printr-o decizie nepublică a Înaltei Curți de Casație și Justiție, după ce a furat mai multe grenade și proiectile dintr-un depozit militar, pe care le-a aruncat în curtea unui liceu, provocând victime și pagube. Un an mai târziu, aceeași persoană a atacat cu grenade o alee intens circulată din capitală.

În anul 2008 România s-a confruntat cu un caz de propagandă în scopuri teroriste. Prin intermediul unui website, inculpatul promova idei și concepte specifice grupurilor teroriste islamice. Mai mult decât atât, a confecționat un dispozitiv exploziv improvizat, pe care urma să îl detoneze într-un loc public. A trimis către posturile de televiziune un mesaj amenințător, în care își anunța intențiile. Inculpatul a fost descoperit înainte de a săvârși atacul.

Cel de-al treilea caz constă în incitarea la acte de terorism. Autorul acestor acte a fost acuzat după ce a contactat o altă persoană și a convins-o să răpească trei jurnaliști români în Irak, în scopul de a crea presiune asupra decidenților politici cu privire la retragerea forțelor militare din zona de conflict.

Aspecte legislative ale terorismului și implicațiile în domeniul infrastructurilor critice

Prin reliefaarea cadrului legislativ de incriminare a terorismului, au fost identificate următoarele implicații în domeniul infrastructurilor critice:

- infrastructurile critice, ținte ale infracțiunilor de terorism;
- utilizarea elementelor de infrastructură critică, ca vectori ai fenomenului terorist;
- corelații la nivelul celor două sisteme instituționale în plan național: prevenirea și combaterea terorismului și protecția infrastructurilor critice.

Faptul că infrastructurile critice sunt ținte ale atacurilor teroriste rezultă din următoarele două corelații, identificate în urma reliefării cadrului normativ: infrastructurile critice ca *factori materiali*, categorie de ținte ale terorismului, și infrastructurile critice ca subiecți pasivi ai infracțiunilor de terorism.

Principalul act normativ prin care se reglementează actele de terorism la nivel național este *Legea nr. 535/2004 privind prevenirea și combaterea terorismului* (Parlamentul României 2004). În Capitolul V al actului normativ menționat, sunt enumerate infracțiunile de terorism. Norma de incriminare este una complexă, având în vedere faptul că terorismul se manifestă sub forma mai multor infracțiuni în vederea atingerii scopurilor specifice ale teroriștilor sau ale grupărilor teroriste. Sunt preluate infracțiuni incriminate în Codul penal, săvârșite în condițiile art. 1 din *Legea 535/2004*, dar sunt incriminate și noi infracțiuni care nu au corespondent în alte legi penale și care descriu bioterorismul, terorismul nuclear, precum și atacarea anumitor utilități publice care corespund infrastructurilor critice (art. 32, alin. (3), literele c și e).

Conform Legii 535/2005, printre țintele vizate de fenomenul terorist, se numără *factorii materiali*, în categoria cărora se regăsesc anumite sectoare ale infrastructurilor critice. Din prevederile celor două sisteme legislative, reiese corespondența dintre definiția legală a *factorilor materiali* din *Legea 535/2004* și sectoarele de infrastructură critică națională, stabilite prin *Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 98/2010 privind identificarea, desemnarea și protecția infrastructurilor critice* (Guvernul României 2010), corespondență prezentată în Tabelul nr. 1.

Efectele pe care distrugerea sau disfuncționalitatea unei infrastructuri critice le are asupra societății sunt comune cu scopurile și efectele unui atac terorist, având în vedere că elementele comune ale multiplelor definiții date terorismului sunt violența

TABELUL 1 Factorii materiali și Infrastructura critică națională

<i>Factorii materiali</i>	<i>Sectoarele Infrastructurii critice naționale</i>
<i>Factorii de mediu</i>	<i>Apă, păduri și mediu – Protecția mediului</i>
<i>Agricultură, alimentație și alte bunuri de consum</i>	<i>Alimentație și agricultură</i>
<i>Obiective strategice, militare sau cu destinație militară</i>	<i>Securitate națională</i>
<i>Utilități de infrastructură socială</i>	<i>Apă, păduri și mediu – furnizarea apei potabile și asigurarea canalizării</i> <i>Energie</i> <i>Financiar-bancar</i> <i>Sănătate</i>
<i>Facilități de stat și guvernamentale</i>	<i>Administrație</i>
<i>Sistemul transporturilor</i>	<i>Transporturi</i>
<i>Telecomunicații și sistemul de informații</i>	<i>Informații și tehnologia comunicațiilor</i>
<i>Simboluri și valori naționale</i>	<i>Cultură și patrimoniul cultural național</i>

și efectul psihologic asupra populației. Acest efecte pot fi obținute prin țintirea entităților critice, având în vedere modalitatea de determinare a impactului unui incident asupra unei infrastructuri critice, reglementată de prevederile Directivei 2022/2557 (Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 2022).

Din conținutul prevederilor Legii nr. 535/2004, rezultă că infrastructurile critice pot fi ținte ale acțiunilor teroriste. Corespondența dintre subiecții pasivi ai infracțiunilor de terorism și sectoarele de infrastructură critică națională, stabilite prin *Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 98/2010*, este prezentată în Tabelul nr. 2.

TABELUL 2 Infrastructurile critice, ținte ale infracțiunilor de terorism

Sectorul <i>Transporturi</i> , Subsectorul <i>Transportul aerian</i>	Infracțiuni prevăzute în Codul aerian, săvârșite în scopuri specifice terorismului
Sectorul <i>Transporturi</i> , Subsectorul <i>Transportul naval</i> Sectorul <i>Energetic (platforme dispuse în mediul naval)</i>	Infracțiuni de terorism săvârșite la bordul sau asupra unei nave sau platforme fixe
Sectorul <i>Apă, păduri și mediu</i>	Infectarea atmosferei sau a apei
Sectorul <i>Industrie</i> Sectorul <i>Tehnologia informației și comunicațiilor</i> Sectorul <i>Alimentație și agricultură</i>	Acte de diversiune, definite de art. 403 din Codul penal, săvârșite în scopuri teroriste
Sectorul <i>Energetic, Energie nuclear-electrică</i> Sectorul <i>Industrie (materiale nucleare și radioactive)</i>	Nerespectarea regimului materialelor nucleare și al altor materii radioactive

Mai mult decât atât, incriminarea infracțiunilor din art. 33, alin.(2) din Legea nr. 535/2004 evidențiază posibile vulnerabilități ale infrastructurilor critice care pot fi exploatate de entitățile teroriste, principalele fiind identificate la nivelul securității fizice sau la nivelul informațiilor clasificate care pot fi folosite în pregătirea unui atac terorist. Aceste aspecte ale protecției infrastructurilor critice trebuie îmbunătățite astfel încât probabilitatea săvârșirii acestor infracțiuni premergătoare actelor de terorism să fie cât mai mică.

Din punctul de vedere al amenințării teroriste, dincolo de creșterea rezilienței infrastructurilor critice pentru minimizarea probabilității și a impactului unui atac terorist, poate fi analizată și capacitatea unor infrastructuri bine protejate de a preveni, acționând ca factori de descurajare și combatere a fenomenului terorist. În literatura de specialitate, s-a dezvoltat conceptul *weaponizing critical infrastructure*,

pentru a descrie utilizarea infrastructurilor critice ca mijloace ale războiului prin exploatarea acestora, precum și obținerea avantajelor strategice de către un potențial adversar prin atacarea unor sisteme vitale puternic interconectate (Evans 2020, 6).

Pornind de la analiza prevederilor legale, rezultă, pe de-o parte, modalitățile în care infrastructurile critice pot fi ”weaponized” și utilizate ca vectori ai fenomenului terorist, și pe de altă parte, contribuția unor infrastructuri bine protejate și reziliente la prevenirea și combaterea terorismului. Corelațiile sunt prezentate în Tabelul nr. 3.

TABELUL 3 Infrastructurile critice, vectori ai fenomenului terorist

Sectorul <i>Tehnologia informației și comunicațiilor</i>	prevenirea și combaterea instigării la terorism prin solicitare, instigare publică sau propagandă
Sectorul <i>Tehnologia informației și comunicațiilor</i>	prevenirea și combaterea fenomenului de radicalizare prin accesarea și deținerea materialelor de propagandă teroristă
Sectorul <i>Financiar-bancar</i>	prevenirea și combaterea infracțiunilor de finanțare a terorismului
Sectorul <i>Transporturi</i> Sectorul <i>Securitate națională, subsectorului</i> <i>Frontiere, migrațiune și azil</i>	prevenirea și combaterea deplasărilor transfrontaliere în scopuri teroriste
Sectorul <i>Energetic</i> Sectorul <i>Industrie</i>	prevenirea și combaterea producerii sau procurării de dispozitive explozive, arme sau substanțe periculoase

Rezultă astfel că riscul infracțional și, în mod special, riscul terorist trebuie să fie un element nelipsit din analiza de risc a infrastructurilor critice. Această analiză trebuie să fie concretizată în *Planul de securitate al operatorului*, ținând cont de următoarele două perspective:

- infrastructurile critice ca posibile ținte ale atacurilor teroriste;
- infrastructurile critice ca posibili vectori ai fenomenului terorist.

Astfel, sunt necesare măsuri de protecție, adaptate constructului infracțional specific terorismului în vederea prevenirii sau limitării efectelor generate de o posibilă distrugere sau afectare a elementelor de infrastructură critică, în urma unui atac terorist. Având în vedere caracterul puternic interconectat al sistemelor de infrastructură, acestea pot fi analizate ca ținte directe sau indirecte ale atacurilor teroriste, efectele indirecte care se răspândesc de-a lungul rețelei de dependențe și interdependențe fiind, de asemenea, semnificative. Totodată, se impune identificarea vulnerabilităților care permit exploatarea elementelor de infrastructură în scopuri teroriste, având în vedere integrarea protecției infrastructurilor critice în procesul amplu de creștere a rezilienței societății în fața amenințării teroriste.

Având în vedere corespondențele astfel identificate, infrastructurile critice trebuie abordate ca potențiale ținte ale activităților teroriste, fiind oportună conjugarea eforturilor instituționale depuse, în sensul prevenirii și combaterii terorismului și în sensul protecției infrastructurilor critice, acolo unde cele două domenii au puncte comune. Mai mult decât atât, majoritatea instituțiilor care fac parte din Sistemul Național de Prevenire și Combatere a Terorismului sunt și autorități publice

responsabile, reprezentate în Grupul de Lucru Interinstituțional pentru Protecția Infrastructurilor Critice.

Legea nr. 535/2004 privind prevenirea și combaterea terorismului a fost modificată și completată prin Legea nr. 58/2019 pentru a transpune prevederile Directivei 2017/541 a Parlamentului și Consiliului Uniunii Europene pentru combaterea terorismului. Conform Raportului de activitate pe anul 2019 al DIICOT, modificarea legislativă reflectă „evoluțiile interne și internaționale intervenite în legătură cu fenomenul terorist, schimbările instituționale și obiectivele de securitate națională a României” (DIICOT 2020, 3). Mai mult decât atât, modificările aduse prin Legea nr. 58/2019 permit o mai bună cooperare între autoritățile din cadrul SNPCT, precum și între acestea și partenerii externi.

Pentru o abordare sistemică a infrastructurilor critice și pentru generarea unor măsuri de protecție relevante în fața amenințărilor teroriste, este necesară o analiză pe plan instituțional în ceea ce privește cooperarea dintre autoritățile publice responsabile și Sistemului Național de Prevenire și Combatere a Terorismului.

În urma comparației dintre lista autorităților publice responsabile, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 35/2019, și componența SNPCT, prevăzută în Legea nr. 535/2004, rezultă că următoarele autorități publice responsabile nu fac parte din SNPCT:

- Ministerul Energiei;
- Autoritatea Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor;
- Ministerul Cercetării și Inovării;
- Agenția Spațială Română;
- Ministerul Culturii și Identității Naționale.

Se poate observa că toate sectoare ICN sunt reprezentate în SNPCT prin cel puțin o autoritate publică responsabilă, cu excepția sectorului *Cultură și patrimoniu cultural național*. Așa după cum rezultă din literatura de specialitate, de cele mai multe ori, motivația din spatele unui atac terorist este de natură religioasă și ideologică. Componenta cultura este astfel un element important în analiza riscului infracțional terorist la adresa infrastructurilor critice. Legitimarea culturii atacurilor teroriste din istorie, precum și a statutului instituțiilor de cultură, de infrastructuri simbolice, posibile ținte ale entităților teroriste, sunt argumente pentru introducerea Ministerului Culturii și Identității Naționale în componența SNPCT în vederea îmbunătățirii protecției infrastructurilor critice culturale sub aspectul amenințării teroriste. Mai mult decât atât, având în vedere dimensiunea amenințării reprezentate de terorismul nuclear, precum și caracterul de ținte strategice al elementelor de infrastructură energetică critică, impun ca și Ministerul Energiei să facă parte din SNPCT.

Exemplificarea modului în care vulnerabilitățile infrastructurii critice sunt exploatate pentru comiterea infracțiunilor de terorism

Această secțiune a articolului analizează vulnerabilitățile infrastructurii critice, pe baza unui caz din jurisprudență, potrivit Deciziei nr. 309/A/2014 a Înaltei

Curți de Casație și Justiție. Analiza unei infracțiuni săvârșite cu efecte asupra unei infrastructuri cu valențe critice, pe baza unei hotărâri judecătorești, evidențiază vulnerabilitățile infrastructurii și furnizează date pentru construirea unor scenarii de amenințări realiste, pornind de la modul de operare al infractorilor.

Sursa primară pentru cazul ales spre exemplificare este Decizia nr. 309/A/2014 a Înaltei Curți de Casație și Justiție, Secția penală, prin care trei persoane sunt condamnate pentru înlesnirea trecerii frauduloase a frontierei în favoarea unei persoane despre care se știa că este cercetată pentru comiterea unor fapte de terorism. Investigația în desfășurare are legătură cu cazul jurnaliștilor români răpiți în Irak, caz intens mediatizat de mass-media atât la nivel național, cât și internațional. Cazul are două fire narrative principale: un prim caz de organizare și finanțare a unui act de terorism – răpirea jurnaliștilor români –, și un al doilea caz în care inculpatul din primul caz, Omar Hayssam, este ajutat să părăsească în mod fraudulos teritoriul României, fapt ce constituie, de asemenea, infracțiune de terorism, conform legislației în vigoare. Analiza se va concentra pe fapta de înlesnire a părăsirii teritoriului național, întrucât permite observarea vulnerabilităților infrastructurilor de transport care sunt expuse la un astfel de risc infracțional, în principal infrastructurile portuare.

Unul dintre obiectivele de infrastructură cu valențe critice relevant din zona de sud-est a României este portul Constanța, care a fost locul de săvârșire a infracțiunii de înlesnire a trecerii frauduloase a frontierei pentru o persoană despre care se știa că era cercetată pentru comiterea unor fapte de terorism în cazul Omar Hayssam, ca urmare a evenimentului răpirii jurnaliștilor români în Irak.

Situația este descrisă în cadrul hotărârii judecătorești astfel: „În momentul deconspirării activităților și angajarea răspunderii sale penale O.H. a reușit, în mod organizat, după cele mai bine elaborate reguli în materie de diversiune teroristă la toate nivelele autorităților publice, diversiune susținută fără vinovăție și în plan public de către mass-media, «intoxicată» de scenariile aruncate în direcția ei, să părăsească teritoriul României sustrăgându-se de la răspunderea penală” (Înalta Curte de Casație și Justiție 2014).

Rezultă că operatorii de transport care desfășoară activități în domeniile specifice sau tangente infrastructurilor critice și care acționează în zona de interes și de influență a entității critice trebuie să facă parte din analiza mediului de securitate al ICN și trebuie tratate ca posibile surse de amenințări în cadrul analizei de risc. De cele mai multe ori, infractorii își camuflează faptele ilicite prin intermediul societăților pe care le administrează sau controlează.

Faptul că modul de operare al infractorilor a fost construit în jurul exploatării vulnerabilităților infrastructurii este confirmat și de instanța de judecată: „La baza acestei decizii privind ruta de plecare au stat și informațiile obținute asupra vulnerabilității zonei de frontieră ce o reprezenta portul Constanța, aspecte constatate și în cadrul cercetărilor derulate în prezenta cauză” (Înalta Curte de Casație și Justiție 2014).

Prin raportul de analiză al Brigăzii de Combatere a Criminalității Organizate Constanța, reconstituit în cadrul hotărârii judecătorești, pronunțată în cazul

Omar Hayssam (*Decizia nr. 309/A/2014 a Înaltei Curți de Casație și Justiție*), se identifică o serie de vulnerabilități ale infrastructurii portuare din punctul de vedere al transportării pasagerilor clandestini. Conform acestui raport, „*urcarea la bordul unei nave comerciale acostate în porturile Constanța, Constanța Sud-Agigea și Midia poate fi efectuată de orice persoană cât de cât familiarizată cu traficul portuar, fără a necesita activități prealabile sau manopere de disimulare*”. Astfel, la nivelul anului 2006, infrastructura portuară din Constanța prezenta următoarele vulnerabilități:

- inexistența unui sistem de control acces, astfel orice persoană poate intra cu ușurință în port;
- orice persoană poate intra la bordul unei nave doar cu acordul și complicitatea comandantului navei;
- în interiorul navelor există multe locuri în care pasagerii clandestini se pot ascunde fără a fi identificați în timpul controalelor;
- zonele de acces în port nu sunt supravegheate video;
- controlul accesului în dane se face doar cu ajutorul unor bariere;
- securitatea fizică este asigurată de angajați ai unor operatori economici care nu prestează serviciile de pază la standardele cerute.

Cel mai important aspect este dat de relațiile pe care inculpatul le are cu autoritățile de frontieră. Frontiere, migrațiune și azil este un subsector al sectorului ICN Securitate națională. Astfel, este identificată vulnerabilitatea de natură umană a acestor infrastructuri critice ai căror angajați au raporturi cu mediul infracțional și pot fi influențați pentru a se folosi de prerogativele autorității publice în scopuri ilegale.

Având în vedere vulnerabilitățile de la nivelul infrastructurii analizate, se pot identifica și dezvolta măsuri de îmbunătățire a protecției, pornind de la protecția fizică a obiectivelor de infrastructură critică până la instruirea și etica personalului.

Mijloacele de transport navale, precum nava folosită de Omar Hayssam, și sistemele de control de la nivelul punctelor de trecere a frontierei existente prezintă reale vulnerabilități din punctul de vedere al unui posibil atac terorist sau chiar atac nuclear. Infrastructura de transport și de frontieră ar facilita transportarea materialelor nucleare de către entități teroriste. Existența unor dispozitive de scanare a navei, cu posibilitatea detectării semnăturii unice, emise de materialele nucleare, și cu posibilitatea detectării persoanelor prin termoviziune ar îmbunătăți în mod considerabil protecția infrastructurilor critice și ar reduce semnificativ riscul deplasării ilegale a teroriștilor și a materialelor nucleare.

Amenințarea unui atac nuclear este semnificativă pentru obiectivul de infrastructură portuară din Constanța, principala vulnerabilitate fiind dată de sistemul de transport prin containere. Trebuie, de asemenea, luată în calcul ipoteza transportului materialelor nucleare sau al armelor și dispozitivelor pe teritoriul Uniunii Europene. Acestea pot fi transportate pe cale rutieră, de-a lungul rutelor paneuropene, pe cale ferată, dar cel mai probabil pe cale maritimă, prin exploatarea vulnerabilităților reprezentate de transportul prin containere. Transportul pe cale aeriană este puțin probabil, având în vedere măsurile sporite de securitate din acest sector.

Una dintre vulnerabilitățile specifice infrastructurii portuare este dată de insecuritatea containerelor din punctul de vedere al mărfurilor pe care le pot transporta, precum și de sistemele de control al accesului în port pentru persoane și mărfuri care nu corespund din punct de vedere tehnic cu amenințarea reprezentată de transportul materialelor nucleare în mod clandestin.

Printr-o extrapolare a cazului prezentat în această secțiune, la nivelul României, în special în zona portului Constanța, am identificat următoarele cursuri de acțiune posibilă care ar putea materializa un atac terorist nuclear:

- Procurarea în mod ilegal a materiei prime, precum și sustragerea informațiilor sensibile de ordin tehnic de la o centrală nucleară, luând ca exemplu Centrala Cernavodă.
- România reprezintă o țară de tranzit pentru transportul ilegal al materialelor și dispozitivelor nucleare, în special prin intermediul containerelor maritime. Chiar dacă această acțiune nu se concretizează cu o explozie pe teritoriul României sau al statelor vecine, se creează o stare de pericol, având în vedere faptul că acest tip de transport necesită măsuri speciale de securitate, în ceea ce privește tipul vehiculelor și modul de organizare a convoiului.
- Săvârșirea unui atac nuclear pe teritoriul României; cu toate că România nu a fost până acum ținta directă a atacurilor teroriste la nivel internațional, acest curs de acțiune merită să fie luat în calcul pentru că reprezintă un incident cu probabilitate mică, dar cu efect semnificativ.

De asemenea, așa după cum rezultă din conținutul lucrării, jurisprudența oferă instrumente de lucru care pot fi integrate procesului de protecție a infrastructurilor critice, furnizând modul de operare al infractorilor și cauzalitatea evenimentelor, pe baza cărora sunt identificate vulnerabilitățile și măsurile de protecție. Modul în care inculpatul a reușit să părăsească teritoriul României evidențiază vulnerabilitățile infrastructurii de transport care a fost folosită, respectiv portul Constanța. Modul de operare al celor trei inculpați care l-au ajutat pe Omar Hayssam să părăsească România este descris în mod amănunțit în cadrul hotărârii judecătorești. Fapt pentru care jurisprudența se dovedește a fi o sursă relevantă pentru analiza riscului infracțional și pentru construirea unor scenarii de amenințări realiste la adresa infrastructurilor critice.

Propuneri

Interacțiunea dintre riscul terorist și infrastructura critică evidențiază importanța indispensabilă a unei analize integrate în contextul național și internațional de securitate. Un act de terorism îndreptat împotriva unor astfel de infrastructuri ar putea avea efecte societale devastatoare, accentuate și mai mult de rețeaua complexă de interdependențe ce caracterizează sistemul de infrastructură critică. Această interacțiune poate fi integrată în analiza de risc a infrastructurilor critice pentru o protecție comprehensivă.

Infrastructurile critice, datorită semnificației lor societale, nu sunt doar potențiale ținte ale acțiunilor teroriste, ci pot fi utilizate ca vectori de manifestare a fenomenului terorist. Mai mult decât atât, analiza cadrului legislativ incident celor două domenii evidențiază recunoașterea legislativă a acestei relații. Chiar dacă nu se manifestă în mod evident ca o amenințare la adresa infrastructurii critice, această perspectivă trebuie abordată în contextul extins al rezilienței, pentru că infrastructura critică exploatată pentru manifestarea fenomenului terorist reprezintă doar un punct de intrare pentru targetarea întregii societăți.

Cooperarea interinstituțională reprezintă una dintre măsurile necesare îmbunătățirii protecției infrastructurilor critice din punctul de vedere al amenințării teroriste. Cu toate că, la nivel național, au fost instituite sisteme legislative și instituționale atât pentru protecția infrastructurilor critice, cât și pentru prevenirea și combaterea terorismului, lacune evidente rămân în special în ceea ce privește reprezentarea sectoarelor cheie din cadrul Sistemului Național de Prevenire și Combatere a Terorismului (SNPCT).

De asemenea, spectrul valorilor ocrotite de prevederile legale penale prin care se incriminează terorismul este compatibil cu cel al valorile menționate în definiția legală a infrastructurii critice, așa cum este stipulată în articolul 2, punctul 5 din Directiva 2022/2557. Prin urmare, inițiativele de combatere a terorismului devin componente intrinseci ale strategiei generale de protecție a infrastructurii critice. Astfel de strategii trebuie să fie adaptive, anticipând și abordând modurile de operare complexe și dinamice ale entităților teroriste. Adoptarea unei poziții proactive prin considerarea infrastructurilor critice ca potențiale ținte ale atacurilor teroriste facilitează o evaluare sistematică a vulnerabilităților și consolidează protecția infrastructurilor critice prin construirea unor scenarii de risc plauzibile care integrează tactica operațională a entităților teroriste.

Din punct de vedere metodologic, analiza cadrului legislativ, construit în jurul principalelor concepte ale cercetării – *terorism și infrastructură critică* –, evidențiază corelațiile complexe dintre cele două domenii și oferă noi direcții și perspective de cercetare a infrastructurilor critice din punctul de vedere al protecției acestora în fața amenințării teroriste.

De asemenea, jurisprudența se dovedește a fi o sursă ofertantă pentru exemplificarea cazurilor în care obiective de infrastructură critică sunt implicate în săvârșirea unei infracțiuni de terorism, fie ca ținte ale atacurilor, fie ca vectori de manifestare a fenomenului infracțional prin exploatarea vulnerabilităților. Astfel, pe lângă identificarea vulnerabilităților, cazurile din jurisprudență stau la baza dezvoltării unor posibile scenarii de risc, acestea fiind instrumente extrem de utile în planificarea și îmbunătățirea protecției infrastructurilor critice.

Concluzionând, natura dinamică a terorismului, cu instrumente și moduri de manifestare aflate într-o continuă evoluție, impune o abordare flexibilă și adaptivă pentru protecția infrastructurii critice. Colaborarea continuă dintre autoritățile publice,

îmbunătățirea prevederilor legislative și consolidarea parteneriatelor public-privat pot duce la creșterea rezilienței infrastructurilor critice în fața amenințării teroriste.

Referințe

- Bararu, Iosif.** 2010. *Infracțiunile de terorism. Legislație și procedură penală.* București: Universul Juridic.
- Burgess, J.P.** 2007. "Social Values and Material Threat: The European Programme for Critical Infrastructure Protection." *International Journal of Critical Infrastructures* 3 (3-4): 471-487.
- Cristescu, Doru Ioan.** 2004. *Criminalistic and Judicial Investigation of Offenses against National Security and Terrorism.* Timișoara: Solness Publishing.
- DIICOT.** 2020. „Raport de activitate 2019.” <https://www.diicot.ro/informatii-de-interes-public/raport-de-activitate>.
- Evans, C.V.** 2020. "Future Warfare: Weaponizing Critical Infrastructure ." *The US Army War College Quarterly: Parameters* 50 (2): 6.
- Guvernul României.** 2001. „Ordonanță de urgență nr. 159 din 27 noiembrie 2001 pentru prevenirea și combaterea utilizării sistemului financiar-bancar în scopul finanțării actelor de terorism.” *Monitorul Oficial*, nr. 802, 4 decembrie 2001.
- _____. 2010. „Ordonanță de urgență nr. 98 din 3 noiembrie 2010 privind identificarea, desemnarea și protecția infrastructurilor critice.” *Monitorul Oficial*, nr. 757, 12 noiembrie 2010.
- INTERPOL.** 2018. "The Protection of Critical Infrastructures Against Terrorist Attacks: Compendium of Good Practices." https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org/securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/compendium_of_good_practices_eng.pdf.
- Înalta Curte de Casație și Justiție.** 2014. „Decizia nr. 309/A/2014.” <https://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=121153>.
- Jurnalul Oficial al Uniunii Europene.** 2002. „Decizia-cadru a Consiliului din 13 iunie 2002 privind combaterea terorismului (2002/475/JHA).” Seria L, nr. 164, Iunie 2002.
- _____. 2022. „Directiva (UE) 2022/2557 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 decembrie 2022 privind reziliența entităților critice și de abrogare a Directivei 2008/114/CE a Consiliului.” L333/164, 27 decembrie 2022.
- Organizația Națiunilor Unite.** 1999. „Convenție internațională privind reprimarea finanțării terorismului.” *Monitorul Oficial*, nr. 852, 26 noiembrie 2002.
- Parlamentul României.** 2004. „Legea nr. 535 din 25 noiembrie 2004 privind prevenirea și combaterea terorismului.” *Monitorul Oficial*, nr. 1161, 8 decembrie 2004.
- Roach, Kent.** 2015. *Comparative Counter-Terrorism Law.* Cambridge: Cambridge University Press.
- United Nations Security Council.** 2001. *Resolution 1373.* New York.
- _____. 2014. *Resolution 2178.* New York.

Protocolul nr. 5, din 12 martie 1932. Un demers juridic cu efecte întârziate privind cercetarea bilaterală a incidentelor de la frontiera româno-bulgară

Protocol no. 5 of March 12, 1932. A legal approach with delayed effects on bilateral investigation of incidents at the Romanian Bulgarian border

Dr. Daniel Silviu NICULAE*

*Asociația Istorică „Dimitrie Cantemir” A.S.I.C. București

Abstract

În anul 1923 a fost creată Organizația Internă Revoluționară Dobrogeană – VDRO prin reorganizarea secției revoluționare a Societății „Dobrogea”, care, în toamna anului 1925, s-a scindat, fiind constituită o nouă organizație, denumită Organizația Revoluționară Dobrogeană – DRO, sub coordonare comunistă. Din acest moment, în plan intern, a început o puternică rivalitate între aceste organizații teroriste, VDRO și DRO. Prin urmare, între anii 1925 și 1932, activitatea iredentistă a comitatagilor bulgari s-a reflectat în numeroase incidente frontaliere, cercetate de comisii militare mixte. Pentru oprirea acestor evenimente și cercetarea lor într-o bună colaborare de către ambele părți, în anul 1932 a fost încheiat și semnat un protocol agreeat de guvernul României și de cel al Bulgariei, cunoscut sub numele de Protocolul nr. 5, prin care s-a încercat implementarea unei proceduri și metodologii simple și adaptate la o situație concretă în anchetarea comună a incidentelor frontaliere.

In 1923, the Dobrogean Revolutionary Internal Organization – V.D.R.O. was created by reorganizing the revolutionary section of „Dobrogea” Society, which, in the autumn of 1925, the Dobrogean Internal Revolutionary Organization – V.D.R.O split, creating a new organization called the Dobrogean Revolutionary Organization – D.R.O. – under communist coordination. From this moment, internally, a strong rivalry began between these terrorist organizations, V.D.R.O and D.R.O. Therefore, between 1925 and 1932, the irredentist activity of Bulgarian counties was reflected in numerous border incidents, investigated by joint military commissions. In order to stop these events and their investigation in a good collaboration by both parties, in 1932, a protocol agreed by the Government of Romania and Bulgaria was concluded and signed, known as Protocol no. 5, which sought to implement a simple procedure and methodology adapted to a concrete situation in the joint investigation of border incidents.

Cuvinte-cheie:

incidente frontaliere; comisii mixte militare; comitatagii; terorism; Dobrogea de Sud.

Keywords:

border incidents; mixed military commissions; komitadji; terrorism; South Dobrogea.

Info articol

Primit: 31 octombrie 2023; Evaluat: 21 noiembrie 2023; Acceptat: 11 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Niculae, D.S. 2023. „Protocolul nr. 5, din 12 martie 1932. Un demers juridic cu efecte întârziate privind cercetarea bilaterală a incidentelor de la frontiera româno-bulgară”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 137-149. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-51>

Un scurt istoric al frontierei româno-bulgare după încheierea celui de al doilea război balcanic

La 10 august 1913, a fost încheiat Tratatul de pace de la București, semnat de părțile aflate în conflict: România, Turcia, Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegru. Conform articolului 2 al Tratatului de pace, granița sudică dintre România și Bulgaria era delimitată de la Dunăre, de la Turtucaia, până la Marea Neagră, la miazăzi de Ekrene. Era inclusă în componența statului român o nouă parte din vechea Dobroge, cu o suprafață de aproximativ 7.770 km² și cu o populație în jur de 280.000 de locuitori, teritoriu care avea să intre în istorie sub numele de Cadrilater ([Vulpe 1938](#), 1).

Așa după cum preciza și profesorul G. Murgoci, nu era decât o parte a Cadrilaterului militar, care pornea mai sus de Turtucaia și se oprea la miazănoapte de Varna „*un cadrilater format de vechea graniță a Dobrogei, Dunărea, Marea Neagră și o linie convențională; dar nu se poate compara cu vechiul cadrilater milităresc și nu este nici măcar **cadrilaterul geografic**, pe care a vrut să ni-l dea țarul Alexandru II încă de la 1878, în schimbul județelor basarabene românești Cahul, Bolgrad și Ismail*” ([Murgoci 1913](#), 5).

Însă încheierea Tratatului de Pace de la București, din vara anului 1913, făcea ca România să-și consolideze rolul de mediator în regiune, punând, totodată, capăt crizei balcanice și realizând o configurație teritorială în zonă mai echitabilă. Din punct de vedere administrativ, teritoriul cedat României, care se afla sub stăpânirea armatei sale încă de la 11 iulie 1913, avea să fie organizat în două județe: Durostor – cu capitala în străvechea cetate a Silistrei – și Caliacra – cu reședința la Dobrici (Bazargic). Începând cu 15 august 1913, odată cu încetarea oficială a stării de război dintre România și Bulgaria și după ce comisia mixtă, prevăzută de Tratatul de pace, a definitivat noua linie de graniță dintre cele două țări, procesul de instalare a administrației civile românești în cele două județe s-a derulat încet, dar sigur până în octombrie 1913. Armata, reprezentată de Brigada 17 Infanterie, din cadrul Corpului V armată, a asigurat trecerea de la administrația bulgară la cea românească, o realitate consfințită și de Legea pentru organizarea Dobrogei Noi din 1/14 aprilie 1914 ([Tudor 2005](#), 71).

Sub acest cadru legislativ, administrația românească a fost prezentă în Dobrogea de Sud până în octombrie 1916, când organizarea activității economico-sociale și administrative a acestui teritoriu a fost preluată de guvernul bulgar care a împuternicit Societatea „Dobrogea” să pună în aplicare planul de administrare a regiunii.

În contextul desfășurării Primului Război Mondial și încheierii Tratatului de Pace de la București, din 7 mai 1918, României i se impuse să transfere Bulgariei teritoriul anexat în urma hotărârii Conferinței de pace de la București, din vara anului 1913, respectiv Cadrilaterul cu cele două județe Durostor și Caliacra. De asemenea, Bulgaria mai primea aproape jumătate din Dobrogea de Nord, până la o linie care se apropia de calea ferată Cernavodă-Constanța ([Tudor 2005](#), 73). Trebuie menționat faptul că acest tratat de pace, semnat de Alexandru Marghiloman și impus României de Puterile Centrale, nu a fost recunoscut și nici ratificat de regele Ferdinand I. Mai

mult, prin articolul 15 al Armistițiului încheiat la 11 noiembrie 1918 între Germania și Puterile Antantei, Tratatul de Pace de la București, din 7 mai 1918, a fost declarat nul și neavenit ([Scurtu, Mocanu și Smârcea 1995, 21](#)).

Noile frontiere ale României, mult și aprig discutate și negociate de delegația română prezentă la ședințele Conferinței de Pace de la Paris 1919-1920, au fost recunoscute prin semnarea tratatelor cu Austria (Saint-Germain-en-Laye la 10 septembrie 1919), cu Bulgaria (Neuilly-sur-Seine la 27 noiembrie 1919) și cu Ungaria (Trianon la 4 iunie 1920). Tratatul cu Bulgaria reconfirma frontiera româno-bulgară așa cum fusese ea stabilită prin Tratatul de Pace de la București, din 10 august 1913, moment în care în societatea bulgară a luat naștere un puternic curent revizionist, susținut de clasa politică. La 20 septembrie 1920, Parlamentul României a adoptat Legea de ratificare a tratatului și a dispus publicarea acestuia în Monitorul Oficial¹.

---

¹ Textul integral al Tratatului a fost publicat în Monitorul Oficial nr. 135, din 20.09.1920.

Pe fondul acestei nemulțumiri generale a poporului bulgar, organizațiile paramilitare și teroriste au luat o amploare semnificativă, chiar dacă, sporadic, oamenii politici bulgari au dezaprobat la nivel declarativ acțiunile comitațiilor bulgari, care, în perioada 1920-1932, s-au intensificat treptat. În aceste condiții, ale deselor atacuri ale bandelor de comitații, îndeosebi în localitățile de graniță din Dobrogea de Sud, guvernul român a luat decizia privind colonizarea macedoromânilor în județele Durostor și Caliacra. În acest sens, la 24 aprilie 1924 a fost promovată legea de modificare a Legii pentru organizarea Dobrogei Noi, din 26 iulie 1921, prin care se prevedea expres faptul că statul putea face colonizări și înstrăinări în loturi mici. Odată cadrul legal creat, macedoromânii și-au intensificat activitatea pe lângă factorii de decizie din România pentru a obține aprobarea colonizării și împrumutării lor în Cadrilater ([Tudor 2005, 188](#)). În acest context, au fost semnalate mai multe asasinat, comise de comitații bulgari împotriva coloniștilor români. Prin aprobarea textului Legii privind colonizarea, din 17 iulie 1930, s-a încercat crearea unui cadru legislativ care să le confere mai multă siguranță acestora, însă grănicerii români raportau incidente frontaliere care aveau o frecvență exponențială, fiind semnalate mai multe asasinat atât în rândul coloniștilor, cât și al funcționarilor publici și jandarmilor români.

În acest context, se impunea o nouă metodologie de cercetare a acestor incidente care a fost transpusă în prevederile unui nou protocol de anchetare a tuturor evenimentelor de orice tip care au avut loc în apropierea graniței româno-bulgare. Devenise evident că vechea procedură agreată în cadrul comisiilor militare mixte nu mai putea garanta siguranța atât a cetățenilor aflați în proximitatea graniței, cât și a grănicerilor români care executau misiuni de pază a frontierei.

Un nou cadru legal pentru anchetarea incidentelor de la frontiera româno-bulgară (12 martie 1932)

În primăvara anului 1932 relațiile bilaterale româno-bulgare erau tensionate, ca urmare a deselor incursiuni și atacuri ale comitagiilor bulgari, care avuseseră loc în anul 1931 și în primele trei luni ale anului 1932. Prin urmare, la inițiativa celor două guverne, la 9 martie 1932 s-a întrunit Comisia Militară Mixtă bulgaro-română pentru anchetarea incidentelor de frontieră din 22/23 septembrie, din 14/15 octombrie și din 18/19 noiembrie 1931. Partea bulgară era reprezentată de colonelul Gheorghe Popov, comandantul Sectorului 6 Grăniceri Varna, de maiorul Ștefan Popov, comandantul Secției 18 Grăniceri Kemanlar, de maiorul Serafimov, comandantul Secției 17 Coslugea, de căpitanul Ioscov, comandantul subsecției Oboriște, de căpitanul Pencov, comandantul subsecției Ghiucediurluc, și de un translator.

Partea română era reprezentată de colonelul Bădulescu Alexandru, comandantul Brigăzii 3 grăniceri Brăila, și de maiorul Popa Isaia, comandantul batalionului grăniceri Turtucaia. Conform unei înțelegeri anterioare, membrii comisiei s-au reunit la ora 10.00 în cancelaria pichetului român „Sublocotenent Stoica”/gara Boteni, unde, de comun acord, au convenit asupra unui plan după care urma să se desfășoare lucrările comisiei mixte. Însă, cu puțin timp înainte de începerea ședinței de lucru, președintele Comisiei militare române, colonelul Bădulescu Alexandru, a purtat o discuție amicală cu colonelul Gheorghe Popov. Potrivit raportului înaintat Corpului Grănicerilor, *„colonelul Popov mi-a comunicat că are ordinul guvernului de a fi cât se poate de împăciuitor în discuții; că guvernul bulgar este animat de cele mai pașnice și bune sentimente pentru țara românească; că, el, colonelul Popov, nutrește cele mai perfecte sentimente de colaborare; că a fost trimis de la Sofia din Statul Major unde funcționa la comanda Secției VI-a Varna (frontiera română) tocmai pentru a pune ordine în relațiile și raporturile de serviciu la frontieră; că aceste trei incidente de frontieră care se discută s-au petrecut toate în același sector și în timpul absenței lui de trei luni de la comandă, fiind în concediu de boală; că, în fine, el însuși e foarte nemulțumit de purtarea căpitanului Pencov în sectorul de comandă și unde s-au întâmplat incidentele, fapt pentru care a cerut mutarea acestui ofițer. Colonelul Popov, în calitate de comandant al sectorului, pare a fi dispus la o tranșare urgentă și locală a incidentelor viitoare care se vor isca și pe care și dânsul în mod sincer mi-a declarat că dorește să le evite”* (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an).

În această atmosferă pozitivă, președintele Comisiei române a citit și a înmănat textul comunicatului oficial privind incidentele de frontieră, din noaptea de 14/15 octombrie 1931 și din 18/19 noiembrie 1931, domnului colonel Popov Gheorghe, președintele comisiei bulgare, cu rugămintea ca, după cercetarea comună a evenimentelor, răspunsul părții bulgare să fie transmis în scris la data de 10 martie 1932, ora 10.30, la pichetul „Traian”. Planul de lucru pentru evenimentele din ziua de 23/24 septembrie 1931 urma a se stabili în ziua de 10 martie 1931, după tranșarea

primelor două chestiuni. Acest protocol s-a citit, a fost aprobat și semnat în ședință de către delegații respectivi ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

După agrearea acestui cadru de lucru, delegația română a prezentat faptele petrecute în noaptea de 14/15 octombrie 1931 la pichetul „Traian”. Potrivit acestui text, Comisia română a adus la cunoștința părții bulgare următoarele: *„în noaptea de 14/15 octombrie 1931, pe la orele 01.00 s-au tras asupra pichetului român «Traian» de pe teritoriul bulgar 7 focuri de armă, din care unul a trecut prin pridvorul pichetului, lovind peretele din față, în timp ce al doilea a pătruns prin strașina pichetului în pod, ieșind prin olana acoperișului, după care s-au mai tras cinci focuri pe deasupra pichetului. Toate gloanțele s-au tras de la o distanță de circa 50-100 metri de la linia de frontieră de pe teritoriul bulgar”* ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

În același comunicat, partea română menționa faptul că focurile de armă au încetat imediat după ce grănicerii români au tras în aer rachete de alarmă în direcția atacatorilor. În dimineața zilei de 15 octombrie 1931, la ora 08.00, în fața pichetului bulgar nr. 5, comandantul companiei de grăniceri român l-a invitat, în scris, pe comandantul plutonului de grăniceri bulgar, însă i s-a răspuns că acesta era plecat la Varna până a doua zi. Prin urmare, la 16 octombrie 1931 ofițerul bulgar a fost din nou solicitat să se prezinte la ora 08.00 în dreptul pichetului „Traian”. S-a răspuns telefonic că nu se poate veni la ora solicitată, fiind disponibil numai seara, la ora 17.00, când se putea prezenta la pichetul român nr.50, aflat într-o direcție opusă față de locul incidentului. Ofițerii români au insistat ca reprezentantul bulgar să se prezinte la fața locului înainte de ora 17.00, pentru ca cercetarea să se efectueze pe lumină. Cu toate acestea, *„ofițerul bulgar s-a prezentat la ora 18.00 la pichetul român nr. 54 cu o atitudine foarte dârză și ostilă unei juste cercetări. După ce căpitanul Tutoveanu a expus incidentul petrecut, căpitanul bulgar Pencov a evitat să răspundă cu privire la acest eveniment, făcând referire la alte incidente care nu s-au petrecut și străine de incidentul pentru care a avut loc întâlnirea. Căpitanul Pencov, fiind rugat de către căpitanul român Tutoveanu a prezenta un proiectil bulgar, a răspuns pozitiv la cererea acestuia, însă în momentul în care i s-a arătat unul identic găsit în apropierea pichetului român „Traian”, căpitanul Pencov, în fața unei asemenea dovezi, a avut o atitudine necuviincioasă părăsind pichetul fără a mai continua cercetarea”* ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

După citirea comunicatului și prezentarea stării de fapt, delegația română a adresat o serie de întrebări cu privire la acest incident și la modul în care comandantul bulgar a răspuns solicitărilor grănicerilor români ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)). Prin urmare, delegația română a rugat comisia bulgară să răspundă la următoarele întrebări: *„a știut căpitanul Pencov de focurile trase pe teritoriul român și de rachetele de alarmă trase de grănicerii români? dacă nu, de ce nu?; În ziua de 15 octombrie 1931, căpitanul Pencov se afla la Varna, iar în caz afirmativ, de ce nu a răspuns? Dacă s-a cercetat acest eveniment pentru a se descoperi atacatorii cine sunt și ce măsuri s-au luat?; Din care motiv căpitanul Pencov a fixat alt punct de întâlnire în locul celui unde s-a petrecut evenimentul, când știm că în ziua de 18 octombrie*

1931 se afla la Koslugea?; Din ce motiv căpitanul Pencov a sosit la ora de întâlnire înaintată când nu se poate face anchetă?; Pentru care motiv căpitanul Pencov chiar de la prezentare a avut o atitudine dâră față de ofițerul român, în loc să fie conciliant și dispus la tranșarea incidentului pe cale amiabilă adresându-i cuvintele – pentru ce m-ai chemat?; Din care motiv căpitanul Pencov, când i s-a prezentat un proiectil găsit la pichetul atacat identic cu cele găsite în cartușierele grănicerilor bulgari, s-a făcut irevențios și a plecat de la fața locului fără a termina cercetarea. Cu toate acestea, ofițerul român l-a condus pe căpitanul Pencov până la linia de frontieră. Își reamintește de aceasta?” ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#))

După citirea întrebărilor, delegații români au precizat faptul că, „în ziua de 18 octombrie 1931, ora 08.00, s-au întâlnit la pichetul «Traian» căpitanul Tutoveanu cu maiorul Serafimov care era însoțit de căpitanii comandanți ai plutoanelor Oboriște și Ghiuccediurliuc pentru cercetarea evenimentului petrecut în noaptea de 14/15 octombrie 1931. La fața locului, maiorul Serafimov a constatat temeinicia afirmațiilor căpitanului Tutoveanu, totuși a refuzat încheierea actelor, propunând constituirea unei comisii mixte. Căpitanul Pencov a afirmat sublocotenentului Perelighin că, dacă maiorul ar fi semnat un asemenea act, a doua zi ar fi fost îndepărtat din armată. Conducătorii căruțelor veniți cu ofițerii bulgari au declarat în bucătăria la pichetul «Traian», în fața locuitorului Cociu Curtev din Vladimirești și plutonierului Barbu Andrei, că au auzit vorbindu-se de către soldații plutonului Chiuccediurliuc că patrula pichetului bulgar nr. 5 a tras în noaptea de 14/15 octombrie 1931 în câinii pichetului român «Traian», iar în urma focurilor trase de către grănicerii români, a răspuns din nou patrula cu focuri de armă” ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Cu aceste precizări și puncte de vedere ale delegației române s-a încheiat prima ședință de lucru a Comisiei mixte româno-bulgare. A doua zi, 10 martie 1932, membrii comisiei s-au întâlnit la ora 10.30, la pichetul român „Traian”, pentru a verifica și a confrunta pe teren, la fața locului, probele care susțineau afirmațiile părții române cu privire la incidentul din noaptea de 14/15 octombrie 1931. Aceste mărturii se compuneau din: lovitura ricoșată, produsă de glonț în zidul peretelui din fața pichetului; cealaltă lovitură, indicată în reclamație nu s-a putut arăta, întrucât acoperișul pichetului arsese cu o noapte înainte. În același timp, a fost audiat numitul Gociu Gh. Curtev din comuna Vladimirești cu privire la afirmațiile soldatului căruțaș bulgar, în bucătăria pichetului, în data de 19 octombrie 1931, ziua întâlnirii căpitanului Tutoveanu cu maiorul Serafimov și cu plutonierul Barbu Andrei, în legătură cu aceeași chestiune. După terminarea acestor verificări la fața locului, Comisia mixtă s-a deplasat la pichetul „Sergent Dogaru Adam”, unde au început lucrările de verificare a răspunsurilor date de comisia bulgară în contradictoriu.

Cu toate asigurările de bune intenții ale guvernului bulgar pentru rezolvarea incidentelor de la frontiera comună, răspunsurile date de membrii comisiei bulgare la întrebările concrete ale părții române au arătat că ofițerii bulgari au înțeles într-un mod particular politica propriului guvern. Prin urmare, delegații bulgari au răspuns astfel cu privire la incidentul de la pichetul „Traian”: în noaptea de 14/15 octombrie

1931 „soldații bulgari de la pichetul nr. 5 nu au auzit niciun fel de împușcături și nu au văzut semnalele date de români de la pichet cu rachete și ca urmare nu au făcut cunoscut șefului lor, căpitanul Pencov. Secundul nu a știut nimic relativ la acele focuri trase. Informațiile meteorologice în noaptea aceea au consemnat că vântul sufla de la nord-vest și a împiedicat posibilitatea soldaților bulgari de la pichetul nr. 5 să audă focurile trase/chiar dacă în adevăr s-a petrecut așa ceva la o distanță de 4 km” ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

În contextul condițiilor meteorologice menționate, evident că soldații bulgari nu l-au avertizat pe colonelul Popov Gheorghe cu privire la solicitarea ofițerilor români pentru anchetarea incidentului. Mai mult decât atât, la inspecția cartușierelor, făcută soldaților de la pichetele bulgare, s-au găsit toate cartușele și ca atare, nu era admisibil ca aceste focuri să fi fost trase de către soldații bulgari. Patrula bulgară în acea noapte „nu a tras asupra câinilor de la pichetul român și nici asupra unui alt obiectiv. Carnetul de patrulare, act oficial, poate fi consultat și să se constate că patrula a venit la pichetul nr. 5 după ce își executase serviciul, încă de la ora 23 din ziua de 14 octombrie 1931, iar focurile trase asupra pichetului «Traian», după cum a susținut căpitanul Tutoveanu, s-au tras la ora 01.00 din noaptea de 15 octombrie 1931. S-au cercetat/controlat toți locuitorii din satele din apropiere, satul Korcut, Ceanlar și Capugmahle, și nu au tras focuri de armă în acea noapte. Numai jandarmul pădurar al satului Korcut a tras trei focuri de armă asupra unor ciobani pentru a-i goni din pădure unde tăiau lemne de contrabandă. Este posibil ca unul din acele gloanțe să fi căzut în apropierea pichetului «Traian». Pentru a nu se mai repeta aceasta (trageri de focuri), s-au făcut imediat intervenții la Ministerul Agriculturii care a interzis guarzilor săi silvici de a mai trage în viitor focuri de armă în zona de frontieră, chiar justificat. Aceasta s-a făcut cu scopul de a se evita chestiuni de această natură. În general, toate autoritățile de frontieră bulgare au făcut tot ceea ce a fost cu putință cu intenția de a înlătura pe viitor toate neînțelegerile cauzate de vederi deosebite între noi și autoritățile românești” ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Spre finalul discuțiilor, acest punct de vedere bulgar a fost întărit de faptul că dese neînțelegeri lingvistice și de termeni dintre ofițerii bulgari și români au ca fundament proasta traducere sau înțelegere a soldaților ambelor părți în momentul în care se solicită prezența comandanților pentru a discuta anumite incidente sau când se prezintă un anumit caz. În cele din urmă, deși se simțea nevoia unor clarificări, s-a încheiat un proces-verbal atât în limba română, cât și în limba bulgară, agreeat și semnat de ambele părți, fapt pentru care, la ora 18.30, comisia bulgară a trecut pe teritoriul ei.

Sentimentul comun de a găsi și de a discuta o metodologie, o procedură cadru pentru cercetarea acestor incidente s-a concretizat în data de 12 martie 1932, când s-a semnat un document fundamental pentru ambele părți, al cărui scop principal a fost normalizarea și găsirea unor puncte comune, a unor pași de urmat în anchetarea incidentelor de către viitoarele comisii mixte, pentru a nu lăsa loc de interpretări. Acest document a fost Protocolul nr. 5.

Eforturi comune de îmbunătățire a relațiilor bilaterale româno-bulgare. Implementarea noii proceduri de cercetare a incidentelor frontaliere

La încheierea lucrărilor Comisiei militare mixte româno-bulgare, președintele delegației române, colonelul Bădulescu Alexandru, a întocmit un raport transmis Corpului Grănicerilor care a cuprins un referat înaintat Ministerului Afacerilor Străine, în care a precizat faptul că delegația bulgară a recunoscut în parte faptele, dând dreptate reclamațiilor românești, fapt pentru care incidentele au fost declarate încheiate. Pentru prevenirea altor incidente, colonelul Alexandru Bădulescu a propus, și delegația bulgară a acceptat o nouă procedură de anchetă care a fost consemnată în Protocolul nr. 5. Ambele delegații și-au luat angajamentul să aplice întocmai acele dispoziții pe întreaga frontieră terestră româno-bulgară ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Potrivit acestui document, încheiat la 12 martie 1932, procedura acceptată de ambele părți pentru îmbunătățirea raporturilor de serviciu dintre grănicerii ambelor țări prevedea ca „la invitația scrisă sau telefonică confirmată apoi în scris, ofițerul invitat trebuie să se prezinte în cel mai scurt timp, în termen de 24 ore de la primirea invitației, exceptând cazurile urgente care necesită o luare imediată de contact între ofițeri. Comandanții de plutoane ai ambelor țări, când se întrunesc pentru a cerceta împreună un incident de frontieră, încheie în scris constatările făcute la fața locului, semnându-le reciproc spre neschimbare. Actele definitive de anchetă se fac de către comandanții de companii atunci când incidentul este apreciat a fi de resortul lor, în caz contrar, ei se adresează autorităților superioare pentru validare. La semnalul de rachetă sau la tragerea a 2 focuri de armă, șeful pichetului țării vecine din imediata apropiere vine imediat la piatra de frontieră pentru a se informa și a cere lămuriri, dând pe teritoriul lor imediat concursul necesar. Referitor la trecerile de animale de o parte sau alta a frontierei să se procedeze în modul următor: – dacă trece frontiera un animal al pichetului (asin, câine, pasăre) șeful pichetului vecin este obligat a-l înapoia imediat fără a se încheia vreun act; – dacă au trecut frontiera vite ale locuitorilor, comandantul de pluton comunică în scris comandantului de pluton al țării vecine pentru a cerceta. Dacă vitele s-au găsit, se predau proprietarului în fața comandantului de pluton, consemnându-se aceasta într-un proces-verbal. Nu se pot tranșa chestiuni de treceri de vite între șefii pichetelor, ele tranșându-se numai de către comandanții de plutoane care sunt obligați a răspunde invitației de a se întâlni. Când se descoperă vreo contrabandă, comandantul de pluton respectiv, după terminarea cercetărilor, îl anunță pe comandantul de pluton al țării vecine pentru a urmări atât pe contrabandist, cât și pe acei ce au vreun amestec. Redactarea actelor încheiate de ofițerii ambelor țări trebuie să poarte sigiliul celei mai perfecte bune credințe. Orice denaturare în această direcție să se sancționeze imediat. Orice pom aflat pe linia de frontieră și care se află intabulat ca semn de hotar nu poate fi tăiat decât numai pe baza unui protocol încheiat de către ofițerii ambelor țări. Să se lase necultivat de ambele țări o bandă de teren de un metru de-a lungul liniei de frontieră, iar movilele să fie ocolite ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Pentru a fi bine înțeles de către grăniceri, Protocolul nr. 5, din 12 martie 1932, era însoțit de *Instrucțiuni*, redactate și semnate la 26 noiembrie 1932, care explicau diferite aspecte privind întâlnirea ofițerilor, concursul pe care comandanții și-l acordau reciproc, aranjarea chestiunii apei și a fânului de la pichete și bornele de graniță, animalele care treceau dintr-o parte în alta, contrabanda, paza semnelor de graniță și locul de întâlnire pentru grănicerii (comandanții) români și bulgari. Aceste instrucțiuni au intrat în vigoare la 1 decembrie 1932 ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

De exemplu, întâlnirea comandanților unităților de grăniceri avea loc pentru chestiuni importante, cum erau: cercetarea atacurilor dintr-o parte sau alta asupra pichetului, santinei sau patrului de grăniceri; cercetarea atacurilor dintr-o parte sau alta asupra locuitorilor care lucrau pământuri adiacent zonei de frontieră; cercetarea de furturi de vite și recolte, pentru înapoierea vitelor trecute dintr-o parte în alta, pentru urmărirea contrabandiștilor; cercetarea lipsei de politețe din partea opusă, precum și în toate cazurile, când unul dintre comandanții de unități grănicerești cer relații pentru bunul mers al serviciului ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Ofițerul invitat la întâlnire era obligat ca, în termen de 24 de ore de la primirea invitației, să se prezinte la punctul fixat. Excepțiile erau omorurile, atacurile în masă sau trecerile de contrabande importante. În cazul în care unul dintre ofițerii chemați pentru cercetarea unui incident lipsea, ajutorul său raporta autorității superioare acest aspect, anunțându-l în același timp și pe ofițerul care solicitase întâlnirea. Cererea de întâlnire trebuia făcută întotdeauna în scris. În caz de forță majoră, cererea putea fi și verbală, însă la prima ocazie, trebuia să fie consemnată în scris. Având în vedere că, în general, comandanții de plutoane la grănicerii bulgari erau numai ofițeri, în sectoarele românești, unde comandanții de plutoane erau reangajați, cercetarea diferitelor incidente se realiza de către ofițerul român comandant al plutonului vecin sau comandant de companie. Reangajații români comandanții de plutoane puteau cere numai informații referitoare la incident. La întâlnire, ofițerii erau obligați să fie atenți, corecți și calmi. Indiferent de caracterul și de rezultatul cercetărilor, aceștia erau obligați să se despartă în cel mai cordial mod posibil, fapt de mare importanță pentru raporturile viitoare dintre grănicerii ambelor țări. În cazul unei impolitețe, erau obligați să raporteze superiorilor ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Cercetările la fața locului se consemnau „*într-un proces-verbal sau protocol, încheiat în triplu exemplar în limba bulgară și română, semnat de ambele părți pentru neschimbare și aplicându-le sigiliile oficiale. Fiecare ofițer va lua câte un exemplar în limba vecină și două în limba maternă. Exemplarul scris în limba străină, încheiat cu ocazia incidentelor importante, trebuie să fie semnat de translatorul oficial. Procesul-verbal (protocolul) trebuie să conțină exact conținutul exprimat și stabilit. Dacă în urma cercetărilor făcute ofițerii nu cad de acord, atunci fiecare își face expunerea în cuprinsul aceluiași proces-verbal (protocol), arătând motivele pentru care nu este de acord. În incidentele importante unde nu se cade de acord, se apelează la*

ofițerul imediat superior pentru lămurire. În principiu, întâlnirea se va face la locul unde s-a întâmplat incidentul pentru ca cercetările să se facă la fața locului. În cazuri fără importanță, ca: înapoiere de vite, luarea de relații, întâlnirea se face la români: a) pichetul general Râmniceanu (pluton Ecrene); pentru bulgari – pichetul nr. 2 pe șoseaua Varna - Balcic sau pichetul 4.600 m NV satul Climentov (subsecție 1/16); pentru români – la pichetul Regele Ferdinand (pluton Kuiungiuc); pentru bulgari – pichetul nr. 8 șoseaua Varna-Bazargic (subsecția 2/16); pentru români – pichetul sublocotenent Stoica (plutonul Boteni); pentru bulgari – pichetul nr. 2 Dobrici (subsecția 1/17); pentru români – pichetul Lahovari (pluton Vladimirești); pentru bulgari – pichetul nr. 6 drum Vlădimirești-Ghecedeluci (subsecția 2/17); pentru români – pichetul sergent Neagu (pluton Ekiscea); pentru bulgari – pichetul nr. 11 drum Beștepe-Trupciular (subsecția 3/17); pentru români – pichetul Pănculescu (pluton Kili-Kady); pentru bulgari – pichetul nr. 2 drum satul Mahmutslia-Sahinlar (subsecția 1/18); pentru români – pichetul Vasile Lupu; pentru bulgari – pichetul nr. 8 Șoseaua Sarvii - Silistra (subsecția 2/18); pentru români – pichetul Omurgea; pentru bulgari – pichetul nr. 1 drumul Omurchioi-Ferhatlar (subsecția 1/18)” ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

În ceea ce privește concursul pe care comandanții și-l dădeau, pichetele de grăniceri erau obligate să fie instruite ca primă reacție la un eventual incident sau eveniment, să se sprijine reciproc, desigur în interesul bunelor raporturi de prietenie și vecinătate între cele două părți. Cererea de concurs se făcea de către șeful pichetului prin lansarea a una sau două rachete consecutiv, în caz grav, trase numai de la pichet sau din locul cel mai vizibil în direcția din care venea pericolul. La acest apel, pichetul din țara vecină era obligat să răspundă cu o rachetă albă, în semn că a înțeles și că a trimis patrule în direcția indicată de rachete ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Relativ la problema apei și a fânului, procurarea de apă la pichete se realiza conform înțelegerilor anterioare. În sectoarele de frontieră unde erau pietre de graniță (borne) duble, cositul fânului dintre aceste pietre de frontieră se realiza în același timp de către grănicerii bulgari și români, iar fânul recoltat se împărțea în mod egal de către comandanții plutoanelor respective ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

Cu privire la vitele sau animalele care treceau frontiera româno-bulgară, instrucțiunile Protocolului nr. 5 prevedeau ca „diferitele animale sau păsări care aparțineau grănicerilor și care au trecut peste frontieră trebuiau înapoiate imediat de către comandantul pichetului fără încheierea vreunui act. Dacă vitele sau animalele aparțineau locuitorilor din zonă, comandantul plutonului (subsecție) era obligat să-l anunțe în scris pe comandantul de pluton (subsecție) vecin, menționând unele informații relative la numărul și semnalmentele vitelor, numele și localitatea proprietarului și prin care punct se bănuiește că a trecut frontiera. Comandantul plutonului (subsecție) din țara vecină era dator să urmărească și să anunțe autoritățile respective imediat, în scris, pentru descoperirea și prinderea acestora. Pentru ușurința descoperirii animalelor furate, propunem obligarea locuitorilor din zona de frontieră

(10 km adâncime) să-și marcheze animalele cu însemnele: pentru români cu R.m. Predarea vitelor se face la pietrele de întâlnire, personal, de către ofițeri cu proces-verbal (protocol) după ce se stabilește, cu acte, proprietatea lor. Primele trei zile de la prindere nu se va percepe nicio taxă pentru întreținere, în zilele următoare se va încasa 14 lei de cal, 10 lei de vită cornută și 4 lei de ovine ca taxă de întreținere zilnică. Este oprit șefilor de pichete să tranșeze între ei chestiuni relative la trecerea vitelor peste frontieră care nu aparțin grănicerilor” (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an).

În privința contrabandei, comandantul de pluton (subsecție) era obligat să-l anunțe imediat pe comandantul din țara vecină despre felul contrabandei, numele persoanelor implicate în această activitate și zona prin care s-a făcut trecerea frauduloasă a frontierei. Comandantul plutonului (subsecție) din țara vecină era obligat ca, imediat după primirea înștiințării despre contrabandă, să înceapă urmărirea făptașilor și comunicarea în scris a rezultatului și persoanelor implicate în contrabandă. În cazul în care fapta era constatată pe teritoriul său, însă persoanele implicate locuiau pe teritoriul țării vecine, în legătură cu care autoritățile de grăniceri nu fuseseră înștiințate, comandamentul era obligat să anunțe în scris și să dea informații cu date precise, necesare cercetării.

Cei care îndeplineau serviciul de pază nu puteau să modifice, să taie sau să îndepărteze semnele de frontieră – arbori sau alte semne distincte. Dacă se impunea o asemenea intervenție, erau obligați să primească aprobarea autorităților superioare, după care ofițerii români sau bulgari responsabili din sectorul respectiv încheiau un proces-verbal/protocol (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an).

Dacă din punct de vedere tehnic, pe hârtie, procedura agreată de ambele părți reglementa teoretic metodologia cercetării incidentelor la fața locului, în practică lucrurile au stat altfel.

La 7 aprilie 1932 Comandamentul Corpului Grănicerilor a emis ordinul nr. 2827, prin care a dispus Brigăzii 3 Grăniceri să aplice prevederile stabilite în Protocolul nr. 5, încheiat de Comisia militară mixtă româno-bulgară la 12 martie 1932.

Dacă, la nivel declarativ, autoritățile militare bulgare susțineau că au diseminat în rândul grănicerilor prevederile Protocolului nr. 5, incidentul de frontieră petrecut în noaptea de 9/10 mai 1932 a scos în evidență lipsa de instruire a soldaților bulgari. În seara respectivă, doi indivizi înarmați au încercat să treacă frontiera în Bulgaria, fapt pentru care au fost somați de grănicerii români. La scurt timp, cei doi suspecți au deschis focul împotriva acestora. Cercetările efectuate după incident au scos în evidență slaba cunoaștere a Protocolului nr. 5 de către ofițerii și grănicerii români (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an).

Un alt incident a avut loc la 1 august 1932. Șalupa grănicerilor D. nr. 1, în timp ce naviga spre Bechet, în dreptul pichetului bulgar „Vadinul”, din cauza unei defecțiuni la motor, a fost dusă de curent spre malul bulgar, în timp ce grănicerii bulgari au somat marinarii români să tragă la mal. Speriați de eventualitatea unei sechestrări îndelungate și de posibilitatea neîndeplinirii ordinelor pe care le aveau, marinarii au

reușit să pornească motorul, accelerând spre malul românesc. În timp ce șalupea se îndepărta de malul vecin, grănicerii bulgari au deschis focul asupra șalupei, lovind-o în plin, fiind trase peste 20 de gloanțe ([Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fără an](#)).

În lunile septembrie, octombrie și noiembrie au fost semnalate mai multe incidente la frontiera româno-bulgară, în care erau implicați comitagi bulgari. Unul dintre acestea, cel din seara zilei de 3 octombrie 1932, în care a fost omorât Coliu Curtev, membru al Organizației Revoluționare Dobrogene – DRO –, a făcut obiectul unei bogate corespondențe diplomatice, fiind menționat și în presa bulgară la sugestia organizației teroriste.

La 13 decembrie 1932, Vasile Stoica îl informa de la Sofia pe Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine, prin Nota nr. 3312, în legătură cu discuțiile pe care le-a purtat cu generalul Al. Kissov, ministrul de război, și cu N. Mușanov, președintele Consiliului de Miniștri, referitoare la constituirea comisiei mixte care să cerceteze mai multe incidente, printre care și cel în care a fost implicat comitagiul bulgar. În lunga conversație cu generalul Al. Kissov, care a avut loc în casa ministrului Marii Britanii, Sydney Waterlow, diplomatul român a scos în evidență înrăutățirea relațiilor dintre Bulgaria și vecinii săi, din cauza refuzului repetat al ofițerilor bulgari de la frontieră de a participa, conform acordurilor, la anchetele mixte la care erau invitați, precum și a refuzului guvernului bulgar de a admite instituirea unor comisii mixte când acestea îi erau propuse. Cu punctul de vedere românesc a fost de acord și diplomatul englez. Generalul Kissov a răspuns că, cel puțin în două cazuri, ancheta bulgară a dovedit că faptele menționate de partea română nu au existat. Răspunsul ministrului român a venit prompt în privința cercetărilor făcute de partea română, care a ajuns la concluzii contrare, fapt pentru care era preferabil constituirea unei comisii militare mixte, și nu măsuri restrictive pe care guvernul român ar fi urmat să le ia la frontieră. În cele din urmă, generalul bulgar a fost de acord cu Vasile Stoica.

Concluzie

La sfârșitul anului 1932, ministrul român de la Sofia, Vasile Stoica, pleda în discuțiile purtate cu președintele Consiliului de Miniștri, N. Mușanov, pentru constituirea comisiilor militare mixte care puteau fi asimilate unor supape de siguranță care să limiteze eventualele agitații și stări tensionate inutile la frontieră. Refuzul uneia dintre părți al propunerii de constituire a unei comisii lăsa să plutească asupra acesteia bănuiala că era vinovată. Președintele Consiliului de Miniștri bulgar era intrigat de momentul intervenției diplomatului român, suspectând o înțelegere între români și iugoslavi, cei din urmă solicitând, prin reprezentantul lor diplomatic de la Sofia, constituirea unor comisii pentru cercetarea unor incidente care au avut loc la frontiera bulgaro-iugoslavă. După ce ministrul român l-a asigurat că nu exista o asemenea înțelegere, N. Mușanov i-a reproșat acestuia că, în actele oficiale și în discuțiile în care acesta pleda pentru constituirea comisiilor mixte, a folosit sintagma „comitagi bulgari”, când, în fapt, erau niște simpli hoți care nu urmăreau decât să

provoace agitație și o stare de tensiune la frontiera comună. Contrariat, deși admitea că, în majoritatea cazurilor, incidentele erau provocate de hoți sau contrabandiști, Vasile Stoica i-a răspuns că nu îi poate numi altfel pe cei care, după ce au făcut incursiuni în teritoriul românesc, au fost omorâți de grănicerii români după atacul comis asupra acestora, revistele dobrogenilor din Bulgaria glorificându-i drept eroi naționali, așa cum era cazul lui Coliu Colev (sau Curtev), ucis în noaptea de 3 spre 4 octombrie 1932 la Kidi-Kadi. În fața unui asemenea argument, primul-ministru bulgar a replicat că organizația care susține aceste reviste era comunistă și, bineînțeles, și cei care fac incursiuni în teritoriul românesc. Această apartenență politică nu schimba cu nimic statutul de comitagiu. În cele din urmă, N. Mușanov a afirmat că dorea eliminarea oricăror neînțelegeri cu România, acceptând constituirea comisiilor militare mixte. Cu toate acestea, au fost raportate noi incidente frontaliere.

Referințe

- Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, AMAE.** fără an. „Incidente de frontieră cu Bulgaria, f.n frontieră cu Bulgaria.” Fond Problema 52, Volumul V, București.
- Cătănuș, Dan.** 2001. *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar.* București: Institutul pentru Studiul Totalitarismului.
- Murgoci, G.** 1913. *Țara Nouă. Dobrogea sudică și Deliormanul.* București: Minerva.
- Negoită, Cătălin.** 2009. *Între stânga și dreapta. Comunism, iredentism și legionarism în Cadrilater (1913-1940).* Craiova: Fundația „Scrisul Românesc”.
- Scurtu, Ioan, Constantin Mocanu și Doina Smârcea.** 1995. *Documente privind istoria României între anii 1918-1944.* București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Tudor, Constantin.** 2005. *Administrația Românească în Cadrilater (1913 - 1940).* Călărași: Editura Agora.
- Ungureanu, George.** 2009. *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940).* Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- Vulpe, Radu.** 1938. „Dobrogea meridională în antichitate.” *Analele Dobrogei*, nr. II/1938.

Impactul economic al terorismului – eficientizarea fondurilor alocate de către organizațiile internaționale

(Studiu de caz Fâșia Gaza)

The economic impact of terrorism – the efficiency of funds allocated by international development organizations

(Gaza Strip Case Study)

Drd. Luiza Andreea ULMET*

*Institutul de Economie Națională, Academia Română, București

Abstract

Terorismul este un concept care a existat la nivel internațional încă din cele mai vechi timpuri, primind din partea specialiștilor, diferite denumiri, în funcție de perioada în care era identificat, de mijloacele și metodele folosite în cadrul activităților întreprinse, sau de scopurile vizate de acțiunile membrilor diferitelor organizații. Un lucru pe care dorim să îl evidențiem este acela că, atâta timp cât vor exista puncte de vedere diferite, atâta timp cât interesele unora dintre părțile implicate în cadrul unui conflict, inclusiv cele de natură economică, vor fi în contradicție, se vor crea premisele dezvoltării sau coagulării unor mișcări de rezistență, care, prin acțiunile întreprinse, vor fi catalogate drept organizații teroriste. Una dintre principalele organizații teroriste care aduce prejudicii economice incomensurabile, acțiunile acesteia fiind inclusiv de natură a afecta relațiile internaționale, este cea a Harakat al-Muqawama al-Islamiyya – Hamas, cunoscută și sub denumirea de Mișcarea de Rezistență Islamică, care, începând cu anul 2006, a preluat, folosind forța armată, controlul asupra Fâșiei Gaza, impunând o separare politică și economică de Autoritatea Palestiniană.

Terrorism is a concept that has existed internationally since ancient times, receiving different names from specialists depending on the period in which it was identified, the means and methods used in the activities carried out or the aims pursued by the actions of the members of various organizations. One thing we would like to point out is that as long as there are different points of view, as long as the interests of some of the parties involved in a conflict, including those of an economic nature, are at odds, then the conditions will be created for the development or coagulation of resistance movements, which by their actions will be labelled as terrorist organizations. One of the main terrorist organizations causing immeasurable economic damage, and whose actions are also likely to affect international relations, is Harakat al-Muqawama al-Islamiyya – HAMAS, also known as the Islamic Resistance Movement, which since 2006 has taken control of the Gaza Strip using armed force, imposing political and economic separation from the Palestinian Authority.

Cuvinte-cheie:

terrorism; impact economic al terorismului; Hamas; Fâșia Gaza; conflict israeliano-palestinian.

Keywords:

terrorism; economic impact of terrorism; HAMAS; Gaza Strip; Israeli-Palestinian conflict.

Info articol

Primit: 28 septembrie 2023; Evaluat: 8 noiembrie 2023; Acceptat: 12 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Ulmet, L.A. 2023. „Impactul economic al terorismului – eficientizarea fondurilor alocate de către organizațiile internaționale (STUDIUL DE CAZ FÂȘIA GAZA)”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 150-160. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-52>

În cele ce urmează, vom încerca să analizăm efectele economice ale acțiunilor teroriste asupra unor spații în care acestea își desfășoară, cu precădere, activitatea, având la bază datele furnizate la nivel internațional ca urmare a unor atacuri teroriste, pentru ca, mai apoi, să identificăm implicarea organismelor internaționale în acțiunile de reconstrucție postconflict și fondurile cheltuite de către acestea pentru dezvoltarea și implementarea unor soluții viabile astfel încât respectivele teritorii să nu se mai regăsească în situația de a se confrunta cu eventuale activități teroriste în arealul lor de interes, precum și ca organizațiile teroriste să nu mai găsească spații prielnice pentru dezvoltare prin inducerea unor idei fundamentaliste în rândul populației.

Astfel, la sfârșitul lucrării, după analiza conflictului dintre organizația teroristă Hamas și autoritățile israeliene, precum și în baza studierii activității unor organizații internaționale, precum ONU, vom fi capabili să indicăm principalele domenii economice afectate de izbucnirea unui conflict la scară largă între o organizație teroristă și un stat, care poate afecta inclusiv relațiile diplomatice la nivel internațional, conducând spre o dezvoltare și permanentizare a conflictului, cu impact asupra populației civile.

Impactul economic al terorismului la nivel internațional – planuri de dezvoltare a Fâșiei Gaza, din perspectiva organizațiilor internaționale cu rol în garantarea securității

Deși terorismul există la nivel internațional de o perioadă lungă de timp ([Laquer 1987, 11-12](#)), specialiștii în domeniul securității i-au alocat un rol bine determinat abia după producerea incidentelor din 11 septembrie 2011, fapt ce a condus la o reorientare a acțiunilor și la dezvoltarea capacităților necesare desfășurării unor lupte concentrate pentru combaterea acestui fenomen.

Astfel, pornind de la atacul terorist din 11 septembrie 2011, urmat de războiul din Afganistan, de invazia Irakului, de lupta împotriva ISIS și al-Quaida, statele occidentale au manifestat intenția de a combate împreună terorismul, realizând riscurile la care sunt supuse, dacă nu intervin acolo unde organizațiile teroriste își au sorgintea, trecând peste ideea de a nu depăși obstacolul dat de propriile granițe teritoriale. Problematika apariției și dezvoltării rețelelor teroriste a fost abordată în aceeași manieră și de principalele organizații internaționale cu rol în garantarea securității. Astfel, ONU, NATO, UE au demarat o serie de operații pentru a preveni apariția terorismului atât pe teritoriul statelor membre, cât și în diferite zone ale globului, pentru a pregăti populația în lupta împotriva acestui flagel sau pentru a înlătura pur și simplu organizațiile teroriste care controlau o parte a teritoriului.

Totodată, atât la nivel statal, cât și la nivelul organizațiilor internaționale, au fost dezvoltate mecanisme pentru oprirea expansiunii terorismului, stoparea finanțării grupărilor teroriste și împiedicarea acestora de a recruta noi membri.

Impactul economic al terorismului, deși greu de cuantificat, poate fi ilustrat luând ca exemplu atacul terorist din 2001 și activitățile reprezentanților SUA, de a compensa pentru viețile pierdute în cadrul acestui atac.

În acest sens, SUA au dezvoltat, începând cu anul 2015, un fond pentru victimele terorismului sponsorizat de stat, administrat de Secția de spălare a banilor și recuperare a activelor (MLARS) a diviziei penale, sub conducerea maestrului special Mary Patrice Brown, care, în luna aprilie 2023, a anunțat că vor fi despăgubite 5.361 de victime ale atacurilor teroriste din 11 septembrie 2001, dintre acestea făcând parte și rude ale victimelor, precum și copiii acestora sau soții. Anterior, s-au mai plătit victimelor sume de peste 3,3 miliarde de dolari, numărul total al solicitanților eligibili crescând de la 2.000, în 2017, la peste 15.500, în prezent. Dintre aceștia, 12.117 reclamanți sunt victime ale atentatului terorist din 11 septembrie 2001 și membrii familiilor acestora, în timp ce alte 3.652 au fost victime ale altor atacuri teroriste (Departamentul de Justiție al SUA 2023a). În total, de când fondul a fost creat statul american a plătit, prin intermediul acestuia, despăgubiri de aproximativ 6 miliarde de dolari victimelor acțiunilor teroriste și familiilor acestora (Departamentul de justiție al SUA 2023b).

În ceea ce privește cuantumul plătit fiecăreia dintre victime, autoritățile SUA acordă o despăgubire de 250.000 de dolari pentru o persoană ucisă, 100.000 de dolari pentru soț și 100.000 de dolari pentru fiecare persoană pe care victima o avea în întreținere. Pentru cererile de vătămare corporală, suma de bani plătită ca despăgubire pornește de la 250.000 de dolari și poate crește, în funcție de situația familială a fiecărei victime în parte (Departamentul de justiție al SUA 2023b).

Toate aceste aspecte prezentate denotă că orice acțiune teroristă poate avea efecte economice importante asupra unui stat, asta fără a analiza în detaliu și alte elemente, precum distrugerile materiale provocate sau proporția în care au fost afectate anumite domenii economice și rezultatul negativ, înregistrat la nivel de încasări, într-o anumită perioadă de timp.

Având în vedere că, la nivel internațional, în perioada 2010-2021 au avut loc aproximativ 119.365 de atacuri teroriste în diferite locații de pe glob, acest lucru demonstrează încă o dată impactul economic major pe care terorismul îl poate avea asupra economiei statelor atât prin victimele înregistrate, cât și prin diferitele sume de bani pe care națiunile le pot pierde, ca urmare a afectării diverselor ramuri economice sau distrugerii unor elemente de infrastructură.

Fenomenul de globalizare a făcut ca aceste efecte economice ale acțiunilor teroriste să fie acut resimțite dincolo de arealul geografic în care s-au înregistrat. Spre exemplu, să presupunem că are loc un atac terorist cu implicații care duc la blocarea canalului Suez pentru o anumită perioadă de timp. Acest fapt poate afecta întregul trafic maritim de mărfuri dintre Asia și Europa, deși evenimentul s-ar produce doar pe teritoriul Egiptului.

Astfel, în urma efectuării unor calcule sumare ale impactului economic al terorismului la nivel global, specialiștii în domeniu au estimat că aceste activități teroriste au reprezentat costuri la adresa statelor de aproximativ 613,6 miliarde de dolari în perioada 2010-2019 ([StatSoft 2023](#)). Având la bază aceste calcule, considerăm că implicațiile economice ale acțiunilor teroriste sunt cu mult mai mari decât cele ce pot fi cuantificate și pornind de la evenimentul din 11 septembrie 2001, pe lângă compensațiile acordate victimelor și calculele efectuate asupra distrugerilor care țin de infrastructură, considerăm că și intervenția Statelor Unite ale Americii în Afganistan în perioada 2001-2022, care a avut costuri totale de aproximativ 2,313 trilioane de dolari, este tot o consecință economică a acțiunilor teroriste și trebuie luată în calcul, în eventualitatea în care va fi efectuat un proces amplu care ține de costul economic al terorismului ([Watson Institute 2021](#)). Această sumă de bani ce ține de acțiunea SUA în Afganistan este însă una care nu ține cont de contribuțiile financiare ale aliaților, ale organizațiilor internaționale, ale organizațiilor nonguvernamentale care au acționat în această perioadă, dar și de alte costuri de infrastructură, de reconstrucție postconflict etc., iar sumele de bani nu includ plățile viitoare ale dobânzilor pentru banii împrumutați pentru a finanța războiul sau plățile care vor fi efectuate pe toată durata vieții persoanelor care au fost afectate, precum militarii care au participat la ostilități și asistența medicală și psihiatrică de care aceștia vor beneficia ([Watson Institute 2021](#)).

Principalele instituții cu rol în garantarea securității precum ONU, NATO, UE sau OSCE, prin programele desfășurate trebuie să se implice mult mai activ în acțiunile de prevenire și de combatere a acestui fenomen, respectând în același timp convențiile internaționale și fără afectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor. De ce facem această precizare? Pentru că numai prin aplicarea unor metode în conformitate cu legile internaționale, vom putea cu adevărat să facem o distincție clară între apărătorii binelui, promotorii prosperității și membrii organizațiilor teroriste care acționează în detrimentul intereselor comune, pentru binele propriu.

Promptitudinea cu care aceste organizații au acționat în momentul apariției unor situații de criză, precum cea din Afganistan sau apariția și dezvoltarea Daesh/ISIL, reprezintă cel mai bun exemplu de cooperare internațională în combaterea și eradicarea terorismului ([Ministerul Afacerilor Externe 2021](#)). Completându-se și identificând soluții comune în vederea înlăturării acestei amenințări internaționale, organizațiile anterior menționate au susținut formarea unor coaliții globale, dar au întreprins acțiuni și pe palierul stopării finanțărilor ilegale ale organizațiilor teroriste, ori în vederea împiedicării recrutărilor de noi luptători din cadrul statelor europene care aveau intenții de a se deplasa în aceste teritorii. În vederea combaterii terorismului, ONU, UE, NATO și OSCE au emis mai multe rezoluții¹, strategii destinate

---

¹ Din 1963, comunitatea internațională a elaborat 19 instrumente juridice internaționale pentru prevenirea actelor teroriste. Aceste instrumente au fost dezvoltate sub auspiciile Națiunilor Unite și ale Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (AIEA) și sunt deschise participării tuturor statelor membre.

² Strategia și Planul de acțiune al UE de combatere a terorismului, Strategia de comunicare media, Strategia

UE privind combaterea radicalizării și recrutării în scopuri teroriste, Strategia UE pentru Siria și Irak – combaterea terorismului și a luptătorilor teroriști străini.

³ Inițiativa de Securitate privind Proliferarea și Inițiativa Globală pentru Combaterea Terorismului Nuclear.

combatării terorismului², sprijinind în mod unilateral măsurile adoptate de NATO și de OSCE și participând la inițiativele internaționale în domeniu³.

Despre ONU, putem afirma cu tărie că reprezintă principala organizație mondială cu rol în garantarea securității statelor membre, dar deficiențele înregistrate la nivel de luare a deciziilor în ceea ce privește acțiunile de combatere a terorismului ne conduc spre ideea că este necesară o schimbare a direcțiilor, politicilor și strategiilor de combatere a acestui fenomen. Deoarece în interiorul acestei organizații, avem state cu opinii vădit diferite în privința unor entități teroriste, este foarte dificilă găsirea unui consens asupra declarării unor organizații ca fiind teroriste, și nu mișcări eliberatoare. Aceste diferențe de opinie sunt, în special, bazate pe interesele strategice ale unor țări, pe religia înregistrată la nivel de combatanți, dar și pe politicile externe regionale, exercitate de către anumite state cu influență, un exemplu edificator în acest sens fiind cel al Hamas, organizație pe care anumite state o consideră teroristă, și altele o consideră o organizație care luptă pentru independența și integritatea teritorială a Palestinei (Khalidi 2020, 10-15).

Deși principala formă de subvenționare a activităților Hamas, în special a ramurii militare a acesteia este reprezentată de colectarea taxelor vamale la trecerea frontierei cu Egipt, iar sumele, în acest caz, se pot ridica la milioane de dolari pe lună, există suspiciuni că această organizație teroristă și-a însușit de-a lungul timpului o parte a sumelor de bani sau a materialelor puse de dispoziție de către ONU pentru populația civilă sub formă de ajutoare (Merari și Elad 2019, 20-40).

În cadrul unui interviu, din data de 23.10.2023, Tzipi Hotovely, ambasadorul israelian din Regatul Marii Britanii și Irlandei de Nord, a acreditat ideea că Hamas a construit din sumele sustrate fraudulos de către organizație de la ONU un număr de aproximativ 30 de tunele, a căror valoare se ridică la peste 100 de milioane de dolari (Bir 2023).

În acest caz, pe lângă sumele provenite din surse oficiale, organizația teroristă a preluat fonduri alocate pentru ajutorarea populației civile din Gaza, pentru a-și dezvolta propriile capacități de apărare, fapt ce creează premisele că reprezentanții ONU nu au acordat suficientă atenție modului în care sumele de bani au fost cheltuite sau bunurile puse la dispoziție, precum materiale de construcții, au fost folosite.

Scurt istoric al conflictului israeliano-palestinian – costul economic al acțiunii teroriste a Hamas, din data de 7 octombrie 2023

Termenul de Plestina provine din latinescul „Palestina”, având corespondent în limba greacă veche „Palaistine” „παλαιστίνη”, denumirea fiind înregistrată

pentru prima dată în scrierile lui Herodot (n.cca. 484 - d.cca. 425 î.Hr.), care denumea, prin acest termen, coasta mediteraneeană din sudul Feniciei până în actuala zonă Gaza, coastă identificată ca partea sudică a Siriei, cunoscută de eleni și sub denumirea de Koelesyria (Bir 2023). Populația acestui teritoriu este însă atestată cu mult înainte ca istoricul grec să o menționeze, de-a lungul timpului zona descrisă fiind populată, începând cu paleolitic, de numeroase alte triburi, la acea vreme acestea având în mare parte un caracter migrator.

Trebuie menționat că primele relatări ale venirii triburilor israelite în aceste teritorii s-au petrecut în jurul secolului XIII (î.Hr.), aceștia întemeind mai multe așezări în zonele muntoase. Ulterior, teritoriul a fost marcat de numeroase conflicte, aflându-se de-a lungul istoriei sub diferite ocupații, precum cea a Imperiului Roman sau a Imperiului Otoman.

Importanța economică a acestui teritoriu este de ordin strategic, acesta fiind la intersecția mai multor rute comerciale între Asia, Africa și Europa, ceea ce a făcut ca, începând cu secolul IX, puterile vremii, precum Franța și Marea Britanie, să încerce preluarea sa în stăpânire. Odată cu încheierea Primului Război Mondial și cu destrămarea Imperiului Otoman, în anul 1918 armata engleză ocupă Palestina și o supune unui regim de administrație militară, după ce anterior acest lucru fusese pregătit în cadrul Acordului Sykes-Picot din anul 1916, în care Marea Britanie și-a revendicat anumite teritorii din cadrul Imperiului Otoman.

Pe durata mandatului britanic, au avut loc mai multe ciocniri între forțele de ocupație și populația acestei zone, în principal cea de sorginte arabă, care au condus la escaladarea unor violențe, precum cele dintre anii 1921 și 1929, când sute de evrei au fost uciși în localitățile palestinieni, precum Hebron, Ierusalim și Jaffa, sau revolta arabă dintre anii 1936 și 1939.

În urma ororilor comise împotriva evreilor, în timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, Rezoluția 181 a Organizației Națiunilor Unite a decretat la data de 29 noiembrie 1947 ca mandatul britanic să fie încheiat la 15 mai 1948, iar teritoriul să fie divizat în două state, unul evreiesc și unul arab, soluție care a fost respinsă de către comunitatea arabă, fiind declanșate ample acțiuni care au condus, în final, la izbucnirea unui război civil între arabi și palestinieni. Zona a fost ulterior un imens focar de tensiuni care au generat mai multe conflicte militare între israelieni și palestinieni, dar care au atras, în cadrul lor, și statele din proximitate, dintre acestea, cele mai importante conflicte fiind criza Suezului din 1956, războiul de șase zile – cel de-al treilea conflict armat major arabo-israelian, care a durat între 5 și 10 iunie 1967, între Israel și alianța formată din statele arabe Egipt, Iordania și Siria –, războiul de uzură – din perioada 1967-1970, războiul de Yom Kippur din anul 1973, războiul din Liban din anul 1982.

Ca răspuns la pierderea teritorială semnificativă, în urma sentimentelor de nemulțumire a palestinienilor, în anul 1964 a apărut o așa-numită mișcare de rezistență, denumită Organizația de Eliberare a Palestinei (OEP), iar primele

acte teroriste au fost comise, începând cu anul 1995, de către o ramură a acesteia, denumită Fatah, care a fost înființată la 10 octombrie 1959, sub conducerea lui Yasser Arafat ([Moceanu 2023](#)).

Ulterior, între anii 1987 și 1993, a avut loc prima intifadă palestiniană, termenul fiind unul care face referire la revolta palestiniană care a condus la producerea unor numeroase acte de terorism împotriva persoanelor civile israeliene. În timpul Primei Intifade, declanșate oficial la data de 10 decembrie 1987, a fost înființată oficial Organizația teroristă *Hamas*, această inițiativă apărând în urma unei colaborări între șeicul Ahmad Yasin și Muhammad Taha, un important membru al aripii organizației Fraților Musulmani, care activa, la acel moment, în Fâșia Gaza. Aripa militară a Hamas este cunoscută sub denumirea de Brigăzile Ezzedin Al-Qassam și a fost creată, în anul 1992, de către cel supranumit „Inginerul”, Yahya Ayyash, supranumele provenind de la priceperea acestuia de a crea dispozitive improvizate explozive care au fost folosite, de-a lungul timpului, în diverse atacuri împotriva israelienilor.

Negocierile de pace pentru încheierea Primei Intifade au început odată cu Conferința de la Madrid din anul 1991, dar considerăm că aceasta fost încheiată oficial odată cu semnarea Acordurilor de la Oslo dintre guvernul israelian și Organizația pentru Eliberarea Palestinei, momentul marcând începutul recunoașterii între cele două entități, precum și înființarea Autorității Naționale Palestiniene (ANP), care urma să aibă responsabilitatea administrării teritoriului aflat sub controlul său.

Cea de-a Doua Intifadă a avut loc între anii 2000 și 2005, după semnarea acordurilor de la Oslo și întoarcerea liderilor OEP din exil, în frunte cu Yasser Arafat. Această perioadă a fost caracterizată de numeroase acte teroriste, care au presupus o violență extremă din partea palestinienilor, urmate de represalii din partea israelienilor, costurile economice, precum și pierderile de vieți omenești, distrugerea infrastructurii și alte asemenea criterii nu au putut fi măsurabile până acum, din cauza dificultăților de strângere a tuturor datelor.

În anul 2005 au avut loc alegeri pe întreg teritoriul Autorității Palestiniene, la acea dată Hamas, deși declarată câștigătoare, nu a putut prelua controlul, până când, în anul 2007 a preluat prin forță conducerea în Fâșia Gaza, moment ce a condus la o diviziune între palestinieni, Fatah rămânând la conducerea teritoriilor parțial autonome din Cisiordania. Acesta a fost și momentul ultimelor alegeri care au avut loc pe teritoriul Fâșiei Gaza.

Ca urmare a continuării actelor teroriste, între Hamas și autoritățile israeliene au avut loc, după anul 2005, alte 4 conflicte de importanță majoră, între 27 decembrie 2008 și 18 ianuarie 2009, între 14 și 21 noiembrie 2012, 8 iulie 2014 și 26 august, respectiv 10 mai și 21 mai 2021, în cursul cărora au fost înregistrate numeroase pierderi de vieți omenești, pierderi economice, respectiv impunerea de către Israel a unei blocade militare asupra teritoriului, restricțiile fiind de natură a cauza alte pagube economice majore care au condus la creșterea nivelului de sărăcie în Fâșia Gaza și la declanșarea unei adevărate crize umanitare ([Moceanu 2023](#)).

Toate aceste restricții și izolarea aproape totală a Fâșiei Gaza au condus, inevitabil, la o aproape inexistentă cifră a investițiilor străine în acest teritoriu, la stoparea activităților de producție, în baza lipsei de materie primă, rezultatul fiind o prăbușire vertiginoasă a economiei, în anul 2022, fiind raportat că aproape 80% din populație era dependentă de ajutorul internațional, iar două treimi din populație se afla sub pragul sărăciei.

Ca să ne facem o idee asupra magnitudinii efectelor economice ale acestei situații, în care o organizație teroristă a preluat controlul unui teritoriu, pentru ca, mai apoi, să atace teritoriul unui stat, trebuie să realizăm că ONU estima că, la jumătatea anului 2022, 65% din populația Fâșiei Gaza se afla în situația unei insecurități alimentare, comparativ cu 62,2%, la jumătatea anului 2021, iar rata sărăciei pe același interval de timp a crescut de la 59% la 65%. Alte domenii în care situația din această regiune era una demnă de luat în considerare sunt acelea ale sănătății, educației sau transportului, la care majoritatea populației nu avea acces ([UNCTAD 2023b](#)).

Deși dependentă de ajutorul umanitar extern, fără de care criza din Fâșia Gaza s-ar fi adâncit și mai mult, la nivelul anului 2022 guvernul palestinian a primit doar 250 de milioane de dolari pentru a-și consolida bugetul și alte 300 de milioane de dolari pentru proiecte de dezvoltare, care reprezentau 3% din PIB, fiind înregistrată o scădere semnificativă, în raport cu ajutoarele acordate în anii precedenți, când, spre exemplu la nivelul anului 2008, Banca Mondială raporta valoarea ajutoarelor internaționale la 2 miliarde de dolari, reprezentând 27% din PIB.

Criza umanitară a fost adâncită și mai mult în urma acțiunii teroriste, fără precedent, efectuate de Hamas la data de 7 octombrie 2023, când această organizație teroristă a efectuat un amplu atac asupra teritoriului israelian, fiind înregistrate un număr de aproximativ 1.200 de victime în rândul civililor și 200 de oameni au fost răpiți și duși în interiorul Fâșiei Gaza.

În replică, autoritățile israeliene au început ample acțiuni ofensive, bombardamente și au desfășurat o operațiune terestră în Fâșia Gaza. Bombardamentele au avut drept țintă distrugerea unei rețele de tuneluri, construite de Hamas, a infrastructurii de apărare aparținând acestei organizații, a centrelor de comandă și control, precum și lichidarea luptătorilor, atacurile având loc, cu precădere, în zona de nord a acestei regiuni. Dar, efectele economice ale unei astfel de acțiuni vor fi greu de cuantificat, deoarece vorbim de distrugerii de clădiri, a infrastructurii aproape în totalitate, distrugerea unor școli și spitale, a rețelei de electricitate și de alimentare cu apă, iar sumele necesare reconstrucției postconflict vor fi unele foarte mari.

Un alt element este acela al dislocării unui număr impresionant de persoane, aproximativ 2 milioane de refugiați în zona de sud a Fâșiei Gaza, persoane care, în luna noiembrie 2023, nu aveau un necesar de hrană, de apă potabilă, acces la servicii medicale sau alte elemente de bază pentru un trai decent. Starea economică precară în care se află populația din acest teritoriu se datorează, în principal, acțiunilor

teroriste continue, desfășurate de Hamas împotriva autorităților israeliene și, cu precădere, împotriva civililor israelieni, care au condus la măsurile restrictive, pe care le-am văzut de-a lungul timpului, iar în acest moment, la desfășurarea unei operațiuni militare de mare amploare.

Calculule care trebuie efectuate pentru a stabili impactul economic al acțiunii Hamas, din data de 7 octombrie 2023, pot fi făcute abia după încetarea ostilităților, pentru că acțiunea israeliană pare, la sfârșitul lunii noiembrie 2023, departe de a fi încheiată, ea însăși presupunând cheltuieli importante ca orice formă de război, care include utilizarea de tehnică, de oameni, de mijloace logistice de susținere a luptei, trecerea mai multor domenii economice la forma de război. Asta fără a mai implica multe alte domenii economice care sunt și vor fi în timp afectate de acțiunea teroristă, precum turismul, mijloacele de procurare a materiei prime necesare industriei sau domeniului aviatic.

Concluzii

Deși organizațiile internaționale, precum ONU, dar și anumite state, precum Israelul, au făcut pași importanți pentru ca fondurile alocate, sub titlu de ajutoare, locuitorilor Fâșiei Gaza să ajungă la persoanele în stare de necesitate, un important factor pentru care Hamas a reușit, de-a lungul timpului, să dispună de sumele necesare desfășurării acțiunilor a fost acela că ajutoarele erau orientate către dezvoltarea infrastructurii, funcționarea adecvată a spitalelor și școlilor și alte beneficii, inclusiv ajutor alimentar, care oferea locuitorilor zonei un minim necesar traiului de zi cu zi, iar organizația teroristă colecta din taxe și plăți vamale alte sume de bani pe care nu era necesar să le mai utilizeze în aceste sectoare.

Spre exemplu, ONU a oferit Fâșiei Gaza între anii 2014 și 2020 aproximativ 4,5 miliarde de dolari, finanțarea fiind efectuată, în principal, prin intermediul Agenției ONU pentru Refugiații Palestinieni, iar Qatarul a oferit, începând cu anul 2012, aproximativ 1,3 miliarde de dolari, aceștia fiind principalii donatori, alături de Autoritatea Palestiniană, care, la nivelul anului 2021, se preconiza că va cheltui 1,7 miliarde de dolari în Fâșia Gaza, în principal pentru plata salariilor funcționarilor publici care încetaseră să-și desfășoare activitatea după anul 2007, când Hamas a preluat puterea ([UNCTAD 2023a](#)).

După cum putem observa, sumele de bani care au intrat în Fâșia Gaza nu sunt unele de neglijat, dar este necesar ca organismele internaționale să monitorizeze cu strictețe unde ajung aceste ajutoare, pentru a nu mai permite Hamas să beneficieze de sprijin în vederea generării de noi capacități prin care să continue lupta împotriva Israelului.

Referințe

- Alexandrescu, Grigore.** 2001. „Terorismul — amenințare neconvențională la adresa securității naționale și internaționale.” *Revista Forțelor Terestre*, nr. 2.
- Bir, Burak.** 2023. ”Israel is ‘not bombing civilians’ in Gaza, says ambassador to UK.” <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-is-not-bombing-civilians-in-gaza-says-ambassador-to-uk/3033727>.
- Biroul de responsabilitate al guvernului SUA.** 2021. ”U.S. victims of state sponsored terrorism fund: Estimated Lump Sum CatchUp Payments.” <https://www.gao.gov/assets/gao-21-105306.pdf>.
- Departamentul de Justiție al SUA.** 2023a. ”Justice Department Announces Total Distribution of Over \$6B to Victims of State Sponsored Terrorism.” <https://www.justice.gov/opa/pr/justice-department-announces-total-distribution-over-6b-victims-state-sponsored-terrorism>.
- . 2023b. ”The september 11 victim compensation fund of 2001.” <https://oig.justice.gov/reports/plus/a0401/final.pdf>.
- Juergensmeyer, Mark.** 2004. *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. University of California Press.
- Khalidi, Rashid.** 2020. *The Hundred Years’ War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917–2017*. New York: Metropolitan Books.
- Laquer, Walter.** 1987. *The Age of Terrorism*. Editura Little Brown.
- Merari, Ariel și Shlomi Elad.** 2019. *The International Dimension Of Palestinian Terrorism*. New York: Routledge.
- Ministerul Afacerilor Externe.** 2021. „Terorism internațional.” <https://www.mae.ro/node/1880>.
- Moceanu, Răzvan.** 2023. „DOCUMENTAR: Istoria conflictului arabo-israelian.” <https://www.rador.ro/2023/10/20/documentar-istoria-conflictului-arabo-israelian/>.
- Seurat, Leila.** 2022. *The Foreign Policy of Hamas: Ideology, Decision Making and Political Supremacy (SOAS Palestine Studies)*. London: I.B. Tauris.
- Shachar, Nathan.** 2009. *Gaza Strip: Its History and Politics - from the Pharaohs to the Israeli Invasion of 2009*. Liverpool University Press.
- StatSoft.** 2023. ”Data science and analytics.” <https://statsoft.de/en/home>.
- UNCTAD.** 2023a. ”Report on UNCTAD’s assistance to the Palestinian people.” <https://unctad.org/news/report-unctads-assistance-palestinian-people>.
- . 2023b. ”United Nations Conference on Trade and Development: Developments in the economy of the Occupied Palestinian Territory.” https://unctad.org/system/files/official-document/tdbex74d2_en.pdf.

Văduva, Gheorghe. 2005. *Terorismul contemporan – factor de risc la adresa securității și apărării naționale, în condițiile statutului de membru NATO*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”.

Watson Institute. 2021. ”Human and budgetary costs to date of the U.S. war in Afghanistan, 2001-2022.” <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022>.

Considerații privind posibilele direcții de îmbunătățire a modului de efectuare a controlului financiar în instituțiile publice din România

Considerations regarding possible directions for improving the method of carrying out financial control in public institutions in Romania

Lector univ.dr. Sebastian FLOȘTOIU*

*Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu” Sibiu

Abstract

Acest articol își propune să analizeze stadiul actual și rolul fundamental al controlului financiar în cadrul entităților publice din România. Printr-o metodologie bazată pe analiza comparativă, studiul se concentrează pe legislația și pe practicile de control financiar, evidențiind evoluțiile și schimbările semnificative survenite în ultimii ani. Analiza este îmbogățită prin evaluarea impactului acestor schimbări asupra eficienței și transparenței gestionării fondurilor publice. În particular, articolul identifică progresele realizate în cadrul sistemului de control financiar, subliniind îmbunătățirile legislative și administrative, precum și provocările persistente. Se acordă o atenție specială impactului reformelor asupra transparenței cheltuielilor publice și responsabilității instituțiilor guvernamentale. În concluzie, studiul relevă importanța vitală a continuării reformelor în domeniul controlului financiar, nu doar pentru îmbunătățirea eficienței administrative, ci și pentru consolidarea încrederii publicului în modul de administrare a resurselor statului.

This article aims to analyze the current state and the fundamental role of financial control within public entities in Romania. Through a methodology based on comparative analysis, the study focuses on financial control legislation and practices, highlighting significant developments and changes in recent years. The analysis is enriched by assessing the impact of these changes on the efficiency and transparency of the management of public funds. In particular, the article identifies progress made within the financial control system, highlighting legislative and administrative improvements as well as persistent challenges. Special attention is paid to the impact of the reforms on the transparency of public spending and the accountability of government institutions. In conclusion, the study reveals the vital importance of continuing reforms in the field of financial control, not only to improve administrative efficiency, but also to strengthen public confidence in the way state resources are administered.

Cuvinte-cheie:

control financiar; limite ale controlului financiar; legalitate; eficiență; eficacitate; economicitate.

Keywords:

financial control; limits of financial control; legality; efficiency; effectiveness; economy.

Info articol

Primit: 16 octombrie 2023; Evaluat: 14 noiembrie 2023; Acceptat: 7 decembrie 2023; Disponibil online: 12 ianuarie 2024

Citare: Floștoiu, S. 2023. „Considerații privind posibilele direcții de îmbunătățire a modului de efectuare a controlului financiar în instituțiile publice din România”. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 12(4): 161-169. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-23-53>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

Controlul, în general, alături de planificare, organizare, conducere și evaluare reprezintă una dintre funcțiile cele mai importante ale sistemului de management al oricărei entități și „reprezintă un mijloc de prevenire a faptelor ilegale, de identificare a deficiențelor și de stabilire a măsurilor necesare pentru restabilirea legalității” (Mihăescu 2015). Acesta este realizat printr-o „analiză permanentă sau periodică a unei activități, a unei situații pentru a urmări mersul ei și pentru a lua măsuri de îmbunătățire” (DEX 2011).

În ultimul deceniu, România a traversat numeroase schimbări economice și politice care au influențat semnificativ modul în care entitățile publice își gestionează și controlează finanțele. Creșterea economică, integrarea în structurile europene, precum și fluctuațiile politice au adus în prim-plan necesitatea unui control financiar robust și transparent în sectorul public. Această dinamică complexă a determinat o reevaluare continuă a sistemelor de control financiar, cu scopul de a asigura o gestionare eficientă a resurselor publice și de a răspunde așteptărilor cetățenilor și organismelor internaționale.

Controlul financiar în entitățile publice nu este doar o cerință legală, ci și un pilon esențial pentru asigurarea unei guvernante responsabile și eficiente. În contextul românesc, unde sectorul public joacă un rol semnificativ în economie, un control financiar eficient este crucial pentru prevenirea risipei de resurse, pentru combaterea corupției și pentru promovarea transparenței.

Pornind de la faptul că managerii, în activitatea de conducere, folosesc ca principal izvor informația financiar-contabilă privită ca o „comunicare, o știre sau un mesaj ce conține elemente noi de cunoaștere a unor stări, a unor situații sau a condițiilor de manifestare a anumitor fenomene sau procese economice din trecut, prezent sau viitor” (Moroșan 2000), consider că de calitatea și de rezultatele controlului financiar depind atât asigurarea unei utilizări optimale a fondurilor publice, cât și consolidarea încrederii publicului în instituțiile statului.

Prin acest articol, ne propunem să investigăm stadiul actual al controlului financiar în entitățile publice din România, identificând atât progresele realizate, cât și provocările care persistă. Obiectivele principale sunt: analiza cadrului legislativ și instituțional, evaluarea implementării practicilor de control financiar și identificarea direcțiilor de îmbunătățire în acest domeniu. Prin această abordare, studiul contribuie la înțelegerea mai profundă a modului în care controlul financiar poate fi optimizat pentru a răspunde nevoilor actuale și viitoare ale României, în contextul său unic economic și politic.

În cele ce urmează, vom explora cadrul legislativ și instituțional care guvernează controlul financiar în România, vom analiza practicile actuale, provocările și potențialele soluții atât pentru îmbunătățirea acestui sistem esențial, cât și pentru buna funcționare a sectorului public.

Considerații privind direcțiile de îmbunătățire a controlului financiar în instituțiile publice din România

Controlul financiar este o componentă importantă a controlului economic, care are ca scop principal cunoașterea și verificarea modului de gestionare și de administrare a resurselor financiare de către entitățile economice (Mihăescu 2015). Deci controlul financiar reprezintă „*un proces de cunoaștere și o practică ce incită la studio, acțiune și reflecție*” (Munteanu și alții 2020).

Controlul financiar în România este definit prin diverse acte legislative, care stabilesc cadrul și principiile generale ale acestui proces. În esență, controlul financiar reprezintă ansamblul de activități și de măsuri adoptate de stat pentru a asigura eficiența, eficacitatea, economia și legalitatea utilizării fondurilor publice. „*În funcție de alegerea politicilor contabile, rezultatele financiare vor diferi*” (Carataș 2020), astfel că rezultatele ce se obțin ca urmare a desfășurării activității de control financiar reprezintă punctul de inițiere în procesul decizional al entității.

Controlul financiar în entitățile publice din România este reglementat de un cadru legislativ complex, ce include legi naționale, ordonanțe de guvern, precum și directive și reglementări europene. Printre cele mai relevante acte normative se menționează Legea nr. 500/2002, privind finanțele publice, Legea nr. 273/2006, privind finanțele publice locale, și Legea nr. 94/1992, privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi. Aceste legi stabilesc principiile de bază ale controlului financiar, inclusiv responsabilitățile entităților publice de a gestiona eficient fondurile, de a asigura transparența și de a respecta legalitatea cheltuielilor.

În ultimii ani, legislația privind controlul financiar în România a cunoscut mai multe modificări, reflectând atât adaptarea la standardele europene, cât și răspunsul la nevoile interne specifice. Schimbările recente includ măsuri pentru sporirea transparenței și responsabilității, precum și îmbunătățirea eficienței controlului financiar. De exemplu, introducerea sistemelor electronice de raportare și audit a dus la creșterea capacității de monitorizare și de evaluare a cheltuielilor publice.

Reformele legislative au avut un impact semnificativ asupra modului în care entitățile publice din România își gestionează finanțele. Implementarea unor noi standarde și proceduri a condus la o mai bună gestionare a riscurilor financiare și la o creștere a gradului de responsabilitate și transparență (Oprean 2019).

În România, controlul financiar este exercitat la mai multe niveluri și de diverse instituții. Curtea de Conturi joacă un rol cheie în auditarea finanțelor publice și în evaluarea conformității cu legislația în vigoare (Munteanu și alții 2020). Alte instituții relevante includ Ministerul Finanțelor Publice, structurile de audit public intern, precum și departamentele de control financiar intern din cadrul fiecărei entități publice. Rolurile și responsabilitățile acestor instituții sunt definite clar în legislație, fiecare având atribuții specifice în procesul de control financiar.

Obiectivele controlului financiar în România, la fel ca în multe alte țări, sunt diverse și vizează asigurarea unei gestionări eficiente, transparente și legale a resurselor publice. Principalele obiective sunt:

a) Legalitatea și regularitatea

Verificarea conformității tranzacțiilor financiare și a activităților desfășurate de entitățile publice cu legislația națională și cu normele europene sau internaționale aplicabile. Acest obiectiv include asigurarea că cheltuielile sunt autorizate și că se încadrează în limitele bugetare aprobate.

b) Eficiența și eficacitatea

Evaluarea modului în care fondurile publice sunt utilizate pentru a determina dacă obiectivele stabilite sunt îndeplinite cu un cost optim și în mod eficient. Acest obiectiv vizează maximizarea rezultatelor cu resursele disponibile.

c) Economicitatea

Acest obiectiv se concentrează pe minimizarea costurilor fără a compromite calitatea bunurilor și serviciilor achiziționate. Implică o gestionare prudentă și responsabilă a resurselor financiare.

d) Transparența și responsabilitatea

Asigurarea unei vizibilități și accesibilități crescute în ceea ce privește utilizarea fondurilor publice. Transparența este esențială pentru a crește încrederea publicului și pentru a permite o monitorizare și un control civic eficient. De asemenea, este necesară crearea unui mediu în care fiecare entitate publică și fiecare persoană implicată în procesul de gestionare a finanțelor publice să fie responsabilă pentru deciziile și acțiunile sale. Aceasta include obligația de a justifica și de a explica modul în care resursele sunt utilizate.

e) Prevenirea și combaterea fraudei și corupției

Identificarea și reducerea riscurilor de fraudă și de corupție în gestionarea fondurilor publice. Controlul financiar trebuie să asigure mecanismele eficiente pentru detectarea și pentru prevenirea neregulilor și abuzurilor financiare.

f) Adaptabilitatea și îmbunătățirea continuă

Adaptarea continuă a practicilor de control financiar la schimbările din mediu, legislație și tehnologie, precum și îmbunătățirea continuă a procedurilor și a sistemelor de control.

Aceste obiective reflectă angajamentul României de a asigura o gestiune responsabilă și transparentă a finanțelor publice, element esențial pentru o guvernare eficientă și pentru consolidarea încrederii cetățenilor în instituțiile statului.

Din punctul de vedere al obiectivelor și al momentului efectuării, controlul financiar exercitat în țara noastră poate fi clasificat în mai multe categorii principale, astfel:

a) Controlul financiar preventiv

Acest tip de control se realizează înainte de efectuarea unei operațiuni financiare. Scopul său este de a verifica legalitatea, regularitatea și, uneori, oportunitatea operațiunilor. Este un control ex ante, care are loc înainte de angajarea, lichidarea și ordonanțarea cheltuielilor (Sgardea 2017).

b) Controlul financiar operativ curent sau concomitent

Acest control se suprapune aproape în totalitate, în timp și în spațiu cu conținutul activităților, economice și financiare în curs de desfășurare, permițând o intervenție operativă pentru corectarea erorilor și pentru înlăturarea cauzelor care le-a generat. Acest tip de control este exercitat din interiorul entității.

c) Controlul financiar ulterior

Acest control este realizat după efectuarea operațiunilor financiare. Scopul său principal este de a verifica legalitatea și regularitatea acestor operațiuni și de a identifica eventualele nereguli. Controlul ulterior poate fi efectuat de Curtea de Conturi sau de alte organe de control financiar.

d) Controlul financiar de gestiune

Acesta se referă la evaluarea modului în care sunt folosite resursele financiare în cadrul unei entități pentru a atinge obiectivele stabilite. Acest tip de control se concentrează pe performanță și pe atingerea rezultatelor. Raportarea rezultatelor controlului financiar de gestiune se realizează în conformitate cu prevederile art. 10, alin. 3, din anexa la HG nr. 1.151, din 27 noiembrie 2012.

Aceste tipuri de control financiar sunt complementare și contribuie la un sistem integrat de supraveghere și de reglementare a activităților financiare în sectorul public din România. Prin combinarea acestor abordări, se asigură atât conformitatea cu legea, cât și eficiența și eficacitatea utilizării fondurilor publice.

Consider că principalele provocări privind exercitarea unui control financiar de calitate, care să ofere asigurări rezonabile că obiectivele entității vor fi îndeplinite, vizează găsirea unor soluții privind: lipsa resurselor umane și financiare, nevoia de formare și dezvoltare profesională continuă a personalului implicat în controlul financiar, precum și dificultățile tehnologice, cum ar fi implementarea unor sisteme informatice adecvate. De asemenea, rezistența la schimbare și inerția birocratică pot împiedica adaptarea la noile proceduri și standarde (Popa 2000).

Există exemple de bune practici și inovații care pot servi drept modele pentru îmbunătățirea controlului financiar. Acestea includ utilizarea tehnologiei informației pentru a eficientiza procesele de audit și control, inițiativele de transparență și responsabilizare, precum și colaborarea între diferite entități publice pentru schimbul de bune practici.

Principalele limitări ale controlului financiar în România pot fi identificate în mai multe domenii, reflectând atât provocări, structurale, cât și aspect, specifice contextului local:

a) Calitatea resursei umane și capacitatea instituțională limitată

O problemă majoră este lipsa de personal calificat și instruit în entitățile de control financiar. Aceasta duce la o eficiență scăzută și la întârzieri în realizarea auditurilor și a evaluărilor financiare.

b) Birocrația și procesele ineficiente

Sistemul de control financiar din România este adesea caracterizat de

proceduri birocratice complexe și ineficiente, care pot încetini procesul de audit și pot reduce eficacitatea controlului.

c) Tehnologia și sistemele informatice insuficient dezvoltate

Digitalizarea și automatizarea proceselor de control financiar sunt încă în stadii incipiente în multe entități publice. Lipsa unor sisteme informatice integrate și moderne limitează capacitatea de analiză rapidă și eficientă a datelor financiare.

d) Lipsa de transparență și responsabilitatea

Există adesea un deficit de transparență în prezentarea și în publicarea datelor financiare. Acest lucru afectează încrederea publicului și limitează posibilitățile de supraveghere civică asupra gestionării fondurilor publice.

e) Cadrul legal ambiguu sau în continuă schimbare

Legislația care reglementează controlul financiar poate fi uneori ambiguă sau supusă unor schimbări frecvente, ceea ce creează incertitudine și dificultăți în aplicarea coerentă a legii.

f) Rezistența la schimbare și cultura organizațională

În unele entități publice, există o rezistență la schimbare fie din cauza obișnuinței, fie din cauza unor interese stabilite. Aceasta poate împiedica implementarea unor practici mai eficiente de control financiar.

g) Finanțarea inadecvată

Finanțarea insuficientă a entităților de control financiar poate restrânge capacitatea acestora de a efectua audituri amănunțite și de a se dezvolta profesional.

h) Conflictul de interese și de corupție

În unele cazuri, există riscuri de conflict de interese sau chiar de corupție, care pot submina integritatea și eficacitatea controlului financiar.

Pentru a aborda aceste limitări, este necesar un efort coordonat care să includă reforme legislative, investiții în resurse umane și tehnologice, îmbunătățirea proceselor de control și promovarea unei culturi a transparenței și a responsabilității. Aceste acțiuni ar trebui să fie însoțite de un angajament ferm din partea autorităților pentru a îmbunătăți sistemul de control financiar în România.

În baza analizei contextului controlului financiar în entitățile publice din România, putem identifica mai multe direcții principale de îmbunătățire, și anume:

1. Intensificarea digitalizării și automatizării

Implementarea unor soluții tehnologice avansate pentru automatizarea și pentru digitalizarea proceselor de control financiar poate duce la creșterea eficienței, preciziei și transparenței. Utilizarea unor sisteme informatice integrate facilitează monitorizarea și analiza datelor financiare în timp real.

2. Consolidarea capacității instituționale

Îmbunătățirea pregătirii și formării profesionale a personalului implicat în controlul financiar este esențială. Aceasta include atât instruirea în domeniul legislației financiare și practicilor de audit, cât și dezvoltarea competențelor digitale.

3. Îmbunătățirea cadrului legislativ

Actualizarea și simplificarea legislației relevante pentru a reflecta cele mai bune practici internaționale și pentru a răspunde mai eficient nevoilor actuale. Clarificarea și standardizarea procedurilor poate reduce ambiguitățile și poate îmbunătăți conformitatea.

4. Promovarea transparenței și responsabilității

Încurajarea unei culturi a transparenței și a responsabilității în rândul entităților publice. Acest lucru poate fi realizat prin publicarea regulată a rapoartelor de audit și a datelor financiare, facilitând astfel supravegherea publică și creșterea încrederii cetățenilor.

5. Întărirea auditului intern și extern

Consolidarea funcțiilor de audit intern și extern prin resurse suplimentare, instruire specializată și un mandat clar pentru a evalua și a îmbunătăți controlul financiar.

6. Integrarea managementului riscului

Implementarea unui management eficient al riscului în cadrul proceselor de control financiar. Acest lucru implică identificarea, evaluarea și gestionarea proactivă a potențialelor riscuri financiare (Păunescu 2021).

7. Colaborarea interinstituțională

Încurajarea colaborării și schimbului de bune practici între diferite entități publice și instituții de control financiar. Aceasta poate include parteneriate, rețele de lucru și programe de schimb de experiență.

Aceste direcții de îmbunătățire vizează nu doar creșterea eficienței și eficacității controlului financiar, dar și consolidarea încrederii publicului în integritatea și în transparența gestionării fondurilor publice. Implementarea acestor îmbunătățiri va necesita un efort coordonat și susținut din partea tuturor actorilor implicați.

Concluzii

Analiza detaliată a controlului financiar în entitățile publice din România a relevat aspecte importante atât pozitive, cât și negative. Progresele semnificative au fost realizate în digitalizarea proceselor și în consolidarea cadrului legislativ, însă există provocări majore legate de capacitatea instituțională, de eficiența proceselor de control și de transparența în gestionarea fondurilor publice.

Descoperirile acestui studiu au implicații importante în formularea politicilor și în practicile de control financiar. Ele evidențiază necesitatea unei abordări integrate și coerente pentru îmbunătățirea sistemului de control financiar. Aceasta implică investițiile în resurse umane, în tehnologie și în infrastructură, precum și adoptarea unor practici transparente și responsabile.

În baza analizei efectuate, se pot recomanda următoarele:

- este esențială intensificarea eforturilor pentru formarea și dezvoltarea profesională continuă a personalului implicat în controlul financiar;

- accelerarea proceselor de digitalizare și de automatizare, pentru a crește eficiența și transparența controlului financiar;
- revizuirea și simplificarea legislației pentru a elimina ambiguitățile și pentru a facilita aplicarea eficientă a normelor;
- încurajarea unei culturi a transparenței, prin publicarea regulată a rapoartelor de audit și a datelor financiare;
- consolidarea funcțiilor de audit intern și extern, prin alocarea de resurse adecvate și prin instruirea specializată;
- adoptarea unui management proactiv al riscurilor în cadrul proceselor de control financiar.

În concluzie, controlul financiar în entitățile publice din România se află într-un proces continuu de evoluție și de adaptare. Eforturile de reformă și de îmbunătățire trebuie să continue, ținând cont de schimbările din mediul economic, social și tehnologic. Un control financiar eficient și transparent este esențial nu doar pentru gestionarea adecvată a resurselor publice, ci și pentru consolidarea încrederii cetățenilor în instituțiile statului.

Referințe

- Borlea, N.S. și M.V. Achim.** 2017. *Control financiar și expertiza judiciară*. Cluj-Napoca: Editura Risoprint.
- Carataș, M.** 2020. *Audit intern, control intern și cultură organizațională*. București: Editura Economică.
- DEX.** 2011. „Dicționarul explicativ al limbii române.” Ediția a II-a. București: Editura Academiei.
- Florea, I., I.C. Macovei și R. Florea.** 2007. *Control economic, financiar și gestionar*. București: Editura CECCAR.
- Guvernul României.** 2012. „Hotărârea nr. 1.151 din 27 noiembrie 2012 pentru aprobarea Normelor metodologice privind modul de organizare și exercitare a controlului financiar de gestiune.” Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 808 din 3 decembrie 2012.
- Mihăescu, S.V.** 2015. *Control financiar și audit public*.
- Moroșan, I.** 2000. *Contabilitatea generală a firmei*. Suceava: Editura Evcont Consulting.
- Munteanu, V. (coordonator), G. Duță, J. Soare, M. Ibănișteanu și C.F. Gheorghe.** 2020. *Controlul financiar – abordare teoretică și practică*. Editura Universitară.
- Oprean, D.** 2019. „Informația financiar-contabilă și managementul dezvoltării firmei.” *Revista Contabilitate* (nr. 5).
- Parlamentul României.** 1992. „Lege Nr. 94 din 8 septembrie 1992 privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi.” Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 224 din 9 septembrie 1992.
- . 2002. „Legea nr. 500 din 11 iulie 2002 privind finanțele publice.” Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 597 din 13 august 2002.

—. 2006. „Legea nr. 273 din 29 iunie 2006 (*actualizată*) privind finanțele publice locale.”

Păunescu, M. 2021. „Guvernanța corporativă, managementul riscurilor și controlul intern.”
Ediția a II-a. București: Editura CECCAR.

Popa, Ș. 2000. *Modernizarea controlului financiar*. București: Editura Expert.

Popeangă, P. și G. Popeangă. 2007. *Control financiar și fiscal*. București: Editura CECCAR.

Secretariatul General al Guvernului. 2018. „Ordin nr. 600 din 20 aprilie 2018 privind aprobarea Codului controlului intern managerial al entităților publice.” Publicat în Monitorul Oficial nr. 387 din 7 mai 2018.

Sgardea, F.M. 2017. *Control financiar și expertiză contabilă*. Ediția a 2-a. București: Editura ASE.

EDITOR

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
 (Editură cu prestigiu recunoscut de Consiliul Național de
 Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare)
 Adresa: Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
 e-mail: buletinul@unap.ro
 Tel. 319.48.80 / 0365; 0453

Bun de tipar: 12.01.2024
 Lucrarea conține 170 de pagini.